Громадська організація «Культура заради майбутнього»

Куцаєва Т. О.

ЄВРЕЇ ОТИНІЇ:
400 РОКІВ (ПІД)ЗАБУТОЇ ІСТОРІЇ

Підготовка та публікація цього дослідження була проведена за підтримки the Memorial Foundation for Jewish Culture

Дніпро
«Середняк Т.К.»
2025

NGO «Culture for the Future»

Tamara Kutsaieva

THE JEWS OF OTTYNIA:
400 YEARS OF (ALMOST)FORGOTTEN HISTORY

The preparation and publication of this volume was made possible by a grant from the Memorial Foundation for Jewish Culture

Ентоні Полонський, професор-емерит студій Голокосту в Брандейському університеті (США): *«На мій погляд, ми повинні прагнути до того, щоб вийти за рамки конкуруючих і несумісних наративів минулого, які досі міцно тримаються, і досягти певного консенсусу, який буде прийнятний для всіх людей доброї волі і призведе до ступеня нормалізації стосунків між поляками, литовцями та українцями, та їхніх відносин з єврейськими сусідами»*[1].

[1] Ентоні Полонський: Ми повинні вийти за рамки конкуренції наративів про минуле. URL: https://uamoderna.com/jittepis-istory/polonsky/

Куцаєва Т. О.

Євреї Отинії: 400 років (під)забутої історії. — Дніпро: Середняк Т. К., 2025, — 320 с.; іл.

ISBN 978-617-8807-14-6
(Електронне видання)

Монографія присвячена локальній мультикультурній історії України, зокрема історії єврейської громади селища Отинія Івано-Франківської обл. в широкій історичній ретроспективі 17-21 ст. Дослідження націлене відповісти на питання про те, чи єврейська спадщина залишається для Отинії невід'ємною частиною міського ландшафту та локальної історії. Дослідження посідає своє місце в калейдоскопі реконструкцій історій малих міст і містечок України, а також єврейських містечок. Історична канва відображає унікальність єврейської громади на палімпсесті Отинії, заповнює лакуни суспільної пам'яті. Перший начерк з історії «забутого» в локальному контексті отинійського хасидизму (гілки вижницького хасидизму) та штрихи до єврейської історії найближчого до Отинії с. Угорники, головним чином, під час Голокосту, є невід'ємними складовими монографії.

Публікація призначена усім зацікавленим юдаїкою, українознавством, біографістикою, мультикультуралізмом, міською історією, урбаністикою, а також Голокостом і проблематикою антисемітизму. Монографія видана в межах серії публікацій «Оприлюднення культурної спадщини» від Громадської організації «Культура заради майбутнього.

Проведення дослідження та публікація монографії стали можливими за підтримки Меморіального фонду єврейської культури (США), the Memorial Foundation for Jewish Culture (USA).

@ Куцаєва Т. О. 2025

***Kutsaieva, Tamara*. The Jews of Ottynia: 400 Years of (Almost)Forgotten History.**

The monograph explores the local multicultural history of Ukraine, in particular the history of the Jewish community of the townlet of Ottynia (Ivano-Frankivsk Oblast) in a broad historical retrospective of the 17th-21th centuries. The study aims to answer the question of whether Jewish heritage remains an integral part of the urban space and local history of Ottynia, whether the modern Ottynia community remembers own Jewish neighbours, and how.

The monograph can reasonably be called one more volume in the overall kaleidoscope of reconstructions of history of «small towns» that have similar tasks, as well as the unique volume in relation to a specific location and its inhabitants. The historical canvas reflects the uniqueness of the Jewish community in the palimpsest of Ottynia, filling the gaps in public memory. The first overview of the history of the forgotten in the local context Hasidism of Ottynia-Vizhnitz dynasty, as well as a sketch of the Jewish history of the village of Uhornyky, which is close to Ottynia, mainly during the Holocaust, are integral parts of this monograph.

The monograph is intended for all those interested in Jewish studies and Ukrainian studies, Biography studies, multiculturalism, local history and urban planning, the history of the Holocaust and anti-Semitism. The monograph was published as part of the series of publications «Disclosure of Cultural Heritage» by the NGO «Culture for the Future».

The preparation and publication of this volume was made possible by a grant from the Memorial Foundation for Jewish Culture.

ЗМІСТ /

CONTENT

АНОТАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЮ ТА АНГЛІЙСЬКОЮ МОВАМИ /
ANNOTATIONS IN UKRAINIAN & ENGLISH 4

ЗМІСТ / CONTENT 6

(ПРО) ІЛЮСТРАЦІЇ /
(ABOUT) ILLUSTRATIONS 8

(ПРО) ПЕРЕКЛАДИ /
(ABOUT) TRANSLATIONS 9

РЕЗЮМЕ УКРАЇНСЬКОЮ ТА
АНГЛІЙСЬКОЮ МОВАМ /
ABSTRACTS IN UKRAINIAN AND ENGLISH 12

ПОДЯКИ / ACKNOWLEDGMENTS 17

ВІД АВТОРКИ /
INTRODUCTION 20

РОЗДІЛ 1. ТЕКСТИ, ЗОБРАЖЕННЯ ТА ГОЛОСИ /
CHAPTER 1. TEXTS, IMAGES AND VOICES 50

РОЗДІЛ 2. РІЗНОМАЇТТЯ МИНУЛОГО В ПРОСТОРІ ТА ЧАСІ: /
CHAPTER 2. THE DIVERSITY OF THE PAST IN SPACE AND TIME: 64

Історія з клаптиків /
History pieced together 82

Врятовані та їх рятівники /
The rescued and their rescuers 166

РОЗДІЛ 3. ПАМ’ЯТЬ В МІСЬКОМУ ПРОСТОРІ: /
CHAPTER 3. MEMORY IN URBAN SPACE: 187

Множинність пам’ятей /
The multiplicity of memories 190

Мапи та топографія пам’яті /
Maps and topography of memory 201

Забудова та планування містечка /
Town development and planning 203

Житлова, комерційна та комунальна забудова /
Residential, commercial and municipal development 207

Кіркут /
The Jewish cemetery 222

Резиденція рабина /
The Rabbi's residence 242

Синагоги та клойзи /
Synagogues and kloyz 252

Музеєфікація пам’яті /
Museification of memory 256

ІЛЮСТРАЦІЇ /
ILLUSTRATIONS 262

ДОДАТОК /
APPENDIX 314

(ПРО) ІЛЮСТРАЦІЇ /

(ABOUT) ILLUSTRATIONS.

Ілюстрація на титульній сторінці:

Будівля районного магазину. Отинія. Липень 1954 р.[2] Відповідно отинійського історика та краєзнавця Михайла Хавлюка минулому поряд був розташований двоповерховий «єврейський будинок»[3]. Нині – у приміщенні магазин «Рибак» (вул. Свободи 3-А). Фотографія публікується з люб'язного дозволу Державного архіву Івано-Франківської області.

The illustration on the title page:

The building of the store. Ottynia. July 1954. In the past, a two-storey «Jewish house» was located nearby (according to the Ottynia local historian Mykhailo Havlyuk). Now the premises house the store «Rybak» (3-A Svobody St.). Courtesy of the State Archives of Ivano-Frankivsk Oblast.

Ілюстрація на 2-й сторінці.

Отинія. Фрагмент жіночого поховання на кіркуті. 2009 р. Індекс єврейського мистецтва імені Бецалеля Наркіса при Центрі єврейського мистецтва Єврейського університету в Єрусалимі[4].

The illustration on the 2d page.

Ottynia. The fragment of a female burial in the Jewish cemetery. 2009. The Center for Jewish Art.

---

[2] Допис користувача Державний архів Івано-Франківської області. URL: https://www.facebook.com/photo?fbid=1221517082182091 49&set=a.122101553126209149

[3] Допис користувача Myroslav Dubei. URL: https://www.facebook.com/groups/949862115777879/

[4] Jewish Cemetery in Otyniia (Ołtynia), Ukraine. URL: https://cja.huji.ac.il/browser.php?mode=set&id=14935

(ПРО) ПЕРЕКЛАДИ /

(ABOUT) TRANSLATIONS.

Всі цитати з історіографії та джерел англійською мовою, на івриті, польською та російськими мовами, подані в тексті в нашому перекладі українською мовою курсивом.

Інформацію про Отинію необхідно шукати за мінімум: *23 способами написання назви містечка латиницею* (Otyniya, Otynya, Ottynia (найбільш поширений варіант для онлайн пошукових систем англійською мовою), Otynia (усталений варіант написання назви в польській історіографії та джерелах 18 – 1-ї трет. 20 ст.), Otinya, Ottunia, Ottynya, Otynja, Otyn'a, Otyna, Otynija, Otenije, Otinia, Otinja, Ottenia, Ottinia, Otyniia (варіант транслітерації з української на англійську мову, згідно з Постановою Кабінету Міністрів України від 27 січня 2010 р. № 55 «Про впорядкування транслітерації українського алфавіту латиницею»), Otyniia та Atynia, а також невірні варіанти написання – Antinia, Itinia, Oltynia, Otonia), *сімома – кирилицею* (Отинія, Отиня, Отеня, Отыния, Отыня, а також невірні варіанти написання – Рутінія, Отинір) та *одним – на івриті* (אוטיניה).

Гаррі Мокотофф (1937-2025) – провідний дослідник єврейської генеалогії та автор пошуковика, який використовується на найбільшому єврейському генеалогічному сайті «JewishGen»[5], адресує до такого способу написання назви містечка як «Otyniya», замість «Otinya», «Ottynia» або «Otynya»[6].

Не варто плутати Отинію Івано-Франківської обл. в Україні – предмет цього дослідження з м. Отинь (Otyn) в гміні Отинь, Новосольський

[5] Допис користувача Elena Dimant. URL: https://www.facebook.com/groups/gensobranie/posts/3294896767326357/

[6] Mokotoff G. Where once we walked: a guide to the Jewish communities destroyed in the Holocaust. Bergenfield, NJ: Avotaynu, 2002. 704 p. Pp. 271-272. Courtesy of the Internet Archive.
URL: https://archive.org/details/whereoncewewalke0000moko

повіт, Любуське воєводство, Польща. Окрім того, співзвучну назву має село Отиневичі (польською мовою – Ottyniowice) в Стрійському районі Львівської обл. В цікавий для нашого дослідження період там також знаходився *американський млин*, відомий з австрійських джерел з 1892 р.[7]

All quotations from historiography and sources in English, Hebrew, Polish and from russian-language publications are presented in italics in our Ukrainian translation.

Information about Ottynia should be searched for in at least *23 ways of spelling the name of the town in Latin* (Otyniya, Otynya, Ottynia (the most common variant for online search in English), Otynia (the most common variant of spelling the name of the town in Polish historiography and sources of the 18th – 1st third of the 20th centuries), Otinya, Ottunia, Ottynya, Otynja, Otyn'a, Otyna, Otynija, Otenije, Otinia, Otinja, Ottenia, Ottinia, Otyniia (a variant of transliteration from Ukrainian to English, according to the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated January 27, 2010, № 55 «On the Systematization of Transliteration of the Ukrainian Alphabet in Latin»), Oltynia, Otyniia, Otonia and Atynia, as well as two incorrect spellings – Antinia, Itinia), *five in Cyrillic* (Отыния, Отыня, Отеня, Отыния, Отыня, as well as two incorrect spellings – Рутінія, Отинір) and *one in Hebrew* (אוטיניה).

Gary Mokotoff (1937-2025) – a leading Jewish genealogy researcher and author of the search engine used on the largest Jewish genealogy

[7] Inlender A. Przewodnik ilustrowany po c. k. austr. kolejach państwowych na szlakach. Wiedeń: Drukiem s nakładem drukarni i zakładu artystycznego «Steyrermühl», [1892]. 98 s. S. 4.
URL: https://sbc.org.pl/Content/55/PDF/55.pdf

website «JewishGen»[8], addresses this spelling of the town's name as «Otyniya», instead of «Otinya», «Ottynia», or «Otynya»[9].

One should not confuse Ottynia of Ivano-Frankivsk Oblast in Ukraine – the subject of this study with the town of Otyn in gmina of Otyn, Nowa Sol county, Lubusz voivodeship, Poland. The Ukrainian village of Otynewychi (in Polish – Ottyniowice) in Stryi district of Lviv oblast has a consonant name. During the period of interest to our research, there was also an American mill there, known from Austrian sources since 1892[10].

[8] Допис користувача Elena Dimant. URL: https://www.facebook.com/groups/gensobranie/posts/3294896767326357/

[9] Mokotoff G. Where once we walked: a guide to the Jewish communities destroyed in the Holocaust. Bergenfield, NJ: Avotaynu, 2002. 704 p. Pp. 271-272. Courtesy of the Internet Archive.
URL: https://archive.org/details/whereoncewewalke0000moko

[10] Inlender A. Przewodnik ilustrowany po c. k. austr. kolejach państwowych na szlakach. Wiedeń: Drukiem s nakładem drukarni i zakładu artystycznego «Steyrermühl», [1892]. 98 s. S. 4.
URL: https://sbc.org.pl/Content/55/PDF/55.pdf

РЕЗЮМЕ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ /

ABSTRACT IN UKRAINIAN.

Монографія присвячена мультикультурній історії України, історії та культурі єврейських спільнот через призму локальної історії в широкій історичній ретроспективі 17-21 ст.

Темою дослідження стала історія євреїв селища Отинія у Коломийському р-ні Івано-Франківської обл. а також питання про збереження та функціонування єврейської ідентичності містечка, як однієї з суттєвих складових мультикультурності.

Вперше та з різних перспектив проведено реконструкцію подій єврейського минулого Отинії із залученням значної кількості документальних, візуальних та усноісторичних джерел. Наратив монографії побудовано від нижньої хронологічної межі – перших міграцій євреїв до давнього історичного поселення на Покутті на тлі розвитку міських поселень Речі Посполитої на поч. 17 ст.

Опрацьований матеріал обертається навколо феномену штетла Отинія, коли впродовж 1880-1900 років ледь не кожний третій мешканець містечка був євреєм. Верхня хронологічна межа дослідження окреслена совєтським періодом та переходом в період незалежності України. Це був перехід від вимушеної амнезії пам'яті до пригадування минулого про мультикультурну історію, зокрема єврейську громаду, чий бурхливий розвиток був насильницькі зупинений внаслідок Голокосту, антиєврейського насильства під час Другої світової війни та зневаження пам'яті в срср.

Авторкою вивчено спроби повернення пам'яті про мультикультурне, зокрема єврейське минуле Отинії в незалежній Україні. Визначено те, що згадування минулого стало досить затягнутим і незавершеним процесом без імпульсів із зовні. «Єврейський простір» Отинії, це досі палімпсест, на якому поверх єврейської історії написана історія інших та інша історія. В багатьох випадках залишаються просто порожніми «аркуші пергаменту із текстами, стертими в насильницький та примусовий спосіб».

Пропоноване дослідження можна назвати як ще одним в цілому калейдоскопі реконструкцій історій малих міст і містечок, що мають аналогічні завдання та методику, так і унікальним стосовно Отинії, таким, що вперше комплексно заповнює лакуни суспільної пам'яті.

Вивчення особливостей вживання в історіографії неформального поняття «штетл», стало частиною спроби зрозуміти мультикультурність Отинії. Окреслено те, що штетл Отинія безперервно існував, принаймні, впродовж 1880 – на поч. 1920 років, а також в 2-й пол. 1930-х років, до початку Другої світової війни. Періодизація цієї історії визначена від «Великої отинійської пожежі» (1890) до смерті спадкоємця Отинійської хасидської династій – Менахема-Мендла Хагера, а також спираючись на демографічний критерій. Авторкою обґрунтовано потребу розділяти історію штетлу Отинія в його класичному розумінні та історію Отинії, як єврейського містечка.

Перший начерк єврейської історії найближчого до Отинії села Угорники, головним чином, під час Голокосту, визначив взаємопов'язаність двох локальних історії та актуальність деталізації студій з історії сільських єврейських громад. Здійснено спроби відкрити сторінки єврейської історії двох «супутників Отинії» – колоній галицьких німців: села Нойдорф та передмістя Отинії – Мікульсдорфа.

На основі аналізу таких основних джерел, як архів Яд Вашем, Архіви Арользена, Архіви Кідуш Гашем, архіви Американського єврейського об'єднаного розподільчого комітету «Джойнт» та Дому борців гетто, Національний архів Бельгії, Міський архів Антверпена, архів Єврейського історичного інституту ім. Емануеля Рінгельблюма (Варшава), Державний архів Івано-Франківської області, Меморіальний музей Голокосту в Вашингтоні та «Список Сен-Сіпріяну», зроблено висновки про те, що Голокост отинійських євреїв мав значно більший масштаб, ніж трагедія локального характеру.

Архівні джерела про втрати міської громади під час Голокосту стали також джерелами до розуміння географії, специфіки міграції та еміграції отинійських євреїв до Першої світової війни, між двома світовими війнами та після 1945 р.

Під час аналізу питання про погром влітку 1941 р. вдалось не тільки узагальнити максимальну кількість фактів про подію, а й визначити її особливий, відмінний від багатьох інший погромів характер. Здійснено спроби більш чітко охарактеризувати «Отинійський список погрому», завдяки якому відбувались страти багатьох жертв, а також розпочати укладати список жертв погрому.

Перший начерк з історії «забутого» в локальному контексті отинійського хасидизму, як гілки вижницького хасидизму, є невід'ємною складовою монографії.

Публікація призначена усім зацікавленим юдаїкою, українознавством, біографістикою, мультикультуралізмом, міською історією, урбаністикою, а також проблематикою Голокосту та антисемітизму. Монографія видана в межах серії публікацій «Оприлюднення культурної спадщини» від Громадської організація «Культура заради майбутнього.

Проведення дослідження та публікація монографії стали можливими за підтримки Меморіального фонду єврейської культури (США), the Memorial Foundation for Jewish Culture (USA).

РЕЗЮМЕ АНГЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ /

ABSTRACT IN ENGLISH.

The monograph explores the multicultural history of Ukraine, in particular the history and culture of Jewish communities through the prism of local history in a broad historical retrospective of the 17th-21th centuries.

The subject of this case study is the history of Jews of the townlet of Ottynia (Kolomyia district, Ivano-Frankivsk Oblast), as well as the issue of preserving and maintaining the Jewish identity of the town as one of the essential components of multiculturalism.

This monograph aims to study the different contexts of the development of the Jewish community of Ottynia, a place of its cultural heritage in the past and modern urban space, as well as forms of representing this heritage and memory. For the first time and from different perspectives, the events of the past of Ottynia are reconstructed involving a significant number of documentary, visual and oral historical sources. The narrative of the monograph is developed from the study of the first migrations of Jews to the ancient historical settlement in Pokuttia as a result of the economic and social development of urban settlements in the Polish-Lithuanian Commonwealth at the beginning of the 17th century. The studied material revolves around the phenomenon of the shtetl, when almost every third resident in Ottynia during 1880-1900 was a Jew.

The content of the final part of the study is outlined by the soviet period and the transition to the period of independence of Ukraine. This is a transition to remembering the past from the forced amnesia of the memory of the multicultural history, and the Jewish community of Ottynia, whose rapid development was forcibly stopped as a result of the Holocaust, anti-Jewish violence during the WWII and the neglect of memory in the soviet state.

The author studies attempts to restore the memory of the multicultural, in particular Jewish, past of Ottynia in Ukraine. It is determined that the process of remembering the past has become a rather protracted and incomplete, without impulses from the outside. The «Jewish space» of Ottynia is still a palimpsest, on which the history of others and other history is written on top of the Jewish history. There are simply empty «sheets of parchment with texts erased in a violent and coercive manner».

The monograph can reasonably be called one more volume in the kaleidoscope of reconstructions of history of «small towns» that have similar tasks, as well as the unique volume in relation to Ottynia. It fills the gaps in public memory.

The study of the peculiarities of the use of the informal concept of a «shtetl» in historiography was part of an attempt to understand the multiculturalism of Ottynia. The author outlined that the shtetl of Ottynia existed continuously, at least during the 1880s – the beginning of the 1920s, as well as in the 2nd half of the 1930s, until the beginning of WWII. This periodization is determined from the «Great Ottynia Fire in 1890» to the death of Menachem-Mendel Hager – the heir of the Ottynia Hasidic dynasty. The author substantiates the need to separate the history of the shtetl of Ottynia in its classical sense and the history of Ottynia as the Jewish townlet.

The first sketch of the Jewish history of the village of Uhornyky, which is close to Ottynia during the Holocaust, determined the interconnectedness of the two local stories and the relevance of detailed studies of the history of rural Jewish communities. Attempts have been made to study the Jewish history of two other satellites of Ottynia – colonies of Galician Germans: the village of Neudorf and Mikulsdorf – the suburb of Ottynia.

Based on the analysis of Yad Vashem Archives, Arolsen Archives, the JDC Archives, Ghetto Fighters House Archive, Kiddush Hashem Archives, the State Archive of Ivano-Frankivsk Oblast, the U.S. Holocaust Memorial Museum, Archives Generales du Royaume [National Archives of Belgium], Stadsarchief Antwerpen [Antwerp City Archives], Żydowski Instytut

Historyczny [Emanuel Ringelblum Jewish Historical Institute, Warsaw] and «La liste de Saint-Cyprien», the author concluded that the Holocaust of the Ottynia Jews was much larger in scale than a tragedy of a local nature.

When analysing the issue of the pogrom in the summer of 1941, it was possible not only to generalize the number of facts about the tragedy, but also to determine its specific character. An attempt was made to more clearly characterize the «Ottynia Pogrom List» thanks to which a lot of victims were executed, and also to begin compiling a list of the victims of the pogrom.

The first overview of the history of the forgotten in the local context Hasidism (Ottynia-Vizhnitz dynasty; a branch of Vizhnitz Hasidic dynasty) is an integral part of this research.

The monograph is intended for all those interested in Jewish studies and Ukrainian studies, as well as Biography studies, multiculturalism, local history and urban planning, the history of the Holocaust and antisemitism. The monograph was published as part of the series of publications «Disclosure of Cultural Heritage» by the NGO «Culture for the Future».

The preparation and publication of this volume was made possible by a grant from the Memorial Foundation for Jewish Culture.

ПОДЯКИ /

ACKNOWLEDGMENTS.

Артему Папакіну – військовому історику, досліднику уніформології;

Вікторії Мудрицькій – Curatorial Assistant, Żydowskie Muzeum Galicja, Polska;

Ганні Легун – архівістці, науковій співробітниці Архівів Арользена (Arolsen Archives) та дослідниці історії примусових робітників/ць з срср;

Державному архіву Івано-Франківської області та Тарасу Галяну – головному спеціалісту у відділі формування та діловодства;

Державному історичному архіву України, м. Львів та Олені Лісовській – завідувачці сектору комунікацій та міжнародного співробітництва відділу використання інформації документів, Ярині Кочеркевич – науковій співробітниці відділу давніх актів, Андрію Березівському – архівісту сектору інформаційних технологій;

Діяспоряні / Diasporiana – українській діаспорній електронній бібліотеці;

Дмитру Полюховичу – історику, журналісту, краєзнавцю та досліднику єврейських некрополів України;

Івано-Франківській обласній універсальній науковій бібліотеці ім. І. Франка;

Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України та Михайлу Романюку – завідувачу відділу новітньої історії;

Костянтину Ткачуку – досліднику юдаїки та полоністики;

Кріс Б'єн (Бень; Chris Bien) – родичці репресованих в 1940-1941 роках. мешканців Угорників Юліана та Казиміра Б'єнів (Бенів);

Лесі Верещинській – адміністраторці групи «Угорники», Фейсбук;

Львівській національній науковій бібліотеці України імені В. Стефаника та Мирославі Дядюк – завідувачці відділу рукописів;

Марії Вовчко – дослідниці юдаїки;

Михайлу Хавлюку – краєзнавцю, першому та ключовому досліднику історії Отинії;

Мирославу Дубею, нумізмату, колекціонеру, досліднику міської історії Угорників та Отинії;

Національній історичній бібліотеці України, а також відділу міжбібліотечного абонементу та електронної доставки документів;

Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського, а також відділу бібліотечних зібрань та історичних колекцій, відділу міжбібліотечного абонементу та електронного доставляння документів, відділу газетних фондів;

Національній спілці архітекторів України;

Навчальній програмі «Exhibiting Contemporary History Programme», Europäisches Kolleg Jena, Germany, на якій ми мали нагоду навчатись в 2017 р. та досліджувати історію Отинії з перспективи європейського музеєзнавства;

Олександру Кучеруку – історику, досліднику Української Революції 1917-1921 років та музейнику;

Олегу Волощуку – етнографу;

Олександрі Гречусі – власниці отинійського родинного архіву;

Олені Дацюк – дослідниці історії фортифікації;

Олені Серпень – дослідниці історії галицьких німців;

Оресту Друлю – головному редактору української Інтернет-газети «Zbruč» (Збруч);

Отинійський селищній раді;

Українському центру вивчення історії Голокосту та Анатолію Подольському – директору Центру;

Die Galiziendeutschen – Geschichte und Erinnerungskultur e.V., vorsitzender Dr. Dieter Schäfer, Bettina Tietze und Wolfram Bahn;

ESJF European Jewish Cemeteries Initiative. Protecting the Jewish Cemeteries of Europe;

FelixArchief (Stadsarchief Antwerpen) and Danny Teurelincx – the archive specialist;

Internet Archive – the non-profit library of millions of free texts, movies, software, music, websites, and more;

International Association Yahad-In Unum and Oksana Miroshnyk – Interactive map project manager;

Jagiellońska Biblioteka Cyfrowa;

Kresy.org.pl – serwis internetowy poświęcony polskim Kresom Wschodnim;

Marcin Wodziński – profesor studiów żydowskich na Uniwersytecie Wrocławskim, gdzie kieruje Katedrą studiów żydowskich im. Taubego;

Muzeum Historyczne Oddział Muzeum Podlaskiego w Białymstoku i Filip Chomik;

Tomasz Wisniewski i Społeczne muzeum żydów Białegostoku i regionu;

Tomasz Gonet – główny specjalista oddziałowe biuro badań historycznych oddział Instytutu pamięci narodowej Komisji ścigania zbrodni przeciwko narodowi Polskiemu w Katowicach;

The JDC Archives and Misha Mitsel – the JDC senior archivist;

The National Library of Australia and Deborah – the reference librarian;

The New York Public Library;

The United States Holocaust Memorial Museum; Washington D.C., USA;

YIVO Institute for Jewish Research – Center for Jewish History and Tom Tearney – the reference and outreach archivist;

Yad Vashem, the World Holocaust Remembrance Center.

ВІД АВТОРКИ /

INTRODUCTION.

Етнокультурна та етнорелігійна історія України становить широке поле для студіювання з невичерпаними темами в контексті міської історії та локальних ідентичностей. Досі має багато лакун полікультурна або мультикультурна[11] історія України, де єврейська спільнота, як одна з найбільших національних спільнот України, відіграла важливу роль. Така ситуація відбувається не дивлячись на зростаючу кількість ґрунтовних досліджень.

Наприклад, в 2014 р. вийшла англійською мовою *одна зі знакових монографій американського історика Йоханана Петровського-Штерна – «Штетл. Золота доба єврейського містечка»*[12], яка має надзвичайно широку географічну рамку у висвітленні локальної історії, зокрема стосовно України. Книга була перекладена українською мовою в 2018 р. і є досі неперевершеною за своїм змістовним наповненням.

В 2023 р. в академічному видавництві Індіанського університету в Блумінгтоні було опубліковано збірник статей, які стосуються феномену

[11] Поняття мультикультуралізму та полікультурності, як і мультиетнічності та поліетнічності, досить часто в історіографії застосовується як синоніми в контексті словозміни, розуміючи багатокультурність та багатоетнічність. Разом із тим, специфічними є наукові дискусії щодо застосування та змісту кожного окремого поняття. Тут і далі нами застосовано поняття «мультикультуралізм», спираючись на думку про те, що ідеї мультикультуралізму розширюють розуміння полікультурного суспільства та держави. Також ми поділяємо ідею про те, що мультикультуралізм «розкриває» націю як однорідну спільноту для спілкування та прийняття чужорідних елементів у свій культурний простір. Це наслідки мобільності в глобалізованому світі з його «примусом до спілкування» та подоланням культурної ізоляції (Артеменко А. Мультикультуралізм як елемент соціальної практики постмодерну // Ideology and politics journal. 2022. № 2(21). С. 8-18. С. 8.).

[12] Подгорнова Д. Містечковий світ. URL: https://kyivdaily.com.ua/shtetl/

білоруського штетлу, білорусько-російського та білорусько-українського пограниччя[13].

Публікація професорки департаменту історії Університету Колорадо Дебори Ялен, відносить зацікавленого читача до періоду російської імперії 2-ї пол. 19 – поч. 20 ст. та перших десятиріч совєтської держави[14]. Тоді єврейські містечка вже стикнулись з чисельним економічними та соціальними кризами, а їх «золота доба» залишилась вже в далекому минулому. З останніх публікацій важливо назвати монографії Петра Долганова, які стосується долі єврейського населення Здолбунова та Ковеля в часи Другої світової війни (Ковель: життя та загибель єврейської громади (2023); Життя і загибель єврейської громади Здолбунова (2024)). В 2025 р. Павло Берсенев-Зельдіч здійснив публікацію перших результатів дослідження історії єврейської громади м. Хабне у 2-й пол. 18 – на початку 20 ст., Оксана Гула – про єврейське населення містечка Ротмістрівка в 19 ст., а В'ячеслав Кушнір – здійснив спробу локалізації єврейського містечка поселення Круті (нині – Кодимщина, Одеська обл.)[15].

Предметом нашого дослідження стала історія євреїв селища[16] Отинія у Коломийському р-ні Івано-Франківської обл., а також питання про збереження та функціонування єврейської ідентичності містечка, як однієї з суттєвих складових мультикультурності.

Перша науково опрацьована інформація про історію Отинії з ключовою увагою на Голокост, була оприлюднена в 1980-р. в лаконічній, але в багатьох моментах вичерпній, статті в «Pinkas

---

[13] Shayevich B., Schulman S. Z. The Belarusian Shtetl: History and Memory. Edited by Irina Kopchenova and Mikhail Krutikov. Indiana University Press, 2023. https://doi.org/10.2307/jj.4470327.

[14] Ялен Д. Так называемое «еврейское» местечко»: штетл, большевистская идеология и советская этнография в межвоенный период. URL: https://magazines.gorky.media/nlo/2010/2/tak-nazyvaemoe-8220-evrejskoe-8221-mestechko-shtetl-bolshevistskaya-ideologiya-i-sovetskaya-etnografiya-v-mezhvoennyj-period.html

[15] Матеріали Міжнародної наукової конференції «Єврейство Східної Європи: історія, культура, традиції». 21-23 квітня 2025 р. Кам'янець-Подільський. С. 5-8, 20-25.

[16] Отинійці та журналісти в 2012 р. називали Отинію одним з найбільших сіл Прикарпаття. URL: https://www.youtube.com/watch?v=9m-ui5Fmbek

hakehillot. Poland. Encyclopaedia of Jewish communities. (Yad Vashem, Jerusalem, 1980. Hebrew. Volume 2) [Пінкас Ха-Кехілот (дослівно – «записки єврейських громад»[17]. Енциклопедія єврейських громад. Польща. Іврит. Єрусалим, 1980. Том 2]. Можливість ознайомитись із текстом статті про Отинію в «Pinkas hakehillot» ми отримали завдяки люб'язному сприянню Яд Вашем (Yad Vashem, the World Holocaust Remembrance Center). «Pinkas hakehillot», як і кілька Книг Ізкор інших містечок, де згадувалась Отинія, – це івритомовні меморіальні видання, які побачили світ в 1980-х роках в Ізраїлі. Окрім цього, впродовж десятків років, отинійська єврейська громада не привертала уваги дослідників.

Не має дивувати те, що мультикультурна, зокрема єврейська історія України тісно пов'язана з історією Голокосту, який став крапкою в кількасотрічній історії штетлів та євреїв і в України. Але, на тлі значного корпусу тематичної історіографії взагалі, деталізованих публікацій про антиєврейське насильство в Отинії під час Другої світової війни та Голокост вкрай мало. Серед таких варто назвати перше згадування про жертв погрому в Отинії влітку 1941 р. у польського історика Гжегожа Мазура в його праці «Pokucie w latach drugiej wojny światowej. Położenie ludności, polityka okupantów, działalność podziemia» [Покуття в роки Другої світової війни: становище населення, окупаційна політика, підпільна діяльність], опубліковане в Кракові в 1994 р.[18] Із відповідною частиною цієї монографії ми змогли ознайомитись завдяки люб'язного сприяння Томаша Гонета (Tomasz Gonet) – спеціаліста відділення історичних досліджень у відділенні Інституту національної пам'яті Польщі, Комісії з розслідування злочинів проти польської нації в Катовіце. В україномовній історіографії темі отинійського єврейського погрому влітку 1941 р. першим та єдиним увагу приділив однин із перших дослідників Голокосту в Україні Олександр Круглов в 1997 р.[19] У свою чергу, німецький історик Кай Струве (Штруве), який досліджував, зокрема погроми в Східній Польщі та Литві, в 2022 р. встановив своєрідні закономірності та особливості антиєврейського насильства на прикладі

[17] Pinkas Hakehillot Polin – Рогатин.
URL: https://rohatynjewishheritage.org/uk/memoir/pinkas-rohatyn/

[18] Mazur G. Pokucie w latach drugiej wojny światowej: położenie ludności, polityka okupantów, działalność podziemia, Kraków: Nakł. Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1994. 206 s.

[19] Круглов А. Уничтожение еврейского населения Украины в 1941-1944 гг. Хроника событий. Могилев-Подольский, 1997. 100 с.

Отинії[20]. Згаданий вище Томаш Гонет в своїй дисертації «Допомога євреям у довоєнному Станіславівському воєводстві під час німецької окупації 1941-1944 років» в 2023 р., а потім в однойменній монографії в 2025 р. приділив значну увагу як погрому, так і періоду Голокосту в цілому, зокрема на основі свідчень про ті події[21]. Окрім того, дослідник систематизував інформацію про рятівників і врятованих. Монографія була опублікована як 4-й том в серії «Допомога євреям на польських землях під час німецької окупації» Інституту національної пам'яті Польщі.

Архівістка Любов Соловка в 2000-х роках проаналізувала закономірності Голокосту в різних зонах окупації та в Отинії[22]. Ці публікації обертаються навколо архівних даних про жертв та визначають потребу більш детальних фактологічних досліджень.

Єдину спробу написати цілісну історію Отинії здійснив отинійський історик та краєзнавець Михайло Хавлюк в 1998 р. Його монографію «Отинія: Історичні нариси» (Бібліотечка «Вільного голосу»; Вип. 1) варто назвати єдиним джерелом знань не тільки про національне – українське минуле Отинії, а таким, що вказало на сам факт мультикультурності містечка. Реконструйована Хавлюком єврейська історія містечка, зокрема в період Голокосту, стала тією канвою на яку варто нашаровувати нові знання та низку упущених з різних причин подій, спираючись на розширення доступу до архівів та інших джерел різного походження.

В цілому, причини зазначеного ще не вичерпаного історіописання можна шукати не стільки в незацікавленості дослідників мультикультурною локальною історією. Відповідно інформації вільної

---

[20] Струве К. Німецька влада, український націоналізм, насильство проти євреїв: Літо 1941 року в Західній Україні. Київ: Дух і Літера, 2022. 608 с. С. 516.

[21] Gonet T. Pomoc Żydom na terenie przedwojennego województwa stanisławowskiego podczas okupacji niemieckiej 1941-1944. Rozprawa doktorska. 558 s.
URL: https://bip.uksw.edu.pl/sites/default/files/rozprawa.pdf; Gonet T. Pomoc Żydom na terenie przedwojennego województwa stanisławowskiego podczas okupacji niemieckiej 1941-1944. Katowice–Warszawa, 2025. 807 s.

[22] Наприклад, Соловка Л. Порівняльний аналіз німецької та угорської зон окупації Галичини (на прикладі подій літа 1941-го). 36 с. URL: http://irs.primordial.org.ua/archives/253; Соловка Л. Геноцид євреїв Коломийського округу дистрикту Галичина (1941-1944 рр.). // Вісник Прикарпатського університету. Серія: Історія. 2009. Вип. 16. С. 9-16.

енциклопедії Вікіпедія, *станом на 1 грудня 2001 р. в Україні налічувалося 454 міста, на 1 січня 2020 р — 461 місто. На 1 січня 2020 р. в Україні налічувалося 44 міста з населенням понад 100 тис. осіб (в 2001 — 45)… Більшість міст України належить до категорії малих міст (374 міста або 81 %)*[23]*. Станом на липень 2023 р. в Україні, включаючи всі окуповані території, нараховувалось 459 міста, 881 селища міського типу, 1 164 звичайних селищ та 27 204 села*[24]*.*

Більшість з цих населених пунктів України мають тривалу історію, в якій переплітались людські долі – здобутки, драми та трагедії представників різних національностей. Багато населених пунктів сучасної України історично були штетлами, де єврейські громади складали значну частину населення.

Невідома точна кількість штетлів в Україні та в усій Європі. Цих цифр не наводять такі ключові дослідники феномену штетлів як, наприклад, згаданий Петровський-Штерн, Тарас Возняк – культуролог, генеральний директор Львівської національної галереї мистецтв ім. Бориса Возницького або великий тематичний ресурс «Мій штетл. Єврейські містечка України»[25].

В Речі Посполитій в 1765 р., було проведено перепис єврейського населення та підраховано 620 тис. людей[26]. Наприклад, в Київському воєводстві проживало 22 352 євреї, які сплачували податки, а в Руському воєводстві, яке безпосередньо охоплює цікавий для цього дослідження

---

[23] Міста України (за населенням). URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D1%96%D1%81%D1%82%D0%B0_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8_(%D0%B7%D0%B0_%D0%BD%D0%B0%D1%81%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F%D0%BC)

[24] Гулійчук Д. В Україні ліквідували статус «селище міського типу»: що це означає. URL: https://tsn.ua/ukrayina/v-ukrayini-likviduvali-status-selische-miskogo-tipu-scho-ce-oznachaye-2380738.html

[25] Див. ширше: «Штетл – це Атлантида єврейського життя», – Йоханан Петровський-Штерн.
URL: https://hromadske.radio/podcasts/zustrichi/shtetl-ce-atlantyda-yevreyskogo-zhyttya-yohanan-petrovskyy-shtern; Що таке штетли, і як вони існували протягом століть. URL: https://hromadske.radio/podcasts/zustrichi/1274862; Євреї в Україні. URL: https://myshtetl.org/index_ua.html

[26] Kleczyński J., Kluczycki F. Liczba głów żydowskich w Koronie z taryf roku 1765. Krakow: Akademia Umiejętności, 1898. 22 s. S. 6.
URL: https://pbc.biaman.pl/dlibra/publication/1362/edition/1285/content

регіон – Івано-Франківщину, проживало 100 111 євреїв[27]. Загалом зрозумілим є те, що за географічним принципом *після поділів Польщі 1772, 1793, 1795 років більшість штетлів опинилась на території російської імперії (у смузі осілості), меншість — на території австрійських Габсбургів імперії (з 1867 р. — Австро-Угорщини)*[28].

Відповідно першого та єдиного перепису всього населення російської імперії та, зокрема українських земель (Волинська, Житомирська та Київська губернії) в 1897 р., єврейська спільнота була другою за чисельністю після українців в усіх трьох губерніях та в рази перевищувала всі інші національні спільноти: білорусів, молдаван, німців, поляків, росіян, чехів тощо. Єврейське населення переважало в усіх містах імперії за виключенням Києва[29] [Застереження потребує акцент щодо містян-українців в обох імперіях. Польський етнограф Оскар Кольберг *зауважив, що населення краю [Покуття – К.Т.] було переважно руське (українське), воно здебільшого проживало в селах. Проте з етнографічного погляду на території Покуття мешкали три різні етнографічні типи, які відрізнялися вбранням, мовою і звичаями. Південну частину Покуття заселяли гуцули, північну – русини галичани, східну в Коломийському повіті – русини покутяни*[30]].

Тому, надзвичайно широким є спектр втрачених і (не)свідомо забутих історій співіснування та сусідства. Їх варто реконструювати після років цілеспрямованих асиміляцій та знищення, зокрема в совєтський період між двома світовими війнами, під час Другої світової війни та Голокосту, а також в повоєнний період в совєтській Україні. Від початку вигнання гітлерівців з території України та нового воцаріння совєтської влади, і аж до розпаду тоталітарної системи, антисемітизм тісно переплітався із процесами формування штучного образу совєтської

---

[27] Ibidem. S. 13, 18-19, 22.

[28] Риндюк Н. Штетл // Енциклопедія історії України: Додатковий том. Кн. 1: А-Я / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. Київ: «Наукова думка», 2021. 773 с. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Shtetl

[29] Ткачук К. Юдаїка на шпальтах журналу «Кіевская старина». Дніпро: Середняк Т. К., 2025. 200 с. С. 56; із посиланням на: Личков Л. Юго-западный край по данным переписи 1897 г. // Кіевская старина. 1905. № 9. С. 317-366. С. 333.

[30] Триняк Л. Покуття в етнографічних дослідженнях 19 – 30-х рр. 20 ст. Дис. … канд.іст. наук. Івано-Франківськ, 2018. 252 с. С. 159.

людини в повсякденні, культурі та політиці. Сучасні розповіді через тексти та образи про минуле міст і містечок, як і сіл, мають головною ціллю повернути якомога більшій кількості учасників подій минулого їхні власні голоси та місце як в локальній, так і в національній історії. Локальний, здавалось би незначущий контекст подій життя окремих людей, є незаперечною та важливою частиною широкого національного контексту. Саме окремі люди, а не певні визначні індивідуальності, формують суспільні групи, національні, професійні, релігійні та інші спільноти. Всіх їх разом визначають як народ країни, який і є єдиним джерелом історії, теперішнього та майбутнього.

Отже, в одному вимірі залишається велика кількість ще не опрацьованих тем – не досліджених міських ландшафтів та доль їхніх мешканців, попри зростаючу кількість результатів досліджень. В іншому вимірі, результати совєтський досліджень, а подекуди й деякі сучасні, потребують інших концептуальних підходів не тільки до розуміння мультикультурної історії України, а визнання самого факту її існування. Барвисті події минулого, зафіксовані як через архівні тексти та образи візуальних джерел, так і такі, в які все ще можна спробувати фрагментарно зануритись «тут і зараз» в міському просторі, контрастують з повсякденням. Подекуди здається дивним те, що в певному сучасному, майже моноконфесійному, часто базованому лише на деякому різноманітті християнських конфесій та майже моноетнічному міському або сільському просторі, колись уживались різні національні і релігійні громади. Урбаністичні ландшафти, якщо вони і зберігають частину свого оригінального плану та будівлі, часто «мовчать» через відсутність дієвих інструментів комунікації міста із городянами та туристами.

Історія єврейської спільноти Отинії в національній, релігійній, політичній, соціально-економічній та культурній канві стародавнього поселення на Покутті, була відома мало. Вона функціонувала фрагментовано з дуже багатьох причин. Втім, ця історія, як і багатонаціональне минуле сучасного селища, дуже строката. На прикладі ідентичності цієї громади можна вести розповідь не тільки про локальний, тому дещо ізольований від зовнішнього світу, хоча і надзвичайно строкатий всередині контекст. Дискусія щодо проблем полікультурності та мультикультурності дозволяє перенести локальні історії в широкий національний та міжнаціональний контекст. Тому, серед тих методів, яким приділяють увагу дослідники макроісторії, на нашу думку, особливо важливими є *зміна масштабу спостереження, урахування принципу неоднорідності і динамічності соціального контексту…*

проблематизація історичної дійсності…[31]*. Методи, які сьогодні використовують у межах мікро- та макроісторичних досліджень, неодмінно зроблять українську минувшину повнішою та більш правдивою, розширивши її життєвим досвідом людей різних національностей, культур і політичних поглядів, які населяли цю територію в минулому чи живуть тут сьогодні. Така нова історія України збагатить історію Східної Європи та європейського субконтиненту і надасть їй нового забарвлення*[32].

Досвід підготовки пропонованого дослідження вказує на потребу застосування історико-ретроспективного аналізу під час вивчення історіографії та джерел локальної історії. Вивчення конкретного випадку (кейс-стаді) завжди стосується уособленої події або людини. Ступінь авторитету та впливовості предмету дослідження на події глобальної історії, яка апріорі формується з помітних явищ локальної історії, визначає обсяг зафіксованої інформації про факт або персоналію. Під час вивчення *історії людей другого або іншого плану*[33], а також пересічних фактів локальної історії, відчутним є виклик пошуку автентичних документів та інших джерел. Під час опрацювання і без того лаконічного корпусу історіографії та джерел про історію Отинії ми стикнулись із тим викликом, що велика кількість публікацій ґрунтується на цитуванні не автентичних текстів. Відбувається те, що можна порівняти із феноменом «каміння, яке кинули в воду». Оригінальна цитата з, наприклад, польських джерел 19 ст., польської історіографії 1960-х років, ізраїльських публікацій 1980-х років або з небагатотиражних українських краєзнавчих досліджень 1990-х років, «кочує» з публікації в публікацію 2000-2020-х років. В результаті встановити археографічну легенду рукопису або назву стародруку, який зафіксував факт того, що в Отинії євреї почали селитись з 1635 р., ми так і не змогли. В науковий обіг цю дату було введено в 1980 р. в «Pinkas hakehillot. Poland. Encyclopaedia of Jewish communities»[34].

---

[31] Зіневич Н. Локальна історія: виклики і перспективи // Регіональна історія України. Збірник наукових статей. 2010. Вип. 4. С. 27-48. С. 28.

[32] Плохій С. Якої історії потребує сучасна України // Український історичний журнал. 2013. № 3. С. 4-12. С. 12.

[33] Кирчанів М. Діапазон можливостей мікроісторії в Україні: Інший у баченні «людей другого плану» // Регіональна історія України. 2012. Вип. 6. С. 211-222. С. 212-213.

[34] Pinkas hakehillot. Poland. Encyclopaedia of Jewish communities. Poland. Yad Vashem, Jerusalem, 1980. 569 p. P. 53. Courtesy of Yad Vashem.

В цілому, спираючись на доступні джерела можливо відповісти на питання про те чи Отинія була чимось більше, ніж просто місцем перетину народів, культур та релігій в силу економічних, політичних та інших обставин історії. Чи було створено та розвивалось навкруги автохтонного українського населення те середовище, що протягом кількох сторічь своєрідно сформувало українську, єврейську та інші національні ідентичності, взаємно впливаючи на всі сфери життя? В даному контексті важливо вказати на фотографію з архіву Дому борців гетто (Ізраїль), де зображено *урочисту зустріч нового єпископа єврейською громадою Отинії*[35] в міжвоєнний період. І хоча визначити імена зображених чітко не можна, але можна констатувати факт того, що представники двох найбільших міських релігійних конфесій – юдеїв та римо-католиків, засвідчили факт взаємодії та комунікації на рівні обох громад.

Для відповіді на пропоновані питання, а також визнання складної історії та, подекуди, незручної правди, необхідно звертати увагу не тільки на здобутки минулого, які розповідають історію сусідства – майже безконфліктну близькість різних націй в ареалі їх проживання. На нашу думку, так само, не варто обирати орієнтиром лише *тему співжиття на підставі соціальних цінностей і домовленостей – питання, які активно порушуються у соціальних, політичних, історичних дослідженнях та філософських творах*[36]. Історія України, яку в жодному разі ми не пропонуємо розглядати ізольовано від інших національних історії та історії Європи в цілому, має цілу низку трагічних для єврейської спільноти подій. Це вказує на те, що історія євреїв України має бути концептуалізована в інших поняттях. Ідея Петровського-Штерна про співіснування націй, висловлена в його книзі «Євреї та українці. Тисячоліття співіснування», є влучною та змістовною. Книга англійською мовою «Jews and Ukrainians: a millennium of co-existence» була вперше опублікована в Торонто в 2016 р. Портал української мови та культури Словник.UA визначає поняття «Співіснування», як *одночасне або спільне*

---

[35] A reception held by the heads of the Jewish community in Otynya for the city's new bishop. URL: https://infocenters.co.il/gfh/notebook.asp?lang=ENG&dlang=ENG&module=search&page=criteria&rsvr=4&param=%3Cuppernav%3Esimple%3C/%3E%3Cnob%3E-1%3C/%3E%3Crsvr_ser%3E@@4@@3@@6@@2@@15@@5@@7@@1@@16@@12@@14%3C/%3E%3Csearch_type%3Esimple%3C/%3E%3Cview%3Erecords%3C/%3E%3Cnrsvr%3EY%3C/%3E%3Csort%3ERE@A%3C/%3E%3Ces_query_reuse_id%3E2%3C/%3E%3Cdlang%3EENG%3C/%3E%3Cquantity%3E20%3C/%3E%3Cstart_entry%3E1%3C/%3E%3Cnum_of_items%3E3%3C/%3E%3Cquery_index%3E@GLOBAL%3C/%3E%3Cthumb%3E0%3C/%3E%3Csmode%3Edts%3C/%3E%3Cbook_id%3E62738%3C/%3E%3Clast_item%3E1%3C/%3E&param2=%3Cnum_fields%3E12%3C/%3E%3Cnvf%3E8%3C/%3E%3Cnvr%3E11%3C/%3E%3Csearch_type%3Esimple%3C/%3E&site=gfh

[36] «Знання» на Книжковому Арсеналі. URL: https://kyivdaily.com.ua/tag/yokhanan-petrovskiy-shtern/

існування кого- чого-небудь[37]. Це визначає абсолютно різні процеси комунікації та діяльності, яка може бути пов'язана як з позитивними діями, так і людським трагедіями. Принагідно зазначимо те, що інші дослідники також послуговуються ідеями про протистояння двох націй, яке визначається як певний антагоніст співжиття[38].

Окрім запропонованої вище дискусії щодо проблематики іменування формату взаємин євреїв з іншими національними спільнотами, важливий ще один термінологічний відступ.

Верховна Рада України 28 липня 2023 р. ухвалила закон, який оновив класифікацію населених пунктів в Україні та встановив порядок їхнього утворення та ліквідації, перейменування і зміни статусу. Про це йшлось у Законі № 8263 «Про дерадянізацію порядку вирішення окремих питань адміністративно-територіального устрою». В Україні ліквідували статус селищ міського типу і запровадили лише міста, селища та села. Відповідно до документа, місто має мати не менш як 10 тис. населення. Селищем вважається населений пункт з переважно садибною забудовою, загальною чисельністю жителів не менш як 5 тис. Село є населеним пунктом із садибною забудовою, загальною чисельністю жителів менше 5 тис.[39]

Від періоду перебування Отинії у складі совєтської держави і до 2023 р., коли відбулись юридичні зміни статусу населеного пункту, Отинія мала статус – селища міського типу. Селище міського типу – це було поняття, використання якого в умовах незалежності можна визначити як тяглість політики совєтського періоду. Отинія є селищем з липня 2023 р.

Селище міського типу *у системі адміністративно-територіального устрою посідало проміжне місце між містом і сільським населеним пунктом (селом). В обліковій звітності селище міського типу зараховувалось до числа міст. До 1925 р. селища міського типу мали*

---

[37] Співіснування. URL: https://slovnyk.ua/index.php?swrd=%D1%81%D0%BF%D1%96%D0%B2%D1%96%D1%81%D0%BD%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F

[38] Див. ширше: Доценко В., Жолоб М. Протистояння чи співжиття: україно-єврейські відносини на Волині в XIX – на початку XX ст. // Культурологічний альманах. 2023. Вип. 2. С. 51-57.

[39] Гулійчук Д. В Україні ліквідували статус «селище міського типу»: що це означає. URL: https://tsn.ua/ukrayina/v-ukrayini-likviduvali-status-selische-miskogo-tipu-scho-ce-oznachaye-2380738.html; Отинійська селищна територіальна громада. URL: https://otyn-gromada.gov.ua/

статус містечок. Відповідно до затвердженої всеукраїнським центральним виконавчим комітетом та радою народних комісарів Української срр інструкції щодо віднесення населених пунктів до складу міських чи сільських (квітень 1924 р.), містечками вважалися поселення з кількістю жителів від 3 до 10 тис. осіб за умови переважно неземлеробських занять населення і наявності промисловості, торгівлі, культурної інфраструктури. З уніфікацією типології поселень відповідно до постанови всеукраїнського центрального виконавчого комітету від 28 жовтня 1925 р. містечка стали іменуватися селищами міського типу[40]. Відповідно проф. Ален причини для цього були дуже різними, але однаковими по суті. *На початку 1920-х років у зв'язку з реформою виборчих округів містечко як адміністративно-територіальна одиниця було усунуто з радянської карти. Проект модернізації єврейського населення нової радянської держави включав, серед іншого, викорінення штетла як «вічного посередника між містом та селом». За словами Якова Кантора [американський політик і юрист – К.Т.] «основне завдання зводилося до своєчасного висновку євреїв з містечкового "Єгипту"»*[41].

Отинію, як і інші єврейські містечка імперії Габсбургів, потім їх же в межах Другої Польської Республіки, не можна однозначно порівнювати з єврейськими містечками в межах російської імперії, потім срср. В складі Речі Посполитої, Австро-Угорської імперії, ЗУНР та Другої Польської Республіки, Отинія мала статус міста або містечка, а також гміни (польської адміністративної одиниці для міста, села або групи міст і сіл). Про це можна прочитати у львівському виданні географічного опису північно-східної провінції Австро-Угорської імперії Королівства Галіції та Лодомерії «Geografia albo Dokładne opisanie królestw Galicyi i Lodomeryi» (1856), єврейській енциклопедії Брокгауза та Ефрона та польській адресній книзі сер. 1920-ї років[42]. Разом із тим, географічний словник

---

[40] Верменич Я. Селище міського типу. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Selysche_miskoho

[41] Ален Д. Так называемое «еврейское» местечко»: штетл, большевистская идеология и советская этнография в межвоенный период. URL: https://magazines.gorky.media/nlo/2010/2/tak-nazyvaemoe-8220-evrejskoe-8221-mestechko-shtetl-bolshevistskaya-ideologiya-i-sovetskaya-etnografiya-v-mezhvoennyj-period.html

[42] Geografia albo Dokładne opisanie królestw Galicyi i Lodomeryi. We Lwowie: nakł. Wojciecha Manieckiego. W drukarni Zakładu Narod. im. Ossolińskich, 1858. 104 s. S. 94.

Королівства Польського «Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich» (1886) адміністративний статус Отинії не визначив[43]. Окрім того, саме польський вплив, зокрема на економічний та суспільний устрій етнічних українських земель сприяв тому, що з'являється таке явище як *приватне польське містечко, завдяки якому виростає напівсільська та напівміська єврейська цивілізація. На відміну він магнатів Центральної та Західної Європи, які володіли селами, магнат в польсько-литовській короні володіє містами. Хто зробив ці села містами та містечками? Тут ми і починаємо розмову про єврейську присутність та функцію в перетворенні цих приватних поселень міського типу у те, що ми називаємо «приватне польське містечко», поляки «miasteczko», росіяни «местечко», а українці «містечко»*[44].

У 17-19 ст. в Україні поширеною формою територіальної організації міського розселення було містечко. Брокгауз та Ефрон розуміли під містечком поселення, до якого приписані купці та міщани. У «Словнику української мови» наведено ширше трактування цього поняття: містечко – зменшено – пестливе від слова місто. Селище міського типу переважно в Україні та в Білорусії. Група житлових або службових будинків, об'єднаних за своїм призначенням (військове містечко, лікарняне містечко тощо). Містечко – це самостійна специфічна форма територіальної організації міського розселення, яка займає середнє місце між містом та селом і має з ними тісні взаємозв'язки.

URL: https://archive.org/details/rcin.org.pl.WA51_22605_PANII1606-r1858_Galicya-i-Lodomerya_34790/page/n3/mode/2up?view=theater;
Księga Adresowa Polski (wraz z w. m. Gdańskiem) dla handlu, rzemiosł I rolnictwa; Annuaire de la Pologne (y Compris la V. I. de Dantzig) pour le Commerce, L'Industrie.les Metiers et L'Agriculture. 1926/1927. URL: https://www.wbc.poznan.pl/publication/6355;
Еврейская энциклопедия Брокгауза и Ефрона, 1906-1913. Т. 12. 503 с. С. 167. URL: https://imwerden.de/publ-10676

[43] Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. T. 7: [Netrebka-Perepiat] / Red.: Chlebowski Bronisław, Sulimierski Filip, Walewski Władysław. Warszawa, 1886. 960 s. S. 764.
URL: http://mbc.malopolska.pl/publication/113

[44] «Штетл – це Атлантида єврейського життя», – Йоханан Петровський-Штерн. URL: https://hromadske.radio/podcasts/zustrichi/shtetl-ce-atlantyda-yevreyskogo-zhyttya-yohanan-petrovskyy-shtern

Вперше містечка виникли ще в сер. 15 ст. на Прикарпатті. Д.і.н. Петро Сіреджук підрахував, що в цей період на галицькій землі виникло 26 містечок, які виконували функції ремісничих та торговельних центрів. Окремі містечка, розташовані в прикордонні, виконували також функції оборонних пунктів від нападків кримських та буджацьких татар. Виникнення містечок пов'язано також із антифеодальною боротьбою селянства. За словами Крип'якевича, утворення містечок стало «своєрідною поступкою селянству з боку панів». Не менш важливим був третій напрям виникнення містечок: створенню їх прияло прагнення шляхти збирати якомога більше податків з мешканців приватновласницьких містечок, мережа яких помітно розширилася.

В сер. 19 ст. містечкова форма розселення набула значного поширення в Україні. За даними російського імперського Центрального статистичного комітету, у 1858 р. на території сучасної України було 547 містечок із 1,3 млн. жителів. До них необхідно додати ще 138 містечок, розташованих на західноукраїнських землях. В сер. 19 ст. головною формою територіальної організації міського розселення в Україні була містечкова… Містечка були загальноукраїнською поширеною формою територіальної організації міського розселення.

Дотепер серед пересічних українців існує уявлення, що містечка в Україні були формою розселення євреїв. У зв'язку із забороною проживати в містах, євреї, затиснуті «смугою осілості», змушені були селитися у містечках. Євреї проживали в 307 містечках, що становило 66 % їх загальної кількості. За даними міського перепису 1923 р. до єврейських належало лише 17 % всіх містечок в Україні[45]. Наведену тезу можна продовжити цитатою про те, що *термін «містечко» багато в чому пов'язаний із функціонуванням єврейських громад у містах Правобережної України та Поділля, незрідка визначальних для міського простору. Попри неоднозначність і подекуди трагедійність відносин із місцевим населенням, цей містечковий простір надав історії видатних єврейських цадиків і вагому релігійну течію іудаїзму — хасидизм (Ісраель Баал Шем Тов*

[45] Корнійко Г. МАН «Маленькі міста України». Наукова робота з предмету географія. URL: https://vseosvita.ua/library/embed/010037s4-a751.docx.html

із Меджибожа, Нахман із Брацлава). Ця частина української історії — вагома сторінка інтеграції в ширші контексти культурних змін[46].

Незважаючи на соціально-економічне значення містечок вуцвк та раднарком Української рср у 1925 р. прийняли по кожній губернії постанови «Про загальну назву селищ міського типу», згідно з якими назва «містечко» замінена на «селище міського типу». Це була не проста заміна термінів, а необґрунтована ліквідація національної форми територіальної організації міського розселення, ефективної в економічному та соціальному аспектах. Здійснюючи політику інтернаціоналізації, тоталітарний режим знищував всі форми національного суспільного життя, в тому числі й українські містечка, де національний менталітет був найбільш розвиненим і закоріненим[47]. Для Отинії ці зміни стали актуальними після вересня 1939 р. До того, Отинія, яка рахувалась в *групі міських поселень та містечок з найбільшою чисельністю населення, 4 тис. і більше,* 1 квітня 1928 р. лише одна з восьми таких локацій в південній Польщі, отримала статус міста[48].

Таким чином, зважаючи на викладене, при будь-якому визначенні адміністративного статусу Отинії, вона історично відносилась більше до міських, ніж сільських поселень. Саме міську історію, її особливу філософію та феномен, вважають ключовою та визначною в розвитку суспільств, держав та цивілізацій. Хоча і відбувається поділ на великі та малі міста. Зважаючи на це, Отинія – цілісна громада, як і багато інших малих міст в усьому світі, малопомітна як центр тяжіння або поширення процесів та ідей. Малі міста (та селища) можуть привертати увагу істориків як місця народження визначних особистостей, випадкові арени важливих історичних подій або виразні локації забудов в історії урбанізму. Втім, досі як «внутрішня», суто містечкова єврейська історія Отинії, так і взаємодія громади, яка складалась переважно з непомітних

[46] Петренко-Цеунова О. Містечко як альтернатива поділу на столичність і провінційність. URL: https://tyzhden.ua/mistechko-iak-alternatyva-podilu-na-stolychnist-i-provintsijnist/

[47] Корнійко Г. МАН «Маленькі міста України». Наукова робота з предмету географія. URL: https://vseosvita.ua/library/embed/010037s4-a751.docx.html

[48] Gawryszewski A. Ludność polski w XX wieku. Warszawa: Drukarnia Klimiuk, 2005. 623 s. S. 113.

для великих лінз історії *людей другого або іншого плану*[49], із оточуючим світом, ще не привертала увагу дослідників.

На тлі визначених вище юридичних понять в сфері адміністративно-територіального устрою, важливо звернути увагу на специфічний та популярний як в художній, так і в науковій літературі, іменник «штетл».

З їдиш іменник «штетл» або «штот» перекладається українською мовою, як «містечко». Вимова на їдиш та транслітерація кирилицею або латиницею цього слова широко застосовується, зокрема в україномовній та англомовній тематичній художній літературі та наукових текстах. Це мовне запозичення – їдишизм (з їдиш)[50], а не гебраїзм (з біблійного або сучасного івриту)[51]. Уваги потребує те, що визначення «штетл», яке попри чіткий переклад – «містечко», трансформувалось в «єврейське містечко», ні коли не було офіційним. Офіційна статистика оперує тільки відсотком євреїв серед містян і виступає джерелом для наступної інтерпретації істориками «статусу» населеного пункту. При цьому, великі міста, на кшталт Івано-Франківська, Києва або Львова, а також села, штетлами не називають. Натомість, на поч. 20 ст. *цікава ситуація склалася в прикарпатських населених пунктах, що не були повітовими центрами. Більшість із них стали традиційними єврейськими містечками (Гвіздець, Заболотів, Отинія)*[52].

Проф. Вікторія Венгерська пропонує баланс, визначаючи те, що *штетли були поселення напівміського типу на території Східної Європи з домінуючим або значним єврейським населенням. Під цим терміном мається на увазі також своєрідний характер побутового та духовного устрою східноєвропейського єврейства. Містечка іноді налічували до 20-25 тис. жителів, але були й маленькі – у кілька тисяч (штетелі). Вони виникли на території Польщі, особливо у східній її частині протягом*

---

[49] Кирчанів М. Діапазон можливостей мікроісторії в Україні: Інший у баченні «людей другого плану» // Регіональна історія України. 2012. Вип. 6. С. 211-222. С. 212-213.

[50] Їдишизми в українській мові. URL: https://www.projectkesher.org.ua/library/yidyshyzmy-v-ukrainskiy-movi/

[51] Шакет Д. Україно-єврейські взаємовпливи: українські гебраїзми та гебрайські українізми. URL: https://www.projectkesher.org.ua/news/ukraino-ievreyski-vzaiemovplyvy-ukrainski-hebraizmy-ta-hebrayski-ukrainizmy/

[52] Паньків І. Національні громади покутських міст другої половини XIX – 30-х років XX століття (етнокультурні взаємозв'язки) // Народна творчість та етнографія. 2010. № 6. С. 8-17. С. 10.

15-16 ст. Польські королі та магнати стимулювали переселення євреїв на занедбані місця. Пояснювалося це необхідністю розвитку зруйнованих у результаті тривалих воєн земель, відродження на їхній території ремесел та торгівлі. Починаючи з 18 ст. штетли домінували як типові єврейські поселення на території Східної Європи[53]. Отже, неформально штетлами іменують невеликі міські поселення, де єврейське населення статистично переважало, як корінну націю, так і інші національні громади.

Спираючись на дані переписів населення можна досить чітко оперувати поняттям штетл, але не можна дізнатись кількість штетлів на українських землях в історичній ретроспективі. Ключовими при визначенні статусу штетла можна назвати два статистичні критерії: відсоток євреїв в загальній кількості городян та кількість євреїв порівняно з українською громадою – більше або менше.

Отинійські євреї формально тільки з 1880 р.[54] та до Першої світової війни, а потім нетривалий період в 1930-х роках до Другої світової війни, переважали за чисельністю як українську громаду міста, так і всі інші національні громади. Втім, що ж робити в більш широкій історичній ретроспективі 17-18 ст., в тому випадку коли за відсутністю даних «не спрацьовує» статистичний критерій оцінки. Кількість населення Отинії до 1900 р. була зафіксована п'ять разів – в 1765, 1786, 1858, 1870 та 1880 роках [Див.: таблиця 1, де подано всі бібліографічні посилання на джерела наведених нижче цифр]. Кількість євреїв була зафіксована двічі – в 1765 та 1880 роках[55]. При цьому, з 1880 р. до 1900 р. кількість євреїв зросла в містечку на понад 550 осіб, або на понад 35 % від кількості

---

[53] Венгерская В. Штетл в истории и политике империй 19-20 вв. (на примере местечек Украины и Молдовы) // Наука, образование, культура. Междунар. научно-практ. конф. посвященная 24-ой годовщине образования Комратского гос. ун-та, 11.02.2015 г. Т. 2. С. 131-136. С. 132. URL: https://eprints.zu.edu.ua/18668/1/%D1%80%D0%BE%D1%81.pdf

[54] Pinkas hakehillot. Poland. Encyclopaedia of Jewish communities. Poland. Yad Vashem, Jerusalem, 1980. 569 p. P. 53. Courtesy of Yad Vashem.

[55] Otyniya. URL: https://myshtetl.org/lvovskaja/otyniya.html;
Еврейская энциклопедия Брокгауза и Ефрона, 1906-1913. Т. 12. 960 с. С. 167; Pinkas hakehillot. Poland. Encyclopaedia of Jewish communities. Poland. Yad Vashem, Jerusalem, 1980. 569 p. P. 53. Courtesy of Yad Vashem.

населення. В 1880 р. євреїв в Отинії було майже 42 %[56], але кількість українців або представників інших, окрім євреїв, національностей – невідома. В 1900 р. розмір єврейської громади також становив 42 %[57], хоча кількість населення змінилась, збільшилась. Отже, принаймні від 1880 р. року Отинію обґрунтовано можна іменувати штетлом. Дещо іншою є ситуація стосовно інших періодів історії «до 1880 р.» та «після Першої світової війни», коли розмір громади був невеликий або невідомий, але її спадщина помітною. Отже, в дискусії про штетл важливим є не тільки фактор часу.

Цікавим є питання про те, чи намагатись віднести поняття «штетл» до офіційної сфери або залишати цей феномен у сфері історії, культурології та культурної антропології. Які критерії для визнання за містечком цього статусу у випадках, коли відсутні ті, які виявив, наприклад, Петровський-Штерн у своєму дослідженні «Штетл: золота доба єврейського містечка» (2019)?[58] Що може зробити містечко помітним в тому випадку, коли в ньому не було або невідомо за браком джерел, про такі матеріальні елементи буття як, наприклад[59]:

- компактна єврейська громада та її урбаністична інфраструктура;
- поєднання трьох влад – польського магната-власника, новоприбулої російської адміністрації або іншої держави та місцевого єврейського самоврядування;
- шинки та корчми, численні крамниці та ремісничі майстерні, пишна резиденція цадика, жвава торгівля на ринку, що в багатьох

---

[56] Підраховано за: Pinkas hakehillot. Poland. Encyclopaedia of Jewish communities. Poland. Yad Vashem, Jerusalem, 1980. 569 p. P. 53. Courtesy of Yad Vashem.

[57] Поріцька О. Національні громади покутських міст другої половини XIX – 30-х років XX століття (етнокультурні взаємозв'язки) // Народна творчість та етнографія. 2010. № 6. С. 8-17. С. 10.

[58] Пугач Д. Штетл: Міф чи реальність українського містечка XIX століття? URL: https://peraspera.video.blog/2020/09/13/span-stylecolor2200a3-classhas-%D0%B4%D0%BC%D0%B8%D1%82%D1%80%D0%BE-%D0%BF%D1%83%D0%B3%D0%B0%D1%87-%D1%88%D1%82%D0%B5%D1%82%D0%BB-%D0%BC%D1%96%D1%84-%D1%87%D0%B8-%D1%80/

[59] Список складено за: Ibidem.

випадках від розквіту та стабільності в 19 ст. змінилось кризою штетлу під тиском асиміляції та зубожіння;

- професійна та соціальна стратифікація (євреї представляли ремісничі професії, володіли броварнями, орендували шинки, були пролетарями).

Темою окремої дискусії має стати з'ясування того, коли в україномовних та іншомовних (окрім самого їдиш) наративах розпочали послуговуватись поняттям «штетл». Російськомовна єврейська енциклопедія Брокгауза та Ефрона понять «штетл», «містечко» або «єврейське містечко» – не містить. Уродженець Умані Марк (Мордхе) Зборовський – з єврейської родини, яка емігрувала в Польщу рятуючись від більшовиків, колишній агент совєтської розвідки та американський антрополог, у праці «Життя з людьми: культура штетлу» в 1952 р. *ввів слово «штетл» до американського словника. Він надихнув інших на подальші дослідження культури східноєвропейських євреїв*[60]. Зборовський запропонував для англомовних читачів три варіанти перекладу слова «штетл» (town – невелике місто, село / селище – англійська мова не розділяє ці поняття та townlet – містечко), визначив історичне підґрунтя формування громади єврейського містечка, здійснив *фізичний опис штетлу та його взаємовідносин із зовнішнім світом*[61]. Німецькі дослідники, так само, як і польські також розділяють поняття штетл і місто, як, наприклад, в дисертації Петри Ернст (1957-2016) «Штетл, місто, держава: простір та ідентичність в наративі німецько-єврейської літературі 19 – поч. 20 сторічь» (Schtetl, Stadt, Staat. Raum und identität in deutschsprachig-jüdischer erzählliteratur des 19 und frühen 20 jahrhunderts).

Важливо вказати на те, *що протягом десятиліть після Голокосту штетл перетворився на «місце пам'яті», об'єкт спогадів, став образом втраченого світу ашкеназських євреїв*[62]. Їдишизм «штетл» вказує на те, що

---

[60] Life is With People: Jewish Little-town of Eastern Europe. URL: https://www.amazon.co.uk/Life-People-Jewish-Little-town-Eastern/dp/0805210547

[61] Zborowski M., Herzog E. Life is With People: The Culture of the Shtetl. Schocken Books, 1967. 452 p. Pp. 451-452, 466. Courtesy of the Internet Archive.

[62] Петренко-Цеунова О. Містечко як альтернатива поділу на столичність і провінційність. URL: https://tyzhden.ua/mistechko-iak-alternatyva-podilu-na-stolychnist-i-provintsijnist/

це поняття стосується, головним чином, східноєвропейського, їдишмовного соціуму.

Деталі про демографічні дані про населення Отинії можна почерпнути з: перепису єврейського населення Речі Посполитої в 1765 р., шематизмів греко-католицького кліру Станіславської єпархії за 1886-1939 роки (збірник статистичних матеріалів про стан парафії і стан населення в них з поодиноких дієцезій чи парафій[63]), перепису населення Отинійського округу 1900 р. австрійським статистичним комітетом[64], перепису населення Польщі в 1921 р. тощо.

Самий перший перепис населення відбувся 2 січня 1765 р. з огляду на впорядкування процедури збору податків у Коломиї, як і в інших містах, було проведено перепис населення. І він показав, що у Коломиї мешкає 985 євреїв та 87 немовлят гебрейського походження… яких рахували окремо. А в усьому Коломийському старостві – 10 987 душ, з них 714 дітей до року. Солотвина – 471 і 19 немовлят, Пістинь – 233 і 17 немовлят, … Отинія – 345 і 51 немовлят[65]. На цей перепис єврейського населення Речі Посполитої, зокрема повіту Коломийського Руського воєводства[66] багато посилань в різних публікаціях, зокрема в енциклопедії Брокгауза і Ефрона (1906-1913). З 18 міст, містечок і сіл повіту шість мали до / та більше тисячі мешканців-євреїв (Коломия з усіма парафіями, Снятин, Кути, Заболотів, Надвірна, Городенка). Отинія відносилась до містечок із

---

[63] Делятинський Р. Шематизм Станиславівської єпархії (1886-1938 рр.): особливості історичного джерела // Наук. вісник ІФТА УГКЦ «Добрий пастир». 2011. Вип. 4. С. 175-204. С. 176.

[64] Дубей М. Перепис населення, земель та маєтків в окрузі Отинія (Тлумач, Галичина), 1907 рік. URL: https://numizmat.org.ua/photos/population-census-in-otynia-district-1907/; із посиланням на: Gemeindelexikon von Galizien. Т. 12 з серії «Gemeindelexikon der im Reichsrate vertretenen Königreiche und Länder» (Austria. Statistische Zentralkommission. Druck und Verlag der K.K. Hof- und Staatsdruckerei). 1907. 1023 p. P. 706.
URL: https://www.familysearch.org/library/books/viewer/232531/?page=715&viewer=picture&o=info&n=0&q=#page=715&viewer=picture&o=info&n=0&q=

[65] Возняк Т. Гербейський світ Коломиї // Незалежний культурологічний часопис «Ї». 2010. № 62. URL: http://www.ji.lviv.ua/n62texts/e-voznjak.htm

[66] Kleczyński J., Kluczycki F. Liczba głów żydowskich w Koronie z taryf roku 1765. Krakow: Akademia Umiejętności, 1898. 22 s. Ss. 13, 18-19, 22.
URL: https://pbc.biaman.pl/dlibra/publication/1362/edition/1285/content

середньою кількість єврейських мешканців, як Обертин (419 платників податків), а також Косів (225) та Пістинь (233). В інших населених пунктах району проживало менше 170 осіб, а найменше у с. Велика Кам'янка (56)[67]. Отинію, окрім всього, можна вважати досить невеликим, менше, ніж середнім єврейським містечком Речі Посполитої. Втім, жодна публікація «не згадує» немовлят.

Енциклопедія Брокгауза та Ефрона повідомила про те, що *відповідно перепису 1765 р. їх [євреїв – К.Т.] було 345. Наразі (на 1912 р.) – близько 4 тис. євреїв; наявно училище коштом фонду барона Гірша*[68].

Варто відмітити особливість збирання демографічних даних. Внаслідок реформ 1848-1868 рр. Австро-Угорська імперія *не визнавала в євреях їхню національну ідентичність, а тільки релігійну*[69]. На тлі розділення національності та релігії для римо-католиків, греко-католиків, поляків, українців, німців та інших націй, євреїв (національність) та юдеїв (віросповідання) не рахували окремо. З одного боку історично і дуже тривалий час, національність була невіддільною від релігії, але з іншого боку – відбувався вплив вказаних політичних рішень. На рахунок цього український енциклопедист Володимир Кубійович вказував наступне. *У євреїв національне почуття покривалося з їх віровизнанням*[70].

Цікава ситуація склалась в прикарпатських населених пунктах, що не були повітовими центрами [на 1900 р. – К.Т.]. Більшість із них стали традиційними єврейськими містечками. Так, у Гвіздці чисельність євреїв становила 65 % від загальної кількості населення, у Заболотові – близько половини міщан, в Отинії – 42 % і т. д. Частка римо-католиків, переважна більшість яких були поляками, у середньому становила 15,4 %. Значно перевищували середній показник римо-католики в Отинії – 21,4 %. Відсоток українців у Гвіздці, Отинії, Заболотові, де проживало багато євреїв або римо-католиків, становив – 24,1 %, 28,2 % та 41 % відповідно,

---

[67] Ibidem. S. 13.

[68] Еврейская энциклопедия Брокгауза и Ефрона, 1906-1913. Т. 12. 960 с. С. 167.

[69] Безаров О. Історія єврейського народу країн Східної Європи у Новий час: навч. посіб. Чернівці: Чернівец. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2023. 285 с. С. 169-170.

[70] Кубійович В. Етнічні групи південнозахідньої України (Галичини) на 1.1.1939 = Ethnic groups of the South-Western Ukraine (Halyčyna-Galicia) 1.1.1939: нац. статистика Галичини; vorwort G. Stadtmuller. Wiesbaden: Harrassowitz, 1983. XXV, 173 с. С. X.

тоді як загальна чисельність українців була 73,2 %, євреїв – 13,1 %, поляків – 12,7 %. Міські мешканці інших національностей (німці-протестанти, вірмени, чехи, італійці тощо) становили 2,6 %[71].

Цифри з усіх відомих переписів населення Отинії винесено нами в окремий додаток – таблицю №1, яка дозволяє побачити динаміку демографічних змін. Відповідно демографічних даних, що наведені Кубійовичем, на 1 січня 1939 р. в Отинії проживало 5 080 мешканців, з яких 1.9 тис. – євреї, 260 – німці та 1 030 – поляки[72]. Відповідно бланків «Даних про пересування населення, що зареєстровано в міських та інших паспортних пунктах» в 1947 р. та 1948 р. в Отинії проживало 2 968 мешканців[73]. Кількість мешканців в 1947-1948 рр. вказує на те, що громада зменшилась на понад 2.1 тис. Спираючись на історичні факти, можна говорити про те, що серед цих «зниклих мешканців» були майже вся єврейська, полька та німецька громади містечка. Кількість мешканців була частково відновлена за рахунок українців – переселенців із Польщі. Спираючись на викладене можна стверджувати те, що історія отинійської єврейської спільноти – це більш значущий в просторі та часі феномен, ніж статистичне уявлення про штетл. Цифри важливі, але в історії України *значимість єврейського народу не варто зводити лише до статистики*[74].

Поступове кількісне збільшення єврейської громади містечка, так само, як і інших національних та релігійних громад (хоча в ряді випадків цифри стосувались одних і тих саме людей), відбувалось в контексті особливого розвитку Отинії як містечка. До таких особливостей може віднести перетворення Отинії на один з центрів хасидизму в 1890-х роках у зв'язку із переселенням рабина Хаїма Хагера. Причини вибору Отинії центром майбутнього хасидського двору невідомі. Хаїм Хагер став одним з п'яти синів цадика Менахема-Менделя бен Хаїма Хагера (1830-1884)

---

[71] Паньків І. Національні громади покутських міст другої половини XIX – 30-х років XX століття (етнокультурні взаємозв'язки) // Народна творчість та етнографія. 2010. № 6. С. 8-17. С. 10.

[72] Кубійович В. Етнічні групи південнозахідньої України (Галичини) на 1.1.1939 = Ethnic groups of the South-Western Ukraine (Halyčyna-Galicia) 1.1.1939: нац. статистика Галичини; vorwort G. Stadtmuller. Wiesbaden: Harrassowitz, 1983. XXV, 173 с. С. 92.

[73] Державний архів Івано-Франківської обл. (ДАІФО). Ф. Р-1545. Оп. 1. Спр. 32. Арк. 1-10; Ф. Р-1545. Оп. 1. Спр. 45. Арк. 4.

[74] Магочій П.-Р., Петровський-Штерн Й. Євреї та українці: тисячоліття співіснування. Ужгород: Вид-во В. Падяка, 2016. 340 с. С. 1.

з Вижниці, які заснували відгалуження вижницького хасидизму в широкій географії. Окрім Отинії (Івано-Франківська обл.) сини цадика оселились в с. Борша (Словаччина або Румунія), м. Городенка (Івано-Франківська обл.), м. Сторожинець (Чернівецька обл.), м. Заліщики та м. Борщів (обидва в Тернопільській обл.) та в м. Сучава (Румунія)[75]. Хоча історія династії вижницьких хасидів відома, але про її отинійську гілку публікацій мало.

Історія отинійського хасидизму є набагато ширшою в просторі та часі темою, ніж історія вижницького хасидизму в самій Отинії. Це пов'язано із тим, що рабин Хаїм останні роки свого життя провів в Станіславі [з 1962 р. – Івано-Франківськ], а в самій Отинії після Першої світової війни цей хасидський двір було відновлено лише на нетривалий час. Отинійська династія посіла своє місце в історії хасидизму, втім в контексті міської історії Отинії про неї не залишилось і сліду. Про інші хасидські династій в Отинії можна лише здогадуватись. Це повністю забуті сторінки міської історії – палімпсест, поверх тексту в якому написана історія інших та інша історія.

Очевидним є те, що не всі євреї Отинії були ортодоксальними та не всі хасиди Отинії були прихильниками Хаїма Хагера. Як аргумент можна навести розповідь про Льобла Таубеса – одного з піонерів сіоністського руху в Галичині та Буковині. Цей відомий публіцист і народний трибун народився в 1863 р. в Отинії в родині рабинського роду Таубесів. Таубес зробив великий внесок у справу поширення єврейської просвіти в середовищі галицьких і буковинських євреїв та підняття їх національної свідомості[76].

Відповідно висновків дослідниці хасидизму Валерії Андросової, *існує велика кількість хасидських династій, які зароджувались і розвивались на українських територіях, але зараз майже не представлені в Україні і мають центри за її межами*[77]. За підрахунками проф. Вроцлавського університету Марціна Водзінського від 1770-х років

---

[75] Вижниц. URL: https://yechihamelech.livejournal.com/332620.html; Крупнейшие хасидские династии. Вижниц. URL: https://myshtetl.org/articls/khasid_vizhniz.html

[76] Єврейське населення та розвиток єврейського національного руху на Буковині в останній чверті XVIII – на початку XX ст.: Збірник документів та матеріалів / Упор. О. В. Добржанський, М. П. Кушнір, М. Д. Никирса. Чернівці: ТОВ «Видавництво «Наші книги», 2007. 464 с. С. 426.

[77] Андросова В. Хасидські династії в контексті відродження іудаїзму в Україні // Українське релігієзнавство. 2010. № 53. С. 92-105. С. 99.

до сьогодення нараховується як мінімум 122 хасидські династії[78]. На липень 1944 р., коли нацисти відступили з Галичини за неповними даними з 189 рабинів, які потрапили під окупацію, врятувались двоє[79].

Таким чином, отинійський хасидизм – це одна з сторінок багатогранної єврейської історії Отинії, яка здається одноманітною лише на перший, сторонній, погляд. Кожна національна спільнота не є монолітним явищем. Її члени об'єднуються в професійні, релігійні та інші спільноти, політичні партії та таке інше, незалежно від своєї національної ідентичності.

Після досить бурхливого набуття прихильників на рубежі 19-20 ст., між двома світовими війнами *отинійських хасидизм був навіть більш популярним, ніж вижницький*[80]. Наприклад, в румунському с. Розавля вижницький (та отинійський) хасидизм мав найбільшу прихильність серед інших теч хасидизму. Тут рабин Хаїм Хагер зупинявся під час еміграції під час Першої світової війни[81].

Щодо прихильників Отинія-ребе, то їх вирізняла як схильність до особистого авторитету та ідей рабина суворо дотримуватись традицій, так і помітні соціальні аспекти. Відповідно досліджень Леві Купера – викладача Інституту юдаїки Пардеса в Єрусалимі, *хасидський фольклор розповідає, що бідніші хасиди тягнулися до Вижниці, а більш заможні – визнали рабина Хаїма своїм лідером… популярною була приказка: «До Віжниці їдуть бідні та нужденні зі своїми зношеними торбами за плечима; до Отинії – багаті з валізами»*[82].

---

[78] Tsadikim – networking Charisma. URL: https://tsadikim.uwr.edu.pl/publications/

[79] Ковба Ж. Релігійне життя євреїв Східної Галичини в період Другої світової війни // Друга світова війна і доля народів України: Матеріали 2-ї Всеукраїнської наукової конференції, м. Київ, 30-31 жовтня 2006 р. Київ: Зовнішторгвидав, 2007. 416 с. С. 134-155. С. 153.

[80] Буланий М. По следам забытых династий: ребе из Отынии. URL: https://shabat.com.ua/put-k-vsevyshnemu/po-sledam-zabytyh-dinastij-rebe-iz-otynii/

[81] Rozavlea / The Marmaros Book; In Memory of 160 Jewish Communities (Maramures Region). Compiled and Edited by S. Y. Gross and Y. Yosef Cohen. Tel Aviv, Beit Marmaros, 1983, 1996.
URL: https://www.jewishgen.org/yizkor/maramures/mar166.html

[82] Cooper L. The Tisch: A blessing on death.

Академічні дослідження отинійського хасидизму відсутні на тлі досить лаконічної кількості досліджень хасидизму в цілому. Серед тих, які містять побіжні згадування про потрібну нам тему, можна назвати розвідку Андросової[83]. Серед важливих для українського контексту зарубіжних публікацій, необхідно назвати дослідження хасидських династій проф. Водзінського, зокрема у співавторстві з професором університету імені Бар-Ілана Уріелем Гельманом (Ізраїль) та доцентом Відкритого університету Ізраїлю Гаді Сагівом[84]. Окрім того, із використанням прикладу Отинії, директор Центру єврейського мистецтва Єврейського університету в Єрусалимі Володимир Левін досліджував особливості матеріальної культури хасидів, архітектуру[85].

На тлі дуже розрізнених і фрагментарних джерел про отинійських хасидів вирізняється ресурс «Tzadikim – networking Charisma». Проект кафедри юдаїки Вроцлавського університету присвячений темі лідерства в хасидизмі в його різноманітних проявах, шлюбним стратегіям та географії поширення хасидизму[86]. Завдяки йому доступні деталі про шлюбні зв'язки династії Хаїма Хагера, що дозволяє більше розуміти географію поширення «кордонів» отинійського хасидизму.

Найбільш раннім джерелом до теми є книга, транслітерація назви якої з івриту кирилицею та латиницею є «Охалей (Оалей) Шем» та «Ohalei Shem», видана в Пінську в 1912 р. В цій «адресній книзі» вказано адреси та факти з біографій видатних рабинів того часу. Її автором став

URL: https://www.jpost.com/magazine/judaism/the-tisch-a-blessing-on-death-334428

[83] Андросова В. Хасидські династії в контексті відродження іудаїзму в Україні // Українське релігієзнавство. 2010. № 53. С. 92-105. С. 99.

[84] Wodziński M. Historical Atlas of Hasidism. Princeton University Press, 2018. 280 p.; Wodziński M., Gellman U. and Sagiv G. Marriage, leadership, and dynasties in Hasidism: big data approach // Religion. 2024. Pp. 1-23.

[85] Levin V. Hasidism in the Urban Fabric: Is There a «Hasidic Architecture»? // IMAGES. 2024. № 17. Pp. 88-113; Levin V. [Hasidic] Material Culture / Marcin Wodziński (ed.), Studying Hasidism: Sources, Methods, Perspectives. New Brunswick: Rutgers University Press, 2019. Pp. 231-267.

[86] Tsadikim – networking Charisma. URL: https://tsadikim.uwr.edu.pl/charisma/

рабин Пінська Шмуель Ноа Готліб, який збирав біографії, адреси відомих ашкеназьких рабинів усіх континентів[87].

Хаїм Хагер (Тал Хаїм; 12.05.1863-08.12.1931 рр.) — цадик, син лідера вижницького хасидизму, який в 1892 р. оселився в Отинії та заснував тут гілку вижницького хасидизму. Хасидський двір Отинія-ребе після Першої світової війни був перенесений в Станіслав. Відродити хасидський двір в Отинії стало неможливим у зв'язку із смертю молодшого сина Хагера Менахема-Мендла. З 1895 р. та впродовж 17 років рабин Хаїм очолював Колель Буковини на Землі обітованій[88] [колель – праобраз благодійного товариства єврейських релігійних громад в Ерец-Ісраєль, які мали метою збір пожертв в діаспорі на підтримку вчених та злиденних в Святій Землі[89]. Збереглись розписки за 1899-1901 рр. щодо отримання пожертв від рабина Отинії та колелю Буковина-Отинія, заснованого в Єрусалимі, як відгалуження косівського колелю[90]]. Після смерті цадика і до 1944 р. хасидський двір в Станіславі очолював його старший син Ісраель Шалом Йосеф. В Станіславському гетто він з родиною (дружина Двора Лея[91],

[87] Локшин А. Достойны славы отца. URL: https://lechaim.ru/academy/dostoyniy-slavi-ottsa/

[88] Letters from the Rebbe Rabbi Chaim of Antinia, and His Son Rabbi Menachem Mendel Hager, 1925. URL: https://winners-auctions.com/en/items/letters-from-the-rebbe-rabbi-chaim-of-antinia-and-his-son-rabbi-menachem-mendel-hager-1925/;
Collection of Signed Invoices of «Kollel Otinia» – Jerusalem, 1899-1901. URL: https://il.bidspirit.com/ui/lotPage/kedem/source/catalog/auction/7013/lot/140114/Collection-of-Signed-Invoices-of?lang=ru;
Буланый М. По следам забытых династий: ребе из Отынии. URL: https://shabat.com.ua/put-k-vsevyshnemu/po-sledam-zabytyh-dinastij-rebe-iz-otynii/

[89] Kollelim. URL: https://www.jewishartifacteducation.com/copy-of-template-page-9

[90] Judaica Books, Manuscripts, Rabbinical Letters Monday. 19.12.11. Jerusalem. Catalogue. 228 p. P. 189.

[91] Двора Лея Хагер. URL: https://collections.yadvashem.org/ru/names/11638005

син Барух[92], доньки Ціпора[93], Песя Лея[94] та Блюма Рейзел[95]) переховувався в підвалі на сучасній вул. Мазепи. Рабин та його рідні загинули від вибуху кинутої гранати, одну доньку закопали живцем[96]. Останній рабин із династії Хагерів – головний рабин Косова Хаїм Хагер (1898 р/н), загинув разом із своїми вірянами в газових камерах табору смерті Белжець в останній «партії» євреї з Косова. Їх депортували восени 1942 р. Разом із ним загинула родина: мати Рахель, дружина Рифка, доньки Єва та Шейна, сини Якоб (Самсон) та Мозес[97]. Рабин відмовився від порятунку, навіть його синів[98]. Рабином Тлумача був Іцхак Хагер (онук рабина Хаїма, син Манахема-Менделя). В гетто він займався похованнями, в жовтні 1942 р. був депортований в Белжець[99], загинув в Аушвіці в 1942 р.[100] Загинули уродженки Отинії Бліма (Блюма) Рейзел Хагер (1855 р/н) та Мір'ям Хагер (1900 р/н) – дружини рабинів

[92] Барух Хагер. URL: https://collections.yadvashem.org/ru/names/11637983

[93] Ципора Хагер. URL: https://collections.yadvashem.org/ru/names/11638002

[94] Песя Лея Хагер. URL: https://collections.yadvashem.org/ru/names/11638004

[95] Блюма Рейзл Хагер. URL: https://collections.yadvashem.org/ru/names/11661300

[96] Соловка Л., Оришко С. 150 із 150 тисяч… Голокост євреїв Прикарпаття як складова етнодемографічної катастрофи Східної Галичини / наук. ред. Максим Гон. Івано-Франківськ: Фоліант, 2019. 576 с. С. 280.

[97] Ibidem. С. 259; Соловка Л. Геноцид євреїв Коломийського округу дистрикту Галичина (1941-1944 рр.) // Вісник Прикарпатського університету. Історія. 2009. Вип. 16. С. 9-16. С. 15.

[98] Ковба Ж. Релігійне життя євреїв Східної Галичини в період Другої світової війни // Друга світова війна і доля народів України: Матеріали 2-ї Всеукраїнської наукової конференції, м. Київ, 30-31 жовтня 2006 р. Київ: Зовнішторгвидав, 2007. 416 с. С. 134-155. С. 145.

[99] Флешер М. Реб Іцхак Хагер, рабин Тлумача / Тлумач (1976). С. 60-61. URL: https://www.calameo.com/books/0049662873f77093e9e0c;
Блонд Ш. Юденрат в гетто. / Тлумач (1976). С. 156.
URL: https://www.calameo.com/books/0049662873f77093e9e0c

[100] Ицхак Хагер. URL: https://collections.yadvashem.org/ru/names/14424317

в Чернівцях[101]. Голокост майже повністю знищив рух Отинер-ребе. Залишки цього напрямку хасидизму називають «Отинія-Городенка» на честь рабина Хаїма та його зятя Ехіеля з Городенки[102]. Збереглись листи цадика (до послідовників в Цфаті, Ізраїль[103], з іменним штампом[104], запрошення на весілля онучки – доньки вже померлого на той момент Менахема-Мендла, 1927 р.[105], лист рабина Хаїма із припискою від Менахема-Мендла, 1925 р.[106]), рукописи коментарів до Тори[107] та фотографії цадика, який не любив фотографуватись. Остання фотографія Хагера датується 1931 р., за кілька місяців до його кончини, коли він гостював

[101] Блима Рейзел Хагер. URL: https://collections.yadvashem.org/ru/names/927292; Мирьям Хагер. URL: https://collections.yadvashem.org/ru/names/305184

[102] Буланий М. По следам забытых династий: ребе из Отынии. URL: https://shabat.com.ua/put-k-vsevyshnemu/po-sledam-zabytyh-dinastij-rebe-iz-otynii/; R'Chaim Hager, Admur Ottynia (Itinia). URL: https://www.geni.com/people/Chaim-Hager-Admur-Ottynia-Itinia/6000000003101331626

[103] Vizhnitz-Kosov Dynesty: Letter by Admor Rabbi Chaim Hager of Antonia. URL: https://www.genazym.com/auction/599-rare-and-important-he/lot-73-vizhnitz-kosov/

[104] Letter Entirely Filled with Blessings from the Admor Rabbi Chaim Hager of Kosov to the Av Beit Din of Safed. 1927. URL: https://winners-auctions.com/en/items/letter-entirely-filled-with-blessings-from-the-admor-rabbi-chaim-hager-of-kosov-to-the-av-beit-din-of-safed-1927/

[105] Wedding Invitation from the Admor of Otynia, Rabbi Chaim Hager. URL: https://winners-auctions.com/en/items/wedding-invitation-from-the-admor-of-otynia-rabbi-chaim-hager/

[106] Letters from the Rebbe Rabbi Chaim of Antinia, and His Son Rabbi Menachem Mendel Hager, 1925. URL: https://winners-auctions.com/en/items/letters-from-the-rebbe-rabbi-chaim-of-antinia-and-his-son-rabbi-menachem-mendel-hager-1925/

[107] Torah Novellae from the Rebbe of Ottynia Rabbi Chaim Hager. URL: https://il.bidspirit.com/ui/lotPage/ometz/source/catalog/auction/3831/lot/119674/Torah-Novellae-from-the-Rebbe-of?lang=en

у своїх послідовників в с. Мойсей на Мармарощині в Румунії[108].

Пік кількості всіх містян в Отинії та євреїв зокрема, припав на рубіж 19-20 ст. і тривав до початку Першої світової війни. Відповідно статистики 1913-1914 років і 1925 р., війна зменшила населення Отинії, майже на 1/5 (23 %), а кількість євреїв на 45 %. Якщо кількість євреїв в містечку в 1913 р. складала 1 995, то в 1925 р. – 1 087[109].

«Велика отинійська пожежа» в 1890 р. спричинила «першу кризу» штетлу Отинія[110] – через руйнування змінила його образ, який

---

[108] Rare Photogrpah of the Admor of Ottynia-Vizhnitz. Maramures, 1930s. URL: https://winners-auctions.com/en/items/rare-photogrpah-of-the-admor-of-ottynia-vizhnitz-maramures-1930s/

[109] Хавлюк М. Отинія: Історичні нариси. Коломия: ВПТ «Вік», 1998. 148 с. (Бібліотечка «Вільного голосу»; Вип. 1). С. 21.

[110] Ми не пропонуємо періодизацію криз штетлу Отинія як закономірність для всіх штетлів. Разом із тим, ми вважаємо, що перелічені кризи в житті отинійських євреїв досить подібні до криз інших традиційних єврейських містечок України. Наприклад, «перша» криза штетету Отинія подібна тим, що пережили багато східноєвропейських штетлів, відповідно Петровському-Штерну (Петровський-Штерн Й. Штетл: золота доба єврейського містечка. Київ: Критика, 2019. 394 с. С. 347). Дві світові війни, Голокост та совєтська політика після Другої світової війни, незаперечно спричинили кризи для всіх єврейських громад і не тільки України. Разом із тим, кількість та послідовність криз єврейських громад – своя в кожному окремому випадку. Кожний окремий єврейський погром можна трактувати як кризу для громади. Якщо після завершення антиєврейського насильства відбувались міграції, то це знаменувало наступну кризу. *По суті широка єврейська еміграція почалася з втечі від жахів погромів. Тисячі російських [російської імперії – К.Т.] євреїв покинули в 1881-1882 рр. «межу осілості» і сконцентрувалися в умовах невимовної скупченості і убогості в прикордонному австрійському місті Броди* (Єврейська громада в роки Першої світової війни. До 100-річчя початку Першої світової війни. URL: http://nbuv.gov.ua/node/1288). Окрім того, суттєвою є різниця між розвитком та животінням, реальних та духовних «уламків» польських і совєтських штетлів між двома світовими війнами. Штетл в межах польської держави зберігав «своє обличчя» і очевидно, що значну частину традиційного укладу життя, але, так би мовити,

формувався впродовж кількох сторічь. Перша світова війна та можливе антиєврейське насильство з яким стикнулись отинійські євреї, призвели до загибелі людей, появи воєнних мігрантів, втікачів від погромів. Це можна трактувати як «другу кризу». Повоєнні економічні та соціальні негаразди в умовах краху української державності, призвели до появи економічних мігрантів та розширення еміграції з будь-яких причин. Це спричинило «третю кризу» штетлу. В умовах Другої Польської Республіки євреї всієї Західної України отримали більш широкі ворота для еміграції як в інші країни, так і в межах самої Польщі – в більш розвинуті місцевості. В період між двома світовими війнами кількість мешканців Отинії знову зросла. Якщо кількість містян взагалі на початок 1939 р. хоча б мінімально, але перевищила останні 1913-й рік перед війною, то кількість євреїв, не досягнула рівня того року. В Отинії відсоток євреїв на 1 січня 1939 р. був приблизно 37,5 %[111].

Четверта-восьма кризи штетлу Отинія відбулись послідовно та подібно лавинам: інкорпорація Західної України в срср та Великий терор (4), Друга світова війна (5), єврейський погром в містечку (6) та Голокост (7), а також нове воцаріння совєтської влади (8). При цьому восьму кризу єврейської громади Отинії, яка на момент «визволення України червоною армією» в 1944 р. була уособлена тими, хто вижив та залишався в Україні, хто жив в еміграції з 1910-1930-х років та тими, хто врятувався під час Голокосту за кордоном срср, варто вважати останньою. Ця криза пов'язана із зневаженням пам'яті про загиблих євреїв, руйнуванням культурної спадщини, забуттям мультикультурного минулого та визначенням сіонізму одним з політичних ворогів совєтської держави.

В загальному процесі формування модерних міст і містечок, національні, професійні та інші спільноти займали своє місце відповідно закономірностям, що формувались сторіччями. В цей же час, сукупність єврейських традицій, повсякдення та юдаїзм, маючи особливий прояв в різні періоди, призвели до формування реального «міста в місті». Не має

призупинився в розвитку. Разом із тим, штетли в срср на цей період вже були майже повністю знищені, як феномен, під тиском ідеології на культуру, політичних репресій, адміністративної реформи тощо.

[111] Пораховано за: Кубійович В. Етнічні групи південнозахідньої України (Галичини) на 1.1.1939 = Ethnic groups of the South-Western Ukraine (Halyčyna-Galicia) 1.1.1939: нац. статистика Галичини; vorwort G. Stadtmuller. Wiesbaden: Harrassowitz, 1983. XXV, 173 с. С. 92.

значення чи межі розселення єврейської громади були чітко окреслені, штетл став культурним феноменом.

М0істечка на українських землях, де єврейські громади збільшували чисельність та вплив, розвивались за іншими, спрощеними, зменшеними принципами, ніж великі європейські міста на кшталт Венеції та єврейські гетто в їх межах. А якщо спиратись на те, як *поняття штетлу трактували тогочасні місцеві євреї*[112], то від заснування в містечку рабином Хагером гілки вижницького хасидизму, Отинія стала штетлом, пам'ять про який майже повністю стерта [… *місто, основною ознакою якого була повноцінність духовно-релігійного життя громади – якщо у поселенні є рабинський суд, писар, сторож та різник, то це справжнє «місто», неважливо, наскільки заселеним та благополучним воно є*[113]]. Цей період в історії штетлу Отинія тривав до поч. 1920-х років і завершився із смертю сина рабина Хаїма – спадкоємця Отинійської хасидської династії саме в містечку. Надалі лише демографічний критерій – офіційна статистика населення, залишається єдиним інструментом розуміння штетлу. Від 1925 р. і, принаймні, до 1935 р. кількість євреїв, більшість з яких була юдеями за віросповіданням, не перевищувала кількість а ні греко-католиків, а ні римо-католиків. Впродовж цього періоду відсоток євреїв від загальної кількості містян тримався на показнику близькому до 28 % [Пораховано за даним Додатку 1]. Виключення становив 1931 р., коли кількість євреїв-містян зменшилась до 22 % [Пораховано за даним Додатку 1]. Можливо, що це зменшення кількості населення було пов'язано із еміграцією, що була викликана Великою депресією, яка розпочалась в 1929 р. та П'ятою алією. В 1938 р. кількість євреїв в Отинії вже була 40 %[114]. Тільки в 1939 р. кількість євреїв в містечку кількісно перевищила українців, як видно з цифр у Додатку 1 – 1.9 тис. євреїв

---

[112] Пугач Д. Штетл: Міф чи реальність українського містечка XIX століття? URL: https://peraspera.video.blog/2020/09/13/span-stylecolor2200a3-classhas-%D0%B4%D0%BC%D0%B8%D1%82%D1%80%D0%BE-%D0%BF%D1%83%D0%B3%D0%B0%D1%87-%D1%88%D1%82%D0%B5%D1%82%D0%BB-%D0%BC%D1%96%D1%84-%D1%87%D0%B8-%D1%80/

[113] Ibidem.

[114] Пораховано за: Report on the G. Gh. Kassa in Ottynia. 5/10/1938. JDC Archives. Item ID: 506915. Georgette Bennett and Leonard Polonsky Digitized JDC Text Archive. Courtesy of the JDC Archives.

(37,4 % населення) та 1 650 українців (32,4 % населення) при 5 080 мешканців в цілому[115].

Отже, штетл Отинія незаперечну існував впродовж 1880 – поч. 1920-х років та в 2-й пол. 1930-х років, до початку Другої світової війни. Штетл розвивався в двох вимірах – демографічному та культурологічному. Суто статистична кількість єврейського населення поєдналась із перетворенням містечка в один із духовних центрів хасидизму. Таким чином, варто дещо розділяти єврейську історію містечка в цілому, та історію суто штетлу в його класичних розумінях.

РОЗДІЛ 1.
ТЕКСТИ, ЗОБРАЖЕННЯ ТА ГОЛОСИ /

CHAPTER 1.
TEXTS, IMAGES AND VOICES.

Це дослідження було б неможливим без зібрань низки архівів, бібліотек, вищих навчальних закладів і музеїв, а також приватних колекцій з України та зарубіжних країн. Всі установи, проєкти та колекції дають можливість ознайомитись із чисельними, хоча і дуже розрізненими документами, візуальними джерелами, артефактами та зафіксованою усною історією. Опрацьовані джерела та історіографія дозволяють зробити спостереження про незначну увагу наукової літератури до єврейського минулого Отинії.

Література, яка висвітлює багатогранність культурного та соціального феномену східноєвропейського, зокрема українського штетлу, цінна для створення уявлення про тему, вивчення тенденцій розвитку штетлів та методології дослідження.

[115] Кубійович В. Етнічні групи південнозахідньої України (Галичини) на 1.1.1939 = Ethnic groups of the South-Western Ukraine (Halyčyna-Galicia) 1.1.1939: нац. статистика Галичини; vorwort G. Stadtmuller. Wiesbaden: Harrassowitz, 1983. XXV, 173 с. С. 92.

Серед авторів ґрунтовних, узагальнюючих досліджень варто назвати деякі наступні (список не повний): Стівена Теодора Каца – науковця та філософа, засновника Центру юдаїки імені Елі Візеля при Бостонському університеті (Массачусетс, США), професора Джеффрі Вейдлінгера – директора Інституту Рауля Валленберга при Мічиганському університеті (США), вже згаданих вище проф. Йохана Петровського-Штерна та культуролога Тараса Возняка, а також укладачів довідника «Сто єврейських містечок України»[116]. Принагідно зазначимо те, що одним із самих перших досліджень феномену штетла варто назвати вже згадану монографію Марка Зборовського. Його праця «Життя з людьми: культура штетлу», у співавторстві з Елізабет Герцог, з моменту своєї першої публікації в 1952 р., стала класичною[117].

Пропонований далі бібліографічний покажчик містить тільки основі джерела та публікації, де вміщено ключову інформацію про Отинію. Покажчик не варто розглядати як список використаної літератури до монографії, а вся необхідна інформація наведена в посиланнях до тексту.

Джерела з історії Отинії різноманітні та надзвичайно розрізнені – це офіційні документи, документи та зображення приватного походження, деякі артефакти. Невід'ємною, а в деяких випадках головною частиною дослідження стали спогади зафіксовані в різний спосіб – відеосвідчення (інтерв'ю) та мемуарна література. Спогади людини про минуле, як і особові документи та візуальні джерела, обертаючись навколо місць подій, стають джерелом і їх ідентифікації.

Найбільше інформації англійською мовою та на івриті про Отинію складають факти про центр вижницького хасидизму та про жертв Голокосту. Польськомовні джерела охоплюють дуже широкий хронологічний період 18 – 1-ї трет. 20 ст.

---

[116] Katz. S. T. The shtetl new evaluations / edited by S. T. Katz. New York: New York University Press, 2007. 328 p.; Veidlinger J. In the Shadow of the Shtetl: Small-Town Jewish Life in Soviet Ukraine. Indiana University Press, 2016. 424 p.; Возняк Т. Штетли Галичини. Інтелектуальний путівник. Львів: Культурологічний часопис «Ї», 2010. 444 с.; Сто еврейских местечек Украины. Исторический путеводитель / Сост. В. Лукин, Б. Хаймович. Вып. 1: Подолия. Иерусалим: Эзро, 1997. 256 с.; Petrovsky-Shtern Y. The Golden Age Shtetl: A New History of Jewish Life in East Europe. Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2014. 425 p.

[117] Zborowski M., Herzog E. Life is With People: The Culture of the Shtetl. Schocken Books, 1967. 452 p. Courtesy of the Internet Archive.

Архіви, бібліотеки, музеї приватні колекції:

Маючи на меті визначити архіви, де зберігаються «отинійські файли» та дослідити склад таких фондів, ми не ставили завданням представити виявлену інформацію в нашому тексті в повному обсязі. Всі такі матеріали мають сформувати додатковий збірник документів. Повторного застереження потребує те, що для цього дослідження було відібрано лише ті матеріали, які стосуються єврейської історії.

Австрія:

1. Österreichisches Staatsarchiv (Австрійський державний архів, Відень) володіє мінімум 348 фотографіями, які були зроблені австрійськими військовими фотографами в Отинії, вірогідно в березні 1915 р., в ході Першої світової війни.

Ізраїль:

2. Itzhak Katzenelson Holocaust and Jewish Resistance Heritage Museum and Study Center; Ghetto Fighters House Archive; (Будинок-меморіал «Музей спадщини, документаційний і навчальний центр Голокосту і єврейського опору імені Іцхака Каценельсона»; Дім борців гетто) володіє двома фотографіями з меморіального цвинтаря в Холоні, де розміщені пам'ятні надгробки на честь жертв Голокосту в Отинії. Окрім того, архів за сприяння «Kiddush Hashem Archives», володіє унікальною фотографією урочистої зустрічі нового єпископа єврейською громадою Отинії в міжвоєнний період[118];
3. Jewish Galicia and Bukovina – ресурс з промоції та комеморації культурної спадщини. Ресурс також є «віртуальним депозитарієм», де узагальнено інформацію про різні архіви, де зберігаються матеріали про

[118] A reception held by the heads of the Jewish community in Otynya for the city's new bishop. URL: https://infocenters.co.il/gfh/notebook.asp?lang=ENG&dlang=ENG&module=search&page=criteria&rsvr=4&param=%3Cuppernav%3Esimple%3C/%3E%3Cnob%3E-1%3C/%3E%3Crsvr_ser%3E@@4@@3@@6@@2@@15@@5@@7@@1@@16@@12@@14%3C/%3E%3Csearch_type%3Esimple%3C/%3E%3Cview%3Erecords%3C/%3E%3Cnrsvr%3EY%3C/%3E%3Csort%3ERE@A%3C/%3E%3Ces_query_reuse_id%3E2%3C/%3E%3Cdlang%3EENG%3C/%3E%3Cquantity%3E20%3C/%3E%3Cstart_entry%3E1%3C/%3E%3Cnum_of_items%3E3%3C/%3E%3Cquery_index%3E@GLOBAL%3C/%3E%3Cthumb%3E0%3C/%3E%3Csmode%3Edts%3C/%3E%3Cbook_id%3E62738%3C/%3E%3Clast_item%3E1%3C/%3E&param2=%3Cnum_fields%3E12%3C/%3E%3Cnvf%3E8%3C/%3E%3Cnvr%3E11%3C/%3E%3Csearch_type%3Esimple%3C/%3E&site=gfh

єврейські громади Галичини та Буковини. Виявлено понад 70 назв архівних документів про Отинію[119];

4. Yad Vashem and the International institute for Holocaust research (Меморіал Яд Вашем та Міжнародний інститут з вивчення історії Голокосту) дає доступ до онлайн-проекту місць вбивств під час Голокосту «Murder Sites of Jews in Occupied Territories of the ussr», списків жертв, щонайменше 50 фотографій загиблих, 48 відеосвідчень та документів.

Німеччина:

5. Arolsen Archives – International Center on Nazi Persecution (Архіви Арользена) володіють реєстраційними документами переміщених осіб – загиблих та врятованих євреї, а також українських примусових робітників, чиї історії важливі для цього дослідження;

6. The Aid Committee for the Galician Germans; Hilfskomitee der Galiziendeutschen e.V. (Комітет допомоги галицьким німцям) володіє чисельною інформацією з історії отинійського передмістя Мікульсдорф – німецької колонії. Комітет видає бюлетень «Bulletin der Hilfskomitee der Galiziendeutschen e.V.», де можна почерпнути цінну інформацію з історії Мікульсдорфа та факти єврейської історії містечка.

Польща:

7. Archiwum Główne Akt Dawnych (Архів Давніх Актів у Варшаві) містить записи про шлюби між представниками отинійської та садгорської хасидських династій (інформацію отримано за люб'язного сприяння Марії Вовчко);

8. The Virtual Shtetl Muzeum Historii Zydow Polskich POLIN w Warszawie (Музей історії польських євреїв POLIN у Варшаві) володіє матеріалами про єврейську родину Дульбергів з Отинії;

9. Zakład Narodowy im. Ossolińskich (Національна бібліотека ім. Оссолінських, Вроцлав) в фонді № 5 зберігає документи судових тяжб з господарських питань між християнами та євреями 17-18 ст., документи про факти антиєврейського насилля з боку опришків в Отинії в 1716-

[119] Jewish Galicia & Bukovina. URL: https://jgaliciabukovina.net/related_items/110725

1717 рр.[120]; в розділі цифрових ресурсів «Львівські колекції» надає доступ до фонду 73 Остапа Ортвіна (літературний псевдонім Оскара Катзенеллебогена – правника, літературного критика, який жив у Львові приблизно від 1905 р.)[121]. Марія Вовчко люб'язно повідомила нам про те, що батьки Ортвіна – Генрік (Герш) і Міріам (Марія) мешкали в Отинії приблизно впродовж 1878-1912 рр., потім переїхали до Львова. Вони не були уродженцями Отинії. Генрік був інженером і міг працювати на заводі в Отинії. Оскар згадує Отинію в своїх листах до майбутньої дружини Рози;

10. Żydowski Instytut Historyczny im. Emanuela Ringelbluma (Єврейський історичний інститут ім. Емануеля Рінгельблюма, Варшава) зберігає письмові свідчення та інші документи про нацистську окупацію та Голокост.

США:

11. Gesher Galicia; the bridge to Galicia (Веб-сайт «Громада Галичини», «Міст до Галичини»), створений однойменною громадською організацією для допомоги дослідженню єврейських коренів в Галичині, містить інформацію як мінімум про три єврейські родини-члени «Gesher Galicia», уродженців Отинії[122];

12. JewishGen KehilaLinks (колишній веб-сайт «ShtetLinks») надає онлайн доступ до одного з ключових досліджень про єврейську Отинію, авторства Філа Шпігеля – сина отинійського емігранта;

13. The JDC Archives (Архіви Американського єврейського об'єднаного розподільчого комітету «Джойнт») володіють реєстраційними картками євреїв-біженців та переміщених осіб-отинійців (1943-1959), які за сприяння «Джойнт» емігрували в різні країни після Другої світової війни (відкритий доступ). Також наявні матеріали щодо роботи безвідсоткових кас позики в Отинії, доступ до яких ми отримали завдяки люб'язному сприянню the JDC Archives;

---

[120] Jewish Documentary Sources in Lviv Archives: A Guide. Edited and compiled by Alexander Ivanov and David E. Fishman. Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2023. 560 p. Pp. 385-386.

[121] Archiwum Ostapa Ortwina / Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wrocław. URL: https://dbs.ossolineum.pl/kzc/view_fond.php

[122] Ottynia (Otynia), Ukraine. URL: https://www.geshergalicia.org/towns/?id=277

14. The U.S. Holocaust Memorial Museum; USC Shoah Foundation and the Institute for Visual History and Education (Меморіальний музей Голокосту в Вашингтоні та Інститут візуальної історії та освіти) володіють відеосвідченнями та особовими документами отинійських євреїв – жертв та свідків Голокосту, офіційними документами, книгами, а також одним об'єктом. Можливості для дистанційного замовлення документів надає такий ресурс музею як «The Holocaust Survivors and Victims Database»;

15. YIVO Institute for Jewish Research – Center for Jewish History (Інститут єврейських досліджень) зберігає архів the First Ottynier Young Men's Benevolent Association [Першої благодійної асоціації (товариства) молодих отинійців], яка була заснована в США в 1900 р. Доступ до файлів ми отримали завдяки люб'язному сприянню YIVO.

Україна:

16. Державний архів Івано-Франківської області (ДАІФО) володіє чисельними документами з історії Отинії 19 ст., періоду Другої Польської Республіки[123] та архівно-слідчими справами отинійців-жертв Великого терору. Особливо цікавими є 30 архівних аркушів із рукописними протоколами польською мовою засідань Ради єврейської релігійної общини містечка за три роки, зима 1925 – осінь 1928 рр. (Ф. 524[124]. Оп. 1. Спр. 12, 32 арк.). Документи містять два штампи Ради. Аналогічні неопубліковані документи – залишки архівів з історії єврейської релігійної громади у Варшаві за часів Другої Польської Республіки, стали основою книги історика та співробітника Єврейського історичного інституту у Варшаві, д.і.н. Рафала Жебровського (1954-2024) «Żydowska Gmina Wyznaniowa w Warszawie 1918-1939» (Єврейська релігійна громада Варшави 1918-1939 рр.; 2012). Актуальним є підготовка аналогічного дослідження-реконструкції з історії єврейського самоуправління в Отинії та польсько-єврейських-українських відносин;

Матеріали Станіславської надзвичайної державної комісії з встановлення і розслідування злодіянь німецько-фашистських

[123] Sources on Polish Jewry at the Central Archives for the History of the Jewish People, Part 2, The Central Archives for the History of the Jewish People, 2012. 560 p.; Державний архів Івано-Франківської області: Путівник. Т. 1: Фонди періоду до 1939 року. Київ, 2008. 464 с.

[124] Державний архів Івано-Франківської області: Путівник. Т. 1: Фонди періоду до 1939 року. Київ, 2008. 464 с. С. 270.

загарбників і їх на території Станіславської області були розсекречені в 1990 р., але досі не повністю вивчені.

17. Колекція Моше Лейб Колесника, Головного рабина Івано-Франківська містить оригінальні офіційні (бюджети, зарплати, 1926 р.) та приватні документи з Отинії;

18. Колекції етнографа Михайла Хавлюка містить фотографії та листівки про Отинію;

19. Колекції історика Петра Арсенича містить фотографії з Отинії;

20. Колекція нумізмата Мирослава Дубея містить фотографії з Отинії, діджиталізовані копії історичних мап та архівних документів;

21. Науковий центр іудаїки та єврейського мистецтва ім. Фаїни Петрякової у Львові розмістив інформацію про кіркут[125] в Отинії;

22. Українська діаспорна електронна бібліотека «Діяспоряна» (Diasporiana) надає онлайн доступ до діджиталізованої мемуарної літератури про Отинію;

23. Центральний державний історичний архів у м. Львові зберігає перший австрійський земельний кадастр Королівства Галичини та Лодомерії «Йосифінську метрику» (1785-1788), кадастрову мапу Угорників та Отинії за 1847 р. (фонд 186, опис 1-23 «Крайова земельно-податкова комісія Міністерства землеробства та аграрних реформ, м. Львів»)[126], документи про вибори до єврейського громадського врядування в 1898-1899 рр.[127], матеріали щодо виборів до Ради єврейської громади в Отинії в 1904 р. «Протоколи, звіти, листування та інші матеріали щодо виборів до Ради єврейської громади в Отинії та розслідування протестів проти виборів і зловживань у громаді. Списки членів Ради та виборців. Статут», польська мова, 1904 р. (Ф. 639. Оп. 1. Спр. 219-222)[128]; матеріали про конфлікт місцевої влади в Тлумачі з новообраною владою єврейської громади в Отинії «Щодо відмови

---

[125] Синоніми – єврейський цвинтар, кладовище, бейт альмін, бейт кварот, окопиcько єврейське.

[126] Лісовська Є. Кадастрові карти як джерело до історії Галича XIX ст. // Картографія та історія України. Львів; Київ; Нью-Йорк, 2000. С. 245-251. С. 247.

[127] Jewish Documentary Sources in Lviv Archives: A Guide. Edited and compiled by Alexander Ivanov and David E. Fishman. Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2023. 560 p. P. 66.

[128] За люб’язного сприяння Марії Вовчко.

старости в Тлумачі прийняти новообрану владу єврейської громади в Отинії, зважаючи на те, що Хаскель Рінзель та його прибічники подали протест проти виборів до намісництва у Львові. Щодо виборчого та бюджетного звіту єврейської громади в Отинії», польська мова, 1912 р. (Ф. 146. Оп. 24. Спр. 15422)[129];

24. В фонді Р-7021 в російському державному архіві зберігаються матеріали «Надзвичайної державної комісії зі встановлення та розслідування злочинів німецько-фашистських загарбників та їх спільників та заподіяної ними шкоди громадянам, колективним господарствам (колгоспам), громадським організаціям, державним підприємствам і установам срср» з розслідування злочинів в Отинії. Це, зокрема ті документи, які копії яких відсутні в ДАІФО. Для дослідження ми послуговувались копіями частини документів, які опублікував Яд Вашем та цитує Кай Струве.

25. В російському Центральному державному архіві, м. Подольськ, зберігаються документи про службу євреїв-червоноармійців з Отинії.

Он-лайн ресурси зі збереження культурної спадщини:

26. «A Guide to Jewish Cemetery Preservation in Western Ukraine» ідентифікує кіркут в Отинії;

27. «ESJF European Jewish Cemeteries Initiative» (Німеччина) зафіксував кіркут в Отинії в межах проекту маркування кіркутів в обраних країнах Європи;

28. «JewishGen's Cemetery Discovery Project» дає опис кіркуту в Отинії;

29. «Old Jewish Postcards of Europe» надає онлайн доступ до тематичних антикварних фотографій та листівок;

30. «Protecting of Jewish cemeteries in Europe» зафіксував кіркут в Отинії в межах європейського проекту маркування єврейських некрополів в Європі;

[129] За люб'язного сприяння Марії Вовчко.

31. The Bezalel Narkiss Index of Jewish Art. The Center for Jewish Art at the Hebrew University of Jerusalem (Індекс єврейського мистецтва імені Бецалеля Наркіса при Центрі єврейського мистецтва Єврейського університету в Єрусалимі). The CJA розмістив чисельні фотографії з отинійського кіркуту та унікальну листівку із зображенням синагоги.

Відеоконтент:

32. Науково-популярний фільм «Історія одного села. Отинія» (2015 р., телеканал НТК)[130];

33. Отинія (2012 р., телеканал НТК)[131];

34. Отинія – липень 2012. Дуглас Хатт у пошуках предків в Отинії. *Дуглас Хатт простежує сліди діда Ірвінга (Овадії) Хатта, який покинув Отинію в 1920 р. та вирушив до Америки*[132];

35. Освітній фільм «Для тебе відкриються небеса», Яд Вашем, 2008 р. – спогади Малки Розенталь про Голокост. Фільм зняли у 2008 р., як частину проекту «Свідки та освіта», в результаті співпраці Міжнародної школи вивчення Катастрофи у Яд Вашем та Єврейського університету в Єрусалимі. Фільм доступний українською мовою в перекладі «Українського центру вивчення історії Голокосту».

[130] Історія одного села. Отинія. URL: https://www.youtube.com/watch?v=9m-ui5Fmbek

[131] Отинія. URL: https://www.youtube.com/watch?v=NTUXlqjhKXI

[132] Дуглас Хатт у пошуках предків в Отинії. URL: https://www.youtube.com/watch?v=3Xa2tEnhGgg&t=26s; Ibidem. URL: https://www.youtube.com/watch?v=a_ngGV8rXrA; Ibidem. URL: https://www.youtube.com/watch?v=FpqHKpuZ7Ow

Публікації:

Публікації про Отинію можна розподілити на кілька груп. До першої групи відносяться науково-популярні нариси місцевих краєзнавців, які реконструюють минуле містечка в усій його багатоманітності.

Окремо варто вивчати ті дослідження, які стосуються наукового опрацювання архівів для писання історії міста та його національних спільнот, зокрема євреїв та в період Голокосту.

До третьої групи відносяться всі публікації з розряду «подорожні нотатки маршрутами пам'яті» або «мандрами слідами пращурів».

Енциклопедії та інші довідкові видання:

36. Єврейська енциклопедія Брокгауза та Ефрона (1906-1913), т. 12. 960 с.;

37. Історія міст і сіл Української рср, в 26 томах (1967-1974). Том: Івано-Франківська обл. 640 с.;

38. Na styku kultur i narodów: galicyjskie miasta i miasteczka w józefińskim katastrze gruntowym pod redakcją naukową Krzysztofa Ślusarka [На перехресті культур і націй: галицькі міста та містечка в Юзефінській метриці, за редакцією Кшиштофа Слюсарка]. T. 42, Bołszowce, Dźwinogród, Gródek, Mariampol i Otynia [Більшівці, Звенигород, Грудек, Маріямпіль та Отинія]. Opracował Łukasz Jewuła. Kraków: Towarzystwo Wydawnicze «Historia Iagellonica», 2020. 99 s.;

39. Pinkas hakehillot. Poland (або «Pinkas ha-kehillot Polin»). Encyclopaedia of Jewish communities. (Yad Vashem, Jerusalem, 1980. Volume 2 (Eastern Galicia). 569 p. Hebrew). [Пінкас Ха-Кехілот (дослівно – «записки єврейських громад»[133]. Енциклопедія єврейських громад. Польща. Т. 2 «Східна Галичина»]. Енциклопедія єврейських громад від їхнього заснування до періоду після Голокосту, містить довідкову статтю про історію Отинії, яка стала основним джерелом для цитування фактично

[133] Pinkas Hakehillot Polin – Рогатин.
URL: https://rohatynjewishheritage.org/uk/memoir/pinkas-rohatyn/

в усіх англомовних публікаціях. Фрагментарний переклад цієї статті англійською мовою першим опублікував Філ Шпігель[134].

Можливість ознайомитись із оригінальним текстом статті про Отинію в «Pinkas hakehillot» на івриті ми отримали завдяки люб'язному сприянню «Yad Vashem, the World Holocaust Remembrance Center»;

40. Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. T. 7 / Red.: Chlebowski B., Sulimierski F., Walewski W. Warszawa, 1888. 960 s.

Монографії тощо:

41. Гутор Михайло. Крах в історії єврейських громад Івано-Франківщини: Отинії, Перегінського, Печеніжина, Пістеня, Рогатина, Рожнятова, Снятина, Солотвина, Стратина, Татарова. НІМЗ «Бабин Яр». Київ, 2024. 73 с.;

42. Соловка Любов. Оришко Світлана. 150 із 150 тисяч… Голокост євреїв Прикарпаття як складова етнодемографічної катастрофи Східної Галичини / наук. ред. Максим Гон. Івано-Франківськ: Фоліант, 2019. 576 с.;

43. Хавлюк Михайло. Отинія. Життя присвячене Богові і Україні. Галич, 1997. 20 с.;

44. Хавлюк М. Отинія: Історичні нариси. Коломия: ВПТ «Вік», 1998. 148 с. (Бібліотечка «Вільного голосу»; Вип. 1);

45. Хавлюк М. Угорницький монастир. Івано-Франківськ; Коломия, 1996. 32 с.;

46. Franciszek Wasyl. Ormianie w przedautonomicznej Galicji. Studium demograficzno-historyczne, Księgarnia Akademicka, Kraków 2015, Studia Galicyjskie. T. 4. 550 s.;

47. Marcin Wodziński. Historical Atlas of Hasidism. Princeton University Press, 2018. 280 p.

Мемуарна література:

Публікації варто розділяти на ті, що стосуються безпосередньо Отинії та написані нащадками отинійців, а також всі інші мемуари, де зустрічаються факти про містечко та його єврейських мешканців.

[134] Spiegel Phil. Ottynia. URL: https://kehilalinks.jewishgen.org/ottynia/ottynia.htm#The%20Return%20of%20Israel

48. Альманах Станіславівської землі: зб. матеріалів до історії Станіславова і Станіславщини. Т 1 / редкол.: І. Ставничий, О. Левицький [та ін.], упоряд. Богдан Кравців; Наукове товариство ім. Шевченка. Нью-Йорк; Торонто; Мюнхен, 1975. 959 с.;

49. Альманах Станіславівської землі: збірник матеріялів до історії Станиславова і Станиславівщини. Т. 2 / ред. М. Климишин. Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто: Вид. Центр. Ком. Станиславівщини, 1985. 900 с.;

50. Кахане Давид. Щоденник Львівського гетто: спогади рабина Давида Кахане / упоряд. Ж. Ковба; Центр європейських гуманітарних досліджень Національного ун-ту «Києво-Могилянська академія». Київ: Дух і літера, 2009. 276 с.;

51. Blumenfeld Robert. Memories of a Vanished Time: A Tribute to My Mother and Father. Kindle Edition, 2022. 288 p.;

52. Boczar Jan. Nasze otynijskie strony i stronice. Opole, 2004. 232 s.;

53. Bromberg Ben-Zvi Hava. We who lived: two teenagers in World War II Poland. McFarland, 2017. 231 p.;

54. Prow George. Unforgettable heroine. Sydney, N.S.W. George Prow, 1996. 153 p.;

55. Spiegel Philip. Remembering Ottynia: commemorating the 100th anniversary of the First Ottynier Young Men's Benevolent association and dedicated to preserving the memory of the Jewish community of Ottynia for future generations. Los Altos, CA: 2000. 62 p.;

56. Tokarska Barbara. Otynijskie gawędy i wspomnienia. Warszawa: Wydaw. Archidiecezji Warszawskiej, cop. 2004. 184 s.

Статті:

57. Куцаєва Т. Моно- vs поліетнічна історія Отинії: ідеї публічно-історичного проекту // istPUBLICA: Публічна історія в Україні та світі: Матеріали науково-практичної конференції, Київ, 25 жовтня 2019 р. Київ: Історичний факультет КНУ імені Тараса Шевченка, 2019. 64 с. С. 52-56;

58. Куцаєва Т., Куцаєва Є. Національні спільноти в канві історії містечка Отинія // Шевченківська весна – 2020 (секція «Історія»): Матеріали XVIII міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих вчених, м. Київ, 13 березня 2020 р. Київ: Історичний факультет КНУ імені Тараса Шевченка, 2020. 258 с. С. 64-69;

59. Куцаєва Т., Ткачук К. Місця пам'яті єврейської спільноти в Отинії // Український технічний музей: історія, досвід, перспективи.

Матеріали 16-ї Всеукраїнської науково-практичної конференції. Київ: Центр пам'яткознавства НАНУ і УТОПІК, 2022. 58 с. С. 95-101;

60. Куцаєва Т. Про Кіркут в Отинії // Культурологія та соціальні комунікації: інноваційні стратегії розвитку: матер. міжнар. наук. конф. (17-18 листопада 2022 р.) / Під ред. доц. Н. Рябухи та ін. Харків: ХДАК, 2022. 476 с. Харків. 17-18.11.2022. С. 60-62;

61. Хавлюк М. Десять тисяч вікон у минуле. URL: http://www.otyniya.if.ua/ua/culture/167/195;

62. Ernst B. Amalie Halpem (1896-1945) // Blickpunkt Galizien – Das heilige Band. 2024. № 1. Pp. 11-13;

63. Franciszek Wasyl. Ormianie w świetle zapowiedzi przedmałżeńskich rodzimej parafii w Kutach. Edycja źródła Cz. 2: Lata 1915-1953 // Krakowskie pismo kresowe. 2018. Rocznik 10. Ss. 151-203;

64. Korcz Jan. Z Ottyni do Ligoty Książęcej // Nowe zycie. 2022. May. № 5. URL: https://jbc.jelenia-gora.pl/Content/42370/nz_2002_005.pdf;

65. Kutsaieva Tamara. Mikulsdorf – deutscher Vorort von Otynija // Jahrbuch Weichsel – Warthe 70. Jahrgang 2024; Landsmannschaft Weichsel – Warthe. Pp. 80-86. URL: https://weichsel-warthe.de/jahrbuch-weichsel-warthe-2024/;

66. Mateusz Magda. Kościół Wniebowzięcia NMP w Ligocie Książęcej. URL: https://namyslow.org.pl/ligota-ksiazeca-kosciol/;

67. Spiegel Phil. Traveling to Ottynia / JewishGen KehilaLinks. URL: https://kehilalinks.jewishgen.org/ottynia/ottynia.htm;

68. Sallenbach Caroline. Discovering my past in the Ukraine / The Orange county register. 2010. URL: https://www.ocregister.com/2010/09/16/discovering-my-past-in-the-ukraine/.

Художня література:

69. Ossias Rita and Morris. Who Was Victor? PublishAmerica Baltimore, 2012. 258 p.

Американець Моріс Осciac, чиї батьки були румунськими емігрантами, під час Другої світової війни служив на військовій базі на Алясці. В 1946 р. одружився з Ритою Рум[135]. Сюжет твору обертається навколо *історії Віктора, що сповнена зустрічей, страждань, трагедій і мук, заснована на фактах, розкритих його вдовою Леєю. Розповідь починається*

[135] Up Yours, Georgie!: And Six Other Stories.
URL: https://www.goodreads.com/book/show/54963060-up-yours-georgie

під час Першої світової війни в маленькому містечку в Польщі – в Отинії, і продовжується протягом Другої світової війни… охоплюючи страждання, які закінчуються в країні, далекій від Європи[136].

Виступи на конференціях:

70. Куцаєва Т. Євреї в міському просторі: реконструкція міського ландшафту містечка Отинія на основі інтерв'ю з жертвами Голокосту (на прикладі родини Дульбергів). *IV Міжнародна наукова конференція «Євреї в етнічній мозаїці українських земель»*. Рівне. 3-5 вересня 2018 р.;

71. Куцаєва Т. «Сім назв однієї вулиці: (не)полікультурна Отинія». Презентація архівів, колекцій та публікацій Австрії, Австралії, Німеччини, Польщі, США та України, що могла б стати ідеєю музею локальної історії селища Отинія. *Фестиваль живих історії*. Київ. 28-29 вересня 2019 р.[137];

72. Куцаєва Т., Куцаєва Є., Ткачук К. Між історією та пам'яттю: Кіркути та місця поховання жертв Голокосту Отинії. *І Міжнародна наукова конференція «Танатологія: смерть та навколо смерті в європейській культурі»*. Київ. 13 листопада 2020 р.;

73. Куцаєва Т. About kirkut in Otynia: on prospectivity of a separate museumification of the object. *Міжнародна наукова конференція «Культурологія та соціальні комунікації: інноваційні стратегії розвитку»*. Харків. 17-18 листопада 2022 р.;

74. Куцаєва Т. Що відомо про більше, ніж 200 років історії хасидизму в Отинії? *Міжнародна конференція «Повертаючи східно-галицьке єврейство із забуття: до сторіччя Якова Хонігсмана»*. Львів. 6-7 грудня 2022 р.;

75. Куцаєва Т. Про концепцію віртуального музею мультикультурного минулого Отинії. *Міжнародна науково-практична конференція «Музей як осередок збереження історико-культурної*

[136] Who Was Victor? URL: https://www.goodreads.com/book/show/14387415-who-was-victor

[137] Франківські історії з'являться на Фестивалі живих історій у Києві. URL: https://firtka.if.ua/blog/view/frankivski-istoriyi-ziavliatsia-na-festivali-zhivikh-istorii-u-kiievi

спадщини Карпатського регіону» (до 80-річчя Закарпатського обласного краєзнавчого музею імені Тиводара Легоцького). Ужгород, Закарпатський ОКМ ім. Т. Легоцького. 19 червня 2025 р.

Усна історія:

76. International Association Yahad-In Unum (Яхад-Ін Унум, Франція) зібрала свідчення очевидців розстрілів євреїв в Отинії;

77. The U.S. Holocaust Memorial Museum; USC Shoah Foundation and the Institute for Visual History and Education (Меморіальний музей Голокосту та Інститут візуальної історії та освіти, Вашингтон) володіє серед іншого інтерв'ю отинійських євреїв – жертв та свідків Голокосту, інших свідків.

РОЗДІЛ 2.
РІЗНОМАЇТТЯ МИНУЛОГО В ПРОСТОРІ ТА ЧАСІ /

CHAPTER 2.
THE DIVERSITY OF THE PAST IN SPACE AND TIME.

Отинія розташована на Покутті – етнографічному регіоні в північно-західній частині Галичини (історичному регіоні Західної України та Південно-Східної Польщі). Покуття було вперше зображено на найстарішій мапі Польщі та Угорщини «Polonian et Ungaria XV Nova Tabula» німецького картографа Себастьяна Мюнстера в 1540 р.[138] В 1648 р. французький картограф Гійом де Боплан склав мапу «Ukrainae pars quae Pokutia vulgo dicitur», де є назва латиною «Otenia abo

[138] Poloniae Et Ungariae Nova Descriptio.
URL: https://www.raremaps.com/gallery/detail/81280

Korcziku»[139] (Отинія або Корчаки / Корчаково – очевидно, що це варіант написання назви латиною гербу Корчак, яким користувався власник). Те саме можна прочитати на «Спеціальній карті України» Боплана «Delineatio Generalis Camporum Desertorum vulgo Ukraina. Cum adjacentibuspa»[140]. Отже, Отинія, перші згадки про яку датуються початком 17 ст., з'являється на ключових мапах України та «займає» своє місце в картографічному ландшафті для мандрівників та в геополітиці.

Загалом мультикультурна історія Галичини та Покуття при тому, що *українсько-польське пограниччя розглядається як палімпсест кресової культури, спадщина двох народів*[141], визначила на те, що різноманітним був етнічний склад населення Отинії. Така матриця розвитку містечка була як типовою для свого часу, так і унікальною. Наприклад, м. Здолбунів Рівненської обл. в понад 300 км від Отинії, *також швидко формується як мультиетнічний населений пункт. Його демографічна структура певною мірою віддзеркалювала етнічне пограниччя… не близькість до кордону, а соціокультурні кордони, які існували між найбільшими етнічними групами, що населяли Здолбунів та західну Волинь у цілому. За умов пограниччя, попри мультиетнічний характер, різні громади тримаються відособлено й рідко вдаються до практики змішаних шлюбів — вони комунікують, але вкрай важко асимілюються. Тому йдеться про певні невидимі кордони, які в умовах пограниччя культурно розмежовували українців, поляків, євреїв, чехів, фольксдойчів та ін.*[142]

В хронології історії Покуття ми спробували провести паралелі між подіями європейської політичної історії та подіями локальної історії. Впродовж Ранньомодерної доби, від поч. 17 ст. і до проголошення незалежності України в 1991 р., Отинія перебувала в складі різних держав. Кожна влада здійснювала свій вплив на національні громади

---

[139] Карта Покуття 1670 року. URL: https://www.facebook.com/photo/?fbid=1622369821555876&set=gm.1342989273131826&idorvanity=949862115777879

[140] Вавричин М., Голько О. Покажчик назв об'єктів, відображених на Спеціальній карті України Ґ. Боплана 1650 р. // Картографія та історія України. Зб. наук. праць. Видавництво М. П. Коць. Львів-Київ-Нью-Йорк, 2000. С. 258-331. С. 299.

[141] Сухомлинов О. Культурні пограниччя: Новий погляд на стару проблему: Монографія. Донецьк: ТОВ «Юго-Восток, Лтд», 2008. 212 с. С. 5.

[142] Долганов П. Життя і загибель єврейської громади Здолбунова. Рівне: Видавництво «Волинські обереги», 2024. 328 с. С. 19.

містечка через бюрократичну систему, економічні відносини, а подекуди й релігію. Знання про це дозволяє визначити місце Отинії на геополітичній мапі та роль макроісторії в її розвитку. Завдяки цьому можна досягнути зворотного результату. Можливо, що події, які мали місце в Отинії, впливали на більш широкий контекст – регіональну або національну історію?

Періодизація державної приналежності Отинії, зокрема в періоди різних окупацій, за весь період її історії від першої писемної згадки, наступна:

1. 1084-1387 рр.: Галицьке князівство;

1199-1253 рр.; 1253-1349 рр.: Галицько-Волинське князівство = Королівство Русь: завоювання регіону волинським князем Романом Мстиславовичем, потім польським королем Казимиром III;

2. 1387-1501 рр.; 1506-1772 рр.: Польське королівство – Річ Посполита (до Першого поділу Польщі);

3. 1502-1505 рр.: Молдавське князівство: відступ Золотої Орди з регіону;

4. 5 серпня 1772 р. – осінь 1918 р.: Габсбурзька монархія = Австро-Угорська імперія: Перший поділ Польщі; розпад Австро-Угорської імперії; дві російські окупації під час Першої світової війни: 25 травня 1915 р., літо 1916 р.;

5. 19 жовтня 1918 р. – 18 липня 1919 р.: Західноукраїнська Народна Республіка, польсько-українська (українсько-польська) війна (1918-1919);

6. 21 квітня (23 листопада) 1920 р. – 19 вересня 1939 р.: Друга Польська Республіка; анексія срср з початком Другої світової війни;

7. 27 вересня 1939 р. – 22 червня 1941 р.; квітень 1944 – серпень 1991 рр. у складі Станіславської, з осені 1962 р. Івано-Франківської обл. Української рср;

8. 1 липня 1941 р. – 25 липня 1944 р., під час Другої світової війни: угорська окупація, змінена на гітлерівську окупацію; частина дистрикту Галичина;

9. 24 серпня 1991 р.: у складі Івано-Франківської області, Україна.

Історія Отинії (Балабанів, Балабанівка, Корчакове, Balabanowka alias Ottynia [з латини – Балабано(і)вка також відома, як Отинія], Otenia abo Korcziku), яка належала руському магнатові Олександру Балабану

гербу Корчак, фіксується від 1610 р.[143] Ця дата була вперше опублікована в 1963 р. Ельжбетою Горн (Горновою; 1921-2005 рр.) – польською історикинею єврейського походження та уродженкою Перемишля, в контексті історії містечок, які пережили бурі історії: навали татар та війни. Історикиня опрацювала архів Галицького гродського суду, зокрема скаргу самого власника селища Балабана на Полянського (?) в 1610 р.[144] Архів суду зберігається в Центральному державному історичному архів України у м. Львів. Можливо, Горнова опрацювала «Чистову книгу донесень» (Ф. 5. Оп. 1. Спр. 114. Дати 1610-1611 рр.)[145]. Ця історія відбувалась в політичній атмосфері Речі Посполитої та за суттєвої присутності польської громади. Єврейська історія Отинії фіксується з 1635 р.[146] Початок міграцій євреїв в містечко для постійного проживання необхідно розглядати в широкому контексті соціально-економічних процесів розвитку Речі Посполитої та середньовічного міста, як феномену. На поч. 17 ст. Річ Посполита була однією з найбільших за площею та могутністю Ранньомодерної монархією.

Руське воєводство, на території якого виникла Отинія, *було однією з найбільш заселених та урбанізованих територій на українських землях, адміністративно-територіальною одиницю монархії. Наприкінці 15 ст. у воєводстві налічувалося понад 1.7 тис. населених пунктів, з яких приблизно 20 % були королівською власністю. У цей час на території воєводства налічувалося 65 міст і містечок. На кінець 16 ст. в Руському воєводстві налічувалося близько 2.8 тис. населених пунктів, серед яких було 193 міста і містечка. Найбільш урбанізованими землями воєводства були Галицька та Львівська (75 і 50 міст і містечок відповідно)*[147].

---

[143] Вербиленко Г. Отинія // Енциклопедія історії України: Т. 7: Мі-О / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. Київ: В-во «Наукова думка», 2010. 728 с.
URL: http://www.history.org.ua/?termin=Otyniia_smt

[144] Hornowa E. Stosunki ekonomiczno-spoleczne w miastach ziemi Halickiej w latach 1590-1648. Opole, 1963. 358 s. Ss. 41, 55.

[145] Центральний державний історичний архів України, м. Львів (ЦДІАЛ). Ф. 5. Оп. 1. Спр. 114. 853 арк. URL: https://archium.tsdial.archives.gov.ua/files/234007/

[146] Pinkas hakehillot. Poland. Encyclopaedia of Jewish communities. Poland. Yad Vashem, Jerusalem, 1980. 569 p. P. 53. Courtesy of Yad Vashem.

[147] Михайловський В. Руське воєводство. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Ruske_voievodstvo

Отинія, як магнатське місто, яких в цій частині українських земель було найбільше, була заснована та розвивалась в період інтенсивної урбанізації та розселення в містечках, містах. Як слідує з попередньої цитати, кількість міських поселень за сторіччя зросла майже в три рази. Причини бурхливого розвитку варто шукати в рівноправності галицької та польської аристократії на тлі відміни руського права після включення Галицького князівства в Польське королівство. Стабілізувалась геополітична ситуація через відвернення війни Речі Посполитої з Османською імперією та підписання мирного договору 19 вересня 1634 р. В 1643 р. Отинія, слідом за навколишніми населеними пунктами, перейшла до Станіслава Ревери Потоцького (1579-1667) – польського державного, військового діяча, власника маєтностей в Галичині та на Поділля[148]. В 1610 р. Отинія отримала Магдебурзьке право[149], статус міста.

Переваги географічного розташування містечка, яке формувалось навколо локальних фортифікаційних споруд, полягали в тому, що воно розташовується на українсько-польському прикордонні. *На пів дороги між Івано-Франківськом та Коломиєю… отинійська католицька парафія, заснована в 1669 р. включала навколишні… с. Лісний Хлібичин (8 км від Отинії) і Черемхів (22 км від Отинії)*[150]. А в 20 км від Отинії розташовано Тлумач[151], який в той період вже мав статус королівського міста, користувався Магдебурзьким правом та правом на щотижневий ярмарок. Ціла низка публікацій робить акцент саме на вигідність географічного розташування Отинії на шляху між великими містами. *Отиня – це невелике прикордонне містечко розташоване на дорозі, що з'єднує Львів*

---

[148] Щербак В. ПОТОЦЬКИЙ Станіслав. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Pototskyj_S

[149] Тимів І. Виникнення міст і містечок у Руському воєводстві у XIV-XVII ст.: локація Калуша і Войнилова на магдебурзькому праві // Калуські історичні студії. Т. 4. Збірник наукових статей, документів і матеріалів / Упоряд. І. М. Тимів; Заг. ред. О. М. Малярчук. Івано-Франківськ: Фоліант, 2020. 276 с. С. 31-59. С. 36.

[150] Допис користувача Obiekty Muzealne Namysłowskiego Ośrodka Kultury. URL: https://www.facebook.com/ObiektyMuzealneNamyslowskiegoOsrodkaKultury/posts/otynia-ma%C5%82e-sentymentalne-kresowe-miasteczko-1-historiapokucie-to-rozleg%C5%82a-krain/560321221279079/

[151] Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. T. 7 / Red.: Chlebowski B., Sulimierski F., Walewski W. Warszawa, 1888. 960 s. S. 764.

з Чернівцями[152]. *Це приблизно півтори – дві години кінної їзди до Станіслава*[153]. Принагідно зазначимо те, що фольклор зберігає пам'ять про те, що отинійська земля не була надто привітною для господарювання. *Болотисті та не дуже родючі землі породили народне прислів'я – «Купив собі Отинію» – що означало зробити невигідну покупку*[154] або взяти на себе великий клопіт[155]. *Товмаччина — складова частина Покутсько-Басарабської височини, полуднево-західня частина менше врожайна, а саме Отинійщина*[156]. Прислів'я «Kupywyś sobi Otyniju, trymajże sobi Otyniju» (Купив собі Отинію, тримай собі Отинію) опублікував чернець-домініканець Садок Баронч (1814-1892) – історик вірменського походження в першій краєзнавчій праці про містечко «Костел в Отинії» в 1888 р.[157] Він розповідав про злиденність поселення, єдиним ремеслом якого було гончарство.

Поступове розселення євреїв в новому містечку, яке стало певним урбаністичним центром в оточенні понад десятка сіл, але ні коли не було повітовим центром, варто пояснювати не тільки вигідністю саме цієї локальної ситуації, а більш широким контекстом. Хоча, дійсно, *найчастіше євреї оселялися в селах, які належали до повітів Сянок, Турки,*

---

[152] Otynia male, sentymentalne kresowe miasteczko / Namyslowskie spotkania kresowe. 23.03.2016. S. 31.

[153] Дуглас Хатт у пошуках предків в Отинії.
URL: https://www.youtube.com/watch?v=3Xa2tEnhGgg&t=26s.

[154] Otynia male, sentymentalne kresowe miasteczko / Namyslowskie spotkania kresowe. 23.03.2016. S. 31.

[155] Андрій Чайковський. Спогади. Листи. Дослідження: У 3 т. / Упорядкування Б. З. Якимовича за участю З. Т. Грень, О. В. Седляра; Редкол.: Б. З. Якимович (голова) та ін. Львів, 2002. Т. 2 468 с. С. 343.

[156] Альманах Станиславівської землі збірник матеріялів до історії Станиславова і Станиславівщини. Т. 1. Ред. Богдан Кравців. Нью-Йорк, 1975. 959 с. С. 871.

[157] Baracz S. Kościół w Otynii // Przegląd Archeologiczny: organ c. k. Konserwatoryi Pomników i Towarzystwa Archeologicznego Krajowego we Lwowie Z. 1888. № 4. Ss. 146-156. S. 146.
URL: https://www.rcin.org.pl/dlibra/publication/1351/edition/20385/content

Коломиї, Стрия, Долини, Надвірна, Лисько, Богородчани та Перемишля[158]. Окрім того, важливо враховувати міграції євреїв в Європі на тлі обмеження їхніх прав в католицькій Священній Римській імперії. Ці міграції можна вважати феноменом міграційних процесів як таких, адже вони були в першу чергу викликані релігійними чинниками на які нашарувалась значна кількість соціально-економічних та інших чинників.

Річ Посполиту можна назвати одним з «ідеальних місць спокою» для переселенців-євреїв. Як польські євреї, так і їх християнські сусіди, поділяли відчуття, що євреї оселились на цій землі постійно. Етимологія слів «Polin» [з їдиш – «Польща»; в оповідях про міграції євреїв слово розуміють як «відпочинок тут»] та «Polanyah» [на івриті – Польща[159]] розкривають з єврейської перспективи те, що їхнє місце проживання тут було визначено божественним провидінням[160].

Наприклад, залежно від політичних обставин та регіону, король Владислав IV Ваза (1596-1648), правління якого тривало впродовж 1632-1648 рр., надавав привілеї єврейським громадам, наприклад, в польському Лежайську в 1635 р.[161] Найбільш значущі привілеї його правління – це «Privilegium de non tolerandis Christianis», були надані єврейській громаді Познані та Вільнюсу, а в 1645 р. – всім литовським єврейським громадам. *Privilegium de non tolerandis Christianis або привілеї про нетерпимість до християн – це заборона християнам на поселення, придбання землі та економічну діяльність на територіях єврейського самоуправління, кагалів*[162].

---

158 Бедрія Я. Співіснування євреїв з іншими етнічними групами в галицьких селах на межі 19 та 20 с. / Курсова робота. ЗВО «Український католицький університет». Львів, 2021. 60 с. С. 18.
URL: https://er.ucu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/7d973233-43d1-45b2-bb18-3c446abc62cc/content

159 Fridberg B. [Toldot ha-defus ha-'Ivri be-Polanyah: me-reshit hiṿasdo bi-shenat 294 ṿe-hitpatḥuto 'ad zemanenu... / me-et Ḥayim Dov Fridberg; yatsa le-or 'al-yede]. Tel Aviv, 1950.
URL: https://www.nypl.org/research/research-catalog/bib/b13783542

160 Gershon D. H. Jews in Poland-Lithuania in the 18th century: a genealogy of modernity. University of California Press, 2006. 305 p. P. 5.

161 Historia spolecznosci. URL: https://sztetl.org.pl/pl/miejscowosci/l/188-lezajsk/99-historia-spolecznosci/137580-historia-spolecznosci

162 Ткачук К. Юдаїка на шпальтах журналу «Кіевская старина». Дніпро: Середняк Т. К., 2025. 200 с. С. 70.

Натомість, у відповідь на приріст єврейського населення та зростання його господарської діяльності, наприклад, християнам-мешканцям Києва, вдалося отримати королівську грамоту Речі Посполитої, яка по суті була «Privilegium de non tolerandis Judaeis» (привілеї про нетерпимість до євреїв[163]). Вона забороняла євреям жити й провадити комерцію в місті в 1619 р.[164] Суть цього процесу полягала в тому, що *у Польсько-литовській короні загалом немає обмежень на єврейське поселення, де завгодно за межами королівських міст [Київ неформально можна також вважати королівським містом – К.Т.]. Переважно, у цих королівських містах десь наприкінці 14 – на поч. 15 ст. відбувається процес, завдяки якому місцеве бюргерське населення намагається позбутись активного економічного конкурента і використовуючи релігійну мову, привілей, який називається «Privilegium de non tolerandis Judaeis»… а у містечках, які належали польським магнатам, євреїв ніколи не виганяли… І магнати заохочували їх переселятись із тих, міст, звідки їх виганяють, в Бердичів, Гайсин, Шарогород, Тульчин, Немирів. Усі ті містечка, які єврейська національна пам'ять називає «штетлами»*[165].

В результаті, *в кінці XVI – середині XVII ст. євреї проживали в 35-ти з 79-ти містах Галицької землі. У тому числі й в прикарпатських містечках: Більшівцях, Бурштині, Галичі… Отинії, Потоці, Рогатині… Згідно з законом Австро-Угорщини від 21 березня 1890 р. «Про впорядкування зовнішніх правових відносин єврейської громадськості іудейського віросповідання» та відповідним розпорядженням Міністерства віросповідань і освіти від 2 квітня 1891 р. у коронному краю Австрії – Королівстві Галичини і Володимирії вже було 252 єврейські громади. З них*

---

[163] Fijałkowski P., Żebrowski R. De non tolerandis Judaeis. URL: https://delet.jhi.pl/pl/psj?articleId=17043;
Kamińsk K. i, Kowalczyk J. R. Nietolerowani, ale obecni.
URL: https://historia.rp.pl/historia/art8207161-nietolerowani-ale-obecni;
Безаров О. Історія єврейського народу країн Східної Європи у Новий час: навч. посіб. Чернівец. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2023. 285 с. С. 62.

[164] Родал А. Подорож із «Українсько-єврейською зустріччю». Від давнини до 1914 року. Ukrainian Jewish Encounter, 2018. 168 с.
URL: https://ujetimeline.org/ua/chapter-4/antisemitism/

[165] «Штетл – це Атлантида єврейського життя», – Йоханан Петровський-Штерн. URL: https://hromadske.radio/podcasts/zustrichi/shtetl-ce-atlantyda-yevreyskogo-zhyttya-yohanan-petrovskyy-shtern

на території Прикарпаття в повітах: … Тлумацькому – у Нижневі, Отинії, Тлумачі, Тисмениці[166]. Втім, охарактеризована ситуація, коли Річ Посполиту *називали paradisus judaeorum, тобто рай для євреїв*[167], не була вічною. *Проф. Ярослав Грицак зазначає: «До приходу контрреформації Річ Посполита втішалася славою «єврейського раю». Окрім традиційних ролей, які виконували євреї в середньовічній Європі, – королівських слуг і радників, лихварів і купців, лікарів та вчених, була ще одна, місцева. А саме: потреба колонізації східних територій [з географічної перспективи польських столиць Кракова (1569-1596) та Варшави (з 1569 р.) стосовно західноукраїнських земель – К.Т.]. Існувало правило, знане з німецьких земель: якщо хочеш зробити місто заможнішим, посели там євреїв»*[168]. Думку про те, що внаслідок стимулювання або, навпаки, обмеження міграцій та мобільності населення, мали місце процеси формування певних національних та релігійних громад містечка у зв'язку з позитивним або негативним впливом політики, підтримує широке коло істориків.

Становище євреїв в Україні, як і в інших європейських країнах, залежало від політики двох сил – світської влади, з однієї сторони, та духовенства, церкви — з іншої. Королі, князі й феодали були, як правило, зацікавлені у господарській діяльності євреїв, запрошували їх у свої володіння, надавали їм права, необхідні для занять ремеслом та торгівлею, отримуючи від цього значні прибутки. Водночас християнські священнослужителі дивилися на іудеїв як на іновірців-конкурентів. Специфічна соціальна структура єврейських іммігрантів, що складалася, головним чином, з ремісників, торговців, виробничих посередників, а в дещо

---

[166] Соловка Л. Галицьке єврейство: втрачений пласт та розірвана пам'ять // XX століття – етнонаціональний вимір та проблеми Голокосту: збірник наукових праць за матеріалами міжнародної науково-практичної конференції, Житомир, 22-23 жовтня 2010 р. Дніпропетровськ: Вид-во Центру «Ткума», 2011. 500 с. С. 30-31.

[167] Москалець Л. Слідами євреїв Галичини.
URL: https://localhistory.org.ua/videos/bez-bromu/ievreyi-galichini-lada-moskalets/

[168] Гаврилишин П., Чорненький Р. З історії єврейської громади в Коломиї.
URL: https://gk-press.if.ua/z-istoriyi-yevrejskoyi-gromady-v-kolomyyi/

пізніші часи також з працівників інтелігентних професій, зумовлювала розселення євреїв насамперед у містах і містечках[169].

Разом із тим, не можна стверджувати те, що міграції євреїв відбувались в нові європейські міста та містечка, зокрема в Отинію негайно, спонтанно та виключно на національному підґрунті. Втім, це могло відбуватись досить швидко. Це могло відбуватись також цілеспрямовано, з метою зайняти певну нішу в соціально-економічних відносинах в конкретному місці на тлі різного роду конкуренції. При цьому, євреї зустрічали конкуренцію не стільки з боку інших національних (та релігійних) спільнот, а від професійних громад. У свою чергу, ремісничі цехи та гільдії, дійсно, формувались за принципами, де фах тісно переплітався із національним та релігійним чинником. Однак, не можна заперечити те, що в європейській історії були випадки коли релігійні чинники «перекреслювали» всі інші.

Причини названої тенденції могли полягати не в національній ідентичності та відсутності власної національної держави, а в тому особливому статусі, який був «відведений» євреям в європейській історії. Історично сформувалась фактично екстериторіальна заборона євреям займатись землеробством та володіти землею. Це відбувалось на тлі прав лише на певні сфери зайнятості. Попри драматизм ситуації, це визначило «можливості та перспективи» для євреїв посісти «своє місце» в цілому ряді ключових соціально-економних сферах життя модерних міст.

Одним із опосередкованих підтверджень того, що міграції єврейського населення відбувались також з інших, ніж релігійні причини є те, що з *Отинії, Тисмениці та інших навколишніх містечок*[170], переселялись в Станіслав. Велике місто було економічним та соціальним магнітом. Відповідно книг реєстрацій смертей за 1928-1932 та 1939-1942 роки в місті померло щонайменше шість уродженців Отинії: Мортман Копель, Циля Шлейфер, Хаїм Керн, Якуб Вермут (торговець), Пейсач Друкман та Н(?). Айзлер[171].

---

[169] Макарчук С., Мирський Р. Рецензія на: Я. С. Хонижман, А. Я. Наймай. Евреи Украины. Краткий очерк истории (Ч. І. Киев, 1993. 175 с.) // Український історичний журнал. 1998. № 2. С. 132-135. С. 132.

[170] Мойше Лейб Колесник: «Шкода, що місто зникає на очах...». URL: https://www.vezha.org/mojshe-lejb-kolesnyk-shkoda-shho-misto-znykaye-na-ochah/

[171] Jewish Galicia & Bukovina. URL: https://jgaliciabukovina.net/related_items/110725

Хасиди-переселенці з Отинії прямували також в дуже різні великі, середні та маленькі населені пункти України. В селищі Скала-Подільська Тернопільської обл., в майже 140 км від Отинії, вони збудували один з двох клойзів (більш часто приміщення при синагозі для вивчення Талмуду та рабіністичної літературу; назва хасидських молитовних будинків). Отинер-клойз на колишній ринковій площі зберігся, значно перебудований під житло та у жалюгідному стані[172].

Численні синагоги отинійських хасидів були в Коломиї, Надвірній, на Буковині та в Бессарабії, але центр знаходився у Станиславові, де [після Першої світової війни – К.Т.] мешкав їхній вождь і вчитель[173]. У Надвірній було понад 20 молитовних будинків, серед яких клоїзи всіх можливих хасидських конфесій, що існували в цьому регіоні, хасидів з Белза, Вижниці, Косова, Отинії та Чорткова[174]. Відповідно атласу хасидизму авторства Марціана Водзінського, отинійський хасидській двір мав в польській Галичині сім штіблів, які традиційно служили місцями для молитви та громадських зібрань, в [підросійській (?) – К.Т.] Україні – один, в Румунії та Угорщині – три[175]. Ця кількість центрів впливу та поширення династії була однією з найменших в Галичині та на Буковині та взагалі на східноєвропейських теренах (сучасні Білорусь, Литва, Польща, Румунія, Угорщина та Україна), порівняно з іншими хасидськими династіями. Варто додати те, що династії хасидів з с. Олесько (Львівська обл.) та колишнього м. Розвадів, тепер – округу м. Стальова Воля (Польща), найменш поширились з галицьких та буковинських династій.

При спробі зрозуміти звідки в Отинію переселялись євреї, було виявлено тільки поодинокі факти. *Містечко Хотимир, тепер село*

---

[172] Скала – місто на скелях. URL: https://provse.te.ua/2016/11/skala-misto-na-skelyah/; Скала-Подільська (Скала-над-Збручем). Частина ІІІ. Пам'ятки містечка. URL: https://ukrainaincognita.com/zaliznychni-stantsii-ta-vokzaly/skala-podilska-skala-nad-zbruchem-chastyna-iii-pamyatky-mistechka

[173] Мандри непомітним Франківськом: гайд по місцях колишніх синагог (ФОТО). URL: https://pik.net.ua/2022/08/17/mandry-nepomitnym-frankivskom-gajd-po-mistsyah-kolyshnih-synagog-foto/

[174] Nadwórna / Encyclopedia of Jewish Communities in Poland, Volume II. (Nadvirna, Ukraine). URL: https://www.jewishgen.org/yizkor/pinkas_poland/pol2_00328.html

[175] Wodziński M. Historical Atlas of Hasidism. Princeton University Press, 2018. 280 p. P. 118.

Товмацького району, лежить при шляху Коломия – Обертин – Товмач – Тисмениця – Станіслав. В 1938 р. це містечко нараховувало 2 991 осіб населення, в тому числі 1 981 українець, 840 поляків і 170 євреїв. Сьогодні (1970 р.) в Хотимирі всього 1 554 осіб людности. В давніші роки євреїв у Хотимирі було багато більше, але вони попереселювалися до Товмача, Отинії й Коломиї[176]. Визначити, який конкретно період міграцій євреїв до Отинії мав на увазі у своїх спогадах хорунжій армії УНР Осип Клодницький, досить важко. Можна зазначити лише те, що саме період між вдома світовими війнами Хотимир втратив статус містечка, поступово занепав та перетворився на село в Івано-Франківській обл. В цей період частина єврейської громади Хотимира могла направилась в бік найближчого містечка – соціально-економічного або релігійного магніту. В будь-якому випадку для більш менш масового переселення в Отинію, розташовану на відстані більше, ніж 50 км, мали бути суттєві аргументи. Для порівняння, Коломия розташована в 32 км від Хотимира, а Тлумач (Товмач) – в 17 км.

Прикладом до пропонованої думки є також питання про історичні долі та конкуренцію єврейської та вірменської діаспор, *яка направлялась відповідними актами міських влад…*[177]. Як вже було зазначено, Тлумач, як і Коломия, не кажучи вже про Львів, були ранньомодерними містами, інтегруватись в життя яких новим громадам було вкрай непросто. Наприклад, у Львові проживали не тільки євреї та вірмени, які займались різного роду комерцією, торгівлею та лихварством, а й шотландці[178]. Окрім того, з тексту родинної хроніки – записок львівського крамаря Петра Кунащака, які відображають події 2-ї пол. XVII ст., *очевидно те, що у світогляді східноєвропейського городянина єврей постає як небезпечний і неприйнятний для українця економічний партнер, а вилучення в нього*

---

[176] Альманах Станиславівської землі збірник матеріялів до історії Станиславова і Станиславівщини. Т. 1. Ред. Богдан Кравців. Нью-Йорк, 1975. 959 с. С. 935.

[177] Банчик Н. Евреи и армяне Галиции в основных историографических контекстах // Єврейська історія та культура в Україні: матеріали конф., Київ 21-22 серп. 1995 / Ін-т юдаїки; [редкол.: Г. Аронов та ін.]. Київ: [б. в.], 1996. 251 с. С. 23-25. С. 23.

[178] Див. ширше: Базюк Х. Взаємодія євреїв та шотландців у ранньомодерному Львові // Матеріали Міжнародної наукової конференції «Єврейство Східної Європи: історія, культура, традиції». 21-23 квітня 2025 р. Кам'янець-Подільський. С. 3-5.

грошових коштів (хай і в законній формі) сприймається як богоугодна справа[179].

В результаті, від Ранньомодерної доби і до завершення Другої світової війни та нового воцаріння совєтської влади, що стало трагічним фіналом в мультикультурній історії Отинії, національний склад містян став досить строкатим. Місцева громада сформувалась як з автохтонного населення, так і мігрантів. Національний склад містян в алфавітному, а не статистичному порядку, можна визначити наступним чином: вірмени, євреї, німці, поляки, роми, росіяни, русини, українці, чехи. Роз'яснення потребує те, що історіографія та джерела розділяють українців та русинів. Ледь не єдине зображення чоловіка-русина з Отинії, яке ми змогли виявити «Русин наглядач (охоронець) телеграфу в Отинії», датується періодом Першої світової війни та зберігається в Австрійському державному архіві[180].

На присутність в Отинії або на її околицях ромів, які в той період вели лише кочове життя, але зупинялись таборами поблизу вигідних населених пунктів, вказує фольклор. В коломийці, записаній у с. Рибек Косівського району Івано-Франківської обл. йдеться: *«Ой підемо пане брате в тоту Отинію, / Наберемо камінєчко бити циганію*[181]*»*. Помітну присутність ромів в міському житті та своєрідну популярність «отинійських ромів», а не просто факти їх кочування, підкреслює те, що с. Рибне розташовано на відстані більше, ніж 67 км від Отинії. Те саме можна вказати про майже нульове знання історії вірмен в містечку. Загальновідомо лише те, що згаданий вірмен Садок Бароч впродовж року в 1823 р. вчителював у місцевій початковій тривіальній школі [в 1908 р. в цій неодноразово реформованій народній школі було введено вивчення релігії. Поляки-католики, євреї та українці-греко-

---

[179] Кирчанів М. Діапазон можливостей мікроісторії в Україні: Інший у баченні «людей другого плану» // Регіональна історія України. 2012. Вип. 6. С. 211-222. С. 218.

[180] Допис користувача Myroslav Dubei.
URL: https://www.facebook.com/photo/?fbid=2263633714096147&set=pcb.1945102769587137

[181] Етнографічний збірник. Коломийки. Т. 1. / Упорядник В. Гнатюк. Львів: Наукове Товариство імені Шевченка, 1905. 302 с.
URL: https://nashe.com.ua/song/19383

католики мали окремих вчителів релігії – катехітів][182]. Він автор праць з історії вірмен в Польщі, дослідник міської історії Бродів, Жовкви, Кракова, Станіслава, с. Язловець тощо.

Німецька громада розбудувала власні передмістя в 1842 р. – Нойдорф неподалік Отинії[183], а в 1848 р. – Мікульсдорф – передмістя

---

[182] Історія Отинії. URL: https://castles.com.ua/otynia.html; Угринчук М. Отинійська школа. 200 років. С. 4. URL: https://otyniaschool.e-schools.info/pages/storja-zakladu

[183] Якщо про мультикультурність Мікульсдорфу, який був, фактично, частиною Отинії, наявна деяка інформація, то про «єврейський» Нойдорф – іншу колонію галицьких німців, яка була наближена до Мікульсдорфа, інформація майже мінімальна. Відповідно «Списку Яд Вашем» визначено імена двох жертв, які згадані в текст цієї монографії. Відповідно узагальнень Мирослава Дубея в 1900 р. з 232 мешканців Нойдорфа 15 були євреями, в 1921 р. з 208 – 8, а в 1934 р. – залишалось 120 мешканців (Дубей М. Нойдорф. URL: https://numizmat.org.ua/neudorf-nowawies-ottynia/). З цієї мінімальної інформації можна почерпнути те, що після Першої світової війни нойдорфська громада почала згасати. Невеличка єврейська громада села не мала жодного впливу на його простір, не мала змоги зібрати міньян, організувати кошерне харчування, зокрема забій сільськогосподарських тварин. Втрачена історія єврейського Нойдорфу актуалізує питання про історію сільських євреїв та кіркут, на якому до заснування отинійського єврейського некрополя ховали місцевих євреїв. На 1 січня 1939 р. в Нойдорфі з 200 мешканців було 100 німців, 70 поляків, 20 українців і 10 євреїв (Кубійович В. Етнічні групи південнозахідньої України (Галичини) на 1.1.1939 = Ethnic groups of the South-Western Ukraine (Halyčyna-Galicia) 1.1.1939: нац. статистика Галичини; vorwort G. Stadtmuller. Wiesbaden: Harrassowitz, 1983. XXV, 173 с. С. 93). В 1940 р. німці були переселені, відповідно домовленостей срср і Німеччини. *Після Другої світової війни територія на північний захід від Коломиї, де знаходився Нойдорф, стала військовим полігоном. Село поступово зрівняли з землею, і сьогодні практично нічого не залишилося, щоб нагадувало про нього* (Дубей М. Нойдорф. URL: https://numizmat.org.ua/neudorf-nowawies-ottynia/). Доля євреїв Нойдорфа, так само як і Мікульсдорфа, невідомо. База даних Яд Вашем ці населені пункти не визначає. Єврейська громада Нойдорфа залишається невидимою від історії. Мокотофф визначив чотири Нойдорфа в Європі, зокрема два в Австрії (Mokotoff G. Where once we walked: a guide to the Jewish

Отинії, єврейська – певний квартал (більше як ареал проживання, аніж уособлений простір), а польська громада, зважаючи на тривалий період польської державності, мала не тільки «свої» вулиці, а й здійснила вплив на весь міський простір. Це саме стосувалось українців. Принагідно зазначимо те, що на рубежі 19-20 ст. поблизу містечка, на відстані не більше двох кілометрів[184], пройшла залізнична гілка. Розвиток залізничного транспорту позитивно вплинув на мобільність людей та ресурсів незалежно від національності. Мікульсдорф став однією з найбільш важливих колоній-поселень галицьких німців[185]. Перевезення хасидів-прочан до залізничної станції[186] стало однією зі сфер зайнятості отинійських хасидів і посприяло розвитку громади. Відчутним є контраст між мультикультурним минулим та сьогоденням майже мононаціональної (переважно українці та невеличка польська громада[187]) та монорелігійної (християнської[188]) Отинії. Ця тенденція була закладена під час Другої світової війни та закріплена в повоєнний період. Тим не менш, понад 400 років історії євреїв Отинії, як і багато інших сторінок мультикультурної історії, (під)забуті та не досліджені. Чотири сторіччя зовнішні чинники та локальні процеси впливали на уклад життя єврейської громади, розвиток та трансформацію нею міського простору. В містечку отримала свій розвиток гілка вижницького хасидизму, поширилась в своїх масштабах емансипація, різні політичні ідеї. Відбувалось співіснування з іншими націями та взаємодія з державними

---

communities destroyed in the Holocaust. Bergenfield, NJ: Avotaynu, 2002. 704 p. Pp. 247. Courtesy of the Internet Archive).

[184] Inlender A. Przewodnik ilustrowany po c. k. austr. kolejach państwowych na szlakach. Wiedeń: Drukiem s nakładem drukarni i zakładu artystycznego «Steyrermühl», [1892]. 98 s. S. 57.
URL: https://sbc.org.pl/Content/55/PDF/55.pdf

[185] Lewicky E. Galizien: informativer Ueberblick über nationale, wirtschaftliche, soziale und kulturelle Zustände des Landes. Verlag des Bundes zur Befreiung der Ukraina, Wien, 1916. 40 p. P. 20.
URL: https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/20322/file.pdf

[186] Pinkas hakehillot. Poland. Encyclopaedia of Jewish communities. Poland. Yad Vashem, Jerusalem, 1980. 569 p. P. 53. Courtesy of Yad Vashem.

[187] Otynia male, sentymentalne kresowe miasteczko / Namyslowskie spotkania kresowe. 23.03.2016. S. 40.

[188] Див. ширше: Коломийщина: селище міського типу Отинія.
URL: http://kolomyya.org/general/village/otyniya.htm

владами (економіка, політичні права, міграції та еміграції), а також виживання в умовах окупаційних режимів.

В цілому, історія отинійських євреїв, яка лише на кілька десятирічь молодша за історію самого містечка, є її невід'ємною, багато в чому визначальною частиною. Голокост – це єдина сторінка історії, що досить детально збережена в публікаціях та в оприлюднених архівних матеріалах. Але, вся ця інформація залишалась розрізненню, ізольованою як від місцевого, так і широкого контексту. Залишались «не згаданими» чисельні місця пам'яті та персональні історії. Національний та локальний наративи (не)свідомо майже «мовчать» про участь євреїв в розвитку Отинії. В Отинії відсутній краєзнавчий музей, музеєфікація залишків культурної спадщини та спроби встановити сталий зв'язок з нащадками отнійських євреїв за кордоном, не відбуваються.

Таким чином, цілями цього дослідження є:

- реконструювати локальну історію, мікроісторію єврейської громади Отинії, розглянути її в широкому контексті кожного окремого періоду історії, уникаючи при цьому писання міської історії як такої. Міська мультикультурна історія в цілому може бути повноцінно представлена тільки після створення належно архівованого наративу про кожну національну громаду Отинії;
- визначити причини того, чому одна з найбільш змістовних сторінок історії Отинії виявилась (під)забутою, отже спробувати «повернути власні голоси» учасникам подій минулого та «знову зустріти їх на вулицях рідного містечка»;
- дослідити множинність пам'яті містечка через топографію, комеморативні практики та персональні історії отинійських євреїв, які проживали в США, Ізраїлі, Австралії, залишились в Україні [таких ми не знайшли] та інших країнах;
- дослідити та реконструювати біографії тих євреїв, інформація про яких наявна в історіографії та джерелах;
- виявити приклади та форми ерадикації та музеєфікації нерухомої єврейської культурної спадщини в міському просторі;

> Фізичне знищення чи вилучення чужих артефактів, просторів, будівель чи елементів (***ерадикація***), що поділяють на свідоме, яке перебуває під впливом модернізації, зміни політичних режимів чи культурної

парадигми, і несвідоме, що відбувається під час воєн, природних і стихійних лих тощо[189].

Музеєфікація – перетворення історико-культурних і природних об'єктів на музейні, перетворення на музей пам'ятки архітектури, яку зберігають в автентичному вигляді в тому архітектурному середовищі, в якому її створено (музеєфікація архітектурна) тощо[190].

- ідентифікувати об'єкти єврейської культурної спадщини в міському просторі;
- картографувати події єврейської історії Отинії;
- поставити питання про проблеми подолання минулого для прийняття історичної відповідальності за збереження пам'яті, зокрема про трагічні сторінки спільної українсько-єврейської історії.

Наразі відбувається перша реконструкція подій локальної єврейської історії Отинії в широкому контексті історії України та європейського єврейства. Ключові віхи цього процесу визначаються від початку зацікавлення євреїв новим міським поселенням із економічними та іншими перспективами в 17 ст., формування єврейської громади містечка паралельно з іншими національними громадами. Надалі відбувався розвиток релігійних, професійних та політичних єврейських спільнот, їхні внутрішні трансформації та вплив на міський простір. Майже повне фізичне знищення єврейської громади під час Голокосту, що слідувало за іншими формами антиєврейського насильства на початку Другої світової війни, завершило єврейську історію Отинії. Зневаження пам'яті в совєтську добу приховало та викривило минуле. Це відбулось після Другої світової війни, *на тому критичному моменті, коли найбільші хвилі насильства вже відійшли, і почалася довга робота із замовчування історії різноманітності та її знищення*[191].

---

[189] Чепайтене Р. Місто як ідеологічний текст: теоретичні й інтерпретаційні аспекти // Схід / Захід. Історико-культурологічний збірник. Вип. 15. Спеціальне видання. Проблеми історичної урбаністики. С. 11-30. С. 16.

[190] Музеєфікація. URL: https://vue.gov.ua/%D0%9C%D1%83%D0%B7%D0%B5%D1%94%D1%84%D1%96%D0%BA%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F

[191] Фрунчак С. Творення «давнього українського міста»: збереження спадщини та конструювання міської ідентичності у повоєнних Чернівцях

Пропонований наратив фіналізований розповіддю про (не)свідоме ігнорування в сучасній Отинії мультикультурної історії та специфіку меморіального простору містечка. Все це дозволяє не тільки знайти та визначити місце єврейської історії в історії Отинії між Ранньомодерним часом та сьогоденням. Варто зрозуміти чи єврейська історія Отинії залишається тільки романтичним, драматичним, а, подекуди, й незручним спогадом. Або ця мультикультурна історія все ще має вплив на сьогодення та визначає перспективи подальшого розвитку, маркує поліетнічну мапу України. Дослідження є мікроісторичним, але таким, що розглядає предмет дослідження в широкому контексті регіональної, національної та європейської історії. Актуально продовжувати писати територіальну, багатоетнічну та мультикультурну історії України, початок якої фактично поклав американсько-канадський історик українського походження Пол Роберт Магочі.

Перефразовуючи Возняка, можна зробити висновок про те, що завдяки мікроісторії та історії національних спільнот, продовжується подолання такого виклику сучасності, як потреба відновлення культурного контексту України та привнесення «дискурсу відсутніх» в наративи сучасних населених пунктів[192]. Одним з ключових сучасних досвідів пам'ятання, якій цікавий для вивчення та інтерпретації в Україні, може стати той, що сформували польські комеморативні практики. Шлях, яким може рухатись Отинії, найбільш влучно можна визначити через назву публікації проф. Славомира Капральського з педагогічного університету ім. Національної комісії освіти в Кракові *«Амнезія, ностальгія та реконструкція (відновлення або пригадування) зміна способів пам'ятати в польських єврейських просторах»* [193].

Не буде перебільшенням стверджувати те, що «єврейський простір» Отинії – це палімпсест, на якому поверх єврейської історії написана як історія інших, так і інша історія. Це саме можна сказати про

// Схід / Захід. Історико-культурологічний збірник. Вип. 15. Спеціальне видання. Проблеми історичної урбаністики. С. 175-203. С. 175.

[192] Возняк Т. Єврейський штетл як історичний феномен // Незалежний культурологічний часопис «Ї».
URL: http://www.ji-magazine.lviv.ua/2017/Voznyak_Evrejskyj_shtetl-yak_istorychn_fenomen.htm

[193] Kapralski S. Amnesia, nostalgia, and reconstruction: shifting modes of memory in poland's jewish spaces // Jewish space in conpemporary Poland. Indiana University Press, 2015. 299 p. Pp. 49-170.

мультикультурну історію Отинії взагалі, хоча не можна наполягати на тому, що вона геть невідома. Разом із тим, в багатьох випадках як в писемній історії містечка, так і в історії, що втілена в автентичних місцях пам'яті та *будівельних субстанціях*[194], залишаються порожніми ті аркуші «пергаменту історії» тексті та образи на яких були стерті в насильницький та примусовий спосіб. Проблематика (не)бажання та (де)мотивація Отинії згадувати минуле складна та неоднозначна. Не варто на перший план виносити думку про те, що українці *відчувають за обов'язок виключити долю євреїв (та поляків) із свого оплакування*[195]. Культура пам'яті про мультикультурне минуле українського суспільства зазнала суттєвих трансформацій від публікації наведеної тези проф. Омера Бартова в його праці «Стерті. Зникаючі сліди євреїв Галичини в сучасній Україні». Це дослідження було опублікована в оригіналі англійською мовою в 2007 р., а в 2010 р. опубліковано в перекладі українською мовою. В першу чергу, варто зрозуміти те, коли євреї «зникли» з історії містечка і те, наскільки ця «відсутність» є відчутною для сталого сучасного розвитку. Чи втратило містечко частину своєї самобутності без пам'яті про ти, кого знищили спочатку фізично, а потім піддали забуттю.

Історія з клаптиків /

History pieced together.

Деталізуючи події саме єврейської історії Отинії досить важко спиратись як на сукупність конкретних фактів, так і більш-менш визначену хронологію. В багатьох випадків ця локальна історія зрозуміла лише з широкого історичного контексту. Разом із тим, спроба систематизувати зібраний матеріал все таки дала можливість предметно та в різний спосіб означити історію отинійських євреїв в канві минулого.

[194] Ассман А. Пам'ять міста // Питання літературознавства. 2015. Вип. 92. С. 7-25. С. 7.

[195] Бартов О. Стерті. Зникаючі сліди євреїв Галичини в сучасній Україні / Переклад з англійської Сергія Коломійця. Київ: Український центр вивчення історії Голокосту; «Зовнішторгвидав України», 2010. 300 с. С. 99.

Таку реконструкцію варто назвати «історією з клаптиків», адже історія Отинії, як містечка взагалі, не кажучи про єврейську історію, задокументована та архівована лише у фрагментах.

Нашарування знань про різні періоди дозволяють «бачити» зміни міського планування, періоди зростання та криз, а також неухильне свідоме забування єврейської культурної спадщини та її творців. Тому, спостерігаючи автентичні будівлі та локації в містечку майже не спадає на думку питання про таке минуле. Разом із тим, це контрастує з усною історію, яке все ще пам'ятає. Наприклад, за словами Малки Розенталь – однієї з небагатьох врятованих з євреїв Отинії, будинок її родини Дульбергів, все ще називають «будинок Берка» за ім'ям діда.

Як вже було зазначено вище історія Отинії розпочалась на поч. 17 ст. На сер. 1630-х років припадає початок єврейської історії Отинії, яка тільки почала формуватися як невелике ранньомодерне місто, на українських землях в межах ***Речі Посполитої***. Містечко виконувало деякі адміністративні функції, було локальним центром ремесл і торгівлі, користувалось Магдебурзьким правом, мало мультиетнічну та мультирелігійну громаду. Після Олександра Балабана при роді Потоцьких та наступних власниках, Отинія стала лише однією з маєтностей магната, не здобула статус магнатської столиці або резиденції. В останній чверті 18 ст. *у когорту найзаможніших землевласників Стрийського циркулу входив граф Вінценс Потоцький. Він був володарем одного містечка і 32 сіл (містечко Отинія…) … Інші землевласники, які належали до магнатської плеяди, мали на теренах Станиславівського циркулу дещо скромніші маєтки. Так, у руках графині Марціяни Чосновської знаходилися міста (Отинія, Тисмениця) і дванадцять сіл*[196].

Всі опрацьовані публікації вказують на те, що євреї були запрошені для проживання в містечко. Це відбувалось не як «особисте запрошення» громади, а в контексті політики заселення українських земель з економічних та соціальних причин, що були викладені вище.

Надзвичайно цікаве питання єврейського самоуправління в містечку, що користувалось Магдебурзьким правом не відображено в історіографії та в виявлених архівних джерелах.]

Єдині архівні документи, які стосуються означеного періоду, а саме поч. 18 ст. досі не введені в науковий обіг, належним чином

[196] Сіреджук П. Чисельність населення Прикарпаття в останній чверті 18 ст. // Вісник Прикарпатського університету. Історія. 2012. Вип. 21. С. 3-13. С. 9.

не атрибутовані та не перекладені в повній мірі (польський скоропис, латина). Втім, на них є посилання в науковій літературі – вперше у ключового дослідника руху опришків д.і.н. Володимира Грабовецького в 1966 р.[197], а також в двох дослідженнях щодо архівної юдаїки. І хоча в усіх трьох випадках документи названі в різний спосіб, а в двох англомовних виданнях відсутні археографічні легенди, ми переконані в тому, що мова йде про одні і ті самі пам'ятки. Перше англомовне видання – це «Sources on Polish Jewry at the Central archives for the history of the Jewish people, Jerusalem» (перше видання 2004 р., друге – 2012 р.). Завдяки люб'язного сприяння Мирослави Дядюк – завідувачки відділу рукописів Львівській національній науковій бібліотеці України імені В. Стефаника вдалось дещо уточнити напрямок пошуку документів, вказаних як «Minutes on criminal proceedings in Stanisławów for assaults against Jews in Ottynia, 1704-21. (NBANU, L'viv, Arch. Ossolińskich)» [Протоколи кримінального провадження в Станіславі щодо нападів на євреїв в Отинії, 1704-21 рр.][198]. В діджиталізованій справі № 1350/II «Liber actionum variarum criminalium decretorumque coram officio composito utriusque iurisdictionis Polonae et Armenae in praetorio civitatis Stanislaviensis peractarum, cura diligenti comparatus et A. D. 1703 inchoatus. 1702-1723» [Книга кримінальних справ та постанов об'єднаної канцелярії польської та вірменської юрисдикцій в ратуші Станіслава, розпочата в 1703 р. 1702-1723 рр.] на онлайн ресурсах Національного закладу Оссолінських у Вроцлаві, ми виявили записи з ім'ям опришки Івана Пискливого[199]. Про ці документи, як такі, що зафіксували факти антиєврейського насилля з боку опришків в Отинії в 1716-1717 рр.[200],

---

[197] Ibidem. C. 9.

[198] Sources on Polish Jewry at the Central archives for the history of the Jewish people, Jerusalem. Part II: General-Regions-Communities. M-Ż» / Hanna Volovici, Witold Medykowski, Hadassah Assouline and Benyamin Lukin. Update prepared by Benyamin Lukin and Olga Shraberman for the Central Archives for the History of the Jewish People (CAHJP) 2012. CAHJP, 2012. 193 p. P. 53.

[199] 1350/II «Liber actionum variarum criminalium decretorumque <...>». Fond 5 – Dział I. Rękopisy Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich. Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wrocław. Ss. 24, 68, 183.

[200] Jewish Documentary Sources in Lviv Archives: A Guide. Edited and compiled by Alexander Ivanov and David E. Fishman. Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2023. 560 p. Pp. 385-386.

зазначили і упорядники видання про юдаїку в львівських архівах «Jewish Documentary Sources in Lviv Archives: A Guide» 2023 р.[201]

Названі документи мають стосуватись подій, які пов'язані із тим, що: «*В 2-й пол. 17 — 1-й пол. 18 ст. на Прикарпатті посилився антифеодальний рух опришків. Вони не раз нападали на панський маєток в Отині, вели боротьбу і проти сільських багатіїв та орендарів [тобто євреїв – К.Т.]. Зокрема, опришок Гордій із загону Нестора забрав у багатого селянина Отині Федора Гультая воли. В 1703 р. опришки на чолі з Іваном Пискливим напали на орендарів Отині і забрали в них майно»*[202].

Про Пискливого, *який на десять років став справжнім жахом для панів*[203], відомості були мінімальними ще в 1890 р., коли галицький педагог та історик Юліан Целевич створив першу в українській історії довбушіану та виявив імена багатьох опришків[204]. Він писав про те, що: «*… дійшли вправді до нас також певні, але уривані із собою неповязані та дуже скупі вісти (Иван Пискливий, Иван Паньчишин і Лесько)*[205]*»*. Відомо те, що він із своїм загоном *в 1703 р. готував наступ на Коломию, щоб «відомстити свої кривди» якомусь орендареві [тт. єврею – К.Т.], робив напади на багатих зоболотівських орендарів [і карав їх за знущання над*

---

[201] Jewish Documentary Sources in L'viv Archives: A Guide / Eds. David E. Fishman and Alexander Ivanov. Wrocław: Wrocław University Press, 2023. 560 p. P. 385.

[202] Історія міст і сіл Української рср: В 26 т. Івано-Франківська область. АН Урср. Інститут історії. Київ: Голов. ред. Уре АН Урср, 1971. 639 с. С. 313; із посиланням на: Грабовецький В. Селянський рух на Прикарпатті в 2-й пол. XVII – 1-й пол. XVIII ст. Київ: Вид-во АН Урср, 1962. 209 с. С. 178.

[203] Довбуш ніколи даремно не проливав крові.
URL: https://viche.ck.ua/region/dovbush-nikoly-daremno-ne-prolyvav-krovi/

[204] Гаврилович І. Творець довбушіани. Внесок Юліана Целевича в українську історіографію ще належно не оцінено / Галичина. 05.04.2023. URL: https://galychyna.if.ua/analytic/tvorets-dovbushiani-vnesok-yuliana-tselevicha-v-ukrayinsku-istoriografiyu-shhe-nalezhno-ne-otsineno/

[205] Целевич Ю. Дальші вісті про опришків // Дело. 27.01.1890. URL: https://zbruc.eu/node/32089

селянами[206]*], шляхтича Грабовецького в Отинії…*[207]. Влітку 1704 р. загін Пискливого було розгромлено і він приєднався до більш чисельного загону опришків Пинті. Вони здійснили свій перший спільний напад на весільну церемонію доньки косівського лихваря Гедалія в 1704 р., побили людей та завдали значних збитків[208]. Того ж року Пискливий був схоплений та постав перед судом[209].

В 2003 р. проф. Грабовецький узагальнив мінімальні факти про Пискливого із акцентом на те що, *не випадково внаслідок лихварського наступу на селян Прикарпаття відомі ватажки опришків… нападали на єврейських орендарів та лихварів у 2-й пол. 17 – 1-й пол. 18 ст.*[210]

Відповідно досліджень Грабовецького[211] всі праці, в яких процитовано перелічені вище факти, спираються на Судові книги міста Станіславова за 1703-1723 рр. та 1738-1765 рр. з колекції Оссолінеуму з інвентарними номерами 1350(II) та 1351(II) (назву цієї справи див. у посиланні[212]). Ця нумерація та опис відповідає вказаним вище справам.

---

[206] Коломия й Коломийщина. Збірник споминів і статей про недавнє минуле / Ред. Богдан Романенчук. Філядельфія: Видання Комітету Коломиян; Наукове Товариство ім. Шевченка; Український Архів т. 46, 1988. 960 с. С. 746.

[207] Грабовецький В. Антифеодальна боротьба карпатського опришківства XVI-XIX ст. Львів: Вид-во Львів. ун-ту, 1966. 250 с. С. 77.

[208] Грабовецький В. Олекса Довбуш (1700-1745). Львів: Світ, 1994. 269 с. С. 53.

[209] Грабовецький В. Антифеодальна боротьба карпатського опришківства XVI-XIX ст. Львів: Вид-во Львів. ун-ту, 1966. 250 с. С. 77.

[210] Грабовецький В. Ілюстрована історія Прикарпаття. Івано-Франківськ: Нова зоря, 2003. Т. II. Друга половина XVII-XVIII ст. 344 с. С. 158-159, 203.

[211] Коломия й Коломийщина. Збірник споминів і статей про недавнє минуле / Ред. Богдан Романенчук. Філядельфія: Видання Комітету Коломиян; Наукове Товариство ім. Шевченка; Український Архів т. 46, 1988. 960 с. С. 9.

[212] 1351/II «Protokół seu Liber variarum actionum, decretorumque criminalium coram officio composito utriusque … 1738-1751». Fond 5 – Dział I. Rękopisy Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich. Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wrocław.

Окрім того, у Вроцлаві в Фонді 5 зберігаються судові документи про господарські тяжби між євреями та християнами в 17-18 ст.[213], які не введені в науковий обіг.

Після третього поділу Речі Посполитої в 1795 р. Отинія перейшла ***під владу Габсбургів*** та була включена в Коронний край, Королівство Галіції і Лодомерії. Дійсно, ледь не всі елементи канви міського простору Отинії, що подекуди «проглядають» нині, були сформовані в цьому державному просторі. Рустикальний, посполитий образ містечка, в якому функціонувало щонайменше дві дерев'яні синагоги, змінився. Міський ландшафт набув модерного вигляду, «габсбурзький» лоск проявився в дуже різних виразних локаціях, в тому числі в архітектурі нової мурованої синагоги та резиденції цадика. Селище відчуло кілька хвиль урбанізації локального масштабу, набуло рис невеликого європейського містечка. Для євреїв Отинії також наступив період модерних змін. Набуває свого сіонізм, який здійснює адвокацію та сприяння алії, просвітництво, набувають поширення ідеї та різні прояви асиміляції, відбуваються зміни якості життя. Міський простір став таким, «яким ми його знаємо досі».

Серед подій, які стосувались більш широкого контексту, зокрема політичного життя всієї імперії, досить важко знайти факти про Отинію. Невідомо те, чи отинійські євреї та отинійці брали безпосередню участь у «Весні народів» в березні 1848 р. Однак, встановлення в Отинії Пам'ятного хреста на честь селянської реформи 1848 р. та звільнення селян від кріпацтва скасування та панщини, вказує на те, що ця подія мала значення. Був намір зберегти це в пам'яті містечка. Євреї хоча не відносилась до стану селян та не відбували панщину, але глобальний крок держави від феодальних до капіталістичних відносин був вкрай вигідним для єврейської спільноти. Вона займалась торгівлею, ремеслами, орендою тощо.

У петиції народів Галичини до австрійського монарха від 19 березня 1848 р., яку, крім українців і поляків, підписали єврейські громадські діячі, містилися вимоги щодо свободи віросповідання, скасування усіх видів панщини та феодальних повинностей. Євреї Галичини підтримали створення Національної гвардії, яка мала стати гарантом конституційних реформ у багатьох містах Галичини. Значного успіху було

[213] Jewish Documentary Sources in L'viv Archives: A Guide / Eds. David E. Fishman and Alexander Ivanov. Wrocław: Wrocław University Press, 2023. 560 p. P. 386.

досягнуто євреями на виборах до місцевих органів влади у Тернополі, Бродах, Станіславові, Коломиї, Перемишлі, Дрогобичі, де вони отримали більшість депутатських мандатів у магістратах. Перемога на місцевих виборах дозволила єврейському населенню впливати на економічну та соціальну політику віденського уряду на місцях. На виборах до Установчих зборів Австрії було обрано 5 депутатів-євреїв з Відня, Бродів, Станіславова і Кракова. 4 березня 1849 р. було проголошено конституцію, яка гарантувала євреям рівноправність.

Однак у 1850 р. у внутрішній політиці Австрійській імперії перемогли консервативні сили і євреям відмовили в емансипації. Релігійна свобода була скасована. Розпорядженням Франца Йосифа від 3 жовтня 1853 р. євреям знову заборонялося придбавати нерухоме майно у селах, мати крамниці поза межами гетто. Євреї втрачали право обирати і бути обраними до місцевих органів влади. Відтоді вони підпорядковувалися магістратам… Зрештою, конституційні зміни 1867 р. перетворили імперію Габсбургів на Австро-Угорщину, в якій євреям були надані рівні права, щоправда, лише як німцям іудейського сповідання[214].

Вдалось знайти короткий опис результатів виборів до австрійського парламенту 1897 р. *З п'ятої курії округу Станиславів-Галич-Рогатин-Бурштин-Підгайці-Бучач-Золотий-Потік-Тисмениця-Отинія український кандидат Йосиф Гурик поступився дідичу з м. Косова поляку Йосифу Богдановичу – 456 голосів проти 469 голосів. Під час виборів було зафіксовано зловживання і махінації з боку поляків, євреїв та органів місцевої влади*[215]. В такий спосіб перший і провідний часопис Галичини «Діло» якщо не толерував дискримінаційному ставленню до політичних процесів на основі національної приналежності, то відсторонився від коментарів щодо змісту повідомлень про вибори. За люб'язного сприяння журналіста та публіциста Ореста Друля вдалось ознайомитись із текстом повідомлення «Вести з виборов в 5-й куріи», що розмістило «Діло» в лютому 1897 р.: *«Поляки, євреї та само староство розвинули шалену протизаконну агітацію. В залах виборчих був натовп євреїв-агітаторів,*

---

[214] Безаров О. Історія єврейського народу країн Східної Європи у Новий час: навч. посіб. Чернівці: Чернівец. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2023. 285 с. С. 169-170.

[215] Капуща Я., Королько А. Українська громада міста Станиславова у виборчому русі в Галичині (кінець 19 – поч. 20 ст.) // Галичина. Науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. До 100-річчя утворення Західно-Української Народної Республіки. 2019. № 32. С. 9-23. С. 14.

панків та різного роду індивідуумів, що були невиборцями… Наш виборець не мав права хоч би слово промовити на другого; зате євреям і панкам невиборцям було все вольно. Се факт, що голосували й невиборці і на те є свідки»[216].

Те, що позиція отинійських євреїв могла мати вплив на загальну політичну ситуацію в імперії, свідчить і той факт, що під час австрійських парламентських виборів в 1906 р. від 56-го виборчого округу, до якого входили Отинія, Косів, Гвіздець та інші населенні пункти, балотувався рабин із Кракова[217]. [На виборах переміг Тит Войнаровський – український громадський та економічний діяч]. А це передбачало досить тісне спілкування між впливовим Краковом та провінційною Отинією. Львівський часопис «Польське слово» (Słowo Polskie) писав про ті події наступне. *З Коломиї пишуть нам. Передвиборчий рух у розпалі. Зустріч за зустріччю. Кандидати з'являються, як гриби після дощу. Рей — уроджений сіоніст, агітує за доктора Тона, рабина з Кракова…*[218].

> ***Авраам Озіяш (Єгошуа) Тон*** (1870 р., Львів – 1936 р., Краків) – походив з хасидської родини, рабин, один з лідерів єврейської громади Польщі. Один зі співорганізаторів Першого сіоністського конгресу, активно співпрацював із Теодором Герцлем. З 1897 р. – рабин Кракова. Тон – автор наукових та популярних праць, один із засновників сіоністського руху в Галичині, один з засновників Інституту юдаїки в Варшаві (1928) тощо. В 1906 р. балотувався до австрійського парламенту від Єврейської національної партії, член Комітету єврейських делегацій на Версальській мирній конференції, депутат Сейму

[216] Діло. 1897. 28 лютого (12 травня). Ч. 48. С. 2. За люб'язного сприяння Ореста Друля.

[217] Шевченко О. Церковна і громадсько-політична діяльність Тита Войнаровського. Дис. … канд. іст. наук. Львів, 2016. 225 с. С. 135.

[218] Słowo Polskie. Lwów. 1907. 12 kwietnia. № 170. S. 6. URL: https://jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra/publication/223630. Courtesy of Jagiellońska Biblioteka Cyfrowa; Повідомлення в часописі виявлено на основі: Шевченко О. Церковна і громадсько-політична діяльність Тита Войнаровського. Дис. … канд. іст. наук. Львів, 2016. 225 с. С. 215.

парламенту Польщі 1-3-го скликань в 1919-1931 рр.[219]

Окрім того, в Отинії – в хоча б і невеликому регіональному економічному, промисловому та торгівельному центрі поблизу залізниці, відбувались активні економічні зміни на локальному рівні. В 1899 р. тут було засновано «Gemilut Hassadim Fund» (Фонд «Гмилут хасадим» – Фонд «Дарування милосердя» або «Добрі справи») для надання фінансового сприяння єврейським професійним спільнотам торговців та ремісників. Після Першої світової війни Фонд також надавав допомогу єврейській комерції в польських Каліші та Плонську, українських Сокалі та Яблуневі, щоб посприяти відновленню діяльності місцевих дрібних підприємців через систему безвідсоткових кредитів[220]. Особливу важливість активність «Гмилут хасадим» набула в роки Великої депресії в Польщі в 1929-1933 рр.

Якщо порівнювати діяльність «Гмилут хасадим» в Отинії з ситуацією в Рогатині, то можна вказати на те, що і тут *єврейський націоналізм [в Галичині] розпочався у 1880-х рр. разом із організацією товариств допомоги та благодійних фондів, спрямованих на підтримку євреїв, які рятувалися від погромів у сусідній Росії та російській Польщі тікаючи до Галичини, зокрема до Брод та Лемберга протягом 1881-1882 рр.*[221] Разом із тим, нічого невідомо про втікачів від погромів, які прибули в Отинію.

Про життя єврейської спільноти Отинії до Першої світової війни можна додати факт з офіційних оголошень в тогочасній пресі. Відповідно едикту отинійського повітового суді від 11 жовтня 1911 р. отинійка Гілда Удельсман була визнана душевнохворою, її офіційним опікуном

---

[219] Abraham Ozjasz Thon. URL: https://gwzkrakow.pl/sciana-pamieci/thon/; Borzymińska Z. Thon Ozjasz (Jehoszua) Abraham. URL: https://delet.jhi.pl/pl/psj?articleId=14594

[220] Humanitarian and Charitable Institutions of the Jews in Sokal. URL: https://www.jewishgen.org/yizkor/sokal1/sok147.html; The 1st Ottynier Lodge Society / Blog by Olivia Scanlon. URL: https://www.mounthebroncemetery.com/legacy/stories/view/?id=158; Economy and Society in Plonsk. URL: https://wwv.yadvashem.org/yv/en/exhibitions/communities/plonsk/economics_and_society.asp;

[221] Австрійські парламентські вибори 1907 року в Рогатині. URL: https://rohatynjewishheritage.org/uk/history/1907-parliamentary-election/

призначили Хаїма Дреїра[222]. Можливо, що документи про процес зберігаються в збірці нотаріальних і судових договорів отинійського нотаріуса Ізідора Строцького. Він вів справи в містечку впродовж 1899-1938 років, а матеріали за 1911-й рік складають понад 550 архівних документів (ДАІФО. Ф. 430. Оп. 1. Спр. 12, 13). Жодних інших подробиць про цю подію встановити не вдалось. Відповідно бази даних Яд Вашем під час Голокосту загинуло 17 людей на прізвище Удельсман.

Перша світова війна та наступний ***період Української Революції 1917-1921 років*** є як взаємопов'язаними, так і уособленими явищами історії. Окрім періодизації двох російських окупації Отинії, які розпочинались відповідно 25 травня 1915 р. та влітку 1916 р., в джерелах фіксуються виключно бойові дії.

Франтішек Вожицький (1867-1929) – чеський прозаїк і драматург, який служив в Австро-Угорській армії фельдшером в угорському шпиталі, 15 березня 1915 р., в період контрнаступу російських військ[223], занотував в щоденнику наступне. *Росіяни атакують австрійські позиції на південь від Дністра поблизу Чернівців… Робляться спроби прорватися під Отинією до Коломиї. Подальше продовження битви на південь від Дністра…* Потім було зроблено запис 26 липня 1917 р. про те, що *росіяни залишили карпатські позиції та відступають на схід. Австро-німецька армія зайняла Делятин, Отинію, Тлумач і Бучач[224]*. Під час війни містечко було піддано значним руйнуванням, кількість загиблих місцевих мешканців невідома.

Онлайн ресурс «History. Твоя електронна бібліотека. Цифровий помічник у навчанні. Підручники, розробки уроків, конспекти та багато іншого» (Вінниця), помістив в розділі «Історичні статті» інформацію, яку за відсутності даних про джерела, складно критично оцінювати. Із застереженнями, але варто навести наступну тезу, зважаючи на присутність цієї інформації в публічному освітньому просторі. *Під час Першої світової війни 27 травня 1915 р. Отинію окупували війська царської росії, російські окупанти вимагали від громадян здачі худоби, коней, грабували євреїв. Особливо знущання зазнавали євреї від черкеських*

---

[222] Gazeta Lwowska. 10 Listopada 1911. S. 12.

[223] Королько А. Військові дії та діяльність російської окупаційної адміністрації на Покутті в роки Першої світової війни. Галичина // Науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. 2015. Ч. 27. С. 183-196. С. 188.

[224] Vožický F. P. Kronika světové války 1914-1919. Praha: Vlastním nákladem vydal F. P. Vožický na Král. Vinohradech, 1929. 647 s. Ss. 176, 423.

козаків, які примушували їх колінкувати від центру до ставку. По дорозі черкеси наказували швидко рухатися, б'ючи нещасних нагайками і травлячи собаками[225].

Першу світову війну супроводжували масові еміграції євреїв, які були викликані загрозою життя, погіршенням соціальних та економічних умов. Становище та подальше місце проживання отинійських емігрантів визначили ті процеси, які відбувались скрізь на теренах Галичини. *З наступом російських військ заможна частина мешканців міст та містечок Східної Галичини втекла у внутрішні області Австро-Угорщини… вся інтелігенція пішла в Австрію, залишилась сама біднота… Після визволення регіону від російської окупації влітку 1915 р. з внутрішніх районів Австро-Угорщини до Галичини повернулася частина єврейських біженців, але Брусиловський прорив влітку 1916 р. спричинив нову хвилю уходництва в західному напрямку. Таким чином, вони змогли повернутись лише у 1917 та 1918 роках…*[226].

Окрім того, *масовій депортації піддалося і єврейське населення прифронтових губерній… В особливо скрутному становищі опинилися євреї Галичини, окупованої російськими військами в 1914-1915 рр. Армійське командування вважало їх своїми головними ворогами*[227]*. В 1916 р. з Отинії в Тернопіль було вислано 43 єврея*[228]. Серед причин для примусового виселення були звинувачення у саботажі на телеграфній лінії. За це 405 отинійців, зокрема рабин [який – невідомо], були вислані в Бучач та утримувались в тюрмі в жалюгідних умовах[229].

Навесні 1916 р. усім євреям-виселенцям дозволили повернутись додому по всій лінії Збруча з внутрішніх губерній російської імперії (фактично лише в Скалу і Кудринці)… Майже нікому не дозволили повернутись у «свої» населені пункти. Так, наприклад, виселенці зі Снятина

---

[225] Визвольна боротьба у Отинії під час I та II світових воєн. URL: https://uahistory.co/article/102.php

[226] Білоус Л. Допомога постраждалому від війни єврейському населенню Східної Галичини (1914-1917) // Проблеми вивчення історії Української революції 1917-1921 років. 2011. Вип. 6. С. 87-110 С. 88-89, 101, 103.

[227] Полян П. «Враждебно-подданные». Этнические депортации – опыт Первой мировой // Новая газета. № 81. 25.07.2014.

[228] Отыния. URL: https://www.rujen.ru/index.php/%D0%9E%D0%A2%D0%AB%D0%9D%D0%98%D0%AF

[229] Pinkas hakehillot. Poland. Encyclopaedia of Jewish communities. Poland. Yad Vashem, Jerusalem, 1980. 569 p. P. 53. Courtesy of Yad Vashem.

(до 5 000 чол.) були поселені в Чорткові та Ягельницях… з Отинії – в Гримайлові [в єврейських джерелах – Рималів, Рималов, Rimalow Тернопільської обл. – К.Т.] та інших містах… Таким чином, було розсіяно більше 35 тис. чол.[230] Ці цифри можна також почерпнути в щоденникових записах Семена ан-Ського. *На початку 1916 р. було віддано наказ повернути всіх вигнаних галицьких євреїв (крім заручників). Біженці сприйняли наказ із радістю, але на них чекало гірке розчарування. Коли вони нарешті прибули до Галичини після багатьох труднощів і страждань, їм не дозволили повернутися до рідних сіл. У деяких селах це виправдовувалося тим, що поблизу відбувалися бої; в інших випадках це відбувалось через те, що штетли були повністю зруйновані або зайняті під військові об'єкти… Отже, десятки тисяч біженців, що повернулися, були відправлені до незнайомих міст і штетлів. Роблячи це, влада нехтувала розмірами населених пунктів і відправляла тисячі людей до маленьких сіл. Наприклад, 4 тис. біженців з Підволочиська та Гусятина були перевезені до штетла Скалат, в якому загалом проживала тисяча євреїв. Решту біженців розподілили так само… жителів Отинії – до Гримайлова тощо. Загалом в такий спосіб розселили 35 тис. біженців, які повернулися*[231]. В Гримайлові місцевий кагал надавав біженцям допомогу, зокрема харчами, яку поступово були змушені зменшити через скруту.

Опрацювати архівні документи до названої теми вкрай важко. В Центральному державному історичному архіві України, м. Київ зберігається єдина виявлена нами тематична справа «Про видворення з Тернополя переміщених туди євреїв-виселенців із прикордонної зони до прикордонних містечок Скалат, Гусятин, Підволочиськ та Гримайлів». В справі 1629 (Ф. 361. Оп. 1) наявний список 170 населених пунктів, з яких євреї були виселені до Тернополя; Відомості про стан міст, що підлягають заселенню виселенцями; Відомості про кількість євреїв-виселенців у Тернополі[232].

---

[230] Білоус Л. Допомога постраждалому від війни єврейському населенню Східної Галичини (1914-1917) // Проблеми вивчення історії Української революції 1917-1921 років. 2011. Вип. 6. С. 87-110 С. 88, 89, 101, 103.

[231] Terpitz O. Shimon An-Ski: Der Khurbn in Polen, Galizien und der Bukowina. Böhlau Verlag, 2019. 459 s. S. 335-336, 358.

[232] Courtesy of Jewish Galicia & Bukovina.
URL: https://jgaliciabukovina.net/140311/card/%D0%BE-%D0%B2%D1%8B%D0%B4%D0%B2%D0%BE%D1%80%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B8-%D0%B8%D0%B7-%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%BD%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D1%8F-%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BC%D0%B5%D1%89%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8B%D1%85-%D1%82%D1%83%D0%B4%D0%B0-%D0%B5%D0%B2%D1%80%D0%B5%D0%B5%D0%B2

В мемуарах рабина Давида Кахане (Кагане) вдалось виявити спогад про одного такого примусового переселенця. *Це був Гедалке, шойхет з Отинії. Я знав його з дитинства, тоді росіяни всіх євреїв Отинії переселили до Гримайлова*[233], писав рабин, який пережив ув'язнення в Львівському гетто та Янівському таборі. Разом із дружиною та донькою Кахане був врятований митрополитом Климентієм Шептицьким, удостоєного звання «Праведник народів світу». Окрім того, троє старших чоловіків з родини Старерів також були примусово переселені в Гримайлів, двоє із них – не вижили[234].

В контексті Української Революції 1917-1921 років, ЗУНР, УНР та єврейської громади Отинії, можна вказати на кілька промовистих фактів, які стосувались різних сфер життя.

У листопаді-грудні 1918 р. повітах та містах, де проживали численні єврейські громади, почали організовуватись їхні міжпартійні представницькі органи – Єврейські національні ради. Відомо, що такі Ради були створені в Бориславі, Борщеві, Бурштині, Бучачі, Гвіздці, Гусятині, Дрогобичі, Жидачеві, Заболотові, Заліщиках, Коломиї, Копичинцях, Надвірній, Отинії… З українським правительством дійшли делегати до повного порозуміння[235]. Отинія стала одним з 22 містечок Галичини, де діяло представництво сіоністської Єврейської національної ради – *вперше самостійної національної інституції без огляду на оцінку інших політичних сил в регіоні*[236]. Це відбувалось також на тлі розуміння повітового керівництва ЗУНР в тому, що взаємини з місцевими євреями

---

[233] Кахане Д. Щоденник Львівського гетто: спогади рабина Давида Кахане / упоряд. Ж. Ковба; Центр європейських гуманітарних досліджень Національного ун-ту «Києво-Могилянська академія»; Меморіальний комплекс історії Голокосту. Вид. 2-е. Київ: Дух і літера, 2009. 276 с. С. 99. Courtesy of Electronic library «Ukrainica».

[234] Допис користувача Ellen Scharlin.
URL: https://www.facebook.com/groups/tracingthetribe/posts/1015626880 1035747/

[235] Відливаний О. Листопадовий чин 1918 р. на Калущині // Калуські історичні студії. Т. 4. Збірник наукових статей, документів і матеріалів / Упоряд. І. М. Тимів; Заг. ред. О. М. Малярчук. Івано-Франківськ: Фоліант, 2020. 276 с. С. 60-72. С. 66.

[236] Скокова Н. Крайова сіоністська організація Східної Галичини (1918-1929). Дис. … канд. іст. наук. Львів, 2023. 210 с. С. 128, 129.

були першорядні[237]. Окрім того, один представник від отинійської єврейської громади увійшов до складу Товмацької повітової селянської ради, яка діяла впродовж грудня 1918 р. – травня 1919 р. Місцевий представницький орган української влади складався з 45, потім 26 осіб. Рішення стосувались земельних питань, встановлення опіки над сиротами в повіті тощо[238]. Як було реалізовано ці рішення та як вони відобразились на житті Отинії – невідомо.

Товмацька повітова шкільна рада (ТПШР) *окремим розпорядженням виключила дітей єврейської національності з польських шків в м. Отинія і заснувала школу з єврейською мовою викладання. У Товмачі за дозволом ТПШР функціонували єврейська 4-класна школа барона Гірша, новостворена 6-класна школа для хлопчиків і дівчат*[239]. Дійсно, наприкінці 1918 р. єврейські діти відмовились від навчання в польській школі, тоді в Отинії була утворена згадана нова школа з єврейською мовою викладання[240]. Андрій Королько відносить цей факт до складної сфери українсько-єврейської співпраці та польсько-українського протистояння в умовах становлення української незалежності. На наш погляд, питання становлення освітніх закладів єврейської громади варто розглядати більше в контексті розширення можливостей під час кооперації з ЗУНР, ніж конфліктами, діями всупереч політичним або соціальним опонентам.

В жовтні 1920 р. на залізничній станції приблизно в двох кілометрах від Отинії розмістилась Ставка Голови Директорії УНР Симона Петлюри. Тут відбулась його зустріч з видатним диригентом Української Республіканської капели, композитором Олександром Кошицем, завдяки мемуарам якого, Отинія увійшла в історію Української Революції 1917-1921 років. Дослідниця історії культурної дипломатії України Тіна Пересунько опублікувала про подію наступні цитати з «Щоденника» Кошиця. *Виїхали до Петлюри я і Троїцький 5/IX, а 7-го уже були в Тарнові. Що ми натерпілись за цю подорож, розповісти не можна. Переїхавше*

---

[237] Павлишин О. Організація цивільної влади ЗУНР у повітах Галичини (листопад-грудень 1918 року) // Україна Модерна. Число 2-3. 1999. С. 132-193. С. 165.

[238] Королько А. Товмацька повітова селянська рада / ЗУНР 1918-1923. Енциклопедія. Т. 4. 686 с. С. 78.

[239] Ibidem. С. 79-80.

[240] Королько А. Культурно-освітнє життя українців Покуття періоду ЗУНР (1918-1919 рр.) // Вісник Прикарпатського університету. Історія. 2012. Вип. 22. С. 43-59. С. 54.

кордон Польщі, попали ми в сторону «іронії і мілліонерів». Порядки польські, потяги їдуть іронічно, гроші літають, як полова, а над усим цим бруд, галас і... воші (вагон 2 кл)...»[241]. Про наступні дні до відвідування Отинії в щоденнику Кошиця було записано таке. *У вечері ми виїхали до Станіславова. Зупинились на день у Львові. На другий день вранці були в Станіславові. Враження було дуже прикре. Козаки, старшини, тіснота, дорожнеча, бруд, пияцтво й інші приємності запілля. Про помешкання не можна було й думати, а польська команда не пускала до міста, бо у нас був пропуск тільки до Отинії, в Ставку*[242].

Почалась їзда в ставку. Перше враження прямо жахливе. Міністри й урядовці живуть в вагонах 3 кл. і теплушках «звіринським звичаєм». Одягнені в невідомо що, сплять на дошках, їдять чорт зна що і т.д. Отаман був радий мене бачить, розпитував про все і оказалось, що знає не тілько на память всі рецензії, але й найменьші дрібниці нашого життя. Про роспуск Капелі й говорить не хоче, а посилає в Польщу і Італію. Пять днів я їздив в Отинію і всі ці дні приходилось спостерігать всю обстановку, в якій він живе і тих, хто його оточує. Кожний раз до обіду в його вагоні збіралось чоловіка з десяток. Обід був завше дуже скромний, товариство теж.

Нагадування про отинійську зустріч відбулось між двома діячами в 1921 р., коли обидва вже перебували за межами українських земель. Петлюра жив в еміграції в Польщі, а Кошиць – перебував в турне з Капелою в Німеччині. 5 червня 1921 р. в м. Герен було написано лист Кошиця із відчаєм і тугою. *Нарешті діло скінчилось Варшавським скандалом, коли я повинен був розігнать Капелу і об'явити новий набор. Добре!... Цю безсоромність не міг навіть трошки закрить п. Чехівський Олекса, котрий иноді пробував надівати «патріотичний хвартушок». На чолі цих шкурників став той панок Троїцький, котрий приїздив зі мною до Вас в Отинію, яко негласний комісар при «спецові»...*

---

[241] Пересунько Т. Європейське турне Української Республіканської капели (1919-1921 рр.), як інструмент зовнішньополітичної стратегії і культурної дипломатії Симона Петлюри // Науковий вісник Дипломатичної академії України. 2016. Вип. 23(1). С. 148-155. С. 153; Пересунько Т. Щедрик проти русского мира. Місія Капели Олександра Кошиця (1919-1924). Київ. Видавничий дім «АртЕк», 2019. 312 с. С. 210.

[242] Кошиць О. З піснею через світ. Подорож Української Республіканської Капели. В 3-х т. Т. 2. Вінніпег: Осередок української культури й освіти, 1970. 119 с. С. 12-13.

От і все. Вибачте, дорогий батьку, що такого неприємного листа написав Вам, але без сповіді навіть сама праведна душа існувати не може. Вийшло з Капелою так, що Вашу прекрасну і велику ідею зараз же при її народженні підгноїли з середини[243].

Для оцінки значення факту перебування штабу Петлюри поблизу Отинії через призму єврейської історії, необхідно вказати наступне.

Найбільш відомою епідемією, медичною проблемою для українського війська була епідемія тифу 1919 р. У літературі зустрічаються такі оцінки — від 75 до 90 відсотків вояків армії УНР УГА армії перехворіли на тиф. Велика кількість вояків тоді померла від тифу. Епідемія тифу у 1919 році в армії УНР фактично була крапкою на українській революції 1917-1921 років. Подальша боротьба за державну незалежність уже була більш кволою, сил на це практично не було. Це ледь не головна причина, чому армія УНР втратила свою боєздатність[244]. Драматичні реалії польсько-радянської війни 1919-1920 років і підписання 26 квітня 1920 р. військово союзу між Польщею та УНР, що став основою для нової фази війни, викликали соціальні зсуви, економічні та інші кризи, які призвели до анархії. Орест Субтельний із посиланням на істориків Сало Віттмаєра Барона, Ярослава Пеленського, Говарда Астора та Петра Потічного, наводить цифру жертв погромів, вчинених різними винуватцями – від 35 до 50 тис.[245] Критичність ситуації викликала потребу видання Наказу Головної Команди Військ УНР (26 серпня 1919, ч. 131), низки розпоряджень щодо засудили та заборонили єврейські погроми, а також утворення Особливої слідчої комісії для їх розслідування.

Питання про можливий єврейський погром в Отинії та / або в навколишніх селах та селищах, стикається з таким самим викликом, як

---

[243] Пересунько Т. Щедрик проти русского мира. Місія Капели Олександра Кошиця (1919-1924). Київ. Вид. дім «АртЕк», 2019. 312 с. С. 297-298.

[244] Багалкіна А., Скальський В. Епідемія тифу у 1919 році в армії УНР фактично була крапкою на українській революції.
URL: https://hromadske.radio/podcasts/hromadska-hvylya/epidemiia-tyfu-u-1919-rotsi-v-armii-unr-faktychno-bulo-krapkoiu-na-ukrains-kiy-revoliutsii-skal-s-kyy

[245] Subtelny O. Ukraine: a history. 4th ed. / University of Toronto Press Incorporated. Toronto, 2009. 885 p. Pp. 363, 685.

і взагалі історія погромів – лакуни джерельної бази. «Книга погромів»[246], де зафіксовано факти антиєврейського насильства в десятках українських населених пунктах впродовж 1917-1922 років, не згадує містечко. «Енциклопедія єврейського життя до та в роки Голокосту» (2001) тільки вказує на те, що впродовж російської окупації 1914-1917 рр. в Отинії відбулись антиєврейські акти[247]. В 1919 р. [польська 4-та стрілецька – ?] дивізія під командуванням генерала Люціана Желіговського прорвалася через Бессарабію та Буковину і зупинилася в Коломиї на шляху до Польщі. Ця так звана «Дика дивізія» під час маршу до Отинії 16 червня 1919 р. влаштувала погром проти кібуци – єврейської сільськогосподарської школи, яка належала до мережі всесвітніх сіоністських молодіжних організацій «Ха-Шомер ха-цаїр» в с. Лісна Слобідка Івано-Франківської обл.[248], на відстані в менше, ніж 20 км від Отинії.

Розсекречені архіви кдб вказують на те, що даремно було чекати в срср вшанування жертв погромів, які належали до *сіоністського підпілля в Західній Україні, зокрема «Гашомер-Гацаїр»* [249], через який начебто вели антисовєтську роботу серед єврейської молоді. *Як було встановлено, члени цих молодіжних сіоністських організацій під керівництвом колишніх офіцерів польської та інших армій проходили посилений військовий вишкіл, а також з їх числа готувались терористичні групи для закидання в ряд держав з метою проведення політичного терору над очільниками комуністичної партій та іншими прогресивними діячами*[250].

Відділення «Ха-Шомер ха-цаїр» діяло також в Отинії в 1930-х роках[251]. В серпні 1919 р. газета «Український прапор» – орган диктатури ЗУНР, повідомляла про названу військову частину наступне.

---

[246] Книга погромов. Погромы на Украине, в Белоруссии и европейской части России в период Гражданской войны. 1918-1922 гг.: Сборник документов / Отв. ред. Л. Б. Милякова. росспэн, 2007. 1032 с.

[247] The Encyclopedia of Jewish Life Before and During the Holocaust. Jerusalem: Yad Vashem; New York: New York University Press, 2001. Vol. 1. 1770 p. P. 956. Courtesy of the Internet Archive.

[248] The Martyred Chalutzim from Slobodka Leshna (1919). URL: https://www.jewishgen.org/yizkor/kolomyya/kol205.html#Page208

[249] Галузевий архів СБУ. Ф. 2. Спр. 2217. Арк. 41. Courtesy of Nadav foundation.

[250] Ibidem.

[251] ДАІФО. Ф. 2. Оп. 3. Спр. 1141. Courtesy of Jewish Galicia & Bukovina. URL: https://jgaliciabukovina.net/related_items/110725

Військова бригада Желіговського, зібрана з польських військових частин Добровольчої армії Денікіна, здійснювала ганебні пограбування місцевого населення, починаючи з Буковинського кордону, аж до румунсько-польського кордону коло Отинії, ні одно село, ні одно містечко не мало щастя не бути пограбованим синами «шляхетного» народу»[252].

Війна та погроми спричинили еміграції євреїв. Серед емігрантів були рабин Хаїм Хагер, Рівка Фрейєр (двічі заміжня під прізвищами Шорр та Фейгель / Фейгл) та Сол Шпігель з дружиною Геленою Дульберг з Угорників. Рабин Хаїм *встиг втекти в першу війну до Відня* [це сталось наприкінці 1914 р. Рабин провів в еміграції чотири роки. Не відчуваючи сенсу повернутись в спустошену війною Отинію, він переселився в Чернівці[253]]. *А під кінець війни повернувся до Станіслава*[254]. *Взагалі Станіслав – то було диво, а не місто. В міжвоєнний час в нас було шість-сім хасидських дворів. Скажімо, Львів був в три рази більшим, за площею, але там було, аж раптом, три хасидських дворики. Чому? Річ у тому, що тут, в Станіславові, був більш-менш порядок, якась влада. Тому ті, хто не встиг втекти до Відня, намагалися десь притулитися. І от перебиралися сюди, Бурштин-ребе, Отинія-ребе…*[255]. Під час еміграції рабин Хаїм зупинявся в румунському с. Розавля, де проживали його прихильники[256].

Рівка Фрайєр (1897-1976) – донька Ісаака Фрайєра, виробника алкогольних напоїв. Родина, де було окрім Рівки четверо синів, емігрувала до Відня на початку війни. Там, вже заміжня Фраєр-Шорр підготувала дисертацію в Хімічному інституті Віденського університету.

---

[252] Королько А. Румунська окупація Покуття й Галицької Гуцульщини (травень-серпень 1919 р.): передумови, перебіг, наслідки // Науковий часопис НПУ імені МП Драгоманова. Серія 6: Історичні науки. 2016. № 3. С. 195-210. С. 204.

[253] The Tisch: A blessing on death. URL: https://www.jpost.com/magazine/judaism/the-tisch-a-blessing-on-death-334428

[254] Мандри непомітним Франківськом: гайд по місцях колишніх синагог (Фото). URL: https://pik.net.ua/2022/08/17/mandry-nepomitnym-frankivskom-gajd-po-mistsyah-kolyshnih-synagog-foto/

[255] Ibidem.

[256] Rozavlea / The Marmaros Book; In Memory of 160 Jewish Communities (Maramures Region). Compiled and Edited by S. Y. Gross and Y. Yosef Cohen. Tel Aviv, Beit Marmaros, 1983, 1996.
URL: https://www.jewishgen.org/yizkor/maramures/mar166.html

В 1924 р. науковиця отримала ступінь докторки наук. Після аншлюсу Австрії, Рівка, разом із другим чоловіком доцентом хімії Віденського університету Фріцем Фейгелем, емігрувала в Бельгію, потім у Францію. Там Фейгеля ув'язнили в гітлерівський табор «Рівесальт» неподалік м. Перпін'ян. Родина змогла возз'єднатись та емігрувати в Ріо-де-Жанейро. Рівка Фейгель заснувала в 1941 р. фабрику з виробництва кофеїну «ALKA» в Сан Пауло, яка виробляла дефіцитний на той час кофеїн та принесла значні статки родині. Рівка Фейгель померла в 1976 р., переживши чоловіка та сина[257]. Родина широко займалась благодійництвом[258].

Родини отинійця Сола Шпігеля та його майбутньої дружини Гелени Дульберг з Угорників, емігрували в Чехію рятуючись від наступу російської імперської армії. Після війни всі повернулись в Отинію. В 1920 р. родина Шпігелів емігрувала в США. Хелена приєдналась до свого чоловіка в 1928 р.[259] Сол Шпігель став президентом «The First Ottynier Young Men's Benevolent Association» [Першої благодійної асоціації молодих отинійців], яка окрім іншого, сприяла адаптації емігрантів.

Отинійські емігранти створили в США, принаймні, ще дві громадські організації: «Dorschei Tov Anshei Ottynia» (президент Джозеф Алстер, секретар Джозеф Рейфер, 60 членів), а також «Ottyner Family Independent K(?). U(?). V(?).» (президент Яків Фрейнсер, секретар Соломон Каудер, 50 членів). «Перша благодійна асоціації молодих отинійців» була найбільш чисельною – 180 членів[260].

---

[257] Zachl S. J. Diploma Thesis «Fraulein Doktor – Dissertantinnen an der Universitat Wien im Fach Chemie zwischen 1920 und 1929». Universitat Wien. 2020. 281 p. Pp. 114-115.
URL: https://utheses.univie.ac.at/detail/13810#; Feigl Regina. URL: https://picryl.com/media/regina-feigl-1962-d54f9f

[258] Див. ширше: Feigl Regina. URL: http://biografia.sabiado.at/feigl-regina/; Espinola A. Fritz Feigl – sua obra e novos campos tecno-científicos por ela originados // Quim. Nova. 2004. Vol. 27. No. 1. Pp. 169-176.

[259] Spiegel Ph. Ottynia. URL: https://kehilalinks.jewishgen.org/ottynia/ottynia.htm

[260] Directory of Jewish local organizations in the United States // The American Jewish Year Book, September 25, 1919, to September 12, 1920 / 5680, Vol. 21 (September 25, 1919, to September 12, 1920 / 5680).

The First Ottynier Young Men's Benevolent Association; **Ottynier First Y. M. B. A.** [Перша благодійна асоціація / товариство молодих отинійців] була заснована в 1900 р. отинійськими емігрантами. В 1929 р. до її складу увійшли члени та членкині Прогресивної асоціації молодих отинійок та отинійців. В 1939 р. при Асоціації було організовано Перше товариство сприяння отинійкам. Асоціація заснувала меморіал отинійцям-жертвам Голокосту на цвинтарі «Beth Moses Cemetery», Нью-Йорк. Архів Асоціації зберігається в Інституті єврейських досліджень YIVO. Завдяки люб'язному сприянню Тома Тірні з YIVO вдалось отримати опис архівного фонду Асоціації. Матеріали послідовно відображають діяльність виконавчого комітету та поточні засідання Асоціації впродовж 1946-1968 рр., коротку історію організації. Наявні два бюлетеня Асоціації за 1978-1979 рр. та деяке листування.

Долі, які були змінені подіями Першої світової війни заплутані та часто втрачені, навіть для самих нащадків отинійських євреїв. В 2018 р. на сторінці групи «Tracing the Tribe – Jewish Genealogy on Facebook» в соціальній мережі Фейсбук, дописувачка Єлен Шарлін зверталась до спільноти із проханням допомогти знайти інформацію про родичів її матері. Вона народилась в Отинії в 1914 р. в родині Гені та Вольфа (Велвела) Старерів. Один з синів родини – солдат Літман, загинув під час Першої світової війни, а його мати отримувала пенсію за сина до своєї смерті в 1920-х роках. Троє старших чоловіків з родини були примусово переселені під час російської окупації в Гримайлів, двоє із них – не вижили[261].

Підписання Варшавського договору 1920 р. між представниками Польщі та Директорії УНР, визначило політичну долю Отинії аж до початку

American Jewish Committee; Springer. Pp. 330-583. Pp. 468, 475, 506. URL: https://www.jstor.org/stable/23601019

[261] Допис користувача Ellen Scharlin.
URL: https://www.facebook.com/groups/tracingthetribe/posts/1015626880 1035747/

Другої світової війни. Про те, яким було життя отинійських євреїв після Першої світової війни відомості майже відсутні. Це життя об'єктивно не могло значно відрізнятись від життя інших містечок повоєнної Галичини, де євреї долали не тільки кризи, викликані війною, а й антиєврейським насильством.

Привертають увагу архівні матеріали про надання Ісааку Бруху допомоги від Крайового комітету у Львові, що здійснював, зокрема патронат ремесл та дрібного промислу[262], для відновлення майстерні, що була зруйнована під час війни. Він отримав кравецьку машину та інше обладнання, для організації роботи двох помічників в 1918 р.[263] В тексті клопотання до офісу з питань економічної відбудови Галичини в Кракові від 20 листопада 1917 р., можна прочитати наступне. *Ісаак Брух, кравець в Отинії, повіт Тлумач, керував кравецькою майстернею протягом 25 років. Через війну майстерня була повністю зруйнована. Будинок спалили, а великі кравецькі машини та вся майстерня з усім обладнанням були знищені. Наразі я та мої п'ятеро дітей залишилися без будь-яких засобів до існування. Без кравецької машини та обладнання я не можу заробляти на життя собі та своїй родині. Прошу надати мені одну важку кравецьку машину та кравецьке обладнання для двох учнів. Також прошу виділити мені нитки, матеріал для підкладки рукавів та канву для так званої прострочки та для кишень*[264].

Для розуміння загальної ситуації економічної розрухи з якою довелось стикнутись Бруху та іншим людям, промовистим є зміст анкети на типографському бланку Головного штабу з питань економічної відбудови Галичини, який заповнив кравець.

I. Які прямі та непрямі збитки понесені заявником в результаті воєнних нещасних випадків а) у будівлях, б) у домашньому обладнанні, в) в обладнанні промислового підприємства, як ці збитки виникли, в якій сумі, чи були вони заявлені та де, яка частина з них припадає на військові виплати та на якій стадії знаходиться присудження цих виплат;

II. Чи є потреба надати заявнику допомогу, субсидію чи низькопроцентну позику, в якій сумі, готівкою або «натурою», тобто шляхом надання обладнання, машин, інструментів, товарів, сировини,

---

[262] ЦДІАЛ. Ф. 165. Оп. 9. URL: https://archium.tsdial.archives.gov.ua/inventories/430/?Limit=10&Page=1

[263] ЦДІАЛ. Ф. 165. Оп. 9. Спр. 558. Courtesy of Jewish Galicia & Bukovina. URL: https://jgaliciabukovina.net/related_items/110725

[264] ЦДІАЛ. Ф. 165. Оп. 9. Спр. 558. Арк. 2.

допоміжних матеріалів та таке інше, а в іншому випадку, що можна було б придбати для нього на місці чи поблизу та за якою ціною, або що і за якою ціною заявник може вигідно придбати сам, а що слід придбати для нього, і чи можна безпечно залишити покупку йому. Загалом, слід вказати все, що потрібно було б зробити для заявника, щоб розпочати справу або розвинути її у більших масштабах;

III. Яка особиста кваліфікація заявника як ремісника, промисловця або комерсанта;

IV. Чи заслуговує заявник на довіру та чи існують якісь нездоланні перешкоди для ведення справ спираючись на положення Закону про промислову власність, чи взагалі можливо та доцільно розпочати заявником справу на даний момент через місцеві умови, та чи має справа перспективи на успіх;

V. Чи вже отримував заявник субсидію або позику для початку власної справи, звідки, у якому розмірі та як він її використав;

VI. Кому належало б виплатити субсидію або позику, і хто візьме на себе контроль за її належним та цілеспрямованим використанням;

VII. Чи пропоновані заявником заходи є відповідними і достатніми;

VIII. Скільки працівників заявник найняв на своєму підприємстві до війни і скільки він наймає зараз, скількох членів родини утримує заявник, чи має він рухоме чи нерухоме майно і яке, а також де, якої вартості, чи обтяжено це майно, які інші борги має заявник, чи може хтось у разі надання кредиту взяти за нього поручительство, і який у такому разі фінансовий стан поручителів;

IX. Чи є заявник членом Фонду ремесел (?), чи має він заборгованість зі сплати внесків за участь, внесків за кредитами та таке інше, і в якому розмірі;

X. Якщо заявнику також потрібна допомога для реконструкції (відбудови споруди) знесеного (пошкодженого) будинку та будівель, то старості доручається звернутися з цим питанням безпосередньо до місцевого Будівельного відділення Представництва (?)… [265].

В цей період допомога «Джойнт» для польських та українських євреїв стала одним із основних джерел підтримки. За результатами святкування Песаху 1920 р., якій в Діаспорі відбувався між 2 та 10 квітня, Комітет допомоги євреям Отинії детально звітував із подяками американському офісу «Джойнт» про наступне. В містечку відбувся розподіл подарунків в натуральній (666 кг борошна, 85 кг олії) та

[265] Ibidem. Арк. 1-1-зв.

грошовій формі. Комітет зробив власний внесок на доставку та випікання [маци та хліба (?) – К.Т.]. При цьому кількість нужденних була набагато більшою, ніж подарунків. «Джойнт» отримав також частковий список родин, яким були *розподілені подарунки, з вказівкою у кожному випадку кількості членів родин, кількості виданого борошна, олії та готівки, категорії, до якої належить родина (ремісники або приватне господарство) та фінансового стану родини (повністю бідні, без засобів існування, нужденні ремісники)*[266]. Загальна кількість родин, які отримали допомогу – 228, всього 786 осіб. Окрім того, отинійський комітет повідомляв про те, що в містечку та в навколишніх селах проживало 3.5 тис. євреїв (очевидно, що мали на увазі територію в межах Отинійського судового повіту, утвореного в 1897 р. з 19 громад Тлумацького повіту[267] або значну частину Тлумацького повіту), а 1.5 тис. із них потребували допомоги. Отже, на Песах 1920 р. менше 50 % нужденних по всьому повіту отримали допомогу. Якщо рахувати як отримувачів подарунків лише отинійських євреїв, яких в 1921 р. було за одними цифрами 1 464[268], а за іншими – 1 728[269], то таких було також менше 50 %. Зрозумілим є те, що визначення конкретних отримувачів допомоги стало для місцевого благодійного осередку складним рішенням.

Окрім того, під час листування з «Джойнт» з приводу Песаху[270], отинійська сторона просила збільшити щомісячні асигнування для містечка, яке значно постраждало від неодноразових змін влади та окопної війни.

---

[266] Translation, Letter from the Jewish Relief Committee in Ottynia, Galicia. The JDC Archives. Item ID: 229817. Georgette Bennett and Leonard Polonsky Digitized JDC Text Archive. Courtesy of the JDC Archives.

[267] Тлумацький повіт. URL: https://www.wikiwand.com/uk/articles/%D0%A2%D0%BB%D1%83%D0%BC%D0%B0%D1%86%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D1%96%D1%82

[268] Допис користувача Obiekty Muzealne Namysłowskiego Ośrodka Kultury. URL: https://www.facebook.com/ObiektyMuzealneNamyslowskiegoOsrodkaKultury/posts/otynia-ma%C5%82e-sentymentalne-kresowe-miasteczko-1-historiapokucie-to-rozleg%C5%82a-krain/560321221279079/

[269] Pinkas hakehillot. Poland. Encyclopaedia of Jewish communities. Poland. Yad Vashem, Jerusalem, 1980. 569 p. P. 53. Courtesy of Yad Vashem.

[270] Translation, Letter from the Jewish Relief Committee in Ottynia, Galicia. The JDC Archives. Item ID: 229817. Georgette Bennett and Leonard Polonsky Digitized JDC Text Archive. Courtesy of the JDC Archives.

Окрім того, в майже в кожному населеному пункті в міжвоєнній Польщі, зокрема на українських землях, де проживала помітна єврейська громада, діяла одна або кілька безвідсоткових позикових кас. Вони системно стимулювали місцеву економіку в її невеликих масштабах, адже мова йшла саме про дрібну комерцію та виробників. Безвідсоткові позикові каси надавали невеликі індивідуальні короткострокові безвідсоткові позики. Системна та інституційна фінансова підтримка кас відбувалась з боку «Джойнт» через Фонд реконструкції. Прагнучи стимулювати збір пожертв для фінансування кас, «Джойнт» запропонував американським благодійникам подвоїти будь-які їхні внески, що надходили через регіональні асоціації землевласників (земляцтва, landsmannschaften). Діяльність продовжувалась з січня 1937 р. і до вторгнення нацистів до Польщі[271].

«Джойнт» заснував більше 900 кас в міжвоєнній Польщі (в архіві «Джойнт» є матеріали про майже 370 кас, файли 849-873)[272]. Впродовж років «Джойнт» надавав вказаним касам асигнування, яких тим не менш не вистачало не дивлячись на активність організації зі збору коштів в США. Каси діяли до початку Другої світової війни. Отинійська каса – це файл 862: звітність, листування щодо організації роботи каси, документ про структуру капіталу каси, листування з благодійним товариством «Towarzystwo Dobroczynnosci “Ahavath Chessod (Chesed) Gemilath Chessod Society”», що опікувалось справами чисельних кас Станіславського округу. Відповідно бланку Товариство «Агавад Чесод» (Любов до доброти) або Центральний єврейський рятунковий комітет, розташовувалось на вул. Казимірівській, 21 (нині – вул. Івана Мазепи) в Івано-Франківську. Ця адреса була своєрідним центром єврейського життя міста. Тут розташовувалась одна з трьох єврейських друкарень[273].

Комітет допомоги єврейському населенню (Львів) *було засновано після листопадових подій 1918 р. – єврейських погромів у Львові та Східній Галичині.*

[271] Annotattion to the folder 862 «Poland: Subject Matter, Reconstruction, Gemiloth Chesed Kassas (G.C.), Arranged by Localities», 1933-1944 New York Collection. The JDS Archives. Courtesy of the JDS Archives.

[272] Ibidem.; Letter from Henrietta K. Buchman to Mr. Sherman. 7/12/1939. The JDS Archives. Item ID: 506886. Courtesy of the JDS Archives.

[273] Księga adresów miasta Lwowa. Lwów nakład kstęgikni F. D. Rihtera, 1883. 158 s. S. 12.

У 1923 р. перейменований в ***Центральний єврейський рятунковий комітет*** *[Ratunkowy Komitet Żydowski – К.Т.]. Діяльність обмежувалась допомогою жертвам погромів: забезпеченням харчуванням, одягом, паливом, а також наданням притулку бездомним. Припинив діяльність у 1931 р. В ЦДІАЛ в фонді 505 зберігається 296 справ Комітету, що містять документи за 1898-1931 рр.*[274] Рятунковий комітет, наприклад, зібрав усні свідчення про єврейський погром у Львові 22 листопада 1918 р. До 2019 р. ці документи залишались невідомими та вперше були опубліковані в книзі Гжегожа Гаудена українською мовою «Львів: кінець ілюзій. Оповідь про листопадовий погром 1918 року»[275]. Документи Комітету за 1919-1921 рр. з Центрального історичного архіву України у м. Львів, опубліковані на ресурсах Національної бібліотеки Ізраїлю.

В контексті Рятункового комітету у Львові зазначимо те, що однойменний комітет функціонував в Отинії, принаймні, в 1920 р. В цьому можна пересвідчитись читаючи лист подяки за новорічні подарунки від Комітету до «Джойнт» в США від 26 травня 1920 р.[276]

Потреба відкриття та діяльності каси безвідсоткових позик в Отинії (Gemilas Chessod Kassa (G. Ch. Kassa) або Gemiloth Chesed Kassas (G.C.))

---

[274] Реєстр розсекречених архівних фондів України: Міжархів. довідник. Т. 1. Розсекречені архівні фонди центральних державних архівів України. Кн. 1. Центральний державний архів громадських об'єднань України, Центральний державний історичний архів України, м. Київ, Центральний державний історичний архів України, м. Львів, Центральний державний кінофотофоноархів України ім. Г. С. Пшеничного, Центральний державний архів-музей літератури і мистецтв України / Держкомархів України, Укр. наук.-досл. ін-т архів. справи та документознавства; Упоряд. С. Зворський. Київ, 2009. 244 с. С. 70.

[275] Біль і розпач у вільному доступі / Збруч. 27.08.2020. URL: https://zbruc.eu/node/99906

[276] Unknown. The JDC Archives. Item ID: 229818. Georgette Bennett and Leonard Polonsky Digitized JDC Text Archive.

посилилась зважаючи на вкрай скрутну ситуацію, коли на травень 1927 р. бідність спіткала більшість єврейських родин Отинії[277]. Комунікацію із «Джойнт» щодо діяльності каси забезпечувала «Перша благодійна асоціація молодих отинійців»[278]. Листи з Отинії надходили в США на івриті, там відбувався їх переклад англійською.

Стосовно Отинії в архіві Центрального єврейського рятункового комітету виявлено чотири документи:

- Щодо конфлікту між Комітетом в Отинії та Комітетом в Станіславі, але без деталей по суті;
- Щодо джерел коштів на фінансування діяльності Єврейського комітету порятунку у Станіславі взагалі та правил їхнього розподілу;
- Щодо організації невказаної події, 22.02.1921 р.;
- Машинописний бланк протоколу засідання Єврейського комітету порятунку в Отинії з іменем присутнього доктора Фюленбаума, члена парламенту та секретаря Саула Фреліха, члена парламенту;
- Із сумою для Отинії*, що була надіслана споживачам як позика, яка підлягає поверненню*[279].

Ми мали нагоду ознайомитись з цікавими нам документами про роботу каси в Отинії завдяки люб'язного сприяння Архіву «Джойнт». Змістовним є звіт про діяльність каси від 12 травня 1938 р. Документ містить статистику населення (1.8 тис. євреїв серед 4.5 тис. мешканців містечка плюс 150 євреїв-мешканців навколишніх сіл). *Місцеві євреї заробляли на життя дрібною торгівлею. Вони реалізовували свої товари*

---

[277] Pinkas hakehillot. Poland. Encyclopaedia of Jewish communities. Poland. Yad Vashem, Jerusalem, 1980. 569 p. P. 53. Courtesy of Yad Vashem.

[278] Див. наприклад, Letter from D. J. Schweitzer to Joint Distribution Committee. Re: Town of Ottynia (Letter of Appeal). 9/20/1938. The JDS Archives. Item ID: 506908. Courtesy of the JDS Archives.

[279] ЦДІАЛ. Ф. 505. Оп. 1. Спр. 104. 158 арк. = Dokumenty dot. działalności Żydowskiego komitetu raunkowego w m. Stanisławów; wykazy członkow Komitetu i Żydów otrzymałych pomoc fiansową; sprawozdania finansowe Komitetu i towarzystwa «Ahawath-Chesed». Courtesy of the National Library of Israel. URL: https://www.nli.org.il/en/archives/NNL_CAHJP997011385564705171/NLI#$FL213052535

на курортах навкруги Отинії та в Станіславі[280]. Каса діяла впродовж 1927 р. – листопада 1937 р. під керівництвом Давида Софера та була реорганізована. Реорганізація відбулась, зокрема через заморожування фінансування каси після того, як Софер реінвестував виділену тисячу доларів США на відкриття іншої каси.

Про діяча єврейської громади Отинії на прізвище Соф(ф)ер, вдалось зібрати деякі наступні відомості, але ми не наполягаємо на тому, що мова йде про одну і ту ж людину. В протоколах засідання Ради єврейської релігійної общини Отинії за 1, 17 та 28 жовтня 1926 р. можна прочитати ім'я присутнього на засіданнях постійного члена Ради Давида Соффера[281]. В 1927 р. було зареєстровано кооператив «Кредитна асоціація ремісників та дрібних торговців», до складу правління якого увійшов Давид Соффер[282]. Софер зображений на фотографії «Отинійські міські радники. 1937 р.»[283]. В 1942 р. в Отинії загинув 70-річний вчитель Давид Софер, разом із дружиною Браною[284].

Лист до Першої благодійної асоціація молодих отинійців в США від керівників отинійської каси Натана Зіпора та Макса Гелера (29 серпня 1938 р.) містить розповідь не тільки про історію самої каси та ті труднощі з якими довелось стикнутись під час її функціонування. Викладена історія дозволяє побачити, як загальна ситуація в польській економіці вплинула на локальний контекст та позбавила засобів до існування ледь на 25 % отинійських торговців та їх родин[285]. В листі мова йшла про кризу для місцевих комерсантів, які вели торгівлю крупною рогатою худобою, що

---

[280] Report on the G. Gh. Kassa in Ottynia. 5/10/1938. The JDC Archives. Item ID: 506915. Georgette Bennett and Leonard Polonsky Digitized JDC Text Archive. Courtesy of the JDC Archives.

[281] ДАІФО. Ф. 524. Оп. 1. Спр. 12. Арк. 11-13.

[282] Zmiany i dodatki dotyczące wpisanej już spółdzielni / Zbiór ogłoszeń firmowych Trybunałów handlowych. Stały dodatek do «Przeglądu prawa i administracji im. Ernesta Tilla». Zeszyt 1. Styczeń-Marzec, 1929. 48 s. S. 39. URL: http://jbc.bj.uj.edu.pl/Content/177202/PDF/NDIGCZAS002203_1929_000_001.pdf. Courtesy of Jagiellońska Biblioteka Cyfrowa.

[283] Давня Отинія. URL: https://otyniya.if.ua/ua/articles/167/191

[284] Давид Софер. URL: https://collections.yadvashem.org/ru/names/608707

[285] Translation, Letter from Dr. Nathan Zipor and Max Geler, G. C. Kassa in Ottynia to Ottynier Relief. 8/29/1938. The JDC Archives. Item ID: 506909. Georgette Bennett and Leonard Polonsky Digitized JDC Text Archive. Courtesy of the JDC Archives.

була однією з традиційних спеціалізацій Отинії. Це підтверджується тим, що наприкінці 19 ст. у Галичині міста, як мали самоврядування отримали можливість запроваджувати додаткові збори до основних споживчих податків. В 1905 р. Отинія запровадила такі додаткові збори саме на м'ясо, а також вино[286].

Шановне панство!

Ви, без сумніву, обізнані із тим наскільки складною є ситуація для Ваших сестер і братів тут, у Вашому рідному містечку. Витиснення з економіки відчувається також і в нашому містечку. Нещодавно торговців худобою (телятників) спіткало нещастя. Є близько 100 родин телятників з 400 єврейських родин в містечку. Після закону про ритуальний забій худоби, євреям заборонено займатися торгівлею худобою або й приїжджати до сіл і міст, у них відібрали джерело доходу.

Ці торговці звертаються до нас із проханням допомогти започаткувати нові джерела засобів до існування.

Щодня і повсякчасно виникають нових біди. Крайні злидні загрожують містечку. Лише організована допомога зможе підтримати тут євреїв і створити для них нові джерела засобів до існування.

Можливо, що Ви знаєте, що в Отинії було дві каси: «Relief Kassa» (?) та безвідсоткова каса, що фінансувалась «Джойнт» (Joint Kassa). Але, жодна з них не діяла активно впродовж останніх років (Див. наш звіт, надісланий вам 16 червня 1938 р., №232066/4097 – документ не виявлено, К.Т.).

В листопаді 1937 р., завдяки ініціативі деяких з наших соціальних працівників, каса «Джойнт», серед членів якої представники всіх верств населення, відновила свою діяльність.

Впродовж кількох місяців були досягнуті досить задовільні результати: кількість членів каси зросла з 30 до 150. Було надано 98 позик на загальну суму 8 тис. злотих. Власний капітал каси становить 4.5 тис. злотих. Каса мала борги, зважаючи на упущення попереднього керівництва.

---

[286] Добржанський С. Міське управління Правобережної України, Галичини і Буковини: порівняльний аналіз функціонування органів влади (друга половина 19 – початок 20 ст.): монографія. Чернівці: ТОВ «Друк Арт», 2021. 564 с. С. 290.

Нове керівництво каси змогло без напруги зібрати значну частину непогашених боргів.

Керівництво каси:

Голова – д-р Натан Зіпор, адвокат,

Заступник – Кальман Краттенштейн [В протоколах засідання Ради єврейської релігійної общини Отинії за 1, 17 та 28 жовтня 1926 р. можна прочитати ім'я присутнього на засіданнях постійного члена Ради Кальмана Краттенштейна[287] – К.Т.]*,*

Касир – Мейер Зінгер,

Секретар – Макс Геллер (зять гравіювальника Пінхаса Шреірна),

Бухгалтер – Шимон Шехтер,

[Інші співробітники – ?]: Давид Гільденрат, Йозеф Марголес, Русен Гарнік.

На жаль, ми не в змозі задовольнити всіх заявників, які щодня звертаються до нас за допомогою. Це дрібні торговці, ремісники тощо. Ми не можемо надати необхідну допомогу, оскільки наша каса не має достатніх коштів для цього.

Нам відомо про те, що при розподілі кредитів «Джойнт» враховує суми, надіслані земляцтвами на малу Батьківщину. «Джойнт» подвоює ту суму, яка надсилається до міста.

Звертаємося до Вас за допомогою у час, коли Ваше рідне містечко зіткнулось із загрозою залишитися без засобів до існування. Ситуація для тутешніх євреїв відчайдушна і ми просимо Вас якнайшвидше надати нам конструктивну допомогу.

Варто зазначити, що каса «Gemilath Chessod Kassa» – це єдина установа в містечку, яка може надавати позики. Позики регулярно погашаються щотижневими внесками. Сподіваємося, що Ви задовільните наше прохання і заздалегідь дякуємо Вам за це.

З братніми вітаннями, Натан Зіпор, Макс Гелер[288].

Мова йде про законодавчі кроки в 1920-1930-х роках, що обмежували ***ритуальний забій худоби*** та

[287] ДАІФО. Ф. 524. Оп. 1. Спр. 12. Арк. 13.

[288] Translation, Letter from Dr. Nathan Zipor and Max Geler, G.C. Kassa in Ottynia to Ottynier Relief. 8/29/1938. The JDC Archives. Item ID: 506909. Georgette Bennett and Leonard Polonsky Digitized JDC Text Archive. Courtesy of the JDC Archives.

птахів різними конфесіями, зокрема кошерний. З одного боку їх вважають антисемітськими[289], обмежуючими економічні права та свободи підприємців-євреїв, з іншого – конкурентною боротьбою та монополізацією в тваринницькому секторі. *Це позначилось на майже всіх єврейських громадах, хоча у західних воєводствах це мало менший вплив. Положення Закону про ритуальні забої значно вплинули на громади у Поморському та Познанському воєводствах, де відсоток єврейського населення не перевищував 3 % від загальної чисельності населення, і тому діяла повна заборона на забій скота поза межами муніципальних скотобійнь*[290].

Регулювання в м'ясопереробній галузі в Польщі відбувалось, зокрема відповідно розпорядження Міністра сільського господарства від 26 серпня 1936 р., видане за погодженням з Міністром релігійних конфесій та народної освіти, а також із Міністром внутрішніх справ, про методи ритуального забою сільськогосподарських тварин (великої рогатої худоби (включно з телятами), коней, овець, кіз і птиці), а також Закону від 17 квітня 1936 р. про забій сільськогосподарських тварин на скотобійнях[291]. Законодавство надало пріоритет муніципальним скотобійням. Робота інших скотобійнь дозволялась тільки за рішенням воєводи. При цьому кількість забитого скота мала бути пропорційна виключно потребам місцевих споживачів. Це унеможливлювало комерційний

[289] Kittever Memorial Book (Kuty, Ukraine). Translation of Kittever yisker-bukh. Eisig Husen. New York, 1958.
URL: https://www.jewishgen.org/yizkor/kuty/kut063.html

[290] Zieliński K. Obraz społeczno-demograficzny ludności żydowskiej w polsce w drugiej połowie lat trzydziestych XX wieku // Polish-Jewish studies. 2023. T. 4. Ss. 15-75. S. 46.

[291] Baza Internetowy System Aktów Prawnych.
URL: https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19360700504

забій. В результаті було обмежено не елемент традиційного способу життя, а традиційний спосіб зайнятості єврейської спільноти – торгівлю.

В 1893 р. Швейцарія стала першою країною, де заборонили забій сільськогосподарської худоби без попереднього оглушення, проте для релігійних громад було зроблено виняток. В 1929 р. її приклад (вже без винятків) наслідувала Норвегія, в 1937 р. – Швеція[292].

Заборона нацистами кошерного забою тварин 21 квітня 1933 р. мала антисемітський та дискримінаційний зміст. В 2014 р. було опубліковано монографію німецької історикині, докторки Стефані Фішер «Єврейські телятники в німецькій провінції, 1919-1939: Економічна довіра та антисемітське насильство» (Jewish cattle traders in the German countryside, 1919-1939: Economic trust and antisemitic violence).

В 1930-х роках в Отинії було близько 80 торгівельних точок, здебільшого, єврейських[293]. Не варто однозначно вважати, що ця ситуація стала наслідком саме кредитування, хоча це завжди є суттєвим імпульсом економічного розвитку. Українська та польська громади так само здійснювали різні кроки для розвитку національних кооперативних рухів та кредитування під гаслами «Swój do swego po swoje» (Свій до свого по своє) та «Українські гроші – в українські руки – на українські справи!»[294].

В останні роки перед Другою світовою війною відбувся бум кредитування. Якщо в 1937 р. отинійська безвідсоткова каса налічувала 30 членів – тобто, як мінімум, 30 профінансованих комерційних проектів,

[292] Забить нельзя помиловать // Еврейская панорама. URL: https://evrejskaja-panorama.de/article.2021-02.zabit-nel-zya-pomilovat.html

[293] Хавлюк М. Отинія: Історичні нариси. Коломия: ВПТ «Вік», 1998. 148 с. (Бібліотечка «Вільного голосу»; Вип. 1). С. 104.

[294] Свій до свого по своє. URL: https://etnoxata.com.ua/statti/traditsiji/%C2%ABsvij-do-svogo-po-svoje%C2%BB/

то на весну 1938 р. ця кількість сягнула 130[295]. Спроби освіжити діяльність каси після реорганізації в 1938 р. були здійснені, зокрема і за підтримки «Агавад Чесод» в Станіславі. Його керівник Лейб Цвейг відвідав містечко, переконався у вкрай скрутній місцевій ситуації, звернувся листом до Першої благодійної асоціація молодих отинійців в США та запропонував свій досвід для розвитку цієї важливої справи[296]. До цього, через «Агавад Чесод» отинійці отримали, наприклад, в червні-грудні 1920 р., а також в січні-лютому 1921 р., фактично, щомісячні субвенції в розмірі по 10 тис. злотих кожна. Ця сума була однією з найбільших в Станіславській окрузі. Аналогічні суми від 14 тис. до 8 тис. отримували такі міста та містечка, як Бурштин, Галич, Делятин та Тлумач[297]. В 1920 р. також було надано дотації на опалення[298]. В березні 1921 р. суми субвенцій для Отинії зменшились до 6 750 злотих, в квітні – до 5 тис. злотих, так само як для всієї округи[299].

Сіоністський рух активно розвивався в здавалось би консервативній на сторонній погляд хасидській Отинії. Жодна спільнота не є однозначно монорелігійною або монополітичною, міська громада в модерному, бодай і містечку, є плавильним котлом поглядів та настроїв. Сіонізм не отримав однозначної підтримки, які і будь-яка політична сила. Антисіоністський релігійний рух «Агудат Ісраель», який було в засновано в 1912 р. та який відкидав світські ідеї сіонізму, мав *свої «форпости» в маленьких синагогах в Боянах, Вижниці, Жидачіві та в Отинії*[300].

Вже міжвоєнний період відзначився для Отинії активністю єврейської сіоністської культурно-просвітньої спілки «Тарбут»[301],

---

[295] Report on the G. Gh. Kassa in Ottynia. 5/10/1938. The JDC Archives. Item ID: 506915. Georgette Bennett and Leonard Polonsky Digitized JDC Text Archive. Courtesy of the JDC Archives.

[296] Translation, Letter from Leib Zweig to Isidor Sprechman, First Ottynier Young Men's Association. 5/5/1938. The JDC Archives. Item ID: 506916. Georgette Bennett and Leonard Polonsky Digitized JDC Text Archive. Courtesy of the JDC Archives.

[297] ЦДІАЛ. Ф. 505. Оп. 1. Спр. 104. Арк. 5, 11, 40, 52, 57, 83, 96, 123, 158. Courtesy of the National Library of Israel: URL: https://www.nli.org.il/en/archives/NNL_CAHJP997011385564705171/NLI#$FL213052535

[298] Ibidem. Арк. 59, 60.

[299] Ibidem. Арк. 126, 127, 144.

[300] Heller Z. Zionism in Kolomea. During the period between both World wars. URL: https://www.jewishgen.org/yizkor/kolomyya/kol176.html

[301] ДАІФО. Ф. 2. Оп. 3. Спр. 1187.

відкриттям школи. Деталі про діяльність «Тарбуту» в Отинії мінімальні. В архіві Яд Вашем є два листи школи «Тарбут» в Отинії щодо учня Дова Резніка. Листи надіслали його сестрі Іді Резнік в кібуц Ягур та до фінансового відділу кібуцу щодо потреби фінансової підтримки хлопця-сироти для завершення навчання (1936 р.)[302].

Спілка піклувалася про створення дитячих садків, початкових і середніх шкіл, училищ із викладанням на івриті, аматорських театрів, видавничу справу тощо. Спілка була ліквідована в срср. Нечисельна збережена документація «Тарбуту», наприклад, в державних архівах Київської та Рівненської областей, була засекречена, зважаючи на віднесення сіонізму до політичного опоненту влади[303].

Досить повний перелік сіоністських організації, які набули свого поширення в Отинії до Першої світової війни та між двома світовими війнами, було опубліковано ще в 1980 р.[304] Архівні матеріали дозволяють доповнити цю палітру.

Загалом картину локального політичного та громадського життя варто намагатись дослідити в більш широкому контексті сіоністського руху в Галичині наприкінці 19 ст. – 1-й третині 20 ст. спираючись на фонди Центрального сіоністського архіву в Єрусалимі.

В Отинії діяли такі сіоністські організації та рухи, як[305]:

- партія загальних сіоністів (діяла взагалі впродовж 1922-1961 рр.),
- релігійний рух Мізрахі (заснований в 1902 р., а в Отинії його відділення функціонувало вже в 1911 р.),

---

Courtesy of Jewish Galicia & Bukovina. URL: https://jgaliciabukovina.net/related_items/110725

[302] Letters from the Tarbut School in Ottynia. https://collections.yadvashem.org/en/documents/13190119

[303] Реєстр розсекречених архівних фондів України: міжархів. довідник. Т. 3. Розсекречені архівні фонди ЦДАВО України, ЦДНТА України, Держархіву в АРК, держархівів областей України, міст Києва і Севастополя (2004-2010 рр.) / Укрдержархів; Укр. наук.-досл. ін-т архів. справи та документознавства; Упоряд. С. Зворський; Редкол.: О. Гінзбург (гол.) та ін. Київ, 2013. 706 с. С. 196, 335.

[304] Деталізовано список, наведений в: Pinkas hakehillot. Poland. Encyclopaedia of Jewish communities. Poland. Yad Vashem, Jerusalem, 1980. 569 p. P. 54. Courtesy of Yad Vashem.

[305] Ibidem.

- ревізіонізм, як течія в політичному сіонізмі, що спирався на ідеї Володимира Жаботинського,
- міжнародна жіноча сіоністська організація «WIZO» (заклад організації в Отинії було відкрито в 1936 р.),
- молодіжні сіоністські рухи та гуртки, зокрема «Бейтар» (заснований в 1923 р.), молодіжне товариство «Ха-Шахар» (Світанок; заснована в 1918 р. з ініціативи політичної партії «Цейрей Ціон» (Молоді сіоністи))[306], «Цейрей Ціон», молодіжне крило релігійно-сіоністського руху «Ха-поєль ха-мізрахі "Бней Акива"» (Сини Акиви; засновано в 1929 р.), молодіжний рух «Гордонія» (заснований в 1925 р.), «ГеГалуц», який готував молодих людей до сільськогосподарського поселення в Палестині (відділення в Отинії було засновано в 1936 р.) та «Езра» (відділення в Отинії було засновано в 1923 р.),
- товариство релігійних сіоністів «Тикват Ціон» (Надія Сіону)[307].

Варто звернути увагу на те, що «Езра» було єдиним єврейським культурно-освітнім та спортивним товариством, яке було згадано в совєтській історіографії про Отинію, як найбільш чисельне, нарівні з українською «Просвітою» та польським «Соколом», так і таке, що перебувало під впливом буржуазних націоналістів[308].

Викладена вище інформація про прихильність частини отинійської єврейської громади до сіонізму в його різних напрямках, може бути узагальнена інформацією, яка також була опублікована Яд Вашем в 1980 р. в процитованій енциклопедії єврейських громад. *Про вплив сіоністів у містечку в той час свідчить те, що в цьому хасидському містечку в 1906 р. в синагозі відбулася поминальна церемонія пам'яті Герцля [помер 3 липня 1904 р. – К.Т.], а в 1905 р. там було продано 112*

---

[306] «Hashachar» [The Dawn] organization by Mordechai Hampel / A Memorial to the Jewish Community of Bendin (Będzin, Poland). Edited by: A. Sh. Stein, Association of Former Residents of Bedzin in Israel. Tel Aviv, 1959. URL: https://www.jewishgen.org/yizkor/bedzin/bed280.html; ДАІФО. Ф. 91. Оп. 1. Спр. 26. Courtesy of Jewish Galicia & Bukovina. URL: https://jgaliciabukovina.net/related_items/1107255

[307] ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 25-А. Спр. 255.
Courtesy of Jewish Galicia & Bukovina. URL: https://jgaliciabukovina.net/related_items/110725

[308] Історія міст і сіл Української рср: В 26 т. Івано-Франківська область. АН Урср. Інститут історії. Київ: Голов. ред. Уре АН Урср, 1971. 639 с. С. 315.

шекелів[309]. Варто деталізувати те, що так звані сіоністські шекелі – це не тільки одна з матеріальних мистецьких форм пам'ятання Герцля, його канонізації через мистецтво[310]. Продаж сіоністських шекелів – це була одна з форм збору пожертв, що приносила значні кошти Єврейському національному фонду[311]. Фонд був заснований в 1901 р. для збору коштів на придбання земель в Палестині під єврейські поселення. Володіння сіоністськими шекелями дозволило представникам з Отинії, Станіслава, Стрия, Тлумача та Тисмениці взяти участь в виборах делегатів на 18-й Сіоністський конгрес[312]. Він відбувся в Празі з 21 серпня до 4 вересня 1933 р. на тлі приходу нацистів до влади в Німеччині. Ця історія відображена в документах з колекції ДАІФО (Ф. 2-сч. Оп. 1). Справа 980 містить агітаційні листівки та листи повітових старостів про вибори делегатів на Конгрес. Документи були зібрані підвідділом політичним та безпеки Станіславського воєводського управління. В Отинії, користуючись сіоністськими шекелями, право на голосування за представників восьми партій мали 339 осіб. Більшість отримала ліберальна Партія загальних сіоністів (142 голоси) та ревізіоністський рух Жаботинського (90 голосів)[313].

> ***Сіоністський шекель*** – сертифікат, що засвідчував членство в сіоністській організації і видавався кожному єврею, який сплачував щорічні членські внески. Купівля

---

309 Pinkas hakehillot. Poland. Encyclopaedia of Jewish communities. Poland. Yad Vashem, Jerusalem, 1980. 569 p. P. 54. Courtesy of Yad Vashem.

310 Див. ширше: Narkess M. The arts portray Herzl a description of the many forms in which Herzl is remembered / Theodor Herzl. A Memorial. Pp. 119-120. P. 119. URL: https://ia600408.us.archive.org/18/items/theodorherzlmemo00weis/theodorherzlmemo00weis.pdf; Сіоністський шекель. URL: https://cyclowiki.org/wiki/%D0%A4%D0%B0%D0%B9%D0%BB:%D0%A1%D1%881029.jpg.

311 Cohen I. 1904-1929. A review of zionist progress in various countries / Theodor Herzl. A Memorial. Pp. 229-238. P. 235.
URL: https://ia600408.us.archive.org/18/items/theodorherzlmemo00weis/theodorherzlmemo00weis.pdf

312 ДАІФО. Ф. 2. Оп. 1. Спр. 980.
Courtesy of Jewish Galicia & Bukovina. URL: https://jgaliciabukovina.net/related_items/110725

313 ДАІФО. Ф. 2-сч. Оп. 1. Спр. 980. Арк. 3.

> шекеля виражала ідентифікацію з сіонізмом та його цілями, була передумовою для голосування на Сіоністському конгресі. Будь-який єврей віком від 18 років мав можливість придбати шекель, а з 21 року – бути обраний делегатом до Конгресу. Дохід від продажу шекелів використовувався для сіоністської діяльності. Кількість делегатів, яких кожна країна направляла на Конгрес, визначалася на основі кількості шекелів, проданих у цій країні. Після створення держави Ізраїль продаж шекелів було припинено. Рішення про скасування шекеля було офіційно прийнято на 27-му Конгресі в 1968 р.[314]

В 1933 р. відбулось звільнення єврейських працівників місцевого кінотеатру, розповсюджували листівки з закликами до заборони торгівлі єврейським підприємцям, були факти побиття вікон в будинках, де проживали євреїв, зокрема в резиденції рабина в 1934 р.[315] Це був локальний прояв загальної ситуації в Польщі, коли впродовж 1930-х років відбувалось посилення антисемітизму[316]. Одним із проявів цього стали прямі заклики серед польських радикально налаштованих кіл бойкотувати підприємства власниками яких були євреї, під згаданим гаслом «Свій до свого по своє». Це гасло також підтримували і українські кола Галичини, зокрема під згаданим гаслом «Українські гроші – в українські руки – на українські справи!». Економічна конкуренція набула національного забарвлення під гаслом «Українські гроші – в українські руки – на українські справи!»[317].

Економічна криза, антисемітизм та інші мотивації до еміграції, посприяли тому, що отинійські євреї виїхали в інші європейські країни, приєднались до Четвертої (1924-1929) та П'ятої алії (1929-1939).

---

[314] Zionist shekel. URL: https://www.jewishvirtuallibrary.org/zionist-shekel

[315] Pinkas hakehillot. Poland. Encyclopaedia of Jewish communities. Poland. Yad Vashem, Jerusalem, 1980. 569 p. P. 53. Courtesy of Yad Vashem.

[316] Евреи Польши в 19-20 веках.
URL: https://www.yadvashem.org/ru/education/projects/phoenix/history/polish-jews3.html

[317] Свій до свого по своє.
URL: https://etnoxata.com.ua/statti/traditsiji/%C2%ABsvij-do-svogo-po-svoje%C2%BB/

П’ята алія була пов’язана з приходом нацистів до влади. Втім, на нашу думку, еміграція в 1933 р. понад десять отинійців та отинійок в Палестину, однієї жінки в Австрію та двох чоловіків – на навчання в університети Модени та Сієни, була викликана більше тими економічними та соціальними причинами, які характеризували Четверту алію[318]. В 1920 р. розпочалась Велика депресія. В 1935 р. продовжились еміграції євреїв з Отинії в Палестину та США[319].

В 1930-х роках в Отині налічувалося 12 польських, 15 єврейських і 7 українських господарських, культурно-освітніх, спортивних товариств, які здебільшого перебували під впливом буржуазних націоналістів. Найбільш численними товариствами були українська «Просвіта», польський «Сокіл» і єврейська «Езра»[320]. Економічні показники з «Історії міст і сіл Української рср» можна порівняти із вже наведеною кількістю безвідсоткових кредитів, виданих отинійським комерсантам та ремісникам (в 1934 р. – 40 кредитів, в 1935 р. – 30[321], 1937 р. – 30, весна 1938 р. – 130[322]). Лаконічна совєтська статистика про 15 єврейських економічних товариств, опосередковано свідчить про «залишки» місцевої економіки при новій владі. Маркер совєтської ідеології «буржуазні націоналісти» на тлі твердження про те, що в Отинії, *незважаючи на репресії, організація кпзу зростала за рахунок інших борців*[323], виніс вирок всім національним організаціям та осередкам. Підміна совєтською ідеологією національної ідентичності політикою, передрікала Великий терор та ксенофобію: антисемітизм, полонофобію та україномобію.

---

[318] ДАІФО. Ф. 91. Оп. 1-л. Спр. 13-21.
Courtesy of Jewish Galicia & Bukovina. URL: https://jgaliciabukovina.net/related_items/110725

[319] Ibidem. Ф. 91. Оп. 1-л. Спр. 22-29, 31-33, 84-86, 89-92.

[320] Історія міст і сіл Української рср: В 26 т. Івано-Франківська область. АН Урср. Інститут історії. Київ: Голов. ред. Уре АН Урср, 1971. 639 с. С. 315; Отинія – історія. URL: https://www.otyniya.if.ua/ua/article/167/1

[321] Pinkas hakehillot. Poland. Encyclopaedia of Jewish communities. Poland. Yad Vashem, Jerusalem, 1980. 569 p. P. 53. Courtesy of Yad Vashem.

[322] Report on the G. Gh. Kassa in Ottynia. 5/10/1938. The JDC Archives. Item ID: 506915. Georgette Bennett and Leonard Polonsky Digitized JDC Text Archive. Courtesy of the JDC Archives.

[323] Історія міст і сіл Української рср: В 26 т. Івано-Франківська область. АН Урср. Інститут історії. Київ: Голов. ред. Уре АН Урср, 1971. 639 с. С. 316; Отинія – історія. URL: https://www.otyniya.if.ua/ua/article/167/1

Можливо, що серед вказаних єврейських господарських товариств був кооператив «Кредитна асоціація ремісників та дрібних торговців», членами правління якого були Герш Руміл, Давид Соффер, Ізраїль Гебірер, а заступниками голови правління – Ізраїль Барух та торговець великою рогатою худобою Бері Брауншейн. Асоціація була зареєстрована 4 серпня 1927 р. в Станіславі[324]. Давид Соф(ф)ер – це міг бути член правління безвідсоткової каси, яка діяла в Отинії, єврей за походженням, жертва Голокосту. Незалежно від національності, рід зайнятості перелічених чоловіків, для совєтської влади, якщо вони або їх родини залишились в совєтській Отинії, визначила їх капіталістами. Всі підприємства були націоналізовані. Це саме могло стосуватись власника ферми з дрібною рогатою худобою, якою володів Бернард Майбах[325]. Незалежно від умовного розміру статутного капіталу, сам факт приватної власності був визначальним для совєтської влади під час націоналізації. Отже, націоналізація могла торкнутись також майстерень чоботаря Вольфа Фура, кравця Гедаля Баруха та перукарні Леона Вейнтрауба[326].

Документи з ДАІФО дозволяють деталізувати те, що в Отинії впродовж 1920-1930-х років діяли[327]:

- благодійна організація «Гмілус Хесед» (Добрі справи) для піклування про хворих та нужденних,
- благодійні товариства на користь дітей,

---

[324] Zmiany i dodatki dotyczące wpisanej już spółdzielni / Zbiór ogłoszeń firmowych Trybunałów handlowych. Stały dodatek do «Przeglądu prawa i administracji im. Ernesta Tilla». Zeszyt 1. Styczeń-Marzec, 1929. 48 s. S. 39. URL: http://jbc.bj.uj.edu.pl/Content/177202/PDF/NDIGCZAS002203_1929_000_001.pdf. Courtesy of Jagiellońska Biblioteka Cyfrowa.

[325] ДАІФО. Ф. 58. Оп. 1. Спр. 556.
Courtesy of Jewish Galicia & Bukovina. URL: https://jgaliciabukovina.net/related_items/110725

[326] ДАІФО. Ф. 58. Оп. 1. Спр. 533, 771, 929.
Courtesy of Jewish Galicia & Bukovina. URL: https://jgaliciabukovina.net/related_items/110725

[327] ДАІФО. Ф. 2. Оп. 1. Спр. 981; Ф. 2. Оп. 3. Спр. 1130, 1135, 1179, 1184, 1189, 1198-1200, 1228; Ф. 91. Оп. 1. Спр. 26.
Courtesy of Jewish Galicia & Bukovina. URL: https://jgaliciabukovina.net/related_items/110725

- благодійне поховальне товариство «Chewra Kadisza» (Гевра кадиш; відкрито в 1931 р.),
- відділення партії «Бунд»,
- відділення благодійного товариства єврейських ремісників «Jad Charuzim» (в Галичині діяло з кін. 19 ст., відділення відкрито в Отинії в 1924 р.),
- Єврейська рада сирітства і охорони молоді (Żydowska Rada Sieroca i Ochrona Młodzieży)[328],
- скаутська організація, асоціація «Hacofim Brit Trumpeldor» (Хакофім Брит Трампельдор),
- товариство «Chewras Adas Jeszurum» (Stowarzyszenie «Chewras Adas Jeszurum»),
- товариство «Beth-Izrael» (Stowarzyszenie żydowski Dom Narodowy «Beth-Izrael»),
- товариство єврейських освітян (Stowarzyszenie oświatowych pracowników żydowskich). Список із чотирьох члені товариства, яке було підтримано парією «Бунд», зберігається в ДАІФО[329],
- товариство «Ерец Ісраєль». Список із 14 членів товариства із печаткою організації, станом на жовтень 1936 р. зберігається в ДАІФО[330],
- товариство єврейських ремісниць допомоги нужденним та хворим (Stowarzyszenie żydowskich kobiet rzemiślniczych dla wspierania biednych i chorych).

Всі перелічені товариства, рухи та партії мали свої відділення в різних містах, містечках та селищах міжвоєнної Галичини. Детальне вивчення окремих випадків дозволить зрозуміти вплив кожної організації як на локальному рівні, так і місце подій в Отинії в широкому контексті єврейського громадського, релігійного та культурного життя Галичини між двома світовими війнами.

---

[328] Юркевич О. Видавнича діяльність українських і єврейських громадських організацій Галичини 20-30-х років ХХ ст. у контексті поліетнічності культур // Записки Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника. 2018. Вип. 10. С. 98-132. С. 120.

[329] List of committee members of the «Jewish Education Workers» organization in Otynia. Courtesy of Yad Vashem. URL: https://collections.yadvashem.org/en/documents/8439870

[330] List of committee members of the «Eretz Israel» organization in Otynia, 22/10/1936. Courtesy of Yad Vashem. URL: https://collections.yadvashem.org/en/documents/8413261

Стосовно єврейського самоуправління в Отинії, то знову відчутним є брак джерел для дослідження. Доступно лише дві фотографії: з архіву Яд Вашем періоду Другої Польської Республіки, що зображає єврейського мера в його робочому кабінеті[331], а також «Отинійські міські радники. 1937 р.» на якій зображено Давида Софера[332], чию біографію, можливо, вдалось дещо реконструювати. Серед документів можна назвати матеріали 1936-1939 рр. з ДАІФО щодо виборів громадської влади, діджиталізовані Яд Вашем[333]. З листування повітового староства в Тлумачі від 5 серпня 1939 р. зрозумілим стає те, що менше ніж за місяць до початку Другої світової війни, центральна влада скасувала результати виборів до єврейського самоуправління від 18 червня 1939 р. зважаючи на порушення. Кандидати Самуель Габер (Хабер) та Герш Вехтер (Вахтер) не мали можливості провести вільно агітацію та передвиборчий процес. [Уродженець Отинії торговець Шмуєль Хабер 1906 р/н загинув під час Голокосту[334]]. Спроба апеляції з боку новообраного самоуправління щодо відміни рішення влади в Тлумачі, була визнана незаконною та вирішено провести нові вибори. Можна стверджувати те, що нові вибори не відбулись. Процитовані архівні документи – це не лише одні з останніх документів в історії єврейської Отинії перед початком Другої світової війни. Ці документи можна представляти як останні свідчення взагалі самобутньої історії отинійських євреїв, які могли діяти незалежно.

Із початком **Другої світової війни**, що призвела до інкорпорації Отинії в межі срср, потім угорської та нацистської окупації, і, врешті, нового воцаріння совєтської влади, отинійські євреї послідовно стикнулись із Великим терором, погромом, як проявом антиєврейського насильства, Голокостом, стиранням пам'яті та ідентичності, фактично, асиміляцією.

---

[331] Poland, Ottynia, the Jewish mayor.
URL: https://collections.yadvashem.org/en/photos/13065

[332] Давня Отинія. URL: https://otyniya.if.ua/ua/articles/167/191

[333] ДАІФО. Ф. 2. Оп. 1 . Спр. 2078.
Documentation regarding the Jewish community council elections in Horodenka, Kuty, Otynia and Solotwina in the Stanislawow region, 1936-1939. URL: https://collections.yadvashem.org/en/documents/8397962.
Courtesy of Yad Vashem.

[334] Шмуэль Хабер. URL: https://collections.yadvashem.org/ru/names/345121

8 квітня 1940 р. було заарештовано Генріка Самсоновича Сокаля, 48-річного єврея, відповідно анкети заарештованого (відповідно карти дактилоскопії – поляка), *торгівця у власному ресторані [це була родинна справа, започаткована щонайменше батьком Генріха – Семеном; К.Т.]… торгує горілко, пивом та закускою*[335]. В архівно-слідчій справі № 27927 на Сокаля Г. С. можна прочитати те, що слідчого під час допитів в 1940 р. особливо цікавили стосунки заарештованого із іншим підслідним, частим гостем ресторану Юліаном Бенем та його братом Казимиром. 24-річний поляк Казимир Бень (Б'єнь) з Угорників був заарештований 5 березня 1940 р. та в квітні 1941 р. засуджений до восьми років ГУЛАГу[336]. Рік смерті невідомий. Його старший, 26-річний брат Юліан Бень (Б'єнь), був заарештований в той же день, як член польської повстанської націоналістичної організації, який проводив антирадянську агітацію[337]. Те, що Юліан був розстріляний 22 червня 1941 р. (місце поховання невідоме) – в перший день німецько-радянської війни наштовхує на думку про те, що він став жертвою «Великої Західноукраїнської масакри у в'язницях». Можна припустити те, що серед 300 розстріляних у в'язниці нквс в Отинії[338] також був і Юліан Бень. Те, що вирок було винесено Київським обласним судом, не означає переведення підсудного в Київ.

> Початок німецько-радянської війни 1941 р. увійшов в історію і як **«Велика Західноукраїнська масакра у в'язницях»** (за назвою однойменної книги «The Great West Ukrainian Prison Massacre of 1941», Ksenya Kiebuzinski, Alexander Motyl, 2017). Хоча іменник «різанина», на нашу думку, не є підходящим для іменування тих подій, адже відбувались переважно розстріли, а не вбивства за допомогою холодної зброї. Втім, транслітерація англомовного іменника «Massacre» українською мовою як «масакра» в широкому сенсі перекладу

[335] ДАІФО. Ф. 2157. Оп. 2. Спр. 3946. Арк. 3, 6, 20.
[336] Дубей М. Жертви політичних репресій Отинянського району. URL: https://numizmat.org.ua/photos/victims-of-repression/
[337] Дубей М. Реабілітовані історією. Село Угорники. URL: https://numizmat.org.ua/photos/rehabilitated-byhistory-ugornyky/
[338] Kiebuzinski K., Motyl A. The Great West Ukrainian Prison Massacre of 1941: A Sourcebook. Amsterdam University Press, 2017. 309 p. Figure 1 Map.

– винищення, масове вбивство, кровопролиття, різанина, жорстоке побиття, бойня[339], найбільш влучно передає суть злочину нквс.

Першим свідком, який підтримав звинувачення, виступив 30-річний дільничний оперуповноважений Лайб (Лейб) Якович Розенкранц, також отинійський єврей. В протоколі допиту цього свідка можна прочитати наступне. *Запитання: Що ще ви можете сказати про Сокаля Генрика Самсоновича? Відповідь: Він, Сокаль. не є Сокаль Генрик, а Сокаль Герш, своє ім'я він змінив, під час служби в армії, щоб не підозрювали його як єврея, а знали його як поляка[340]*.

Другим свідком, який підтримав звинувачення, виступив 32-річний спадковий кравець Глайс Яків Хаскелевич (дружина – Хая Клара), також отинійський єврей. Глайс був серед тих отинійців, яких шанувала совєтська ідеологія. *Член компартії з 1931 р. В 1933 р. був засуджений на п'ять років ув'язнення, відсидив 3 роки три місяці за приналежність до кпзу та розповсюдження комуністичних листівок[341]*. Протокол допиту Глайса відображає абсурдну логіку совєтської репресивної системи, яка призводила до чисельних людських трагедій. *Запитання: Що ще ви можете сказати про Сокаля Генрика Самсоновича? Відповідь: Як, я вище сказав, що Сокаль є поручиком колишньої польської армії. Добре пам'ятаю, коли він прийшов до дому в Отинію, то одружувався в мундирі поручика[342]*. В 1940 р. старшому сину Сокаля – Фрідріху, було 18 років. Отже, Генрик Сокаль одружився щонайменше в 1922 р.

Третім свідком, який підтримав звинувачення, виступив 35-річний дільничний оперуповноважений Самуїл Вольфович Пермутор, також отинійський єврей. Впродовж двох років (1924-1926) він також служив в польській армії[343]. Можливо те, що він був тоді рядовим або інші прояви лояльності до комунізму, дозволили Пермутору отримати прихильність режиму. В протоколі допиту цього свідка можна почерпнути інші абсурдні факти антисовєтської діяльності Сокаля. Бідних покупців, які заходили в його тютюновий магазин та не встигали вчасно зняти шапку, Сокаль

---

339 Масакра.UA. URL: https://slovnyk.ua/index.php?swrd=%D0%BC%D0%B0%D1%81%D0%B0%D0%BA%D1%80%D0%B0

340 ДАІФО. Ф. 2157. Оп. 2. Спр. 3946. Арк. 14-зв.

341 Ibidem. Арк. 15-15-зв.

342 Ibidem. Арк. 16.

343 Ibidem. Арк. 17.

виганяв, мотивуючи ти, що в польський магазин не можна заходити в головному уборі[344].

Четвертим свідком, який був допитаний, став 42-річний селянин Ізраїль Лейбович Габяр (дружина Тавба (?), син, донька), також отинійський єврей. Ні якої інформації він не повідомив для протоколу, адже особисто не зустрічався та не розмовляв із звинуваченим Сокалем.

Антисовєтські налаштованого колишнього поручика польської армії, було звинувачене за статтею 54-13 Кримінального кодексу Української сср за активну діяльність проти революційного руху при цараті та під час громадянської війни. Стаття за контрреволюційну діяльність та зраду Батьківщині передбачала покарання у вигляді розстрілу або ув'язнення, оголошення ворогом трудящих з конфіскацією майна. Статус обвинуваченого, як ворога совєтського народу, погіршувало те, що Сокаль походив із родини заможного торговця, старший брат проживав у Відні, а молодша сестра в США[345]. Особлива нарада при нквс від 29 березня 1941 р. засудила Сокаля до восьми років ГУЛАГу. Про подальшу долю репресованого невідомо. Сокаля було реабілітовано посмертно 31 березня 1989 р.

Генрік (Герш) Самсонович Сокаль (1892-?) – єврей, для совєтської влади – колишній громадянин Польщі, уродженець Коломиї, торговець, син купця, який з 1919 р. проживав в Отинії та займався торгівлею. *До приходу червоної армії мав власний монопольний тютюновий магазин… він, як поручик, мав доступ крізь, в результаті чого йому вдалось побудувати грандіозний магазин… в той час такий магазин було дозволено мати окремим особам, які заслужили це перед колишньою польською державою*[346]. Завершив чотири курси університету (спеціалізація – правознавство, назва навчального закладу – не вказана). Батько двох синів – Фрідріха та Юлія, дружина – Станіслава. Сокаль в чині поручика був учасником Першої світової війни впродовж 1915-1918 рр.,

[344] Ibidem. Арк. 18-18-зв.

[345] Ibidem. Арк. 5.

[346] Ibidem. Арк. 13, 16.

потім служив в польській армії впродовж 1919-1921 рр. Служив у місцевій гміні. Під час оголошення мобілізації в польську армію із початком Другої світової війни був згодний служити, але на військову службу не був прийнятий за віком. В совєтській Отинії до арешту в 1940 р. – власник ресторану[347].

Архів «Джойнт» містить надзвичайно цікавий документ – лист варшавського офісу, датований 9 листопада 1946 р. про листування з осередком отинійських євреїв в м. Битом. В листопаді 1946 р. це земляцтво очолювали Генрік Сокаль та Вахтер Гераз. Отинійське земляцтво надіслало до Варшави подяки за надісланий отинійцям в Битомі одяг, взуття та їжу, а також список мігрантів[348]. Якщо допустити те, що репресований Сокаль зміг вирватись з чепких лап нквс та ГУЛАГу, то після Другої світової війни він очолив земляцтво в місті за майже 600 кілометрів від Отинії, ближче до кордону із Чехією.

Оперуповноважений Лайб (Лейб) Розенкранц виступив свідком обвинувачення в кількох справах під час репресій, які хвилею прокотились Отинією, зокрема навесні 1940 р. 5 травня 1940 р. у присутності Розенкранца відбувся обшук у заарештованого висококваліфікованого техніка-конструктора Владислава Плезя[349]. В тому ж 1940 р. Плезя було засуджено до восьми років ГУЛАГ за антирадянську агітацію. 31 травня 1940 р. Розенкранц засвідчив те, що інший отинієць – помічник ветеринарного лікаря Іван Ключенко був інформатором польської поліції до 1939 р. За свідченнями Розенкранца провина Ключенка перед совєтською владою посилювалась тим, що він, хоча б і українець, мав прихильність до польської влади та отримав «в подяку» патент на торгівлю тютюном[350]. Ключенко в 1940 р. був засуджено до восьми років ГУЛАГу.

Лейб Розенкранц народився в 1910 р. в Коршівському районі Івано-Франківської обл. (назва села в документах – нерозбірливо)

---

[347] Ibidem. Арк. 11-12.

[348] Landsmanshaft Ottynia. The JDC Archives. Item ID: 2341038. Georgette Bennett and Leonard Polonsky Digitized JDC Text Archive. Courtesy of the JDC Archives.

[349] ДАІФО. Ф. Р-2157. Оп. 2. Спр. 0389ОП. Арк. 22.

[350] Ibidem. Арк. 23-24.

в бідній селянській родині. В 1940 р., разом із дружиною Кларою, яка була на один рік молодша за чоловіка, виховував новонароджену доньку Устиню[351]. В Отинії він проживав, як мінімум кілька років до початку совєтської окупації та бував в місцевому відділу поліції – постерунку, але його професія в той період невідома. Під час війни Розенкранц був мобілізований Іркутським військкоматом, служив до лютого 1944 р. рядовим в 122 запасному стрілецькому полку 26 стрілецької дивізії (відповідно документів ЦАМО).

Свідком проти Ключенка виступив також згаданий Самуїл Пермутор (Поремутор) – уродженець Отинії, 1905 р/н, який проживав в містечку на вул. Станіславській, 28, а до «совєтської влади» був робітником. Пермутор вказав на те, що за доносом Ключенка заарештували Самуеля Софера, який розповсюджував комуністичні листівки та був ув'язнений за це. В 1940 р. Софер (1907 р/н) працював головним бухгалтером в фінансовому відділі невказаної установи в Отинії, був одружений із Сарою. Упередженість цих свідчень можна прослідкувати в тому, що аргументом для слідчого стало переконання Пермутора в тому, що Ключенко *був просто сволотою*[352]. Під час розмови із слідчим Софер не зміг навіть підтвердити те, що його було заарештовано за вказаним доносом[353]. Можна допустити те, що Самуель Софер, а не Давид Софер – діяч місцевого самоуправління, став жертвою погрому влітку 1941 р., зважаючи саме на його «комуністичне минуле».

Перемутор був мобілізований в червні 1944 р. в Іркутську та служив рядовим в 91 запасному стрілецькому полку. Відповідно документації військкомату, до моменту мобілізації він був засуджений на два роки за заборонену совєтським законодавством індивідуальну трудову діяльність, потім в Іркутську працював будівельником (відповідно документів ЦАМО). Отже, можна зрозуміти те, що Розенкранц і Пермутор разом залишили Отинію до її окупації в влітку 1941 р. та відправились в совєтський.

Спроба прослідкувати долі як перелічених вище, так і інших згаданих в нашому дослідженні людей під час Голокосту відповідно Центральної бази даних імен жертв Голокості (далі – «Список Яд Вашем»), наштовхнулась на труднощі. Це – варіації написання та транслітерації багатьох імен та фрагментарність опублікованих персональних даних. Наприклад, відповідно «Списку Яд Вашем» під час Голокосту загинуло два

[351] ДАІФО. Ф. Р-2157. Оп. 2. Спр. 04406П. Арк. 9.
[352] ДАІФО. Ф. Р-2157. Оп. 2. Спр. 0389ОП. Арк. 26-зв.
[353] ДАІФО. Ф. Р-2157. Оп. 2. Спр. 0389ОП. Арк. 27-29.

отинійських кравця – Яків Глайс Шеліс (1908 р/н, неодружений)[354] та Якоб Глайс (1909 р/н, дружина Хона)[355] (можливо свідчення в Яд Вашем стосуються взагалі однієї людини). Чи міг хтось із них виступити свідком у справі Сокаля – невідомо. Окрім того, безпартійний Яків Глайс 1908 р/н був мобілізований в лютому 1942 р. в тилу, в Республіці німців Поволжя. Там він проживав у німецькій колонії в с. Грімм. Глайс служив рядовим в 9 запасному стрілецькому батальйоні (відповідно документів ЦАМО).

1 липня 1941 р. Отинія була окупована військами хортистської Угорщини. Надалі вся сучасна Івано-Франківська обл. була включена в дистрикт Галичину у складі Генерал-губернаторства до завершення нацистської окупації. *Географічно вододілом цих зон окупації була ріка Дністер. Союзники німців – хортисти – зайняли з 24 червня до 9 липня 1941 р. практично всю територію колишньої Станіславської області (із усталеною історико-географічною назвою Прикарпаття), починаючи від Городенківського повіту на сході, й закінчуючи Долинським на заході, і встановили в краї угорське військово-адміністративне управління. Львівщина, Тернопільщина й Рогатинський повіт Станіславщини (тобто землі на північ від Дністра) захопили німці*[356].

Вивчення Голокосту в Отинії наштовхується на той виклик, що значними є лакуну джерельної бази, подекуди наявні діаметрально різні наративи про перебіг подій або їх явний конфлікт. Окрім того, в низці випадків можна констатувати відсутність будь-яких деталей на тлі поодинокої архівної статистики. Про Голокост в Отинії можна дізнатись, як з невеликої кількості архівних документів з ДАІФО, які в різні роки оприлюднили Любов Соловка, Михайло Хавлюк та Мирослав Дубей, матеріалів Яд Вашем, Яхад-Ін Унум та Меморіального музею Голокосту в Вашингтоні, а також низки опублікованих спогадів. Характерною рисою таких матеріалів є те, що якщо це не статистичні дані, то розповідь відбувається з перспективи жертв або свідків, які відчували емпатію та розпач від безсилля перед обличчям трагедій, а також рятівників.

Щоденникові спогади Василя Яшана, опубліковані за його заповітом через 11 років після смерті в 1989 р., фрагменти з яких стосовно Отинії

---

[354] Яков Глайс Шелис. URL: https://collections.yadvashem.org/ru/names/1510586

[355] Якоб Глейс. URL: https://collections.yadvashem.org/ru/names/1611598

[356] Соловка Л. Порівняльний аналіз німецької та угорської зон окупації Галичини (на прикладі подій літа 1941-го). 36 с. С. 2.
URL: http://irs.primordial.org.ua/archives/253

пропонуємо тут, складно оцінювати з будь-якої однозначної перспективи. Про них варто говорити як про такі, що констатували факти в літописній, хронологічній частині, але й містили оціночні судження в спогадах, мемуарах. Жодна роль драматичного трикутника Карпмана, на нашу думку, не підходяща в цьому випадку. Незаперечним є те, що Яшан став спостерігачем / свідком Голокосту.

> Щоденник-спогади д-ра ***Василя Яшана*** (1894-1978) – українського громадського діяча в еміграції – це записи про часи нацистської окупації Івано-Франківщини. Автор працював тоді на пості голови повітового правління Городенського повіту, а згодом був заступником голови обласного правління в Станіславі. Свої записи Яшан вивіз за кордон України та доповнив іншими свідченнями очевидців та секретними німецькими документами[357]. Діяльність Яшана відбувалась в період угорської та гітлерівської окупації України.
>
> Поняття «**спостерігач»** або «**свідок**» (англійською – bystander) використовується в контексті Голокосту двома способами. Перший означає зовнішніх або міжнародних спостерігачів – свідків у небуквальному сенсі, вони віддалені від реальних подій. Ці спостерігачі різняться від урядів союзників та нейтральних країн до релігійних установ та єврейських організацій. Другий… стосується спостерігачів у суспільствах (громадах, спільнотах), які були близькі до тих подій та часто фізично присутні при їх скоєнні[358]. Різними є рівні залученості в події.

В спогадах Яната можна прочитати наступне. … *Роман Голик, молодий студент, знайомий буковинець. Він прийшов до Галичини на початку війни з більшою групою буковинців, так званим буковинським*

[357] Under the Nazi Occupation: Stanislau District during the World War II, 1941-1944. URL: https://www.tula-online.org/items/show/2323

[358] Bystanders. URL: https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/bystanders

куренем. Він залишився в Городенці і робив службу при українській поліції. За якійсь час за сином прийшов і батько ***Степан Голик****, емеритований учитель, колишній вояк, людина дуже симпатична. Прийшов пильнувати сина, щоб йому не трапилось щось погане. Обидва, батько й син, служили при українській поліції спочатку у Городенці, опісля в Товмачі,* ***а в кінці в Отинії, де старший Голик зостався на пості коменданта станиці до кінця німецької окупації***[359].

> *Постання* ***Буковинського куреня*** *— найчисленнішої з похідних груп, які були створені ОУН влітку 1941 р. для проникнення на окуповані німцями території Східної України — не було справою спущеної згори директиви чи наказу. Його ініціювання та створення стало природним наслідком розвитку українського політичного життя Буковини в міжвоєнний період, особливо ж в роках 1940-1941 рр.*[360]

В списку учасників Буковинського куреня та Південної похідної групи ОУН 1941 р. під №№ 62, 63 вказано два цікавих нам прізвища. Голик Роман – це був студент Чернівецького університету, залишений командою Куреня в Городенці, згодом був комендантом станції української поліції в Богородчанах. Роман Голик загинув в грудні 1943 р. *з рук своїх*[361]. **Голик Степан** – це був вчитель, колишній вояк УГА, **служив, як і син, при українській поліції в Городенці, згодом у Товмачі і в Отинії.** Загинув від рук більшовиків у 1944 р.[362]

В іншій частині мемуарів Яшана значиться про те, що *люди вже не мали спромоги нагодувати партизанів [з загонів Сидора Ковпака – К.Т.]: не можна було настарчити хліба й молока. Під Отинією до однієї жінки зайшов партизан і просив їсти, бо був дуже голодний. Господиня сказала, що вже нічого не має готового, хіба від підожде, то вона зварить картоплі. Партизан віддихав, а картопля почала кипіти. На те ввійшли до хати чотири єврейки, у яких господиня пізнала знайомих отинійських крамарок.*

---

[359] Яшан В. Під брунатним чоботом: німецька окупація Станиславівщини в Другій світовій війні, 1941-1944. Торонто: Б. в., 1989. 284 с. С. 119-120.
[360] Буковинський курень: 1941 р. URL: https://exlibris.org.ua/buk/r02.html
[361] Ibidem.
[362] Ibidem.

Єврейки також просили поїсти і господиня готова була їм допомогти. Але боєць їх вигнав і ще назвав негарними словами, а господині виявнював, що партизани просять їжі, а як мають чим, то і заплатять. Знову ж євреї підшиваються під партизанів і крадуть та грабують[363]. Події могли відбуватись в проміжку 14-17 серпня 1943 р.

2 жовтня [1943 р. – Т.К.]. Про дивну пригоду оповів комендант станції української поліції в Отинії. Два місцеві євреї, які вспіли заховатись, одягнені в поліційні однострої пограбували кілька господарств, очевидно вночі, добули ровери і втекли, а пошкодованим казали зголоситися на станиці. Мали зброю. На перевірку залізничного шляху приїхав німець, залізничний радник зі Львова. Всупереч осторозі він виїхав з шофером дрезиною зі Станіславова до Надвірної. В околиці Тисьменичан [село на відстані 30 км від Отинії – Т.К.] вони наткнулися на вивернений на шляху візок і мусили зупинитись. Посипалася постріли, і німець загинув[364].

Серед свідчень військових злочинців вдалось знайти інформацію про Отинію в показах Франц Шипані (Шіпані, Шампан'ї; Franz Schipany) констебля 133 батальйону 24 полку допоміжної поліції Шупо[365] в Коломиї, учасника знищення євреїв в Коломийському гетто та районі. До того, як Шипані перевели в Коломию, він служив в поліції з 1938 р. у Відні[366], потім в Величці, Кракові, Тарнові, Честонхові (все в Польщі), Чехословаччині та Львові[367]. В Україні він служив впродовж всього періоду окупації. Шипані визнав свою участь в масових вбивствах євреїв в Шепарівському лісі [заповідне урочище на відстані приблизно 20 км від

---

[363] Яшан В. Під брунатним чоботом: німецька окупація Станиславівщини в Другій світовій війні, 1941-1944. Торонто: Б. в., 1989. 284 с. С. 188.

[364] Ibidem. С. 245.

[365] Поліція безпеки (Sicherheitspolizei, SiPo) була новою німецькою поліцейською організацією, створеною лідером СС та начальником німецької поліції Генріхом Гіммлером у 1936 р. Об'єднала кримінальну поліцію (кріпо) та політичну поліцію (гестапо). Вона була тісно пов'язана з СД (Sicherheitsdienst), розвідувальною службою СС. Інституція та окремі особи поліції безпеки були головними винуватцями Голокосту.
URL: https://encyclopedia.ushmm.org/content/uk/article/the-security-police-sipo

[366] Стецишин О. Поезд смерти в «Белжец».
URL: https://argumentua.com/stati/poezd-smerti-v-belzhets

[367] O'Neil R. Extermination of the Jews of Galicia (Galicia, Poland).
URL: https://www.jewishgen.org/yizkor/galicia/gal002.html

Отинії – К.Т.], в гетто в Тлумачі, на місцевому кіркуті та у в'язниці[368]. Він розповів про те, що: *«Восени 1941 р. євреїв ув'язнили в гетто… Звідти їх повели до Шепарівського лісу приблизно в двох кілометрах, де їх ліквідувала СД… Я проводив інші ліквідації на кіркуті та у в'язниці, а також за межами Коломиї, в Сабладові (?), Снятині, Отинії та Горденці»*[369]. Ця історія відображена в документальній книзі «Schupo-Kriegsverbrecher in Kolomea: vor dem Wiener Volksgericht: Dokumentensammlung» (1995) [Військові злочинці допоміжної поліції Шупо в Коломиї: перед Віденським народним судом: Збірник документів]. Опубліковано фотоколаж «Службовці Шупо поліції в Коломиї» з експозиції Яд Вашем[370], де Франц Шипані другий зліва в нижньому ряду.

> Впродовж 1945-1955 років ***австрійські народні суди*** (або Віденський народний суд) виконували роль спеціальних судів, відповідальних за розслідування злочинів нацистів. Для розслідування злочинів у серпні 1945 р. суди діяли у Віденському земському суді, а з 1946 р. – у земських судах Граца, Лінца та Інсбрука. Судові процеси проводилися відповідно до Австрійського кримінально-процесуального кодексу, апеляції не допускалися[371].

В 1947 р. «Джойнт» звертався до отинійського земляцтва в польському м. Битом щодо з'ясування деталей про колишнього отинійця Генріка Мауснера (він же – Генрик Матушевич). Він мешкав в Битомі, був звинувачений [ким не вказано – К.Т.] в тому, що впродовж липня 1941 – липня 1944 рр. очолював поліцію в Станіславі, співпрацював з гестапо та підозрювався в співучасті знищення понад тисячі євреїв. «Джойнт» також мав в розпорядженні лист[372] від єврейської організації в Варшаві за

---

[368] Ibidem. URL: https://www.jewishgen.org/yizkor/galicia/gal004.html

[369] Ibidem. URL: https://www.jewishgen.org/yizkor/galicia/gal005.html#25)

[370] Стецишин О. Поезд смерти в «Белжец».
URL: https://argumentua.com/stati/poezd-smerti-v-belzhets

[371] Wiener Volksgericht. URL: https://www.erinnerungsort-wulkow.de/en/article/213.wiener-volksgericht.html

[372] Letter from William Bein to A. J. D. C. New York and A. J. D. C. Paris, Re: Landsmannschaft Ottynia. The JDC Archives. Item ID: 2337017. Georgette Bennett and Leonard Polonsky Digitized JDC Text Archive.

підписом Максиміліана Раухера про те, що Маунсер був варшавських героєм, який врятував багатьох євреїв.

> Можливо те, що це бу ***Максиміліан Раухер*** (1909-1968) уродженець Бучача, в'язень гетто в Кракові, концентраційних таборів Плашув (передмістя Кракова), Гросс-Розена, Берген-Бельзена та інших. Був свідком розстрілу на залізничній станції 24 євреїв та 11 єврейок, яких звинуватили в саботажі. Вижила лише одна жертва. Людей вибрали з групи 350 інших, які мали бути відправлені на примусові роботи. Доступ до діджиталізованої копії рукописних свідчень Раухера ми отримали завдяки можливостям для дистанційного замовлення документів, які надає «The Holocaust Survivors and Victims Database» (The United States Holocaust Memorial Museum). Оригінал документу зберігається в Єврейському історичному інституті ім. Емануеля Рінгельблюма (Варшава) та доступний для опрацювання лише в читальному залі.

Події впродовж 1941-1944 рр. в Отинії можна розташувати в наступній послідовності. Початок німецько-радянської війни 1941 р. увійшов в історію також як згадана «Велика Західноукраїнська масакра у в'язницях».

22-23 червня 1941 року розпочалися масові розстріли політичних в'язнів спочатку в західноукраїнських тюрмах нксв, а згодом в інших регіонах України. Протягом двох тижнів радянська влада, відступаючи перед нацистами, знищила близько 22 тисяч людей, яких переслідувала переважно за політичні переконання. Про цей маловідомий факт в історії злочинів проти людства під час Другої світової війни досі дізнаємося із віднайдення місць масових поховань розстріляних улітку 1941-го[373].

[373] Бондарук Л., Зек Б., Яцечко-Блаженко Т. Кривавий слід нквд: розстріли політичних в'язнів в західноукраїнських тюрмах у 1941 році.
URL: https://uinp.gov.ua/informaciyni-materialy/statti/kryvavyy-slid-nkvd-rozstrily-politychnyh-vyazniv-v-zahidnoukrayinskyh-tyurmah-u-1941-roci

Можна припустити те, що серед 300 розстріляних у в'язниці нквс в Отинії[374] також були політичні в'язні – євреї. Місце їх поховання невідоме. *У 1941 р. повідомлялося про відкриття локальних гекатомб [«півниць повних трупів», відповідно статті «Як шаліло нквд у Станіславові» / Українські щоденні вісті. 16 липня 1941 р. – К.Т.] у містечку Отинії (три великі підвали з трупами, понад 300 жертв… політичних в'язнів)*[375]. Можна лише допустити те, що політичні вбивства нквс, так само як і у Львові[376], могли стати однією з причин погрому в Отинії, що відбувся незабаром. Повідомлення про отинійських жертв нквс в пресі вже окупованого нацистами Станіслава, свідчить про те, що цей факт став також інструментом антисовєтської пропаганди, як і свідчення про львівські жертви нквс. Варто пам'ятати те, що саме повідомлення в окупаційній пресі стали першими та єдиними свідченнями з місця трагедій.

Стосовно погрому влітку 1941 р. доступні розрізнені факти, які створюють картину, яка висвітлює раптову трагедію для жертв і достатньо сплановану акцію для частини її ініціаторів. Трагічність подій підкреслена тим, що жертви та частина винуватців знали один одного якщо не персонально, то ходили вулицями містечка впродовж багатьох років, якщо не всього життя. *За словами очевидців, напередодні [угорської – К.Т.] окупації стався погром, загинули 63 людини*[377]. Свідок подій Зві Шніцер зазначив про 89 жертв[378].

За даними одного з перших дослідників Голокосту в Україні Олександра Круглова в Отинії 45 євреїв вбили вночі 5 серпня 1941 р.[379] Круглов спирався на акт № 5 районної Надзвичайної комісії «Про звірячий розстріл 45 людей в містечку Отинія Станіславської обл.

---

[374] Kiebuzinski K., Motyl A. The Great West Ukrainian Prison Massacre of 1941: A Sourcebook. Amsterdam University Press, 2017. 309 p. Figure 1 Map.

[375] Ibidem. Pp. 128, 274.

[376] Політичні вбивства як інструмент пропаганди. URL: https://lia.lvivcenter.org/uk/themes/reherit/murders/

[377] Гутор М. Крах в історії єврейських громад Івано-Франківщини: Отинії, Перегінського, Печеніжина, Пістеня, Рогатина, Рожнятова, Снятина, Солотвина, Стратина, Татарова. НІМЗ «Бабин Яр». Київ, 2024. 73 с. С. 5.

[378] Murder story of Ottynia Jews at the Ottynia Jewish Cemetery. URL: https://collections.yadvashem.org/en/untold-stories/killing-site/15285802

[379] Круглов А. Уничтожение еврейского населения Украины в 1941-1944 гг. Хроника событий. Могилев-Подольский, 1997. 100 с. С. 15.

в серпні місяці 1941 р.» від 8 березня 1945 р.[380] Свідчення Владислава Жука фіксують те, що люди були вбиті там, де їх було схоплено. В акті вказано і те, що нічна трагедія відбулась за участі коменданта допоміжної поліції Теслі (син священика Евстахія[381] Теслі[382] з с. Королівка), організатора поліції (?) Кондрацького Михайла Прокоповича (на посаді коменданта поліції його змінив Тесля) та Крицького Якова Олександровича (обидва з Угорників), поліцейських Іванціва Омеляна Івановича, Іванціва Василя Йосиповича, Грабчука (Горобчака) Михайла Павловича, Слюсаренка Дмитра Михайловича, Гацюка Тосія Івановича, Ковалюка Юрка Онофрієвича, Оленик(н)а Василя Петровича, Лесева Петра Максимовича (Маркевича) (всі з Отинії)[383]. Списки розстріляних були включені в загальну кількість розстріляних по Отинійському району[384].

Свідчення Омеляна (Еміля[385]) Поплавського вказують датою погрому 3 серпня та доповнюють список його учасників: староста Гасюк Йосип Федорович, син дяка, Іванців Йосип Іванович, Гарайчак Василь Павлович, Юркевич Михайло Миколайович, Лесь Петро Михайлович (всі з Отинії), секретар поліції Водославський Владислав (с. Колінці Тлумацького р-ну ?) та Петро Вінник. Поплавський вказав на *українського націоналіста*

---

[380] Murder story of Ottynia Jews at the Ottynia Jewish Cemetery. URL: https://collections.yadvashem.org/en/untold-stories/killing-site/15285802; ДАІФО. Ф. Р-98. Оп. 1. Спр. 55. Акр. 2.

[381] Атаманюк О. Королівка. / Альманах Станиславівської землі: збірник матеріялів до історії Станиславова і Станиславівщини. Т. 1. Ред. Богдан Кравців. Нью-Йорк, 1975. 959 с. С. 912-913. С. 913.

[382] Кисілевський К. Праця українських священиків у Товмаччині на переломі 19 і 20 с. // Альманах Станиславівської землі: збірник матеріялів до історії Станиславова і Станиславівщини / ред. М. Климишин. Т. 2. Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто: Вид. Центрального Комітету Станиславівщини, 1985. 900 с. С. 419-421. С. 421.

[383] ДАІФО. Ф. Р-98. Оп. 1. Спр. 55. Акр. 2;
Murder story of Ottynia Jews at the Ottynia Jewish Cemetery. URL: https://collections.yadvashem.org/en/untold-stories/killing-site/15285802

[384] ДАІФО. Ф. Р-98. Оп. 1. Спр. 55. Акр. 2.

[385] Струве К. Німецька влада, український націоналізм, насильство проти євреїв: Літо 1941 року в Західній Україні. Київ: Дух і Літера, 2022. 608 с. С. 518.

Іванцева Омеляна[386]*,* очільника погрому. Бодінер, який пережив погром та окупацію Отинії, назвав *злочинців з гвинтівками… Роман Зуцемко, син Юліана, українця з Отинії, а інший – 40-річний Пьотр Вінник, які розстріляли*[387]. Свідчення Бодінера, який врятувався переховуючись за сприяння рятівників на цегельному заводі, зберігається в Архіві Єврейського історичного інституту в відділі свідчень тих, хто пережив Голокост (Archiwum Żydowskiego Instytutu Historycznego, sygn. 301/2153. Dział relacji ocalonych z Zagłady). Ознайомитись із розшифровкою документу ми мали нагоду завдяки люб'язного сприяння Томаша Гонета.

[*NB*. Не маючи на меті, як і ресурсів, для проведення історичного розслідування[388] щодо осіб, перелічених свідками погрому, ми можемо констатувати факти з опрацьованої історіографії. Наведена далі інформація стосується лише однофамільців перелічених осіб і ми не стверджуємо те, що вони і є ті самі особи, які брали участь в погромі.

Процитовані тут та в інших частинах цього дослідження совєтські офіційні документи, зокрема ті, які складала районна Надзвичайна комісія з розслідування злочинів, вчинених під час окупації, потребують надзвичайно критичного ставлення, як джерела інформації. Особливо необхідно зважати на те, що значна кількість документів була створена в той період, коли відбувалась збройна боротьба між совєтською владою та українським патріотами. Документування подій, які стались в період окупації України та Голокосту, могли мали своєї особливості, як інструменти, зокрема політичної боротьби з ОУН та УПА. Втім, їхній зміст

---

[386] Murder story of Ottynia Jews at the Ottynia Jewish Cemetery. URL: https://collections.yadvashem.org/en/untold-stories/killing-site/15285802

[387] Струве К. Німецька влада, український націоналізм, насильство проти євреїв: Літо 1941 року в Західній Україні. Київ: Дух і Літера, 2022. 608 с. С. 519.

[388] Як приклад такої роботи можна навести інформацію про те, що впродовж 2000-2002 рр. справу єврейського погрому в Єдвабному в липні 1941 рр. розслідував польський Інститут національної пам'яті. Попри те, що допитали 98 свідків, так і не вдалося відтворити всіх деталей злочину. До роботи було залучено прокуратуру (Махцевич П. Єдвабне. Що призвело до погрому? // Локальна історія. 25 червня 2024. URL: https://localhistory.org.ua/texts/statti/iedvabne-shcho-prizvelo-do-pogromu/; Michlic J. The Polish Debate about the Jedwabne Massacre. Pp. 1-43. URL: https://web.archive.org/web/20160303231629/http://sicsa.huji.ac.il/21michlic.pdf)

не можна ігнорувати, він має бути ретельно досліджений та доповнений, спираючись на інші джерела].

1937 року з ініціативи просвітян… на кошти української громади Отинії збудовано модерну молочарню, котра була найкращою в повіті. Молочарня входила до окружної кооперації «Маслосоюзу»… майстер технолог – ***Омелян Іванців****…*[389].

З показів звинуваченого в антирадянській діяльності Юліана Бєня: *«На початку грудня місяця 1939 р. я зустрівся з* ***Іванцівим****, чоботар, працював в майстерні Конарського, на вулиці Коломийській, він мене відкликав в сторону та відразу сказав, що у випадку необхідного повстання проти совєтської влади, то це повстання мають здійснити поляки спільно з українцями. На це я Іванціву відповів, що це правильно, так потрібно й буде робити. Після цього Іванців запитав мене: чи маю я зброю, після того, як я відповів йому, що зброї в мене не має, він запропонував взяти у нього гвинтівку. Гвинтівку взяти від Іванціва я відмовився, оскільки боявся бути спровокованим. Більше про українських націоналістів я повідомити не можу»*[390].

З отинійців у Першій українській дивізії [Української національної армії, 14-та гренадерська дивізія Ваффен СС «Галичина»] воювали… ***Омелян Іванців****…*[391].

Йозеф ***Іванців*** *– уродженець Отинії 1905 р/н, в 1944 р. в Німеччині отримав статус переміщеної особи*[392].

30 червня 1941 р. в Отинії відбулось багатолюдне віче з нагоди проголошення Самостійної України. Текст проголошення зачитав Олекса Вінтоняк, 1916 р.н. На зібранні також виступили адвокат Михайло Ковальський, ***Йосип Іванців****, Станіслава Бенешова та керівник місцевої ОУН Василь Приймак*[393].

---

389 Хавлюк М. Отинія: Історичні нариси. Коломия: ВПТ «Вік», 1998. 148 с. (Бібліотечка «Вільного голосу»; Вип. 1). С. 100.

390 ДАІФО. Ф. Р-2157. Оп. 2. Спр. 4639. Арк. 33.

391 Ibidem. С. 78.

392 Personal file of IWANCIW, JOSEF, born on 13-Apr-1905, born in OTYNIA and of further persons. URL: https://collections.arolsen-archives.org/en/document/80668204

393 Ibidem. С. 74.

Олекса Вінтоняк був заарештований гестапо 15 вересня 1941 р. у зв'язку із репресіями після проголошення незалежності України[394], в кабінеті канцелярії голови міської управи, відповідно списку гестапо, де значилось ще прізвище **Іванціва**[395]. Арешт намагались завуалювати під запрошення виїхати до Станіслава на нараду українських організацій. Затриманих перевезли до в'язниці в Коломию, потім до Станіслава та Львова і, остаточно, в Краків, до в'язниці гестапо «Монтелюпіх»[396]. Вінтоняк (1915-2011) – вчитель отинійської школи, за належність до ОУН був ув'язнений в концтаборах[397]. Чи був разом із ним ув'язнений Іванців та яким було його ім'я – невідомо. Вінтоняк не згадує це прізвище серед своїх побратимів в Аушвіці та Ебензе – під-таборі Маунтхаузена. Після завершення Другої світової війни Вінтоняк – мюнхенський видавець української літератури[398], виступав одним із свідків у справі катування в Аушвіці братів Василя й Олекси Бандер на Франкфуртському процесі нацистських функціонерів з Аушвіцу.

---

[394] Вінтоняк О. Від Струпкого до Мюнхену / Альманах Станиславівської землі: збірник матеріялів до історії Станиславова і Станиславівщини. Т. 1. Ред. Богдан Кравців. Нью-Йорк, 1975. 959 с. С. 951-935. С. 933.

[395] Про Авшвіц і як згинув Василь Бандера / Гомін України. Рік LXII, № 40 (3380). 26 жовтня 2010. С. 7-8; із посиланням на: Вінтоняк О. Про Авшвіц і як загинув Василь Бандера / В боротьбі за Українську Державу. Світова Ліґа Українських Політичних В'язнів / Ред. Михайло М. Марунчак. Вінніпег, 1990. 1294 с. С. 299-300. Деталі біографії Вінтоняка див.: В боротьбі за Українську Державу. Світова Ліґа Українських Політичних В'язнів / Ред. Михайло М. Марунчак. Вінніпег, 1990. 1294 с. С. 306, 725.

[396] Вінтоняк О. Про Авшвіц і як загинув Василь Бандера / В боротьбі за Українську Державу. Світова Ліґа Українських Політичних В'язнів / Ред. Михайло М. Марунчак. Вінніпег, 1990. 1294 с. С. 299-300. С. 301.

[397] Вінтоняк Олекса Максимович / А. Жуковський // Енциклопедія Сучасної України / редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.]; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2005. URL: https://esu.com.ua/article-34686;
Хавлюк М. Отинія: Історичні нариси. Коломия: ВПТ «Вік», 1998. 148 с. (Бібліотечка «Вільного голосу»; Вип. 1). С. 77.

[398] Naumann B. Auschwitz: a report on the proceedings against Robert Karl Ludwig Mulka and others before the court at Frankfurt. New York: Praeger, 1966. 433 p. P. 352.

В реєстрі актів про встановлення злодіянь, які вчинили над громадянами срср німецько-фашистські злочинці (назва району в бланку не вказана) записано про те, що ***Іванців Омелян Іванович*** *с. Отенія, українець, учасник розстрілу совєтських працівників та комсомольців*[399]. В документі також зазначено про те, що ***Кондрацький Михайло Прокоп[ович]****, українець, поліцай, Отенійський р-н, с. Угорники, учасник розстрілу совєтських працівників та комсомольців*[400].

Ім'я та прізвище **Омеляна Іванціва** вказано в розділі «Вижили, щоб продовжити боротьбу» видання про українських націоналістів в боротьбі проти нацизму (2020)[401]. У свою чергу, двотомне видання канадської та американської української діаспори «Альманах Станиславівської землі: збірник матеріялів до історії Станиславова і Станиславівщини» згадує лише Івана та Василя Іванцівих – отинійських футболістів[402]. Омеляна та Йосипа Іванцівих не має серед дописувачів Альманаху американської та канадської українських діаспор.

Відповідно Архівів Арользена **Омелян Іванців** народився 19 жовтня 1903 р. в Отинії. В жовтні 1946 р. він власноруч заповнив формуляр для «Control Commission Germany (British Element) & UNRRA (United Nations Relief and Rehabilitation Administration)», які адміністрували британську зону окупації Німеччини після війни, зокрема переміщених осіб. З тексту документу слідує те, що впродовж 1939-1943 рр. Іванців, який мав фах молочарного техніка, працював в молочарстві. 23 липня 1944 р. Іванців був примусово вивезений на роботи в Німеччину. Впродовж 1944-1945 рр. місцем його роботи була *пекарна, Нінбегрстель (?), Німетчина*[403]. За люб'язного сприяння Ганни Легун – наукової співробітниці Архівів

---

399 ДАІФО. Ф. Р-98. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 149- 149-зв.

400 Ibidem. Арк. 150.

401 Українські націоналісти в боротьбі проти нацизму: збройне протистояння, спротив у німецьких тюрмах і концтаборах, діяльність на еміграції. Документи та матеріали / упоряд. і відп. ред. Михайло Романюк; НАН України Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. Львів, 2020. 904 с. С. 785.

402 Альманах Станиславівської землі: збірник матеріялів до історії Станиславова і Станиславівщини. Т. 1. Ред. Богдан Кравців. Нью-Йорк, 1975. 959 с. С. 360.

403 Personal file of IWANCIW, OMELAN, born on 19-Oct-1903, born in OTYNIA and of further persons. URL: https://collections.arolsen-archives.org/en/document/79206195

Арользена, вдалось визначити те, що це могло бути м. Нінборстель (Nienborstel; в землі Шлезвіг-Гольщтейн).

Відповідно запису про переміщену особу, Іванців перебував в таборі для переміщених осіб в Кілі, відмовився повертатись на місце попереднього проживання – в Станіслав та просив про переведення в інший табір в Гейденау, разом із родичем статус, якого англійською мовою було записано як «the brother-in-law» (шурин, зять або свояк; в англійській мові відсутні окремі слова для перекладу цього іменника)[404].

Зі спогадів отинійця: «*Пригадую, що першим з отинійських міщан післав свого сина до гімназії досить багатий селянин на прізвище Богаченко. Проте, що сталося з його сином, не знаю. Він якось зник з ока й не залишилося по ньому ніяких слідів. Був іще один, здається називався* ***Гасюк****, що теж післав* ***сина*** *до гімназії, і він брав активну участь у громадському й культурному житті»*[405].

В с. Королівка *священиком у цьому селі був о. Євстахій* ***Тесля****… Священик Тесля* ***мав двох синів — Івана й Володимира****. Сам він був енергійний і великий патріот. Був активний громадський діяч; 1919 року поляки заарештували його й заслали до Букшовиць коло Перемишля, а згодом до Домб'я, де він просидів 9 місяців. Заходами з Риму, за почином єпископа Станіславського Григорія, його звільнили, але заборонили будькуди виїздити й будь з ким зустрічатися, а два рази на тиждень мав зголошуватися до поліції в Товмачі. 1949 він приїхав був до Америки, до Гартфорду — Коннектикат, де й помер*[406].

У вказаному вище Реєстрі актів написано про те, що ***Тесля****, українець, комісаріат поліції, син священика с. Королівка, учасник арешту та розстрілу мирних мешканців*[407].

Відповідно процитованого вище акту № 3 районної Надзвичайної комісії *за безпосередньої участі отинійської украв'інсько-німецької поліції,*

---

[404] Ibidem. URL: https://collections.arolsen-archives.org/en/document/79206196

[405] Угорчак Н. Із спогадів про Отинію / Альманах Станиславівської землі: збірник матеріялів до історії Станиславова і Станиславівщини. Т. 1. Ред. Богдан Кравців. Нью-Йорк, 1975. 959 с. С. 920.

[406] Атаманюк О. Королівка. / Альманах Станиславівської землі: збірник матеріялів до історії Станиславова і Станиславівщини. Т. 1. Ред. Богдан Кравців. Нью-Йорк, 1975. 959 с. С. 912-913. С. 913.

[407] ДАІФО. Ф. Р-98. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 149, 149-зв.

*комендантом якої був **Тесля**, син священика с. Королівка Отинійського р-ну, було організовано облаву на єврейське населення… усього 1.2 тис…*[408].

49-річний селянин з Угорників ***Крицький Яків*** Олексійович, а не Олександрович, був заарештований нквс 10 вересня 1944 р. за звинуваченням у приналежності до ОУН, збирання харчів для УПА. Засуджений до 15 років каторжних робіт. Реабілітований в 1991 р.[409]

В процитованому вище Реєстрі актів також записано про те, що ***Крицький Яків Олександрович**, українець, с. Угорники, учасник арешту та розстрілу мирних громадян*[410].

Окрім того є відомості про те, що в роки окупації *українську поліцію очолював **Михайло Кіндрацький**… у Львові проводились курси волосних старшин і секретарів. Від Отинії на цих курсах навчався…, посвідчення йому вручав генерал-губернатор Галичини Ганс Франк*[411].

> ***Франк Ганс-Міхаель*** (1900-1946) — німецький політик часів націонал-соціалізму, очільник Генеральної губернії [окупованих польських територій], до якої в серпні 1941 р. приєднано окуповані землі Західної України у складі окремого дистрикту «Галичина». На цій посаді підпорядковувався безпосередньо Гітлеру… Вважав також, що Генеральна губернія має робити внесок у забезпечення потреб райху, тому наклав обов'язкову трудову повинність на польське населення та організовував масове вивезення примусових працівників до райху. Підтримував репресії щодо єврейського та польського населення. Також одним з елементів підтримки своєрідного балансу сил між етнічними меншинами в Генеральної губернії, зокрема в дистрикті «Галичина», вважав підживлення українсько-польської ворожнечі. Постав перед

[408] ДАІФО. Ф. Р-98. Оп. 1. Спр. 55. Акр. 1.

[409] Дубей М. Реабілітовані історією, село Угорники. URL: https://numizmat.org.ua/photos/rehabilitated-byhistory-ugornyky/

[410] ДАІФО. Ф. Р-98. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 149, 149-зв.

[411] Хавлюк М. Отинія: Історичні нариси. Коломия: ВПТ «Вік», 1998. 148 с. (Бібліотечка «Вільного голосу»; Вип. 1). С. 51.

Нюрнберзьким трибуналом, засуджений до смерті… Страчений 16 жовтня 1946 р.[412]

Волосні громади (їх у дистрикті Галичина нараховувалось 337) об'єднували від п'яти до п'ятнадцяти сіл (8-16 тис. жителів на чолі з волосним старшиною). Адміністративна влада в кожній окремій сільській громаді зосереджувалась у руках громадського голови. Для вишкілу фахівців (**волосних старшин, громадських секретарів**) у дистрикті Галичина функціонувало 9 адміністративних курсів: по три у Львові, Тернополі та Станіславові, на яких до серпня 1942 р. пройшло підготовку 811 осіб[413].

Відповідно «Списку німецько-фашистських окупантів та їх спільників, які скоїли злодіяння, грабунок та руйнування на тимчасово окупованій території срср» учасниками розстрілів були: ***Тесля*** *(комендант поліції), Кондрачий М. П. (комендант поліції), Іванців Ч. [И. – рос.], Крицкий,* ***Иванцив*** *В. [И. – рос.],* ***Грабчук*** *Т. [И. – рос.], Омосаренко Д. М.,* ***Гацюк*** *Т. [И. – рос.],* ***Ковалюк*** *Ю. О., Оленин В. [И. – рос.], Лесен П. [И. – рос.].[414]* Особами, які проводили розстріли було вказано німецьких офіцерів *Уели, Ахерта Альбрата, Яцеля Элбрата, Члейцира Гаплара, Айхера Крейцфера[415]*.

За даними рабина М.-Л. Колесника, які базуються на свідченнях очевидців, погром, що мав місце в кінці червня в Отинії (ще до окупації її угорськими військами 1 липня 1941 р.), коли порубали біля 60 євреїв,

---

412 Кашеварова Н. ФРАНК Ганс-Міхаель // Енциклопедія історії України: Додатковий том. Кн. 1: А–Я / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. Київ: В-во «Наукова думка», 2021. 773 с. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Frank_K

413 Адміністративна влада, норми права, адміністративно-територіальний устрій, склад населення. URL: https://exlibris.org.ua/distrikt/r1-p3.html

414 ДАІФО. Ф. Р-98. Оп. 1. Спр. 55. Акр. 24.

415 Ibidem.

спричинили чутки про те, що «будуть ділити єврейську землю»[416]. Як мінімум з 30 червня 1941 р. в Отинії совєтської влади вже не було[417].

Герш (Херш) Кремер, якому в 1941 р. було 35 років і який пережив окупацію, дав наступні письмові свідчення про погром Надзвичайній комісії. *Перший погром мав місце 7 липня 1941 р. та був вчинений німцями, українською допоміжною поліцією та українськими націоналістами проти цивільних – совєтських єврейських активістів, комсомольців і комуністів, які не встигли сховатись від німецьких військ. Того дня 40 державних службовців були вбиті в їхніх оселях…*[418].

Жертви погрому стали (цей мінімальний список жертв складено на основі опублікованих свідчень)[419]:

1. Айзенштейн або Айзенштайн Соломон[420];
2. Габер <…> Соломонович, 60 років, разом з дружиною та трьома дітьми, зокрема дитиною чотирьох років;
3. Гедалій Габеров, працівник тартаку, разом з дружиною, сином і донькою;
4. Гітман, 18 років;
5. Гольт, 50 років, разом з дружиною та трьома дітьми;
6. Гуттерман з родиною;
7. Гутман, 17 років[421];
8. Мойсей Гутман, голова контори з заготівлі м’яса великої рогатої худоби, разом із сімома членами родини;
9. Мотя Целковий, працівник РАГСУ, із чотирьома дітьми.
10. Ринсель (?) Соломон, 45 років, член кпрс, разом з дружиною та чотирьома дітьми, зокрема п’ятирічною (?) дитиною;

---

[416] Соловка Л. Порівняльний аналіз німецької та угорської зон окупації Галичини (на прикладі подій літа 1941-го). 36 с. С. 7.
URL: http://irs.primordial.org.ua/archives/253

[417] Хавлюк М. Отинія: Історичні нариси. Коломия: ВПТ «Вік», 1998. 148 с. (Бібліотечка «Вільного голосу»; Вип. 1). С. 74.

[418] Murder story of Ottynia Jews at the Ottynia Jewish Cemetery. URL: https://collections.yadvashem.org/en/untold-stories/killing-site/15285802

[419] Ibidem.

[420] Струве К. Німецька влада, український націоналізм, насильство проти євреїв: Літо 1941 року в Західній Україні. Київ: Дух і Літера, 2022. 608 с. С. 519.

[421] Ibidem.

11. Самуель Кінзлер, кравець, з усією родиною[422];
12. Соломон Ейсенстад, директор школи з трьома дітьми;
13. Софери – батьки та донька;
14. 66-річний Хаїм Цімерман (Зімерман), працював у перукарні[423], його дружина Чіпа (Ципа) [вчителька[424]], 19-річна донька Хава та їхня друга донька 25-річна Хайка. Всього вісім жертв. Під час погрому вижив один чоловік з родини[425];
15. Штенгель Маркус, разом з дружиною та двома дітьми, родина червоноармійця;

Прослідкувати біографії та родинні зв'язки вказаних та інших загиблих можна лише на основі окремого детального дослідження «Списку Яд Вашем». Наприклад, є понад десять прізвищ загиблих Цім(м)ерманів, Зімерманів та жертв, прізвище яких пишеться в інших варіантах. Вчитель Давид Софер і його дружина Брана, загинули разом з їхніми синами Залманом, Леоном та Шмуєлем.

Не дивлячись на суттєві складнощі із визначенням дати, хронології тих подій та кількості жертв, незаперечним є факт, що єврейський погром, який завершився чисельними вбивствами за участі місцевого населення, відбувся. Це одна з самих забутих сторінок історії Отинії. Совєтські джерела вказують на серпень, як місяць погрому, а свідчення та сучасні дослідження – на липень 1941 р. Відповідно узагальненням Соловки та Оришко *кількість жертв на Покутті й Гуцульщині у липні 1941-го швидше свідчить про те, що тут мали місце не масові акції зі знищення євреїв, а окремі антиєврейські ексцеси та погроми, які все ж призвели, на превеликий жаль, до кількох сотень жертв. Водночас ми можемо ствердно констатувати, що тотальний геноцид хасидів-євреїв Покуття,*

[422] Archiwum Żydowskiego Instytutu Historycznego, sygn. 301/2153. Dział relacji ocalonych z Zagłady. Courtesy of Tomasz Gonet.
[423] Хаим Цимерман. URL: https://collections.yadvashem.org/ru/names/14653194
[424] Schnitzer T. Echoes from the Valley of Death / Sefer zikaron le-kehilat Kolomey ve-ha-seviva [Kolomyia Memorial Book – Yizkor book of Kolomyja and vicinity]. D. Noy, M. Schutzman. Tel Aviv, 1972. 359 p. P. 330.
[425] Ibidem. Pp. 330-331.

розпочався з переходом краю 1 серпня 1941 р. власне під юрисдикцію німецької адміністрації Третього райху[426].

Кай Струве встановив трагічні закономірності антиєврейського насильства на прикладі Отинії. *Сталося масове вбивство жителів-євреїв, організоване місцевою групою ОУН*[427]. Струве вирізняє те, що в цьому випадку йшлось *не про погром, як такий, а про страти, які здійснювались оунівською міліцією. Євреїв, яких не було в їхньому розстріляному списку*[428], *як-то Бодінера, не чіпали, навіть якщо вони підходили до місця вбивства*[429]. Спостереження Струве дозволяють диверсифікувати антиєврейське насилля. Те, що сталось в Отинії влітку 1941 р. відрізнялось за своєю метою (але не наслідками – загибеллю людей) від погрому, як прояву насильства проти будь-яких єврейських жертв під час *вибуху ненависті та насильства, зважаючи на які-небудь економічні або політичні причини, рівно як і через стару традицію релігійного антисемітизму*[430]. Вбивства *були цілеспрямованим знищенням місцевими структурами ОУН тих, кого вони вважали представниками й опорою радянської влади*[431]. Відповідно мемуарів свідка окупації Тадеуша Ольшанського «Колись у Станіславові», після відступу совєтської влади *почались погроми і грабунки. Полювали саме на євреїв, особливо тих, про яких знали, що вони співпрацюють*

---

[426] Соловка Л., Оришко С. 150 із 150 тисяч… Голокост євреїв Прикарпаття як складова етнодемографічної катастрофи Східної Галичини / наук. ред. Максим Гон. Івано-Франківськ: Фоліант, 2019. 576 с. С. 183.

[427] Струве К. Німецька влада, український націоналізм, насильство проти євреїв: Літо 1941 року в Західній Україні. Київ: Дух і Літера, 2022. 608 с. С. 516.

[428] Вперше інформація про цей список була опублікована у Цві Шнітцера: Schnitzer T. Echoes from the Valley of Death / Sefer zikaron le-kehilat Kolomey ve-ha-seviva [Kolomyia Memorial Book – Yizkor book of Kolomyja and vicinity]. D. Noy, M. Schutzman. Tel Aviv, 1972. 359 p. P. 330.

[429] Струве К. Німецька влада, український націоналізм, насильство проти євреїв: Літо 1941 року в Західній Україні. Київ: Дух і Літера, 2022. 608 с. С. 519.

[430] Прогромы. URL: https://encyclopedia.ushmm.org/content/ru/article/pogroms

[431] Струве К. Німецька влада, український націоналізм, насильство проти євреїв: Літо 1941 року в Західній Україні. Київ: Дух і Літера, 2022. 608 с. С. 520.

з совітами. Це було жорстоке, принизливе вбивання на вулицях, особливо в менших містах довкола Станіславова, в Делятині, Отинії…[432].

«Передчуття» подій, що описав Ольшанський в контексті Отинії можна прочитати в офіційних документах нквс періоду репресій, хоча такі документи необхідно читати з великим застереженням.

З протоколу допиту Йосифа (Юзефа) Кубицького – секретаря отинійського повітового суду 19 травня 1940 р.: *«В січні місяці до мене на квартиру приходив Бень Юліан, з яким ми вели розмову стосовно нашої повстанської організації. Окрім того, Бень повідомив мені про те, що в Отинії існує повстанська націоналістична організація з українців, яка дуже добре провадить свою контрреволюційну діяльність, дуже багато вже набрала нових членів. І що з цією організацією (українцями) наша організація працює спільно, оскільки цілі та задачі поляків та українських націоналістів одне – якомога скоріше звільнитись від російських окупантів, які пограбували Польщу та забрали всі товари. Я тоді Бєню казав про те, що в усьому винні євреї, оскільки всі вони мають свої магазини та добре живуть із робітниками, які приїхали з срср. І що буде необхідно під час наступу англійських та французьких військ на Західну Україну, всіх євреїв вирізати…»*[433]. В 1940 р. Кубицького засудили до п'яти років ГУЛАГу.

Репресований Іван Ключенко начебто казав про те, що совєтська влада *довго не буде, що знову буде відновлено польську владу. Що це не совєтська влада, а єврейська. Таку антисовєтську думку він висловлював тоді, коли трудове єврейське населення містечка Отиня роззброїло польську армію та поліцію*[434].

В пошуках деталей про «Отинійський список погрому» можна спиратись на дисертацію Томаша Гонета. Він цитує монографію про Покуття в роки окупації проф. Гжегожа Мазура – завідувача кафедри історії польської політики Інституту політології та міжнародних відносин Ягеллонського університету. *В Отинії під час погрому євреїв убили українці, чиї доноси раніше були знайдені в колишній штаб-квартирі нквс*[435]. Отже,

---

[432] Ольшанський Т. Колись у Станиславові; [з пол. пер. Н. Ткачик; ред. А. Журава]. Івано-Франківськ [Брустурів]: Дискурсус, 2016. 271 с. С. 107.

[433] ДАІФО. Ф. Р-2157. Оп. 2. Спр. 04386П. Арк. 17.

[434] ДАІФО. Ф. Р-2157. Оп. 2. Спр. 0389ОП. Арк. 26-зв.

[435] Gonet T. Pomoc Żydom na terenie przedwojennego województwa stanisławowskiego podczas okupacji niemieckiej 1941-1944. Rozprawa doktorska. 558 s. S. 81. URL: https://bip.uksw.edu.pl/sites/default/files/rozprawa.pdf; із посиланням на: Mazur G. Pokucie w latach drugiej wojny

можна допустити те, як було складено хоча б частину «Отинійського списку погрому». Необхідно визнати те, що чимало людей, зокрема діти та члени родин тих, кого могли запідозрити в доносах, стали жертвами спонтанного насильства. Таким чином, те, що могло, відповідно Струве, починатись як цілеспрямовані страти, врешті, переросло в погром.

Майже не можна довідатись про «совєтське минуле» жертв – бракує джерел. Наприклад, в «Історії міст і сіл Української срср» вказано про те, що серед членів компартії Західної України Макс Ціммерман був одним із найбільш активних, в 1931 р. він був засуджений за це[436]. Можливо, він – родич вбитого Хаїма Ціммермана, який вижив. Окрім того, негайно із початком совєтської окупації в 1938 р., *наступного дня цивільні особи і всі посадовці прикордонного відділу, що налічував сім осіб [в Отинії – К.Т.], були заарештовані та доставлені в районне місто Тлумач... всі ці дії... здійснювалися комуністичним комітетом, очолюваним громадянином євреєм Ціммерманом*[437]. Можливо, цей Ціммерман – Макс або й сам Хаїм. За браком джерел встановити це не можна.

Відповідно документів з архіву «Джойнт», чоловік на ім'я Макс Ціммерман, який народився в Отинії 15 січня 1912 р., зареєструвався в мюнхенському відділенні «Джойнт» для отримання допомоги та сприяння еміграції в США в 1947 р. В цю країну він відправився в компанії Давида та Гісели Шмерлерів з табору для переміщених осіб в німецькому Ляйпгаймі[438].

Серед жертв погрому міг опинитись і інший отинійський єврей-комуніст Ісак Шехтер, син шойхета, якого в 1936 р. було притягнуто до суду та звинувачене в комуністичній діяльності[439].

światowej. Położenie ludności, polityka okupantów, działalność podziemia. Kraków, 1994.

[436] Історія міст і сіл Української рср: В 26 т. Івано-Франківська область. АН Урср. Інститут історії. Київ: Голов. ред. Уре АН Урср, 1971. 639 с. С. 316.

[437] Gonet T. Pomoc Żydom na terenie przedwojennego województwa stanisławowskiego podczas okupacji niemieckiej 1941-1944. Rozprawa doktorska. 558 s. S. 67. URL: https://bip.uksw.edu.pl/sites/default/files/rozprawa.pdf; із посиланням на: Jasiewicz K. Rzeczywistość sowiecka 1939-1941 w świadectwach polskich Żydów. Warszawa, 2009. S. 89-90.

[438] Index card. Max Zimmerman. The JDC Archives. Item ID: 154298, 136341. Georgette Bennett and Leonard Polonsky Digitized JDC Text Archive.

[439] Pinkas hakehillot. Poland. Encyclopaedia of Jewish communities. Poland. Yad Vashem, Jerusalem, 1980. 569 p. P. 53. Courtesy of Yad Vashem.

Узагальнення Струве щодо випадку Отинії наступні. *На відміну від окупованих Німеччиною територій, де поліцейські сили активно підтримували та провокували погроми, а Вермахт у багатьох випадках толерував їх, угорські війська, які окупували південно-східну частину Галичини з початку липня, зазвичай запобігали погромам, принаймні, якщо вони загрожували вбивствами. Це стосується переважно великих міст. В менших населених пунктах та сільській місцевості угорці, очевидно, не здійснювали пильного контролю. Тут, за свідченнями євреїв, які вижили, відбулося кілька великих актів насильства, які іноді набували характеру знищення. Так, наприклад, в Отинії насильство зростало день у день, поки 6 та 7 липня в місті та сусідніх селах не було вбито 138 євреїв [за іншими свідченнями в Отинії було вбито 89*[440] *або 120 євреїв*[441] *– К.Т.]. Наступного дня прибули угорські війська з Делятина, які зупинили насильство. Їх викликали місцеві поляки, які боялися стати наступними жертвами*[442]. Струве в дослідженні про події літа 1941 р. в Східній Галичині на межі сталінської та гітлерівської імперій, дає посилання на «Sefer zikaron le-kehilat Kolomey ve-ha-seviva» (Їзкор Коломиї або пам'ятну книгу Коломиї та її околиць (1972)), зокрема на розділ «Винищення євреїв Отинії». Пропонуємо далі ключовий фрагмент цього тексту.

З нацистською окупацією всі підприємства, а також тартак та млин перейшли до рук українських націоналістів. Директором великого борошномельного млина та тартаку, що колись належали єврею Рубінштейну, був призначений Богак (Бодак ?), який до цього працював касиром. Першим кроком нового керівництва було звільнення всіх євреїв

---

[440] Струве К. ОУН(б), німці та антиєврейське насильство в Галичині влітку 1941 року // Україна модерна. Число 24. Тематичний випуск. С. 234-255. С. 250.

[441] Струве К. Німецька влада, український націоналізм, насильство проти євреїв: Літо 1941 року в Західній Україні. Київ: Дух і Літера, 2022. 608 с. С. 518.

[442] Struve K. Tremors in the Shatterzone of Empires. Eastern Galicia in summer 1941 // Omer Bartov. Eric D. Weitz. Shatterzone of Empires: Coexistence and Violence in the German, Habsburg, Russian, and Ottoman Borderlands. Indiana University Press, 2013. 544 p. P. 472. Вперше цю інформацію було оприлюднено у Цві Шнітцера: Schnitzer T. Echoes from the Valley of Death / Sefer zikaron le-kehilat Kolomey ve-ha-seviva [Kolomyia Memorial Book – Yizkor book of Kolomyja and vicinity]. D. Noy, M. Schutzman. Tel Aviv, 1972. 359 p. P. 331.

без виплати останньої зарплати. Навіть найнеобхідніші харчі, що залишилися на млині, були розподілені лише між українцями. Оскільки війна спалахнула несподівано, євреї залишилися без засобів до існування… Бунтівники (?) почали тинятися містом, відрізаючи бороди євреям, які траплялися на них або б'ючи їх. Євреї замкнулися у своїх домівка… У ніч на четвер, 3 липня 1941 р., бунтівники (?) напали на єврейські будинки. Вони розбивали вікна і кидали всередину велике каміння, яке падало на ліжка, вдаряючи по головах сплячих людей, розбиваючи їм голови або травмуючи їх. Двоє людей померли від ран. Ніч перетворилась на кошмар… П'ятниця та субота минули спокійно. Субота була справді чудовим днем. Сонце світило таким веселим сяйвом, що йому вдалося розрядити пригнічену атмосферу. У суботу ввечері, 6 липня [це мала бути вже ніч на неділю – К.Т.], сусіди знову зібралися в квартирі доктора Бергмана, але цього разу ще більше, аж поки не залишилося місця. Люди зібралися в цій квартирі, тому що вона була поруч з аптекою та самим доктором Бергманом, який в ній працював.

Крамниці також були розграбовані. Коли селяни побачили порожні будинки, почали їх грабувати, оскільки єврейських мешканців було вбито, вони почали виносити з будинків все… Після того, як єврейські будинки були повністю пограбовані, вони вдерлися на склади, що залишилися з часів совєтської влади, і пограбували все, що знайшли. Це масове пограбування тривало весь недільний день до настання ночі… Вони «забули» про євреїв, і день минув без подальших інцидентів. Коли селяни повернулися до своїх сіл у неділю ввечері, вони розповіли всім про різанину, яка була вчинена проти євреїв у містечку. Звістка про погром поширилася, і наступного дня, у понеділок вранці, 6 липня 1941 р. [це мала бути неділя – 6 липня, або понеділок 7 липня – К.Т.], погроми проти євреїв повторилися у всіх навколишніх селах, але цього разу різанина була ще жахливішою, оскільки вбивали не вогнепальною зброєю, а лише сокирами, залізними прутами та палицями…

В інших селах між Отинією та Коломиєю, в кожному селі було по два-три євреї, і майже всіх їх убили [можливо така доля спіткала тих євреїв, які могли залишатись в німецькій колонії Нойдорф неподалік Отинії. В 1934 р. там проживало 120 євреїв. На початок Другої світової війни Нойдорф, які і Мікульсдорф, майже знелюднів. Німці були або виселені відповідно пакту Молотова-Ріббнетропа або депортовані пізніше совєтською владою. Відповідно «Списку Яд Вашем» та пошуковому слову «Нёйдорф. Тлумач» (не плутати з євреями, депортованими з одного або кількох однойменних німецьких міста Нойдорф, пошукове слово «Нёйдорф.

Германия») загинув в Отинії в 1942 р. уродженці Нойдорфу одружений торговець Лайбиш Кноль, цілком вірогідно, що разом із батьком Гершем та матір'ю Шейндил[443], а також його сестра – заміжня Сара (Салька) Кремер, цілком вірогідно, що разом із чоловіком Менделем[444] – К.Т.]. Тих, кого не убили, вночі вигнали українські селяни, одягненими лише в сорочки… Кілька молодих євреїв із доктором Бергманом, який служив міським лікарем (українських лікарів не було) і пішли оглядати тіла. Вони збирали по чотири мертвих в одну труну і доставляли на кіркут. Була ніч, середа, 8 липня [6 липня[445] – в ніч на неділю або ніч на середу 9 липня – К.Т.].

… викопали дві величезні могили, розділивши лише чоловіків і жінок, щоб хоча б так вшанувати пам'ять 138 убитих. Прочитавши Кадиш, усі повертались додому з глибоким сумом і страхом за майбутнє[446].

Серед свідків погрому був доктор Нізенберг та згаданий доктор Бергман із родиною[447], Маріша Дульберг (Малка Розенталь) та її батько Давид, Роман Фіялковський, який після війни проживав у с. Бжозовець, а також Міхал Стаднічук, який жив у с. Міковіці (обидва – в Польщі)[448].

Події вказують на те, що Голокост щодо отинійських євреїв відбувався також в рамках інших трагічних закономірностей, які виокремили архівістки Любов Соловка та Світлана Оришко. Перший етап (жовтень 1941 р. – березень 1942 р.) – геноцид, жертвами якого стали представники інтелігенції. Другий етап (квітень – вересень 1942 р.) т. зв. «акції переселення», депортації в Белжець та розстріли в Шепарівському

---

[443] Лайбиш Кноль.
URL: https://collections.yadvashem.org/ru/names/1431414

[444] Салька Сала Кремер.
URL: https://collections.yadvashem.org/ru/names/1434527

[445] Murder story of Ottynia Jews at the Ottynia Jewish Cemetery. URL: https://collections.yadvashem.org/en/untold-stories/killing-site/15285802

[446] Schnitzer T. Echoes from the Valley of Death / Sefer zikaron le-kehilat Kolomey ve-ha-seviva [Memorial book of Kolomey and its surroundings]. D. Noy, M. Schutzman. Tel Aviv, 1972. 359 p. Pp. 329-330.

[447] Murder story of Ottynia Jews at the Ottynia Jewish Cemetery. URL: https://collections.yadvashem.org/en/untold-stories/killing-site/15285802

[448] Otynia male, sentymentalne kresowe miasteczko / Namyslowskie spotkania kresowe. 23.03.2016. S. 37.

лісі; третій етап (жовтень 1942 р. – червень 1943 р.) – проведення «ліквідаційних акцій»[449].

Інші узагальнення дозволяють вказати на те, що в Отинії було створено гетто, яке функціонувало впродовж 6 вересня 1941 р. – 28 лютого 1943 р.[450] та зайняло територію навкруги синагоги в центрі містечка. Напочатку окупації *вони видали указ усім євреям віком від 11 років носити жовті пов'язки на правому рукаві…*[451]. Це підтверджують спогади колишньої отинійки, польки п. Анелії[452]. В гетто перебувало *понад 2,1 тис. євреїв. У вересні 1942 р. 1,2 тисячі євреїв вивезли до Станіславовівського гетто [в період травня-грудня 1942 р. серед 20 тис. євреїв, яких розстріляли на кіркуті в Станіславі та на території млина Рудольфа, розстріляли також отинійців*[453] *– К.Т.], ще 900 – в гетто в Тлумачі. Загалом було знищено близько 2,2 тис. євреїв району*[454].

Більшість публікацій, де йдеться про знищення єврейської громади Отинії в вересні 1942 р. звужують події до кануну свята Суккот 5703 року єврейського календаря, який припав на 25-26 вересня. Ця акція масового винищення відбулась відповідно драматичної закономірності. Багато розстрілів і депортацій відбулись в дні єврейських свят для морального приниження, подавлення духовного опору приреченої спільноти.

Під територією Отинійського гетто варто розуміти більшу частину, якщо не весь єврейський квартал Отинії в районі (Головної) синагоги. Про гетто інформація майже відсутня. Єдиний архівний документ, що

---

[449] Соловка Л., Оришко С. 150 із 150 тисяч… Голокост євреїв Прикарпаття як складова етнодемографічної катастрофи Східної Галичини / наук. ред. Максим Гон. Івано-Франківськ: Фоліант, 2019. 576 с. С. 183-184.

[450] Ghettoliste ZRBG Lenkungsgruppe. 182 p. P. 104.
URL: https://www.aviv.org.il/pdf/Ghetto-Liste-Stand-10.12.2015.pdf

[451] Archiwum Żydowskiego Instytutu Historycznego, sygn. 301/2153. Dział relacji ocalonych z Zagłady. Courtesy of Tomasz Gonet.

[452] Rozmowa z urodzoną w Uhornikach koło Otyni, na Pokuciu – Anielą Piotrowską // Namyslowske spotkania kresowe. 29.02. 2018. Ss. 8-23. S. 16.

[453] Murder story of Ottynia Jews at the Ottynia Jewish Cemetery.
URL: https://www.yadvashem.org/YV/en/about/institute/killing_sites_catalog_details_full.asp?region=Stanislawow&title=Stanislawow%20region%20(until%201939%20Poland)

[454] Гутор М. Крах в історії єврейських громад Івано-Франківщини: Отинії, Перегінського, Печеніжина, Пістеня, Рогатина, Рожнятова, Снятина, Солотвина, Стратина, Татарова. НІМЗ «Бабин Яр». Київ, 2024. 73 с. С. 5.

вдалось виявити, надзвичайно важливий. Це акт № 9 районної Надзвичайної комісії (копія) «Про знищення совєтських громадян шляхом організації «гета» в 1943 р. травня місяця німецько-фашистськими варварами на основі показів свідків»[455]. І хоча дата організації гетто помилкова, оскільки за сумною логікою окупації 1943-й рік – це було занадто пізно для створення гетто, наведені в документі факти мають багато підтверджень з інших джерел.

… в 1943 р. за наказом уповноваженого гестапо Келі Айхер (?) та Крейцфера (?) та за безпосередньої участі українсько-німецької поліції, було організовано в містечку Отинії в травні місяці 1943 р. єврейське гетто, куди було зігнано тисячу євреїв жінок, дітей, старих, чоловіків, де над останніми знущались, не давали харчів та забороняли виходити під загрозою смерті, ганяли на важкі земляні роботи. Одночасно виконуючи так званий живий контингент, в м. Тувмач вивезено партіями по сто людей і по п'ятдесят, звідки останні не повертались. В такий спосіб було вивезено 900 людей, доля останніх невідома. Інші сто осіб із гетто, були спіймані в різний час українською поліцією та розстріляні[456].

За свідченням Михайла Ясинського *в вересні 1942 р. поліція заарештувала 12 цивільних євреїв. Вони були розстріляні на кіркуті. Серед них були: Ісайт, Рівка Клейнберг, Гімайлер…*[457]. За іншими джерелами кількість розстріляних рахують *до 100 інтелігентів*[458]. Це могли бути ті люди, які переховувались[459]. Про цю або іншу страту свідчила Хана Готвейн, якій на той момент було 13-14 років. Вона жила навпроти кіркуту, була серед тих, кого примусили копати яму для жертв, вказала на

---

455 ДАІФО. Ф. Р-98. Оп. 1. Спр. 55. Акр. 4.

456 Ibidem.

457 Untold Stories – Murder Sites of Jews in Occupied Territories of the ussr. URL: https://www.yadvashem.org/YV/en/about/institute/killing_sites_catalog_details_full.asp?region=Stanislawow&title=Stanislawow%20region%20(until%201939%20Poland); Murder story of Ottynia Jews at the Ottynia Jewis Cemetery. URL: https://collections.yadvashem.org/en/untold-stories/killing-site/15285802

458 Дуглас Хатт у пошуках предків в Отинії.
URL: https://www.youtube.com/watch?v=3Xa2tEnhGgg&t=26s

459 Murder story of Ottynia Jews at the Ottynia Jewish Cemetery. URL: https://collections.yadvashem.org/en/untold-stories/killing-site/15285802

місцевого мешканця Яшінського, як одного з очільників цієї нічної страти та його сина[460].

У 1943 р. 16-річна Анна Любіч, уроджена Вейсман, втекла з дядьком Юзефом Ренартом з Отинійського[461] або Станіславського[462] гетто. Вони кілька місяців переховувались в навколишніх лісах разом із родиною – дядьком Рувеном Вайсманом (втратив дружину, доньку та сина), матір'ю Пепі Ренерт-Вайсман і молодшою сестрою Євою. В пошуках надійного сховку всі прибули до с. Свєнти Станіслав. Взимку 1943 р. на прохання іншого втікача Шуліма – отинійського лікаря, втікачів прихистила родина Юзефа та Марії Плазінських. У Шуліма, який лікував доньку Плазинських Зузанну, загинула вся родина, потім і він. Батько Анни, Ізраїль Крігер, отинійський комерсант, був вбитий в 1941 р. Анна та її дядько залишалися в схованці майже рік. Щовечора їх запрошували в будинок до Плазинських із схованки, а в неділю – на спільну трапезу[463]. Щоб відплатити Плазинським після війни, Анна та Юзеф купили родині, яка втратила будинок під час боїв, віз і коня, підтримували з ними зв'язок протягом багатьох років. В 1992 р. родину Плазінських нагородили званням Праведник народів світу[464].

Село Святий Станіслав або Свєнти Станіслав з 1946 р. – Станіславівка Коломийського р-ну Івано-Франківської

---

[460] Idib.

[461] Допис користувача Myroslav Dubei.
URL: https://www.facebook.com/groups/ugornyky.history/posts/1500111897419562/

[462] Aleksiun N. Story of Rescue – The Plazinski Family.
URL: https://sprawiedliwi.org.pl/en/stories-of-rescue/story-rescue-plazinski-family

[463] Gonet T. Pomoc Żydom na terenie przedwojennego województwa stanisławowskiego podczas okupacji niemieckiej 1941-1944. Katowice–Warszawa, 2025. 807 s. S. 365. Courtesy of Tomasz Gonet.

[464] Ibidem.; Допис користувача Myroslav Dubei. URL: https://www.facebook.com/groups/ugornyky.history/posts/1500111897419562/;
Sprawiedliwa wśród Narodów Świata – Zuzanna Warchoł. URL: https://www.youtube.com/watch?v=CnWDjCyt1CA&embeds_referring_euri=https%3A%2F%2Fsprawiedliwi.org.pl%2F&source_ve_path=Mjg2NjY;
Юзеф Ренарт. URL: https://collections.yadvashem.org/ru/names/11051483;
Анна Любич. URL: https://collections.yadvashem.org/ru/names/11051482

обл., розташовано приблизно в 13 км від Отинії. Не плутати із с. Шевченкове Івано-Франківського р-ну (назва з 1940 р.).

Те, що євреї знайшли притулок та порятунок в цьому селі може здаватись і випадковим і логічним одночасно. На перше січня 1939 р. в селі проживало лише 10 євреїв. Їхніми сусідами були 600 українців, а також 1 575 поляків-католиків[465]. Отже, присутність євреїв для окупаційної влади в селі могла бути взагалі неочікуваною, отже люди залишались непомітними для облав та донощиків.

Навіть при мінімальній інформації про Отинійське гетто зрозумілим є те, що саме в ньому опинились замкненими майже всі місцеві євреї. На 1 січня 1939 р. в містечку проживало 1.9 тис. євреїв[466]. Можливо, що серед них також опинились єврейські мешканці з навколишніх сіл, наприклад, з Угорників та Нойдорфа, якщо вони не були вбити в короткий період після початку окупації. Уродженку Угорників Клару Дульберг (1910 р/н) вбили в Отинії в 1941 р. або в 1942 р.[467] Ця інформація була виявлена Філом Шпігелем та передана в Яд Вашем. Шпігель здійснив мандрівку в Отинію наприкінці 1990-х років, щоб побачити містечко, де народився та жив його батько. За свідченнями Владислава Жука, серед трьох євреїв, розстріляних в 1942 р. на його очах на отинійському кіркуті були отинійці Шнейдер із сестрою та один євреї з Угорників[468]. В Отинійське гетто було депортовано Маркуса та Вітту Шомів з с. Голосків Коломийського р-ну Івано-Франківської обл. Вони вижили та емігрували до США через табір для переміщених осіб «Єгер Казерне» (Кассель,

---

[465] Кубійович В. Етнічні групи південнозахідньої України (Галичини) на 1.1.1939 = Ethnic groups of the South-Western Ukraine (Halyčyna-Galicia) 1.1.1939: нац. статистика Галичини; vorwort G. Stadtmuller. Wiesbaden: Harrassowitz, 1983. XXV, 173 с. С. 37.

[466] Ibidem. C. 92.

[467] Page of testimony. URL: https://namesfs.yadvashem.org//arch1_yadvashem//200002161519_282_7467/111.jpg

[468] Murder story of Ottynia Jews at the Ottynia Jewish Cemetery. URL: https://collections.yadvashem.org/en/untold-stories/killing-site/15285802

Німеччина)[469]. Загинув в Отинії в 1942 р. уродженці Нойдорфу одружений торговець Лайбиш Кноль, цілком вірогідно, що разом із батьком Гершем та матір'ю Шейндил[470], а також його сестра – заміжня Сара (Салька) Кремер, цілком вірогідно, що разом із чоловіком Менделем[471]. З великою долею вірогідності можна стверджувати те, що євреїв з Мікульсдорфа – передмістя Отинії, змусили переселитись в саме містечко, в єврейський квартал. Цього вимагала драматична логіка організації нацистами будь-якого єврейського гетто.

Початковий етап функціонування гетто супроводжувався трагедією, яку описав Філ Шпігель. *Хоча мій батько не втратив жодного близького родича під час Голокосту, протягом багатьох років він зберігав у своєму серці величезний смуток щодо руйнування його містечка. Одного разу він розповів мені, що на службі Коль Нідрей на початку Йом Кіпур [29 вересня 1941 р. – К.Т.] у нього завжди боліла голова. Я запитав, чому так, адже піст тільки починався. Він пояснив, що це не має нічого спільного з постом; це була пам'ять про ніч Коль Нідре 1941 р., коли нацисти облили бензином синагогу в Отині, заповнену віруючими, і підпалили її*[472]. З мемуарів Роберта Блюменфілда можна почерпнути той факт, що в 1941 р. синагога в Отинії була облита бензином та підпалена разом із людьми[473]. Така сама тактика була використана нацистами і, наприклад, в Перемишлянах, де *всі чотири божниці німецьке військо облило бензиною, підпалило їх, ловить євреїв і кидає живцем в огонь; при цьому підбехтує міське шумовиння до*

---

[469] Маркус Шом. URL: https://collections.yadvashem.org/ru/names/11196562; Витта Шом. URL: https://collections.yadvashem.org/ru/names/11196547

[470] Лайбиш Кноль.
URL: https://collections.yadvashem.org/ru/names/1431414

[471] Салька Сала Кремер.
URL: https://collections.yadvashem.org/ru/names/1434527

[472] Допис користувача Myroslav Dubei.
URL: https://www.facebook.com/groups/ugornyky.history/posts/1475217773242308/

[473] Blumenfeld R. Memories of a Vanished Time: A Tribute to My Mother and Father. Kindle Edition, 2022. 288 p.
URL: https://books.google.com.ua/books?id=LJWkEAAAQBAJ&pg=PA1877&dq=ottynia&hl=uk&newbks=1&newbks_redir=0&sa=X&ved=2ahUKEwi81L2S_ZmQAxWBa_EDHZ3pAawQ6AF6BAgHEAM#v=onepage&q=ottynia&f=false

биття євреїв[474]. На додаток отинійка п. Стефанія бачила як під час окупації в 1941 р. євреїв зачиняли в синагозі, довго їх там не тримали – два-три дні, а потім вивозили на вантажівках[475].

> ***Коль Нідрей*** – це молитва, яку читають у синагозі на початку вечірньої служби в Йом Кіпур, до заходу сонця. Названа за першими словами, з яких вона починається на івриті. Коль Нідрей перекладають як «Всі обітниці»[476].

Можна зазначити те, що хоча б в певний момент «мертві отинійські євреї допомогли живим» відтермінувати і їх загибель. *У березні 1942 р. німецька влада зобов'язала юденрати Станіслава, Тернополя, Львова передати інформацію про всіх мешканців гетто, яких підтримувала громада, тобто бідних жебраків, дітей-сиріт, старих батьків, чиї діти загинули. На той час вже знали, що переселення, про яке торочать нацисти, це просто знищення. Усі рабини висловилися проти подання такої інформації. У Станіславі з ініціативи рабинів, які очолювали й соціальний відділ, подали списки розстріляних євреїв з Тлумацького, Калушського, Отинівського районів*[477].

Уродженець Отинії Мендель Шлейфер (1.06.1913 р/н. – ?) – молодий художник, який подавав великі надії, в 1938 р. надіслав своїй сестрі Рут (Рекель) Дульберг в Нью-Йорк свою єдину збережену нині картину «Суд Соломона». Він був одним з дітей годинникаря Абрама (Лейба) Шлейфера та його дружини Сари. В 1941 р., разом із батьками, Мендель був вигнаний в Львівське гетто. Їх імена розміщено на меморіалі жертвам з Отинії на цвинтарі «Beth Moses Cemetery» (Нью-

---

[474] Шкільник М. Врятування Великого рабина з Белза / В боротьбі за Українську Державу. Світова Ліґа Українських Політичних В'язнів / Ред. Михайло М. Марунчак. Вінніпег, 1990. 1294 с. С. 739-742. С. 740.

[475] Execution of Jews in Otyniya. URL: https://yahadmap.org/#village/otyniya-ottynia-otynia-ivano-frankivsk-ukraine.632

[476] Коль Нидрей. URL: https://toldot.com/kolNidrey.html

[477] Ковба Ж. Релігійне життя євреїв Східної Галичини в період Другої світової війни // Друга світова війна і доля народів України: Матеріали 2-ї Всеукраїнської наукової конференції, м. Київ, 30-31 жовтня 2006 р. Київ: Зовнішторгвидав, 2007. 416 с. С. 134-155. С. 148; із посиланням на: Fenerman I. Pamiętnik ze Stanislawowa // Biuletyn Żydowski Instytut Naukowy, 1966. № 59. S. 66.

Йорк) та в Долині Знищених громад (спільнот) в Яд Вашем. Картина була подарована спадкоємцями Шлейфера Центру вивчення Голокосту при приватному університеті «Wagner College» (Нью-Йорк) в 2023 р.[478]

Жертвою Львівського гетто став також отинійський шойхет Гедалке. Спогади рабина Кахане про нього наступні. *У хвості колони я побачив знайому високу людину з кучерявими пейсами і чорними пронизливими очима. На ньому був чорний светр, під пахвою він ніс таліт. Це був Гедалке, шойхет з Отинії. Я знав його з дитинства, тоді росіяни всіх євреїв Отинії переселили до Гримайлова. Як він опинився у Львові, я не знаю. Щоп'ятниці він приходив до мене просити милостиню. Якось, коли я запитав його, чому він разом з іншими євреями не повернувся до Отинії [вірогідно, що мова йде про примусове виселення під час Першої світової війни з зони бойових дій та можливість повернення після завершення війни – К.Т.], він відповів, що більше не хоче проливати кров. Він не хотів працювати шойхетом, тому що боявся, що після смерті його душа переселиться в чорну корову. Більше нічого він не став пояснювати. Тепер, коли він підійшов ближче до мого спостережного пункту, я помітив, що його губи ворушяться – він щось бурмотів. Можливо, він читав молитви, вітаючи Шабат?*

З моїх уст готові були злетіти слова, якими охоплена розпачем дружина Йова дорікає чоловікові: «Ти ще міцно тримаєшся в невинності своїй?» (2:9) Ти усе ще шойхет, Реб Гедалке? Ти, як і раніше, сповнений полум'яної віри? Якщо це так, Гітлер може забрати твоє тіло, але не твою душу[479]. Цей єдиний погляд на Гедалке Кахане зміг зробити тоді, коли чоловіка вели по вул. Старотандитній [нині – Мулярська] до трамваю в колоні з декількома сотнями людей, в основному жінок, дітей і старих, яких схопили після чергової облави в гетто.

---

[478] WCHC gifted with painting by artist Mendel Schleifer, murdered in the Holocaust. URL: https://wagner.edu/wchc-gifted-painting-artist-mendel-schleifer-murdered-holocaust/

[479] Кахане Д. Щоденник Львівського гетто: спогади рабина Давида Кахане / упоряд. Ж. Ковба; Центр європейських гуманітарних досліджень Національного ун-ту «Києво-Могилянська академія»; Меморіальний комплекс історії Голокосту. Вид. 2-е. Київ: Дух і літера, 2009. 276 с. С. 98-99. Courtesy of Electronic library «Ukrainica». URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0005130

В Рівненському гетто загинув отинієць Соло Генрих Ваттенберг (1900 р/н), який мешкав в місті та був взятий на облік юденратом в січні 1942 р.[480] 13 липня 1942 р. гетто було ліквідовано, всі ув'язнені – вбиті.

Іншим місцем страт отинійських євреїв став згаданий Шепарівський ліс. *В 1980-х роках… уродженець Раківчика, розповів мені, як став випадковим свідком розстрілів євреїв в Шепарівському лісі: «Колону вели вглиб лісу до спеціально викопаної ями. В колоні було багато матерів з немовлятами на руках. Есесівець підійшов до однієї жінки, відібрав дивину, взявши за ноги, з розмаху розбив дитині об дуба голову і жбурнув в яму»*[481]. За свідченнями очевидців, *людей вивозили на автомашинах під наглядом есесівця з автоматом у принизливій позі: на колінах, головою додолу*[482].

Можливо, що одними з перших в Шепарівському лісі були розстріляні ті люди, про яких у своїх спогадах розповідав Хаїм Карл Кауфман – член єврейської ради, юденрату в Городенці. Його спогади та свідчення Бодінера – це єдина інформація про юденрат в Отинійському гетто. *У листопаді 1941 р. делегація євреїв з Отинії прибула до Городенки та попросила голову місцевої ради спробувати організувати звільнення кількох сотень євреїв з Отинії, яких було заарештовано та депортовано в невідоме місце. Доктор Гессель (?), як голова групи, пішов до губернатора. Губернатор сказав їм, що якщо євреї Отинії дадуть йому два кілограми золота…, то він спробує звільнити ув'язнених євреїв протягом тижня. На знак своїх добрих намірів губернатор… надав делегації перепустки на повернення до Отинії. Через кілька днів делегація повернулася в супроводі доктора Гесселя, щоб передати губернатору все, що той вимагав. Через вісім днів вони повернулися з Отинії та повідомили доктору Гесселю, що ув'язнених євреїв не звільнили. Коли доктор Гессель звернувся до губернатора з цією інформацією, той виглядав дуже здивованим і пообіцяв зв'язатися з тим, хто відповідає за цих ув'язнених, і спробувати домогтися звільнення євреїв. Він попросив делегацію повернутися до Отинії… Зрештою, делегація з Отинії повернулася і дізналася, що затриманих*

[480] Соло Генрих Ваттенберг. URL: https://collections.yadvashem.org/ru/names/6557617

[481] Хавлюк М. Отинія: Історичні нариси. Коломия: ВПТ «Вік», 1998. 148 с. (Бібліотечка «Вільного голосу»; Вип. 1). С. 77.

[482] Ibidem.

одразу після арешту вивели в ліс, розстріляли та поховали на місці[483]. Можливо, про це вимагання дорогоцінностей згадував отинієць Бодінер. *Відразу після операції [масового винищення – К.Т.] гестапо прийшло до нашого комітету та вимагало великих внесків у золоті та дорогоцінних предметах під страхом смерті*[484].

Розпочинаючи з 1993 р. в Шепарівському лісі, який є автентичним простором пам'яті в самому широкому розумінні цього виразу, відкрили кілька меморіалів на честь загиблих євреїв, поляків і українців. Пам'ятний знак на місці розстрілу євреїв з текстами на івриті, їдиші та українською мовами було відкрито за участі 28 євреїв з Коломиї, які вижили під час Голокосту. Надалі частину пам'ятника із написами українською мовою було пошкоджено в червні 1994 р.[485] Реконструкція завершилася 28 вересня 2011 р. за сприяння єврейської громади до 70-ї річниці початку масових розстрілів в Бабиному Яру. Національність жертв на відновлених табличках не згадувалась. Табличка з текстом українською мовою, де згадувалося слово «колаборанти», незабаром знову була пошкоджена. Наразі на достатньо занедбаному меморіалі розміщено такий текст українською мовою та на івриті: *«Вічна пам'ять євреям Коломиї та навколишніх місць, загиблих від рук нацистських катів. 1941-1944»*[486]. Цей пам'ятний знак є зразком відновленої пам'яті. Вандалізм свідчить про те, що місцеві громади все ще на шляху до прийняття минулого та євреїв до колективного «ми». Ще один пам'ятний знак «Хрест жертвам фашизму» із 70 іменами українців було встановлено майже на тому ж місці, що й згаданий знак, у 1994 р. Обидва знаки є символами розділеної пам'яті.

Означеним, як місце пам'яті, але не у зв'язку з Отинією, є ліс неподалік с. Павлівка[487] (до 1946 р. – с. Павелче). Одним з перших *місць*

---

[483] Kaufman Ch. K. In the time of murder / Yizkor (Memorial) Book of Horodenka, Ukraine. URL: https://www.jewishgen.org/yizkor/gorodenka/gor286.html

[484] Archiwum Żydowskiego Instytutu Historycznego, sygn. 301/2153. Dział relacji ocalonych z Zagłady. Courtesy of Tomasz Gonet.

[485] Spiegel Ph. Ottynia. URL: https://kehilalinks.jewishgen.org/ottynia/ottynia.htm

[486] Сандецька Н. Занедбано й забуто: меморіал десяткам тисяч жертвам Голокосту в Коломиї у жахливому стані.
URL: https://kl.informator.ua/uk/zanedbano-j-zabuto-memorial-desyatkam-tysyach-zhertvam-golokostu-v-kolomyyi-u-zhahlyvomu-stani

[487] Murder story of Ottynia Jews in the Pawełcze Forest.

масових вбивств на окупованих нацистами територіях став у серпні 1941-го «Чорний ліс», що простягнувся на північно-західній околиці Станиславова. Ще не вляглася земля на братських могилах жертв тюрми нквс у лісі на передмісті Пасічна, відомому нині як «Дем'янів лаз», як новий окупант відкрив лік тисячам власних жертв у лісі неподалік – між селами Павлівка, Загвіздя, Угринів та Рибне… Якщо задатися ціллю, у ньому можна віднайти більш ніж скромну стелу з написами українською та івритом, що сповіщає про трагедію перших днів серпня 41-го, яка забрала життя 2 865 людей… [неподалік меморіали на честь 300 розстріляних польських інтелігентів і 500 жертв нквс – К.Т.] саме тут, як стверджує авторитетна дослідниця Голокосту на Прикарпатті Любов Соловка, покояться рештки трьох тисяч розстріляних інтелігентів-євреїв, наших земляків. Це була найбільша на той момент нацистська «Intelligenzaktion», спрямована на фізичне винищення саме освіченої еліти, подібна до тих, які у липні 1941-го було скоєно у Львові та Кремінці[488]. Моторошні подробиці вбивств жертв, яких вивозили в цей ліс зі Станіславського гетто, а також *винищення совєтських громадян в провінційних містах та селах Станіславської обл.*[489], деталізовані в документах Надзвичайної комісії в фондах ДАІФО. Серед свідків Голокосту були Меїр Вереd, якому в 1941 р. було 14 років, Хана Готвейн, якій в 1941 р. було 13 років, а також згаданий вище 35-річний Кремер. *Напередодні або після Рош га-Шана відбулася велика операція з убивства, під час якої близько 800-900 людей зібрали біля сараю. Точніше, це колись було подвір'я місцевого рабина під час Першої світової війни [будинок Хаїма Хагера – К.Т.]. Пізніше звідти їх відвезли до Павельческого лісу, де всіх розстріляли…*

Вранці 5 жовтня 1941 р., в неділю, напередодні свята Суккот [слідує за Рош га-Шана – К.Т.], поліція безпеки [SiPo, Шупо – К.Т.] та загін служби

URL: https://collections.yadvashem.org/en/untold-stories/killing-site/15285844

[488] Брухаль Г. Вшанування жертв Голокосту.

URL: https://www.golos.com.ua/article/263735;

Степаненко О. Датою 3 серпня 1941 року було позначено початок трагічних жнив Голокосту в місті Станиславові.

URL: https://zolotapektoral.te.ua/%D1%87%D0%BE%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%B9-%D0%BB%D1%96%D1%81-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D0%B6%D1%83%D1%94-%D0%B2%D1%96%D0%B4%D0%BB%D1%96%D0%BA-%D0%B4%D0%B5%D1%81%D1%8F%D1%82%D0%B8/

[489] ДАІФО. Ф. Р-98. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 140-150.

безпеки СД, разом з кількома членами української допоміжної поліції, прибули до Отинії на кількох вантажівках. Люди про це не знали і залишалися вдома. Поліцейські, зі свого боку, несподівано оточили місто та почали виводити з домівок людей похилого віку та дітей і відправляти їх до великої школи. Вони зібрали понад тисячу євреїв, що залишилися в місті, і відвезли їх усіх або до великої будівлі школи [можливо приміщення школи барона Гірша – Т.К.] або (за іншим джерелом) до синагоги в східній частині міста. Більшість людей, які там зібралися, були літніми людьми. Під час їхнього перебування тут нікому не дозволялося виходити; тих, хто намагався втекти, розстрілювали на місці. А після цього їх ніхто більше не бачив. Я маю на увазі, тих, кого забрали, більше не бачили. Кілька сотень мешканців міста забрали і зникли… [Серед них були] літні люди, жінки та діти, без винятку… Потім євреїв погрузили у вантажівки та відвезли до лісу біля сучасного села Павлівка, на північний захід від Станіславова. Після прибуття на місце вбивства жертв – жінок, дітей, людей похилого віку та деяких чоловіків – розстріляли. Їхні особисті речі конфіскувала українська допоміжна поліція. В той день 1.3 тис. людей було розстріляно, включно із 400 немовлятами, 300 жінками, 300 людьми похилого віку та 300 молодими чоловіками[490].

Шепарівські ліс, який, як місце пам'яті поєднаний із лісом поблизу Павлівки, а також саму Отинію, можна назвати тими місцями трагедії, де гаупштурмфюрер СС Ганс Крюгер – начальник поліції безпеки в Станіславі, засуджений до довічного ув'язнення в 1968 р., реалізував одну з тактик масового винищення євреїв. *В листі до міністра закордонних справ Третього рейху Ріббентропа етнічний німець зі Станіславова скаржився на події в місті та регіоні: «Пан Крюгер застосував таку ж тактику й в інших населених пунктах Станіславського району, наприклад, у Татарові, Делятині, Косові, Коломиї тощо, де тисячі євреїв були розстріляні та поховані живцем»… Масові вбивства, що проводилися штаб-квартирою охорони кордонів (Grenzpolizei-Kommissariat) у Станіславові (сьогодні Івано-Франківськ) на південному сході Галичини під командуванням капітана СС Ганса Крюгера з 1941 по 1943 рік. Протягом шістнадцяти місяців ця невелика поліцейська дільниця,*

[490] Murder story of Ottynia Jews in the Pawełcze Forest.
URL: https://collections.yadvashem.org/en/untold-stories/killing-site/15285844

в якій налічувалося лише 25 осіб, організувала та здійснила розстріл близько 70 тис. євреїв та депортацію ще 12 тис. до таборів смерті»[491].

Опонуючи совєтській енциклопедії «З історії міст та сіл Української срс. Івано-Франківська обл.» про те, що в Отинії 45 людей вбили впродовж перших двох місяців окупації та всього 730[492], Михайло Хавлюк в 1998 р. вперше опублікував інформацію про знищення майже усіх євреїв міста – 1 730 осіб[493]. В дискусії про кількість жертв важливо визначити на які цифри спирались упорядники совєтського видання. Кількість в 45 жертв – це цифра зі згаданого вище «Акту про звірячий розстріл 45 людей в містечку Отинія Станіславської обл. в серпні 1941 р.», що був складений в 1945 р.[494] Це жертви погрому. Причини публікації саме цієї цифри можуть бути дуже різними. В будь-якому випадку це було вигідно саме для ідеології, а не встановлення історичної справедливості. На які документи спирались редактори енциклопедії говорячи про 730 жертв, ми визначити не змогли.

Разом із тим, в неопублікованих іншими дослідниками «Відомостях про збитки в Отинійському районі Станіславської обл., нанесених німецько-угорськими окупантами» в графі «Отинія» фігурує цифра *«забито людей – 1 730»* (щодо Угорників – *130 забитих людей*)[495]. Знову можна підкреслити цинічність мови совєтської бюрократії, яка віднесла жертв до *«збитків в людях»*, а ці цифри були вказані поряд із таким збитками, як *«забрано худоби; зруйновано будівель, знищено посівів»* тощо[496]. Порівняння цифр жертв в 730 та 1 730 осіб, дає деякі підстави вважати те, що оприлюднена кількість жертв була свідомо зменшена

---

[491] Pohl D. Hans Krueger and the Murder of the Jews in the Stanislawow Region (Galicia) // Yad Vashem Studies. 1998. Vol. 26. Pp. 239-265. Pp. 1/24-2/24, 14/24-15/24.
URL: https://wwv.yadvashem.org/odot_pdf/Microsoft%20Word%20-%202292.pdf

[492] Історія міст і сіл Української рср: В 26 т. Івано-Франківська область. АН Урср. Інститут історії. Київ: Голов. ред. Уре АН Урср, 1971. 639 с. С. 317.

[493] Хавлюк М. Отинія: Історичні нариси. Коломия: ВПТ «Вік», 1998. 148 с. (Бібліотечка «Вільного голосу»; Вип. 1). С. 77.

[494] Murder story of Ottynia Jews at the Ottynia Jewish Cemetery. URL: https://collections.yadvashem.org/en/untold-stories/killing-site/15285802

[495] Ibidem. Акр. 48.

[496] Ibidem.

шляхом «упущення» однієї цифри, яка означала – тисячу «упущених» життів.

В 2019 р. Соловка та Оришко подали нові цифри: 2.2 тис. жертв по Отинійському району, 100 – вбиті в Отинії, 1.2 тис. – вигнані в Станіславське гетто, а 900 – в гетто в Тлумачі[497]. Дослідники спираються на матеріали ДАІФО:

1. Акту № 3 районної Надзвичайної комісії «Про розстріли та знущання над совєтськими громадянами Отинійського району Станіславської обл. німецько-фашистськими загарбниками та їх прямими спільниками з української німецької поліції в період 1941 р. серпня місяця з метою винищення та поневолення совєтських громадян Отинійського району» (копія);

2. Акту № 25 «Про розстріли по Отинійському району Станіславської обл. совєтських громадян в період 1941, 1942, 1943, 1944 р.» (копія). Особливістю цього документу є те, що *всі перелічені жертви (в Отинії – 60, а в Угорниках – одна особа), складають більшу частину українського населення та були розстріляні з метою поневолити український народ шляхом терору. <u>В даному акті не враховані акти зі знищення єврейського населення по Отинійському району</u> [підкреслено нами – К.Т.]*[498]. Ці акти ми не виявили в архіві;

3. Список розстріляних німецькими окупантами під час окупації Отинійського району Станіславської обл. зафіксував те, що 23 жертви (вказано стать, соціальний стан – всі землероби-селяни та рік загибелі – 1944 р.) вказані під №№ 1496-1518 – це отинійці та отинійки, але без визначення їх національності[499]. Серед них є імена та прізвища людей, які можна трактувати як такі, що мають єврейське (в списку Яд Вашем імена цих жертв відсутні), польське або українське походження;

4. Процитований акт № 9 про створення Отинійського гетто;

5. Процитований акт № 5 про погром в серпні 1941 р.

При цьому, відповідно актів, спочатку 5 серпня 1941 р. відбувся погром, жертвами якого стали 45 осіб. Потім, також в серпні 1941 р. *було організовано облаву на єврейське населення, при цьому облава*

---

[497] Соловка Л., Оришко С. 150 із 150 тисяч… Голокост євреїв Прикарпаття як складова етнодемографічної катастрофи Східної Галичини / наук. ред. Максим Гон. Івано-Франківськ: Фоліант, 2019. 576 с. С. 142, 151.

[498] ДАІФО. Ф. Р-98. Оп. 1. Спр. 55. Акр. 5.

[499] Ibidem. Акр. 21-21-зв.

супроводжувалась звірячими побиттями, коли було спіймано 1.2 тис. дітей, жінок, старих і вивезено в Станіслав, їх доля невідома. Під час облави було розстріляно лікаря Гінсберга та двох українців, прізвища яких не встановлені[500]. Потім, в травні 1943 р. було створено гетто, де зібрали тисячу людей, яких послідовно знищили.

Стосовно Станіславського гетто необхідно зазначити те, що в ньому опинились отинійці, які на початку війни проживали не лише в самій Отинії. Тут напередодні війни проживало чимало отинійців. В 1929 р. в Станіславі народились Генрік Арбейт та Гірш Шлезінгер, в 1930 р. – Лусія Шорр та Матильда Бретгольц, в 1931 р. – Еда Вайденфельд та Копель Шнайдер[501]. Хтось з їх батьків, імена яких зафіксовані в міських книгах реєстрації народжень, був з Отинії. Онлайн ресурс «Ancestry.com» – найбільшої генеалогічної компанії в світі, яка через the World Memory Project – частину the Ancestry World Archives Project дозволяє визначити те, що в Станіславі на передодні і, як мінімум в 1940 р. проживали 34 отинійця, в Кракові, як мінімум одна жінка – Перла Наглег Горовиць[502]. Визначення того, якими були долі перелічених людей під час Голокосту (причини та місця загибелі, а також можливі випадки порятунку), потребує додаткових окремих ретельних історико-біографічних досліджень.

У спробі вказати не тільки кількість жертв, а «почути їхні голоси з минулого», необхідно звернутись до баз даних Яд Вашем. Кожний дослідник має можливість аналізувати опубліковані документи спираючись на власну методику та критерії.

В базі даних Яд Вашем опубліковано інформацію про:

- 1 532 вбитих отинійських євреїв. Інформація про дуже багатьох із них – мінімальна, невідомий навіть рік народження. Необхідно зауважити те, що найбільшу кількість імен пошукова система пропонує за пошуковим словом «Отыня» (совєтська назва містечка) та

---

[500] Ibidem. Акр. 1.

[501] Jewish Galicia & Bukovina. URL: https://jgaliciabukovina.net/related_items/110725

[502] United States Holocaust Memorial Museum; Registration forms for Jewish inhabitants of Kraków, Poland, 1940; Record Group: RG-15.058M; File: rg-15_058m_0206-00000160.

«Ottynia» (один з чотирьох варіантів транслітерації назви відповідно довідника Гаррі Мокотоффа[503]);

- 28 – чия доля залишилась невідомою і кого розшукували рідні за сприяння Міжнародної служби розшуку Червоного Хреста[504];
- 36 – тих, які пережили Голокост, одного – 44-річного сержанта Казимежа Вайса, який загинув на військовій службі в 1945 р. під німецьким Боксбергом, трьох, які опинились в евакуації в совєтському тилу[505]. Під час служби в Збройних силах Польщі в нацистський полон потрапили сержанти Юзеф Преффер і Леон Штайнберг. Вони перебували в таборі для євреїв-польських військовослужбовців в Любліні на вул. Липовій, 7 (філія концтабору Майданек), а Штайнберг, окрім того, в таборі в м. Замосць. Обидва зникли безвісти[506]. Відповідно бази даних Меморіального музею Голокосту у Вашингтоні в червоній армії служив та вижив Макс Грінберг, в той час як вся його родина загинула[507].

Серед червоноармійців були: Ісраель Розенберг, мобілізований в 1941 р., потім емігрував до США[508]; Шимон Ренарт, 1806 р/н, 13 запасна

---

[503] Mokotoff G. Where once we walked: a guide to the Jewish communities destroyed in the Holocaust. Bergenfield, NJ: Avotaynu, 2002. 704 p. Pp. 271-272. Courtesy of the Internet Archive.

[504] Відповідно бази даних Архівів Арользена.
URL: https://collections.arolsen-archives.org/en/search/person/82492330?s=ottynia&t=248929&p=0

[505] Yad Vashem. Database. Ottynia. URL: https://collections.yadvashem.org/en/names/search-results?page=6&f_place_permanent_pref_c=5432177;
Yad Vashem. Database. Ottynia. URL: https://collections.yadvashem.org/ru/names/search-results-names?page=1&gn_place=%D0%BE%D1%82%D1%8B%D0%BD%D0%B8%D1%8F&gnt_place=yvSynonym#submitter;
Yad Vashem. Database. Ottynia. URL: https://collections.yadvashem.org/en/names/search-results?page=6&f_place_permanent_pref_c=5432177&f_fate_en=survived

[506] Юзеф Пферрер. URL: https://collections.yadvashem.org/ru/names/11666134; Леон Штайнберг. URL: https://collections.yadvashem.org/ru/names/11671514

[507] Ester Grinberg family papers.
URL: https://collections.ushmm.org/search/catalog/irn716040

[508] Spiegel Ph. Ottynia. URL: https://kehilalinks.jewishgen.org/ottynia/ottynia.htm

стрілецька бригада, загинув в серпні 1941 р.; Самуїл Грінберг, 1922 р/н., рядовий, 182 окрема штрафна рота, поранений в серпні 1945 р. та демобілізований, в 1986 р. нагороджений орденом вітчизняної війни I ст.; Борис Ліндауєр, 1919 р/н, в 1986 р. нагороджений орденом вітчизняної війни II ст.; Хаскіль Займан, 1917 або 1918 р/н, мобілізований в тилу в м. Златоуст Челябінської обл., де залишилась його дружина, 234 гвардійський стрілецький полк, загинув в 15 лютого 1945 р. в Польщі, похований в братській могилі в приватному володінні – в фільварку Дембенкуц (?) або Дембікунд (?) в Варшавському воєводстві або в м. Хелмно; Борис Ліндауєр, 1919 р/н, в 1985 р. нагороджений орденом вітчизняної війни I ст.; Юда Ізакович Латпер (Латнер), 1911 р/н, мобілізований в Коломиї в 1941 р., 208 запасний стрілецький полк, поранений в квітні 1941 р. (всі – відповідно документів ЦАМО).

Можливо те, що в той час, коли 30-річниц Юда Латнер воював на фронті, в Отинії в 1942 р. був вбитий його 54-річниц батько, чоботар Ізак (Іцхак) Латнер[509].

Поза увагою всіх дослідників історії Отинії під час Другої світової війни залишились бланки документів «Узагальнені відомості про встановлені злодіяння, що були вчинені над громадянами срср німецько-фашистським злочинцями по Отинійському району Станіславської обл.». Відповідно записів в них в Отинії було розстріляно 60 та 2 245 мешканців, а 72 та 33 людини було піддано арештам, побиттю та насильству (щодо Угорників – одна людина розстріляна, 25 – арештовані, побиті та піддані насильству[510]). Можливо, що цифра в 60 анонімних для совєтських офіційних документів жертв, фіксує жертв погрому влітку 1941 р.[511] Окрім того, текст згаданого акту № 25 «Про розстріли по Отинійському району Станіславської обл. совєтських громадян в період 1941, 1942, 1943, 1944 р.» (копія) прямо вказує на те, що влада була обізнана із реальною кількістю єврейських жертв в містечку (*<u>В даному акті не враховані акти зі знищення єврейського населення по Отинійському району</u> [підкреслено нами – К.Т.][512]*). Ці факти були зафіксовані певною кількістю актів, але документи, навіть в копіях, в Україні – не залишили. Врешті, місце

---

509 Изак Латнер. URL: https://collections.yadvashem.org/ru/names/836026

510 ДАІФО. Ф. Р-98. Оп. 1. Спр. 55. Акр. 49, 21.

511 Соловка Л. Порівняльний аналіз німецької та угорської зон окупації Галичини (на прикладі подій літа 1941-го). 36 с. С. 7.
URL: http://irs.primordial.org.ua/archives/253

512 ДАІФО. Ф. Р-98. Оп. 1. Спр. 55. Акр. 5.

в офіційній історії на шпальтах «Історії міст і сіл Української рср» та в офіційній пам'яті про війну, отримали не всі. В історичному наративі на десятки років було закріплено лише наступні цифри: *за перші два місяці війни вони [окупанти – К.Т.] розстріляли 45 чоловік, а всього за час окупації стратили 730 мешканців Отині*[513]).

«Список Яд Вашем» заслуговує на детальний огляд, що «відкриє сотні дверей» в оселі, синагоги, школи, крамниці, ресторани та майстерні, де зайняті повсякденними справами проводили дні понад 1 560 дорослих та маленьких отинійських євреїв до того дня, як на їх поріг ступила смерть. Наведені в нашому дослідженні історій жертв, а також деяких врятованих та їх рятівників, дають уявлення про те наскільки великим та безкінечним та різноманітним був знищений єврейських світ лише в окремому східноєвропейському, українському містечку.

Врятовані та їх рятівники /

The rescued and their rescuers.

Марія Суліковська, польська католичка, 1918 р/н, яка зросла в сиротинці, отримала звання «Праведник народів світу» в 1985 р. за порятунок **Ісака Провізора** (Георга Прова, 1920 р/н[514]), який мав бути депортований разом із молодшим братом Генріком в гетто в Тлумач з Отинії. Суліковська – молода одинока мати із донькою-немовлям, до війни винаймала помешкання у Провізорів, під час війни – перебралась в інший будинок та не залишилась байдужою до страждань своїх єврейських сусідів. По війні Ісак Провізор та Марія Суліковська одружились та емігрували в Австралію. Сіднейський єврейський музей в 2019 р. до Дня святого

[513] Історія міст і сіл Української рср: В 26 т. Івано-Франківська область. АН Урср. Інститут історії. Київ: Голов. ред. Уре АН Урср, 1971. 639 с. С. 317.
[514] Исаак Георг Провизор Пров.
URL: https://collections.yadvashem.org/ru/names/13527128

Валентина розмістив в музейному блозі емоційну статтю «Кохання, що постало з темряви» про цю пару.

У День святого Валентина – день, що святкує кохання та романтику, ми ділимося історією сильного кохання, що виникло в період безмежної темряви. В 1939 р. Ісаак Провізор (який пізніше змінив своє ім'я на Джордж Проу в Австралії), польський єврей, зустрів Марію Суліковську, польську католичку, яка орендувала житло у родини Джорджа.

З 1942 р. Джордж був змушений провести пів року, переховуючись від нацистів на цегельні, звідки він час від часу повертався до будинку Марії в Отинію за харчами.

Коли сховану на заводі було виявлено гестапо, групу, яка там переховувалася, депортували до Станіславського гетто, але Джорджу вдалося втекти. Джордж ховався в шафі [від зими 1943 р. в схованці в кутку кімнати за шафою[515] – К.Т.] в будинку Марії, поки червона армія не звільнила Отинію від нацистів. В 1947 р. Джордж одружився з Марією, своєю рятівницею[516].

Провізор присвятив дружині англомовну книгу «Unforgettable heroine» (Незабутня героїня; George Prow. Sydney, N.S.W.: George Prow, 1996. 153 p.). Пані Марія померла в 2002 р.[517] Названа книга є одним із зразків мемуарної літератури, що присвячена Голокосту і є часткою цього особливого пласту сучасної літератури, який на 2024 р. нараховував щонайменше 472 назви[518]. Дізнатись детально про зміст

---

[515] Допис користувача Youth HEAR.
URL: https://www.facebook.com/youthhear/photos/maria-prow-saved-the-lives-of-three-jewish-boys-provided-shelter-and-food-to-man/1096156275878939/; Righteous Among the Nations.
URL: https://racismnoway.com.au/teaching-resources/righteous-among-the-nations/

[516] A love that emerged from darkness. URL: https://sydneyjewishmuseum.com.au/news/a-love-that-emerged-from-darkness/

[517] Допис користувача Youth HEAR.
URL: https://www.facebook.com/photo/?fbid=1096156312545602&set=pcb.1096156369212263

[518] Holocaust memoirs. URL: https://www.monash.edu/arts/acjc/research-and-projects/online-resources-and-mini-sites/holocaust-memoirs

публікації ми змогли завдяки люб'язному сприянню Національної бібліотеки Австралії.

Перший розділ книги починається розповіддю про народження автора в 1920 р. в Отинії та триває до 1941 р., коли нацисти захопили містечко. Другий розділ охоплює період з осені до католицького Різдва 1941 р. Він описує повсякденне життя в містечку та те, як молодий чоловік був змушений покинути місто та переховуватися на сусідніх фермах. Третій розділ – це розповідь про те, як євреї переховувались впродовж 1941 р. Четвертий розділ – це розповідь про арешт гестапо, втечу, зустріч з Марією та початок порятунку. П'ятий розділ книги присвячений 1944-му року, а шостий, завершальний – повоєнному життю та одруженню пари. Історична книга написана як діалог персонажів. В роки Голокосту Проу втратив всю родину – батька Вольфа[519], братів, сестер та інших рідних.

Уродженка Отинії **Саллі Бурнштейн-Таубер** (у дівоцтві Клейнберг) була врятована Праведниками народів світу (2023) *Матеушем* та *Валерією (Дудек) Божеками*, власниками ферми[520]. Вона переховувалась в с. Святий Станіслав. В колекції Меморіального музею Голокосту в Вашингтоні зберігаються фотографії з родинного архіву Тауберів зроблені в Україні до Другої світової війни. Божеки врятували також **Маню Зингер** і **Лотті Цаудерер**[521].

[519] Исаак Георг Провизор Пров. URL: https://collections.yadvashem.org/ru/names/13527128

[520] Салли Бурштейн Таубер. URL: https://collections.yadvashem.org/ru/names/12442740; Righteous Among the Nations Honored by Yad Vashem by 1 January 2024. Poland. URL: https://wwv.yadvashem.org/yv/pdf-drupal/poland.pdf

[521] Маня Зингер. URL: https://collections.yadvashem.org/ru/names/14388699; Лотти Цаудерер. URL: https://collections.yadvashem.org/ru/names/14388704

Отинійка **Єугенія Войт** – ув'язнена Коломийського гетто, була врятована в с. Святий Станіслав Праведниками народів світу (1994) *Людвігом* та *Марією Раками*, власниками ферми[522].

Отинійки **Клара Янка Карні** (у дівоцтві Кантор), **Вис'я Кантор** та **Ришка Лондер** були врятовані в Коломиї Праведниками народів світу (1992) *Войцехом* та *Анелією (Біляк) Сікорами* та їхньою донькою *Владиславою*[523]. Доля Клари Кантор демонструє надання євреям допомоги людьми, які їх до того зовсім не знали. Анелія Сікора випадково зустріла Клару в Коломиї влітку 1942 р. на ринку та запропонувала допомогу[524].

В Отинії вдалось вижити **Лонції Свердлоф** (у дівоцтві Цвейг), якій в 1941 р. було три роки[525]. Її врятувала Праведниця народів світу (2014) *Олуція Соменек*, яка працювала економкою у Цвейгів. Вона забрала осиротілу дитину з квартири після того, як мати та трьох сестер забрали на масовий розстріл. Батько тоді переховувався від гестапо[526]. На поч. 1944 р. Лонцію вивезли в Румунію, потім вона була на вихованні в дитячому будинку в Польщі і, врешті, дівчину всиновили далекі родичі батька та вивезли в США[527].

---

[522] Эугения Войт. URL: https://collections.yadvashem.org/ru/names/14913119

[523] Клара Янка Карни. URL: https://collections.yadvashem.org/ru/names/11090455; Рышка Лондер.URL: https://collections.yadvashem.org/ru/names/110904604; Висья Кантор. URL: https://collections.yadvashem.org/ru/names/11090466

[524] Gonet T. Pomoc Żydom na terenie przedwojennego województwa stanisławowskiego podczas okupacji niemieckiej 1941-1944. Katowice–Warszawa, 2025. 807 s. S. 424. Courtesy of Tomasz Gonet.

[525] Лонция Свердлоф. URL: https://collections.yadvashem.org/ru/names/10810266

[526] Olucia Somienek. URL: https://collections.yadvashem.org/ru/righteous/5731562

[527] Gonet T. Pomoc Żydom na terenie przedwojennego województwa stanisławowskiego podczas okupacji niemieckiej 1941-1944. Katowice–Warszawa, 2025. 807 s. S. 358. Courtesy of Tomasz Gonet.

В 1943 р. згадана 16-річна **Анна Любіч** (у дівоцтві Вейсман) була врятована разом із дядьком **Юзефом Ренартом** у с. Святий Станіслав родиною Праведників народів світу (1992) *Юзефа, Марії та їхньої доньки Зузанни Плазінських*[528].

В контексті історій порятунку не можна оминути увагою стратегії виживання, до яких довелось вдатись отинійським євреям: в більшості випадків це було отримання притулку у знайомих та незнайомих небайдужих людей як в самій Отинії, так і в інших місцях, самостійне переховування в укриттях, втеча з гетто за допомогою небайдужих, переховування під підробленими документами, а також конверсії – прийняття християнства.

До конверсії в умовах Голокосту вдалась родина Йозефа Бондара – для порятунку голови родини, дружини Елеонори, сина Джезі та доньки Яніни з окупованої Надвірної та можливості переховуватись в Отинії[529]. Для них це було мало пов'язано із зміною ідентичності. Мова йшла не про соціальний, політичний акт або релігійність, а – виживання. Навернення в християнство для Бондарів було пов'язані не з перспективами досягнення певного соціального статусу, можливостями інтеграції в неєврейському соціумі та таке інше, а, знову таки, самою можливістю вижити. В тих умовах *більшість (дорослих) євреїв, охрещених під час Голокосту вбачали в цьому спосіб виживання та тимчасового спротиву. Єврей, який здійснював конверсію з 1939 р. до 1945 р. знав, що тоді, коли ситуація зміниться, він зможе повернутись до своєї релігійної ідентичності*[530]. При тому, що факт прийняття християнства через реальне або тільки відповідно документів хрещення, не гарантував виживання в умовах окупації.

За свідченнями Бодінера в самій Отинії переховувалось 150 євреїв, зокрема і він[531]. Доля Джорджа Проу, історія Вільяма Фостера та

---

[528] Aleksiun N. Story of Rescue – The Plazinski Family.
URL: https://sprawiedliwi.org.pl/en/stories-of-rescue/story-rescue-plazinski-family

[529] Certificates of honor awarded to Josef Bodnar for his service <...>. https://collections.yadvashem.org/en/documents/9835237

[530] Roundtable. Conversion and the Holocaust // AJS perspectives. Winter 2024. P. 93.

[531] Archiwum Żydowskiego Instytutu Historycznego, sygn. 301/2153. Dział relacji ocalonych z Zagłady. Courtesy of Tomasz Gonet.

Менделя Кайша (їх переховували Антоніна та Антоній Вархолови[532]), а також порятунок Бодінера – це нечисельні задокументовані випадки порятунку євреїв в самій Отинії.

Українські отинійські родини – *Купчаки, Магасі* та *Гацеки* переховували єврейських дітей[533]. Ці історії досі залишаються лише родинною пам'яттю.

В цих умовах доводилось долати надзвичайно багато труднощів, небезпеку бути заарештованими за доносами. В будинку польки Олуції Соменек на фермі її матері неподалік Отинії, відбулось, як мінімум два обшуки, ймовірно за доносом сусідів. В ті рази Олуції вдалось сховати маленьку єврейку Лонцію в собачій будці та в смітниковому баку[534].

За свідченнями Бодінера, який пережив Голокост, Мар'ян Кшемінський в Отинії прихистив євреїв, забрав у них майно і повідомив поліцію, яка відвезла жертв до гестапо, де їх розстріляли[535]. Це були Кремер Вендель з сином та донькою, а також Гульт Цузер з донькою[536]. Бодінер в 1942 р. був виданий гестапо за наклепом власниці цегельні Станіслави Папст або Папстової (?), де він переховувався[537]. Це могла бути дружина або родичка останнього власника цегельні – Кароля Папста, який керував підприємством до 1944 р., після відновлення

[532] Gonet T. Pomoc Żydom na terenie przedwojennego województwa stanisławowskiego podczas okupacji niemieckiej 1941-1944. Katowice–Warszawa, 2025. 807 s. S. 243. Courtesy of Tomasz Gonet.

[533] Хавлюк М. Отинія: Історичні нариси. Коломия: ВПТ «Вік», 1998. 148 с. (Бібліотечка «Вільного голосу»; Вип. 1). С. 77.

[534] Gonet T. Pomoc Żydom na terenie przedwojennego województwa stanisławowskiego podczas okupacji niemieckiej 1941-1944. Katowice–Warszawa, 2025. 807 s. S. 519. Courtesy of Tomasz Gonet.

[535] Gonet T. Pomoc Żydom na terenie przedwojennego województwa stanisławowskiego podczas okupacji niemieckiej 1941-1944. Rozprawa doktorska. 558 s. S. 127. URL: https://bip.uksw.edu.pl/sites/default/files/rozprawa.pdf

[536] Archiwum Żydowskiego Instytutu Historycznego, sygn. 301/2153. Dział relacji ocalonych z Zagłady. Courtesy of Tomasz Gonet.

[537] Gonet T. Pomoc Żydom na terenie przedwojennego województwa stanisławowskiego podczas okupacji niemieckiej 1941-1944. Katowice–Warszawa, 2025. 807 s. S. 175. Courtesy of Tomasz Gonet.

влітку 1941 р.[538] Цегельня розташовувалась в Мікульсдорфі, діяла з сер. 19 ст., належала впливовому отинійському німецькому роду, в 1925 р. мером містечка був Йозеф Папст[539].

Серед отинійських євреїв, які зникли безвісти була, наприклад, 45-річна жінка на прізвище Єкштайн. Її відправили на примусові роботи з Отинії в Моршин в 1942 р.[540] Зникла безвісти уродженка Отинії Міндла Люсті(и)гер – ув'язнена гетто в польському м. Бендзин, звідки людей депортували в Аушвіц. На рік створення гетто, в 1942 р., Люсті(и)гер виповнилось 76 років[541].

Мемуари містять не тільки імена людей, а й деталі їхніх біографій. З опису емоційної зустрічі колишніх отинійців, а потім американських емігрантів Корнів, під час поховання дідуся Роберта Блюменфілда в Нью-Йорку, можна почерпнути те, що там були присутні його родичі по материнській лінії з Отинії[542]. Брати Ісраель та Гершон Корни пережили Голокост в Отинії. Дружину та двох дітей Ісраеля вбили на його очах. Обидва брати пройшли Аушвіц. Під час «маршу смерті», орієнтовно влітку 1945 р., вони змогли утекти.

Томаш Гонет зробив висновок про, що з різних причин виникала *анонімність тих, хто надавав допомогу*, те, що *іноді спогади настільки неточні, що, попри всі зусилля, неможливо визначити особи згаданих людей*. Наприклад, так Маркус Віллбах згадував польського священика з села поблизу Отинії, який прихистив групу євреїв, депортованих з Угорщини[543]. Так само, залишився анонімним небайдужий українець,

---

[538] Допис користувача Угорники.
URL: https://www.facebook.com/groups/ugornyky.history/posts/2051284282302318/

[539] Ibidem.

[540] Экштайн. URL: https://collections.yadvashem.org/ru/names/9275608

[541] Миндла Люстигер. URL: https://collections.yadvashem.org/ru/names/13177005

[542] Blumenfeld R. Memories of a Vanished Time: A Tribute to My Mother and Father. Kindle Edition, 2022. 288 p. URL: https://books.google.com.ua/books?id=LJWkEAAAQBAJ&pg=PA1877&dq=ottynia&hl=uk&newbks=1&newbks_redir=0&sa=X&ved=2ahUKEwi81L2S_ZmQAxWBa_EDHZ3pAawQ6AF6BAgHEAM#v=onepage&q=ottynia&f=false

[543] Gonet T. Pomoc Żydom na terenie przedwojennego województwa stanisławowskiego podczas okupacji niemieckiej 1941-1944. Katowice–Warszawa, 2025. 807 s. S. 609. Courtesy of Tomasz Gonet.

якій став випадковим рятівником Малки Розенталь та її матерів в потягу зі Станіслава до Отинії, коли їх упізнали як єврейок та збирались передати гестапо[544]. Малка (Маріша Дульберг) та її батько Давид Дульберг пережили Голокост, брат – хлопчик-немовля Копале – загинув в Станіславському гетто, мати родини Фані, загинула рятуючи чоловіка та доньку після втечі зі Станіславського гетто.

В цілому, на основі аналізу таких основних джерел, як архів Яд Вашем, Архіви Арользена та архів «Джойнт», архіву Дому борців гетто, Архівів Кідуш Гашем, Національного архіву Бельгії, міського архіву Антверпена, Державного архіву Івано-Франківської області, Меморіального музею Голокосту в Вашингтоні та «Списку Сен-Сіпріяну», можна зазначити те, що Голокост євреїв Отинії не можна розглядати виключно як локальну трагедію. Це більш значне явище. Голокост в Отинії, які і крізь, – це був тотальний геноцид європейських євреїв нацистського режиму. Отинійські євреї стикнулись із Голокостом в самій Отинії, а також як мешканці окупованих міст Австрії, Бельгії, Білорусі, Німеччини, Польщі, Угорщині та самих різних куточків України (зокрема в Копайгороді (Вінницька обл.)) [ця географія Голокосту дозволяє уявити географію еміграції євреїв до 1939 р.]. Вони були ув'язненими як самого Отинійського гетто, так і інших гетто – Львівського, Коломийського, Станіславського та Тлумацького, а також польських – Бендзинського та Варшавського гетто, чеського Терезієнштадту, нацистських таборів Аушвіц, Белжець, Дахау, Ізбиця, Майданек та Сен-Сіпріян.

В самій Отинії загинули євреї з інших населених пунктів, щонайменше, зі Львова, сіл Голосків та Угорники, а також інших *околиць Отинії*[545], с. Вільхівці (Закарпатська обл., в той період Румунія), з польських міст, з Румунії, Німеччини (Лейпцигу) та Чехії. В Отинії вижив угорський єврей (уродженець Будапешту, кожум'яка Паль Льовіт[546]).

---

[544] Hewera B. Survivors as subjects of documentation. The witnesses and education film series by Yad Vashem and the Hebrew university of Jerusalem / Education with Testimonies, Vol. 4 Explorations of Good Practice in Educational Work with Video Testimonies of Victims of National Socialism edited by Werner Dreier, Angelika Laumer, Moritz Wein. Berlin, 2018. Pp. 240-251. P. 246.

[545] Відповідно «Списку євреїв з різних населених пунктів Івано-Франківської області, які загинули у 1941-1944 роках». URL: https://collections.yadvashem.org/en/documents/9112069

[546] Паль Лёвит. URL: https://collections.yadvashem.org/ru/names/7624766

Отинійський емігрант з Лейпцигу – Маркус Бар, був позбавлений громадянства нацистської Німеччини та емігрував[547]. Менше, ніж через два місяці після воцаріння нацистів в Берліні, 16 березня 1933 р. десь в Німеччині загинув холостий уродженець Отинії, 25-річний журналіст і берлінець Лео Крел(л)ь[548]. В 1938 р., в рік аншлюсу Австрії, в Бухенвальді загинув отинієць та мешканець Австрії 40-річний Лео Шта(е)йн[549]. Хаїм Лейб Леон Штейн був знищений 1 лютого 1939 р., а Майєр Степпер – 7 березня 1940 р., також в Бухенвальді[550].

Виключенням із наведеного трагічного переліку є історія Фанні Гінор – науковиця та ізраїльська урядовиця. Вона народилась в Отинії в 1911 р. в родині Рози та Оскара Дульбергів. Напередодні Першої світової війни батьки вирішили переїхати до Німеччини в 1913 р. Впродовж 1930-х років Гінор вивчала право та економіку в університетах Франкфурта-на-Майні, Гайдельберга та Мюнхена. Впродовж 1932-1933 рр. вона очолювала мюнхенське відділення сіоністської студентської організації і отримала популярність. Із захопленням влади нацистами та антисемітизмом у Мюнхенському університеті Гінор перевелась до Базельського університету. Тут вона отримала ступінь докторки політології і влітку 1934 р. іммігрувала до Палестини, де працювала сільськогосподарською робітницею. В 1940-х роках Гінор стала науковим асистентом в економічному відділі Єврейського агентства в Тель-Авіві, допомагала у запровадженні нової валюти для Держави Ізраїль, працювала в Міністерстві фінансів, стала спеціалісткою з питань реституції з Німеччиною. Впродовж 1954-1971 рр. Гінор працювала радницею голови Банку Ізраїлю. В 1971 р. Гінор перейшла до Єврейського

---

[547] Bahr Markus. URL: https://collections.arolsen-archives.org/en/search/person/12055360?s=Ottynia&t=6220&p=0; Bahr Markus. URL: https://collections-server.arolsen-archives.org/V/Ous_partitions/33/070504/aa/ac/xg/001.jpg

[548] Лео Крелль, Крель. URL: https://collections.yadvashem.org/ru/names/9148303

[549] Лео Штайн, Штейн. URL: https://collections.yadvashem.org/ru/names/925609

[550] Допис користувача Myroslav Dubei. URL: https://www.facebook.com/photo/?fbid=2322263488233169&set=gm.2000919467338800&idorvanity=949862115777879; Дубей М. Історія, побут та вбивства отинійських євреїв. URL: https://numizmat.org.ua/ottynia-murdered-jews/

університету, де отримала звання професорки-емеритки[551]. Авторству Гінор належить, зокрема монографія «Соціально-економічна нерівність в Ізраїлі» (Socio-economic disparities in Israel), опублікована в 1979 р.

Отинійські євреї стикнулись з погромами, депортаціями та масовим винищенням. Погром в Отинії відбувся за відмінною від багатьох аналогічних актів насильства схемою. Отинійські євреї стали жертвами Голокосту в широкому розумінні географічної та хронологічної рамки трагедії – від приходу нацистів до влади в Німеччині в січні 1933 р. та в різних країнах. Місце загибелі багатьох отинійців залишається невідомим. Обставини смерті жертв також були різними. Це були не тільки масові розстріли – «Голокост від куль» та вбивства газом в таборах смерті. Жертв були вбити під час побиття. Родина Лампель-Вайсбергів (чоловік Абрам, дружина Софі та двоє дітей – Женя та Дуся) опинились серед тих, кого поховали живцем в Отинії[552], а доньку рабина Шойлома-Йосефа Хагера – в Станіславському гетто[553].

25 липня 1944 р. завершилась гітлерівська окупація Отинії. Впродовж 1944-1946 рр. продовжувались депортації поляків з совєтської України під формальним приводом репатріації відповідно до угоди від 9 вересня 1944 р. між урядом Української рср і Польським комітетом національного визволення. Всього було переселено (разом з євреями – колишніми польськими громадянами) з території Української рср на територію Польщі 810,4 тис. осіб[554].

Окреслена тема для Отинії та отинійських євреїв мала кілька драматичних граней. Розпочинаючи з літа 1944 р., незабаром після

---

[551] Ginor, Fanny/Fani, geb. Dulberg, verh. Dulberg-Ginshparg / Juristinnen. Lexikon zu Leben und Werk. Marion Röwekamp u.a. Nomos, Baden-Baden, 2024. 641 p. Pp. 190-192.
URL: https://www.inlibra.com/de/document/view/pdf/uuid/e262b533-e41c-396f-a5c0-6800067f59ed

[552] Абраам Лемпель Вейсберг. URL: https://collections.yadvashem.org/ru/names/13930995

[553] Соловка Л., Оришко С. 150 із 150 тисяч… Голокост євреїв Прикарпаття як складова етнодемографічної катастрофи Східної Галичини / наук. ред. Максим Гон. Івано-Франківськ: Фоліант, 2019. 576 с. С. 280.

[554] Лісевич І. Депортації поляків з території Української рср // Енциклопедія історії України: Т. 2: Г-Д / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. Київ: В-во «Наукова думка», 2004. 688 с. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Deportacii_polyakiv

вигнання гітлерівців, розпочався облік зруйнованих будинків, інвентаризація приватних будинків та садибних ділянок, а на поч. 1949 р. вже було повідомлено про наявність міського суспільного житлового фонду[555]. Зрозумілим є те, що значну частку цього фонду складали зруйновані або покинуті оселі отинійських євреїв, поляків та німців. Впродовж 1945-1946 рр. були складені звіти та акти на понад 260 аркушах не тільки *про виїзд громадян польської національності в Польщу*, а й *відомості про майно, залишене поляками у зв'язку з виїздом в Польщу за 1945 р.*, а також *акти прийому-передачі будівель колишніх громадян польської національності району, які виїхали в Польщу та довідки сільських рад про їх майно[556]*. Шукати документи аналогічного змісту стосовна майна загиблих євреїв-отинійців або тих, хто вижив та не повернувся, даремна справа. Якщо брати до уваги довоєнну демографічну структуру Отинії, коли на 1 січня 1939 р. з 5 080 мешканців 1,9 тис. були євреями, 1 030 – поляками, а 260 німцями (разом 3 190 людей), які були приречені стати жертвами та вигнанцями, то більше, ніж половина містечка просто спорожніла[557]. Не можна заперечити той факт, що в умовах повоєнної розрухи спорожнілі оселі не залишались пустими. Їх об'єктивно мали передати тим містянам, які втратили все під час війни, а також розселити «нових отинійців».

Таким чином, ***нове воцаріння совєтської влади в 1944 р.*** стало вкрай важливою та драматичною подією в єврейській історії. Євреї, які залишились в Українській рср мали офіційно забути власне минуле.

Канва подій єврейської історії Отинії не буде повною без узагальнень щодо єврейської еміграції, яка була викликана дуже різними причинами. Можна стверджувати те, що такі мотиви залишити рідне місто та країну, як економічні чинники або пошуки шляхів самореалізації, притаманні різним національним еміграціям. І лише для єврейської еміграції, як і міграції в середині країни, була характерною фактична втеча від погромів та Голокосту. Алія – повернення до «Землі обітованої»,

---

[555] ДАІФО. Ф-1707. Оп. 1. Спр. 4. 30 арк.; Ф. Р-1545. Оп. 1. Спр. 4. 15 арк.; Ф. Р-1545. Оп. 1. Спр. 13. 59 арк.

[556] ДАІФО. Ф-1542. Оп. 1. Спр. 10-а, 10-б, 10-в.

[557] Кубійович В. Етнічні групи південнозахідньої України (Галичини) на 1.1.1939 = Ethnic groups of the South-Western Ukraine (Halyčyna-Galicia) 1.1.1939: нац. статистика Галичини; vorwort G. Stadtmuller. Wiesbaden: Harrassowitz, 1983. XXV, 173 с. С. 92.

також була властива виключно євреям, хоча вони не були єдиною бездержавною нацією.

Встановити нижню хронологічну межу початку еміграції отинійських євреїв досить складно. Можна констатувати те, що еміграції розпочались, як мінімум, на рубежі 19-20 ст. Підтвердженням цьому є життєпис Германа Герша Вола (1877-1936). Його переїзд в США – це приклад еміграції для самореалізації. Син власника крамниці, навчався в Отинії у маламеда. Потім навчався та співав з відомими канторами в Снятині, Станіславі, був диригентом хору. Працював у Львові. В 1919 р. та 1921 р. склав музику до трьох театральних п'єс, був названий одним з класиків жанру п'єс шунду[558].

> Орієнтація на касовий репертуар та специфічні прийоми інсценування, які не завжди й далеко не у всіх театральних трупах відповідали високим професійним вимогам, отримали різко негативну оцінку серед єврейських літераторів та національної інтелігенції. У цих колах за єврейським театром та масовою літературою того часу закріпилася назва ***шунд*** (на їдиш — сміття, мотлох, халтура, вульгарщина). Однак цей театр був улюбленим масовим глядачем, мав із ним найтісніший контакт і розумів його потреби. З іншого боку, шунд-театр виконував важливу культурну місію. Мандрівні трупи єврейських акторів приїжджали майже до всіх містечок; географія єврейського театру значно розширилася, охопивши окрім південної України та Бессарабії також і російські північно-західні області та всю Польщу[559].

---

[558] Bułat M. Krakowski teatr żydowski. Krokewer jidisz teater. Między szundem a sztuką, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2006. 336 s. Ss. 93-94.

[559] Театр. История еврейского театра. В россии и советском союзе. URL: https://eleven.co.il/jewish-art/theater-stage-cinema/15841/;
Herman Wohl. URL: https://www.museumoffamilyhistory.com/yt/lex/W/wohl-herman.htm

Вол емігрував в США в 19 років в 1896 р., працював диригентом в синагогах Нью-Йорка та Бостона, потім присвятив себе театру[560]. Вол відіграв помітну роль в розвитку американського театру мовою їдиш. Його вважають одним з піонерів пісні на їдиш в США[561]. Можливо, що містечкове хасидське оточення сформувало у співака мелодійний характер його пісень, багато з яких були написані для оперет на релігійні теми чи сюжети, з європейським антуражем. Протягом багатьох років Вол диригував хором для шанованого американського синагогального кантора, уродженця Білої Церкви Йоселя Розенблатта. Числений архів рукописних партитур Вола втрачений[562].

На поч. 20 ст. розпочалась еміграція ще однієї родини отинійських євреїв – Клеттерів. В 1902 р. в США прибула незаміжня Лена, потім в 1905 р. дві її сестри Фані та Роза. В 1910 р. Лена Клеттер повернулась в Отинію, де вийшла заміж. Двоє з її п'яти дітей згодом також емігрували. Еміграція родини продовжилась в розпал Першої світової війни. В 1913 р. перші чоловіки з родини – Герш та його син Луї Голд, виїхали з метою заробити достатньо грошей для еміграції всієї родини. Це відбулось впродовж 1920-х років[563].

Серед емігрантів, які залишили Отинію після Першої світової війни був рабин Нафталі Гутштейн (чи був він уродженцем Отинії невідомо) разом із дружиною Сарою та шістьма дітьми. Вони емігрували впродовж 1920-1921 років. Другий син в родині Моріс Аарон Гутштейн народився в 1905 р. в Отинії, в США він служив рабином до 1971 р. Під час Голокосту сприяв єврейській еміграції та адаптації переселенців в США[564]. Наприкінці 1920-х років колишні отинійці Мінні Клеттер та Сем Латнер

---

[560] Wohl Herman Hersz. URL: https://sztetl.org.pl/he/node/4180

[561] Great songs of the american yiddish stage. A Multi-part exhibition on the American Yiddish Theater. URL: https://www.milkenarchive.org/articles/virtual-exhibits/view/yiddish-theater-exhibit-4-schmaltz-strudl/1000

[562] Levin N. W. HERMAN WOHL. URL: https://www.milkenarchive.org/artists/view/herman-wohl; Great Songs of the Yiddish Stage, Vol. 2. URL: https://www.naxos.com/MainSite/BlurbsReviews/?itemcode=8.559432&catnum=559432&filetype=AboutThisRecording&language=English

[563] Spiegel Ph. Ottynia. URL: https://kehilalinks.jewishgen.org/ottynia/ottynia.htm

[564] Gutstein S. Rabbi Morris A. Gutstein: A Portrait of My Father // Rhode Island Jewish Historical Notes. Vol. 17. Number 2. November 2016. Pp. 236-244. Pp. 240-241.

одружились, жили в США[565]. Один з двоюрідних братів Мінні – Макс Клеттер (помер 7 квітня 1952 р.) став відомим американським тенором. Віртуальний музей «Museum of Family History» (США) розмістив фактично єдину біографію та фотографію Клеттера, але помилково вказав два варіанта назви Отинії, які лише приблизно нагадують це слово – Рутінія або Отинір[566]. Вірне місце народження Клеттера вказав Філ Шпігель[567]. В Отинії Макс завершив школу барона Гірша та мав йти по стопах батька – мебляра, який спеціалізувався на меблях для кабінетів. Клеттер захопився музикою, їдиш-театром, який вперше побачив у Львові, став актором-аматором, а потім, як професіонал, гастролював Галичиною. В 1927 р. в США Клеттер пов'язав себе з їдиш-театром.

В певному калейдоскопі історій емігрантів варто вказати на те, що проживання в інших європейських країнах для колишній отинійців в роки Голокосту становило таку саму небезпеку, як і в самій Отинії. Це підтверджує коротка інформація про Сімсона Стейна, який народився 4 квітня 1912 р. в Отинії і перед депортацією жив в Бельгії[568]. Колишній отинієць, якому в 1940 р. виповнилось 28 років, проживав в Антверпені на вул. Вінкельхаакстрат (Lange Winkelhaakstraat). Ця тиха тупикова вулиця була забудована на поч. 20 ст. простими будинками під черепичними дахами у два або три поверхи для проживання родин[569]. Серед єврейських сусідів Стейна на цій вулиці було депортовано 31-річного Алекса Маковського (уродженець Дортмунда) разом із рідними, а також 44-річного Франца Больцхуберта (уродженець Відня)[570].

---

[565] Spiegel Ph. Ottynia. URL: https://kehilalinks.jewishgen.org/ottynia/ottynia.htm

[566] Max Kletter // Zylbercweig Z. Leksikon fun yidishn teater. 1931-1969. URL: https://www.museumoffamilyhistory.com/yt/lex/K/kletter-max.htm

[567] Spiegel Ph. Ottynia. URL: https://kehilalinks.jewishgen.org/ottynia/ottynia.htm

[568] Bervoets-Tragholz M. La Liste de Saint-Cyprien. Alice Editions – Brussels, 2006. 480 p. Pp. 2, 82. Courtesy of the USHMM. URL: https://www.ushmm.org/online/hsv/source_view.php?SourceId=33334

[569] Lange Winkelhaakstraat. URL: https://inventaris.onroerenderfgoed.be/themas/11782

[570] Bervoets-Tragholz M. La Liste de Saint-Cyprien. Alice Editions – Brussels, 2006. 480 p. Pp.13, 56. Courtesy of the USHMM. URL: https://www.ushmm.org/online/hsv/source_view.php?SourceId=33334

Модернізовані, але збережені в оригінальному вигляді будинки на Вінкельхаакстрат, існують досі.

Через який транзитний табір Стейн був доправлений в гітлерівський табір Сен-Сіпріян та дата його загибелі в Аушвіці – невідомі. Ім'я та вказані мінімальні біографічні дані жертви опубліковано в «Списку Сен-Сіпріяну» – документальній книзі про долю понад 8 тис. єврейських біженців, які проживали в Бельгії після вторгнення Німеччини до країни 10 травня 1940 р. Того ж дня влада розпочала депортацію переважно німецьких та австрійських єврейських біженців, які втекли зі своїх країн, в нацистський табір Сен-Сіпріян (Франція), потім тих, хто ще був живий, депортували в табір Гюрс (Франція), а потім в Аушвіц (Польща)[571].

Разом із тим, дещо інша інформація про того ж Стейна вміщена в «List der Joden ingeschreven in het Jodenregister» (Перелік євреїв, які зареєстровані в Єврейському реєстрі. Муніципальна рада Антверпена. Бюро реєстрації актів цивільного стану; Національний архів Бельгії)[572]. Перелік містить імена майже 11 250 антверпенських євреїв[573]. Доступ до «Єврейського реєстру Антверпена» ми отримали завдяки можливостям для дистанційного замовлення документів, які надає «The Holocaust Survivors and Victims Database» (The United States Holocaust Memorial Museum). Відповідно облікової картки Стейн був художником з реклами та проживав на вулиці Ван Шонховенстраат (V. Schonnhovestr, 53 = Van Schoonhovenstraat). Завдяки люб'язному сприянню міського архіву Антверпена вдалось уточнити те, що в наказах окупаційної влади про вислання з міста від 27 грудня 1940 р., 23 січня та 7 серпня 1941 р., в яких значиться прізвище Стейна, вказано вулицю Van Schoonhovenstraat, 53. Ця вулиця з двох- триповерховою забудовою також майже повністю

---

[571] La liste de Saint-Cyprien. URL: https://www.ushmm.org/online/hsv/source_view.php?SourceId=33303 ; Розенберг П. Лагерь Сен-Сиприян. URL: https://holocaust-art.ort.org/ru/locations/saint-cyprien-camp; Marcel Bervoets-Tragholz. La Liste de Saint-Cyprien. Alice Editions – Brussels, 2006. 480 p. P. 2. Courtesy of the USHMM. URL: https://www.ushmm.org/online/hsv/source_view.php?SourceId=33334

[572] Courtesy of the Holocaust Survivors and Victims Database (The United States Holocaust Memorial Museum. URL: https://www.ushmm.org/online/hsv/source_view.php?SourceId=19462

[573] Simsom Stein. URL: https://www.ushmm.org/online/hsv/person_view.php?PersonId=5694644

зберегла свою ідентичність 19 ст.[574] Відповідно «Digitaal Joods Monument» (Цифровий єврейський меморіал. Єврейський культурний квартал Амстердама) до 1943 р. тут проживала родина Рейн-Ельзас – батьки та двоє дітей (?), які були депортовані в Аушвіц та інші місця, де вони загинули[575]. Отже, є можливість продовжити пошуки точної адреси, за якою жив Стейн для того, щоб запропонувати місцевій громаді встановити отинійський «Камінь спотикання».

З Відня до польського Ополе було депортовано 41-річного колишнього отинійця Еліаса Рейна, який зникнув безвісти[576]. Серед мігрантів з Отинії також була мешканка Загребу Амалія Салкіч, яка пережила Голокост[577]. Отже, варто та важливо спробувати визначити скільки отинійських євреїв пережили Голокост. Згадана вище «Перша благодійна асоціація молодих отинійців» після завершення Другої світової війни отримала *від тих, хто вижив в Отинії, звістку, і їм одразу ж було надіслано гроші, їжу та одяг. З єврейського населення, яке налічувало близько 1.8 тис. осіб, організації вдалося знайти 390 тих, хто вижив. Багатьом з них допомогли емігрувати до цієї країни та до Ізраїлю*[578].

Ті євреї, які пережили Голокост та залишались поза Україною, очевидно, що й не намагались зробити вибір між перспективою повернутись в рідну Отинію та непривітний срср або стати громадянами інших країн, здійснити алію. В рідному містечку їхнє спокійне провінційне життя в оточенні спогадів, не тривало б довго. Добровільних, а тим більше примусових реемігрантів або так званих «повернутих» (російсько – возвращенцев), в срср чекали тривалі перевірки в фільтраційних таборах, а потім ГУЛАГ або клеймо підозри на все життя. Окрім «статусу» тих, хто перебував на окупованих територіях або в полоні, який поширювався на багатьох громадян різних національностей, євреїв супроводжувало ще

---

[574] Допис користувача Ronny Poe. URL: https://www.facebook.com/groups/635725052433196 2/posts/9046895355367452/

[575] Van Schoonhovenstraat 53, Antwerpen. URL: https://www.joodsmonument.nl/nl/page/675675/van-schoonhovenstraat-53-antwerpen

[576] Элиас Рейн. URL: https://collections.yadvashem.org/ru/names/9597154

[577] Švob M. Židovi u Hrvatskoj. Baza podataka Istraživačkog i dokumentacijskog centra Korekcije i dopune. Zagreb, 2021. 591 s. S. 487.

[578] Spiegel Ph. Ottynia. URL: https://kehilalinks.jewishgen.org/ottynia/ottynia.htm

й клеймо «єврейських націоналістів / сіоністів, бундівців та клерикалів», а також «антисовєтські налаштованих осіб єврейської національності»[579].

Отримання посилок від родичів з закордону або американської благодійної організації «Джойнт», як і грошових переказів, автоматично ставило людину на контроль совєтських спецслужб[580]. Будь-який єврей, який залишався в містечку або будь-де в області, автоматично міг підпасти під підозру антисовєтизму та планування втечи з срср в США або Ізраїль. Наприклад, в 1947 р. шляхом тривалих розслідувань міністерству держбезпеки (мдб) вдалось встановити те, що *однією з основних задач єврейської общини є об'єднання єврейського населення Станіслава з метою організованого виїзду до Польщі, а потім в Палестину*[581].

В лютому 1952 р. за підозрою не тільки *в антисовєтській діяльності та створенні націоналістичної організації, а й наявності нелегальних зв'язків із зарубіжжям,* в розробку мдб потрапив тимчасово безробітний мешканець Отинії 49-річний Самуїл Мойсейович Шор, кандидат в члени кпрс. В уявленні мдб Шор та чотири інші мешканці Коломиї та Станіслава, створивши підпільну мережу між містами, *проводили антисовєтську агітацію, висловлювали зрадницькі наміри утекти з срср до Америки та Палестини, очікували війну між Америкою та срср та поширювали чутки про начебто невідворотну поразку в цій війні срср*[582]. Зрадники листувались із «Джойнт», переслали список євреїв отинійського району та отримували посилки.

Через рік, в лютому 1953 р. на адресу київської штаб-квартири мдб від Станіславського управління було направлено цілком таємну докладну записку, яка відкривала те, що *є підстави вважати те, що євреї, які проживають у вказаних містах (Отинія та Станіслав – К.Т.), між собою організаційно пов'язані та проводять глибоко законспіровану націоналістичну діяльність. Від агента «Місцевий» отримано дані про те, що на адресу Шора та Цаллера, який проживає в Станіславі, від єврейського комітету допомоги в Нью-Йорку отримано список євреїв, які проживають в Отинії, Станіславові та інших містах*[583]. Одним із головних «злих геніїв» підпільної сіоністської мережі було вказано *Бена Гольда – колишнього*

---

[579] Галузевий архів СБУ. Ф. 2. Спр. 2217. Арк. 5, 16. Courtesy of Nadav foundation.

[580] Ibidem. Арк. 88.

[581] Ibidem. Арк. 23.

[582] Ibidem. Арк. 219-221.

[583] Ibidem. Арк. 149, 150.

отинійського поміщика, який емігрував до Америки, де в теперішній час працює в комітеті допомоги євреям[584]. Гольд надіслав в Україну Галеру (?) лист в якому цікавився євреями, які проживають в Отинії, зокрема Самуїлом Шором. Можливо, американські отинійці розшукували когось із своїх родичів.

Інформацію про повоєнні еміграції отинійських євреїв містять архіви «Джойнт». Це реєстраційні картки євреїв-переміщених осіб, які народились в Отинії, складені впродовж 1943-1959 років. Ці люди вижили під час Голокосту та зареєструвалися в офісах «Джойнт» у Відні, Мюнхені, Парижі та в Іспанії для еміграції до різних країн. Колишні отинійці обрали такі нові країни для проживання як Австралія, Канада, Ізраїль, США[585]. До еміграції ці люди проживали в таборах для переміщених осіб, наприклад, в Дегендорфі (Марія Гутман)[586], «Лехфельді» під Аусбургом (Мотель Оренштейн)[587], Ріденбурзі (Ліба та Йозеф / Йосип Ейнбіндери)[588], Фернвальді (Мендель Грох)[589], Мюнхені (Макс Спербер)[590] та Ляйпгаймі (Макс Ціммерман)[591] в американській зоні окупації. Кравець Мойсей Леві Воронер (1911 р/н) опинився на Іберійському п-ві[592].

---

[584] Ibidem. Арк. 149, 150.

[585] На основі аналізу документів за пошуковим словом «Ottynia» в базі даних «The JDC Archives». URL: https://search.archives.jdc.org/list.asp. Georgette Bennett and Leonard Polonsky Digitized JDC Text Archive.

[586] Index Card. Maria Gutmann. The JDC Archives. Item ID: 98591. Georgette Bennett and Leonard Polonsky Digitized JDC Text Archive.

[587] Index Card. Motel Orenstein. The JDC Archives. Item ID: 124936. Georgette Bennett and Leonard Polonsky Digitized JDC Text Archive.

[588] Index Card. Liba Einbinder. The JDC Archives. Item ID: 84238. Georgette Bennett and Leonard Polonsky Digitized JDC Text Archive.

[589] Index Card. Mendel Groh. The JDC Archives. Item ID: 96554. Georgette Bennett and Leonard Polonsky Digitized JDC Text Archive.

[590] Index Card. Max Sperber. The JDC Archives. Item ID: 87341. Georgette Bennett and Leonard Polonsky Digitized JDC Text Archive.

[591] Index Card. Max Zimmerman. The JDC Archives. Item ID: 154298. Georgette Bennett and Leonard Polonsky Digitized JDC Text Archive.

[592] Jewish Refugees in Spain who Received Visas to Canada. The JDC Archives. Georgette Bennett and Leonard Polonsky Digitized JDC Text Archive.

В Шанхаї в 1947 р. помер колишній отинієць 65-річний Густав Грюнбергер[593]. Роза Горовиць, яка народилась в Отинії в 1883 р., зареєструвалась у віденському відділенні «Джойнт» в травні 1949 р., перебувала в будинку для літніх людей та померла в 1960 р. у віці 77 років[594].

Мозес Леві Воронер був серед пасажирів океанського лайнера «Nyassa», який перевіз чисельних біженців з Лісабону до Хайфи в січні 1944 р.[595] Малка Розенталь (у дівоцтві Дульберг) була серед пасажирів судна «Exodus 1947», яким з французького порту Сет намагались нелегально доправити тих, хто вижив під час Голокосту в Палестину через Хайфу. Судно була затримано англійською владою для недопущення висадки емігрантів в порту Хайфи. Історія страждань пасажирів отримала широкий розголос в світі та посприяла завершенню британського мандата на регіон.

Окрім всього, можна визначити деякі прикметні деталі процесу еміграції. Наприклад, транспортні та інші витрати емігранта могли бути покриті коштом знайомих, а не лише «Джойнт». В 1949 р. відбувалась еміграція 43-річного отинійця Сімона Федера, фінансову підтримку якому надав його товариш Самуєль Стейнбах, який вже проживав в Балтиморі[596].

Онлайн ресурс «Ancestry.com» – найбільшої генеалогічної компанії в світі, яка через «The World Memory Project» – частину «The Ancestry World Archives Project» дозволяє визначити те, що серед емігрантів з окупованої нацистами Європи був уродженці Отинії, адвокат Андор Розенблат, який мав австрійський паспорт[597]. В листопаді 1940 р. він був серед пасажирів грецького пароплаву «Мілош» (S.s. Milos), яким за рішенням нацистів до порту Хайфи мали бути відправлені вигнанці (евакуйовані) з райху. Всіх нелегальних мігрантів з цього пароплаву

---

[593] Grunberger Gustav. URL: https://collections.arolsen-archives.org/en/document/78827420

[594] Index Card. Rosa Horowitz. The JDC Archives. Item ID: 102757. Georgette Bennett and Leonard Polonsky Digitized JDC Text Archive.

[595] Passengers on the SS Nyassa, 1941-1944. The JDC Archives. Georgette Bennett and Leonard Polonsky Digitized JDC Text Archive.

[596] Letter from S. Petluck, Director to AIR Mall, Re: Feder, Simon Born: 2/1/06 Ottynia, Poland. The JDC Archives. Item ID: 2450237. Georgette Bennett and Leonard Polonsky Digitized JDC Text Archive.

[597] United States Holocaust Memorial Museum; Washington D.C., USA; Illegal Immigration to Palestine; Record Group: RG-68.067M; File: 0343300578.

британська влада депортувала на о-в Маврікій[598]. В цьому випадку варто говорити не про добровільну еміграцію, а примусову – висилання, фактичне вигнання, як одну з граней депортації.

В контексті примусових переміщень вдалось дізнатись про Ушера Крамера (1895 р/н). Колишній отинійський торговець в 1930-х роках проживав в німецькому Гельзенкірхені. Крамер опинився *в списку польських євреїв, висланих нацистським урядом до польського прикордонного міста Збоншинь, де вони отримували допомогу від «Джойнт» у 1938-1939 роках. Він мав родичів у США*[599].

Весь період історії Отинії після завершення Другої світової війни, варто розглядати не просто через констатацію факту перебування містечка та області ***в межах срср***. *Мандрівник у совєтському союзі швидко підпадає під враження грандіозності та суворості, що оточує вас фізично, створює тло для соціального та економічного середовища в якому функціонує особистість… [Феномен – Т.К.] совєтської дійсності (Soviet Milieu)*[600], пояснює неухильний демонтаж пам'яті про полікультурне минуле Отинії. Стосовно єврейської громади ситуація, як і крізь в срср була драматичною. Національна приналежність жертв Голокосту була підмінена узагальнюючим стосовно всіх національностей образом «совєтських громадян – жертв гітлерівських загарбників».

Як вже було зазначено, один з двох збережених об'єктів єврейської культурної спадщини – синагога, яку після війни вже не було кому використовувати за прямим призначенням, була спочатку пристосована під господарські потреби, а потім знищена. Кіркут був занедбаний та, можливо, частково використаний під городи та забудову. Євреї, які ще залишались в Отинії, як і крізь в срср могли обрати лише з кількох стратегій виживання – пристосуватись до дійсності та розчинитись

---

[598] [Documents related to passengers on the S.s. Pacific, S.s. Atlantic, S.s. Milos, and S.s. Patria] (id: 19584). URL: https://www.ushmm.org/online/hsv/source_view.php?SourceId=19584

[599] Remitter. The JDC Archives. Item ID: 364133. Georgette Bennett and Leonard Polonsky Digitized JDC Text Archive.

[600] Mellor R.E.H. The Soviet Milieu. In: The Soviet Union and its Geographical Problems. Palgrave, London, 1982.
URL: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-1-349-16739-5_1#citeas; Altshuler M. Ukrainian-Jewish relations in the soviet milieu in the interwar period / Aster H. & Potichnyj P. Ukrainian-Jewish Relations in Historical Perspective. Edmonton, 1990. 554 p. Pp. 281-309.

в феномені «Homo soveticus» (совєтської людини), спробувати емігрувати або стати дисидентами. Відбувались процеси *культурної трансформації радянських євреїв та особливості їхньої самоідентифікації — і як «радянських людей», і як «євреїв»…*[601]*. [Відбувались – Т.К.] процеси секуляризації та ідеологізації радянських євреїв, які продовжували залишатися євреями, хоч і не релігійними, і російськомовними*[602]*.*

Для євреїв Отинії реалії совєтської дійсності після 1945 р. промовисто можна проілюструвати фотографією, на якій за розповіддю Михайла Хавлюка зображена одна з учениць отинійської школи на поч. 1970-х років. Старшокласниця стоїть біля дошки та розповідає на камеру, можливо, завчені переваги соціалістичного способу життя. Ілюстраціями її відповіді стали два плакати, які маргіналізували свободу совісті та віросповідання, капіталізм, а також пропагували, зокрема антисемітизм через освіту. Назви плакатів: «Уніатство – лютий ворог українського народу», «Іудаїзм і сіонізм на службі імперіалізму».

В 2021 р. «Nadav foundation» було оприлюднено діджиталізовану копію розсекреченої контрольно-спостережної справи мдб у Станіславської обл. «Сіоністи» з Галузевого архіву СБУ (Ф. 2, спр. 2217, 300 арк. Датування: 2.03.1945-21.01.1953 рр.) з документами, які стосуються Отинії[603]. Матеріали справи відкривають непригляду сторону функціонування совєтських спецслужб, які вербували громадян власної країни для виявлення ворогів режиму. Така доля спіткала 45-річного Рубена Хаїмовича Вайсмана під оперативним псевдонімом «Віденський». Після здобуття вищої освіти він працював зубним техніком в Станіславі в міській лікарні та в санітарній частині місцевого мдб. Вайсмана завербували ще під час Другої світової війни, в березні 1945 р., для того, щоб він зібрав компромат на польське районне представництво з переселення поляків, яке начебто незаконно видавало евакуаційні листи. Коротка «Довідка на інформатора “Віденського”» менше, ніж

---

[601] Гаухман М. Ментальний світ першого покоління радянських євреїв 1920-х рр. (на прикладі одного вірша Лейба Квітка) // Проблеми історії України: Факти, судження, пошуки. 2015. Вип. 23. С. 193-203. С. 193.

[602] Ibidem. С. 194; із посиланням на: Shternshis A. Soviet and Kosher. Jewish Popular Culture in the Soviet Union, 1923-1939. Bloomington-Indianapolis, 2006. 252 p.

[603] JDOC. База даних. Отыня. URL: https://jdoc.org.il/elasticsearch?q=&facet_resulttype=Item&facet_tags%5B%5D=%D0%A1%D0%B8%D0%BE%D0%BD%D0%B8%D1%81%D1%82%D1%8B

в 15 реченнях віддзеркалює життєві драми чоловіка, який переживши Голокост та створивши родину після війни (або врятувавши дружину та двох дітей ще під час окупації), потрапив в пазурі совєтських спецслужб. Під час окупації він *проживав в Станіславі нелегально [тт. переховувався – К.Т.], із поставленим перед ним завданням впорався, але заводити цікаві органам мдб зв'язки боїться – трусливий, як агент на даний час використаний бути не може*[604].

Причини, через які Вайсман, який відповідно перевірки не мав жодних зв'язків із зарубіжжям, отримав агентурний псевдонім «Віденський», могли бути різними. Можливо, що це пов'язано з його тимчасовою еміграцією в Австрію під час Першої світової війні.

РОЗДІЛ 3.
ПАМ'ЯТЬ В МІСЬКОМУ ПРОСТОРІ /

CHAPTER 3.
MEMORY IN URBAN SPACE.

Перед тим, як звернутись до спроби зрозуміти те, які події та почуття минулого зберігає Отинія сьогодні, варто визначити те, як містечко позиціонує себе та як його сприймає оточуючий світ. Епітети, якими характеризують містечко є ключовими в спостереженнях того, що Отинія – це самодостатній, дещо романтичний, схожий на багатьох інших, не надто впливовий мікросоціум, який більше в минулому, ніж сьогодні, був об'єктом зовнішніх впливі. Серед них варто назвати: «*маленьке, сентиментальне прикордонне містечко*», *«типова Отинія»,* «*… такі містечка в духовно-інтелектуальному вимірі ніколи не були провінційними. Бо в них, а надто в австрійську добу, діяли читальні «Просвіти», економічні товариства», «… провінція – се хіба що географічне, але не духовне-*

[604] Галузевий архів СБУ. Ф. 2. Спр. 2217. Арк. 8. Courtesy of Nadav foundation.

інтелектуальне поняття; що і там можна творити, змістовно жити»[605]. Але, не можна говорити про те, що містечко не пережило ні яких історичних потрясінь. Навпаки.

В якості вступної тези, до дослідження того фактичного «тексту», який можна «прочитати» під час мандрівки Отинією, варто навести фрагмент однієї з публікацій проф. Раси Чепайтене – науковиці відділу історії XX сторіччя Інституту історії Литовської Академії наук, дослідниці змін меморіальної культури. *Публічні громадські місця — вулиці, майдани, сквери, парки, кладовища тощо – зазвичай багатофункційні, хоча багатьом властиве певне основне призначення – репрезентативне, сакральне, комерційне, рекреативне, меморіальне й под. Вочевидь, що з плином часу поняття призначення й використання публічних просторів зазнає змін. Однак слід зазначити, що цей процес залежить не лише від зсуву ідеологічного, соціального, політичного контексту життя міста, але й від сценаріїв усвідомлення колективної пам'яті, які обирає та чи інша генерація містян*[606].

Позолочене погруддя Семена Височана стало найбільш промовистим втіленням тієї колективної пам'яті Отинії, де переплелись патріотизм, багатосторічна туга за державною незалежністю та, навіть, певна іконізація, сакралізація героїв минулого. Скульптуру на честь козацького полковника встановили в 2001 р. біля будинку культури, але потім перенесли в іншу, також центральну частину селища[607]. Дискусії щодо формування ідентичності містечка продовжились очікуванням того, місцева влада *врешті решт після багаторічних «роздумів» відкриє пам'ятник тому, хто своєю звитягою вписав назву нашого містечка*

---

[605] Otynia male, sentymentalne kresowe miasteczko / Namyslowskie spotkania kresowe. 23.03.2016. S. 31; Десять тисяч вікон у минуле. URL: http://www.otyniya.if.ua/ua/culture/167/195;
Допис користувача «Типова Отинія».
URL: https://www.facebook.com/typical.otyniya/?locale=uk_UA

[606] Чепайтене Р. Місто як ідеологічний текст: теоретичні й інтерпретаційні аспекти // Схід / Захід. Історико-культурологічний збірник. Вип. 15. Спеціальне видання. Проблеми історичної урбаністики. С. 11-30. С. 15.

[607] Отинія – Хмельницький землі Галицької.
URL: https://otyniya.if.ua/ua/article/165/18

в скрижалі історії…[608]*, де полковник Височан мав свою столицю*[609]. Неоднозначними є очікування того, що суспільна пам'ять стане сильнішою за допомогою ще більш помітної в міському просторі архітектурної форми – пам'ятника, замість погруддя. Дійсно, пам'ять фіксується в оточуючому нас світі через матеріальні об'єкти, що формують реальний меморіальний простір і залишається присутньою в ньому. Тим не менш, актуальним є зауваження про те, чи можна та варто ототожнювати силу пам'яті з масштабами архітектурних форм.

> ***Височан Семен (Сень) Гнатович*** (? – 1666 р.) – керівник Покутського повстання, що вибухнуло під впливом Національної революції 1648-1676 років. Син Гната – іншого провідника повстання. Восени 1648 р., під час походу селянсько-козацьких військ Хмельницького на Західну Україну, очолив народно-визвольний рух у Галичині. Організував 15-тисячне повстанське військо з селян, міщан та дрібної шляхти. Опорним пунктом повстанців була Отинія. Спираючись на допомогу прибулих козацьких частин, здобув найбільшу фортецю на Прикарпатті – містечко Пнів. Після відступу селянсько-козацького війська на Правобережну Україну під тиском польсько-шляхетських військ Височан з частиною повстанців відступив на Брацлавщину. Загинув у бою[610].
>
> Життєпис Височана було вперше реконструйовано згаданим проф. Грабовецьким, зокрема на основі документів сучасного ЦДІАЛ на поч. 1970-х років[611].

---

608 Ibidem.

609 Шкраб'юк П. Призабута муза Горишівського-Петренка // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. 2016. Вип. 28. С. 488-495. С. 491.

610 Грабовецький В. ВИСОЧАН Семен (Сень) Гнатович // Енциклопедія історії України: Т. 1: А-В / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. Київ: В-во «Наукова думка», 2003. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Vysochan_S

611 Грабовецький В. Західно-українські землі в період народно-визвольної війни 1648-1654 рр. Київ: Наукова думка, 1972. 191 с. С. 184.

В єврейській традиції ***події Хмельниччини*** і 1648 р., коли втрати євреїв були особливо великі й несподівані, відомі як «гзерот тах» (Господні кари 5408/1648)[612].

Множинність пам'ятей /

The multiplicity of memories.

Навіть поверхневий екскурс в історію Отинії засвідчує те, що її сьогодення, яке ретрансльовано через локальний та частково національний наративи, значно опонує минулому. Частина подій не згадується з різних причин. Тим не менш, не можна заперечувати те, що в Отинії існує множинність пам'ятей, а містечко визнає це. При «погляді в притул» на сучасний міський простір можна побачити історії різних національних та релігійних громад. Мультикультурне минуле в міському просторі Отинії зафіксовано через низку реальних та символічних місць пам'яті. При цьому частина з цих місць пам'яті тільки існує, але не функціонує. Комеморативні практики – заходи із вшанування пам'яті жертв Голокосту, а також пам'ятні зустрічі нащадків отинійських німців були одноразовими подіями. Вони не перетворились в сталі практики. Про ініціативи польської та інших національних діаспор в самій Отинії – невідомо (попри чисельні публікація польською мовою).

Простори національних пам'ятей в Отинії – це складна сукупність локацій та практик, які фактично не взаємодіють, але і не конкурують між собою. Пам'ять про єврейське минуле містечка майже проігнорована в міському просторі та комеморативних практиках містян, які переважно орієнтовані на вшанування подій суто національної, української історії. Ініціаторами згадування мультикультурного минулого, яке втілено в конкретні форми (заходи, майже всі публікації, облаштування місць

[612] Галушко К. Соціальні та демографічні втрати // Енциклопедія історії України: Україна-Українці. Кн. 2 / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. Київ: В-во «Наукова думка», 2019. URL: http://www.history.org.ua/?termin=2.10. 5

пам'яті поза Отинією тощо), є представники діаспор. Серед важливих ініціатив українських активістів, яка сприяє якщо не створенню спільної пам'яті, то перетину спогадів, є публікації колекціонера Мирослава Дубея, а також адміністраторів груп «Типова Отинія» та «Угорники» в соціальній мережі Фейсбук, зокрема Лесі Верещинської. Так відбувається популяризація родинних архівів. Сукупно коментарі учасників названих груп, які є відкритими для ознайомлення, варто назвати унікальним інструментом «спільного пригадування» та формою суспільної пам'яті в цифрову епоху.

Лише спогади німців, які маючи досить визначений автентичний простір пам'яті – передмістя Мікульсдорф (нині це пустка, за виключенням кількох будівель і частини старого цвинтаря), підтримують не лише пам'ять «про самих себе», а й про отинійських євреїв саме в міському ландшафті. В Мікульсдорфі знайшла притулок Амалія (Амалі) Гальперн (Хальперн) (Almalie Halpern, 1896-1945 рр.) – єврейка, вчителька, яка ще в дитинстві прийняла християнство, але врешті була депортована та вірогідно загинула в Аушвіці разом із матір'ю. На її честь нащадки отинійських німців в 1995 р. встановили меморіальну табличку на старому протестантському цвинтарі. Доля Амалії – це міст, що поєднує різні національні наративи, сприяє створенню спільної, а не розділеної пам'яті. Далі пропонуємо переклади фрагментів історико-біографічних нарисів про Гальперн з бюлетенів Комітету галицьких німців.

Амалія Гальперн народилася 12 липня 1896 р. в Городенці, донька єврейського вчителя. Він захворів на туберкульоз легень; перебування на курорті в Єгипті не принесло одужання. Після його смерті дружина повернулася з семирічною Амалією… 31 серпня 1911 р. мати та донька були охрещені… Пані Гальперн стала економкою в богословській семінарії, а Амалія відвідувала німецьку протестантську початкову школу.

*Після закінчення початкової школи Амалія вступила на навчання з підготовки вихователів дитячих садків у Будинку дияконис. З початком війни в 1914 р. вона, як іноземка, була змушена покинути Німеччину і тому тимчасово приїхала до Галлнойкірхена [Австрія – К.Т.]… Потім, ніби визволення, з Галичини надійшов заклик до шкільних вихователь*ок. *Після закінчення курсу вона приїхала до Славіца [село в адміністративному районі гміни Домброва, Опольський повіт, Опольське воєводство, Польща – К.Т.] і зайняла там вакантну посаду вчительки. Вона стала вчителькою серцем і душею, заслуживши повагу як молодих, так і людей поважного віку. Однак перебування у Славіці також принесло їй усвідомлення того, що їй потрібна професія, яка забезпечила б їй та її матері безпечне існування.*

Спочатку вона навчалася в українському педагогічному коледжі в Станіславі, а з вересня 1924 р. – в протестантському педагогічному інституті в м. Бельсько [Польща – К.Т.]. Після складання іспитів вона стала вчителькою в Мікульсдорфі [впродовж 1925-1939 рр. – К.Т.] поблизу Отинії. Вона змогла взяти матір із собою… Вона також прагнула розширити кругозір дітей, налагодила контакти з людьми з Верхньої Сілезії, і між дітьми з Мікульсдорфа та Верхньої Сілезії розвинулася жваве листування…

… одного разу на побіленій стіні шкільного будинку з'явилась свастика [це була приватна однорічна протестантська школа, будівля якої збереглась та перебудована під житловий будинок[613] – К.Т.]. Тепер стало зрозуміло, що всі зусилля асимілюватися були марними. Розпочалася справжня кампанія антисемітизму. У 1938 р. родині Гальпернів довелося покинути Мікульсдорф і їх відправили до Станіслава. Після цього Амалія змогла викладати в німецькій протестантській початковій школі до початку війни. Комісія з переселення відправила (залишила) Гальпернів до Генерал-губернаторства; їм не дозволили в'їзд до рейху…

… знайшла їм квартиру в передмісті Кракова… Амалія отримала посаду в українському кооперативному банку. Там вона працювала під українським прізвищем з підробленим паспортом, поки галицький німець не впізнав її та не звернувся до неї справжнім ім'ям. В результаті родину заарештували. Їх відправили до політичної в'язниці Монтелюпіх, де Амалія працювала в адміністрації в'язниці… Чи були Гальперни депортовані до Аушвіца неможливо визначити з певністю[614].

На опублікованій фотографії Амалії та її матері, які усміхнені годують курей на подвір'ї, привертає увагу колючий дріт над парканом. Колючий дріт в три ряди протягнутий вздовж дерев'яного паркану та закріплений у вигнуту під кутом вгору металеву палю. Такі та аналогічні палі можна побачити на багатьох фотографіях з різних, зокрема гітлерівських таборів та в'язниць. Якщо фотографія датуєтсья періодом Другої світової війни, то можливо те, що вона була зроблена в Монтелюпіху. Зробити таку фотографію в той час в Отинії було неможливо. Родина Гальпернів вимушено залишила Отинію в 1938 р., за

[613] Дубей М. Мікульсдорф. URL: https://numizmat.org.ua/wp-content/uploads/pdfs/mikulsdorf.pdf

[614] Ernst B. Amalie Halpem (1896-1945) // Blickpunkt Galizien – Das heilige Band. 2024. № 1. Pp. 11-13; Tietze B. Almalie Halpern // Blickpunkt Galizien – Das heilige Band. 2024. № 2. P. 5.

два роки до окупації та створення гетто, яке могло бути ізольованим від всього містечка колючим дротом. Разом із тим, в мирний час колючим дротом оточували ферми та угіддя для підвищення збереження майна. За розповіддю Беттіни Тітце, яка опублікувала фотографію Гальпемів жодної додаткової інформації не має, але, більш вірогідно те, що вона була зроблена на якійсь фермі до війни.

В усіх інших випадках творення та функціонування мультикультурної пам'яті Отинії відбувається тільки через збережену сакральну спадщину римо-католиків та православних. Таким чином, простір пам'яті єврейської спільноти Отинії, не кажучи в же про «менш помітні» національні громади – вірмен або чехів, який можна реально окреслити через конкретну топографію та топоніміку, майже не існує. Перефразовуючи проф. Чепайтене можна сказати те, що колишній, ледь збережений *візуальний вигляд міста, який містить ще й те, що нині модно називати ідентичністю місця, тобто багатоманітну й багатозначну систему символів*[615], фіксується лише в усній історії. Це спогади колишніх отинійців та вказівки місцевих жителів щодо майже зниклого кіркуту та декількох інших лічених локацій.

Відновлення пам'яті містечка про власну історію, яка була вимушено забута під тиском Голокосту, Другої світової війни та совєтської ідеології, відбувається в специфічний спосіб. Пригадування минулого взагалі в міському просторі розпочалось взимку 1990 р. з свідомої ерадикації – демонтажу пам'ятника леніну. Через демонтаж цього пам'ятника місцева громада почала деконструкцію пам'яті штучно створеної совєтської спільноти та локального історичного наративу.

Імпульси, які викликали та вмотивовували пригадування минулого, можна чітко розподілити на внутрішні та зовнішні. Досить уособленими за змістом та проявами стали активності отинійців, які здійснювали адвокацію з повернення пам'яті про національну історію та ініціативи діаспор – нащадків євреїв та німців. Уваги потребує те, що діаспори за кордоном України, маючи власні практики комеморації (видання книг і статей, створення меморіалів, збір колекцій та усноісторичних свідчень, проведення лекцій), мало взаємодіють з Отинією. В такий спосіб було сформовано україномовний та іншомовні, дещо відсторонені один від одного наративи про отинійську історію. В них відбулось відновлення

[615] Чепайтене Р. Місто як ідеологічний текст: теоретичні й інтерпретаційні аспекти // Схід / Захід. Історико-культурологічний збірник. Вип. 15. Спеціальне видання. Проблеми історичної урбаністики. С. 11-30. С. 11.

власної ідентичності, здійсненні спроби подолати травми минулого та, власне, отримано можливість їх озвучити. Саме на перетині та у взаємодії цих ініціатив могло б статись дещо більше. Це мало б відбутись через ті практики комеморації, які є *ціннісними орієнтирами сучасності*[616] в самій Отинії на кшталт перейменування або повернення історичних назв вулицям, маркування історичних будівель, встановлення «Каменів спотикання», переосмислення совєтських пам'ятників та місць пам'яті, створення нових місць пам'яті в автентичних або символічних місцях, а також започаткування громадських церемоній.

Разом із тим, під час дискусії про нові символічні міста варто максимально уникати мети розташувати їх на центральних вулицях, якщо звичайно це не пов'язано з наближеністю до певних важливих та знакових локацій. «Штучне центрування» свідомо підкреслює значимість нової локації та «зобов'язує» звертати на неї увагу.

Варто відзначити те, що згадування в урбаністичному просторі національної історії також відбулось, певним чином, вибірково. Деякі символічні місця пам'яті про події, які вплинули на соціальну та економічну історію регіону і були створені до совєтської влади, відновлені в будь-який спосіб не були. В Отинії було два пам'ятні хрести: перший – на честь скасування панщини (1848), другий – це Пам'ятний хрест жертвам Талергофа і полеглим в Першій світовій війні. І хоча було поновлено хрест замість того, що символізував скасування панщини, але йому надали забарвлення пам'яті про Українську повстанську армію. Тут *новобранці УПА приймали присягу на вірність Україні*, що й стало причиною його знесення в совєтський час[617]. Ігнорування теми про Талегроф стало, фактично, ігноруванням історій тих мінімум чотирьох містян (двоє померли в таборі, один – після повернення в містечко, для одного період інтернування було подовжено[618]), які стали жертвами

---

[616] Васильчук А. Комеморативні практики як ціннісні орієнтири сучасності. URL: https://bookforum.ua/p/1311

[617] Отинія – відновлення пам'ятного хреста.
URL: https://otyniya.if.ua/ua/religion/166/78?fbclid=IwY2xjawM7Z-FleHRuA2FlbQIxMABicmlkETE0T2diUkdrcU80SnRFNjVyAR5RRTx2Jf1mqY1ScEjnvi7MsiVxNUnRSxNxqtto2Se_nRMEpm8MVHQjS_mtWw_aem_TIk6QLet7ATRp2W6U1-s7w

[618] Алфавитный указатель жертв австро-мадьярского террора во время Первой мировой войны 1914-1918 гг. на областях Галицкой

депортації через їх політичні переконання. Отже, пам'ять про події національної історії також подекуди залишається розділеною.

> ***Талергоф (Thalerhof)*** — табір для інтернованих, один із перших у Європі 20 ст., створений владою Австро-Угорщини 4 вересня 1914 р. на початку Першої світової війни. Розташовувався у районі Граца (Штирія), Австрія. Причиною арештів і відправлення в Талергоф (а також у Терезин та інші табори) стала активізація москвофільської (русофільської) течії напередодні війни… Талергофське питання стало черговою причиною протистояння між москвофільською та українською суспільно-політичною течіями: у своїх арештах москвофіли звинувачували не лише владу, а й українофілів[619].

Наповненим новим сенсом, але все таки провокуючим конфлікт пам'ятей, є «Обеліск слави полеглим воїнам у Другій світовій війні». Це реконструкція обеліску над братською могилою червоноармійців, який звели в 1967 р. В 2006 р. на шпилі обеліску встановили фігурний хрест та добудували стіну з написом: «Вічна слава героям полеглим за свободу і незалежність нашої Батьківщини».

Збереженими ще з совєтських часів залишились пам'ятні плити на честь Грюнвальдський битві (1910) та Віденської битви (1933) в костелі.

Від 2000-х років не спостерігається жодних ініціатив до продовження згадування мультикультурної історії на тлі того що, були згадані та зафіксована фактично всі зневажені колись факти національної історії. Цей стан можна назвати латентним, адже євреї, як і вірмени, німці, поляки та чехи не мають сьогодні очевидних голосів на свою підтримку безпосередньо в Отинії.

и Буковинской Руси с биографическими и библиографическими данными / Сост. Р. Д. Мирович. Львов, 1971.
URL: http://talergof.org.ua/alfavitnyi_ukazatel-pred.html

[619] Орлевич І. Талергоф // Енциклопедія історії України: Додатковий том. Кн. 1: А-Я / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. Київ: В-во «Наукова думка», 2021. 773 с.
URL: http://www.history.org.ua/?termin=talergof_tabir_dlja_internovanykh

Зважаючи на викладене, проблематика формування та трансформації міського забудованого простору Отинії цікава для цього дослідження не тільки з перспективи фактичного розуміння міського планування. Урбаністичне дослідження сприяє розумінню сучасного простору містечка з точки зору пам'яті про вже повністю зниклі архітектурні елементи єврейської спадщини. Важливо визначити те, чи продовжується повне забування минулого, що було зруйновано внаслідок Другої світової війни, Голокосту та в повоєнний совєтський період або містечко все таки пригадує та створює нову усвідомлену пам'ять. Пригадування минулого міською громадою може відбуватись як через створення місць пам'яті, так і через різні комеморативні практики. Разом із тим, не варто шукати приклади такої реконструкції пам'яті як реальна відбудова *історичних будівель, зруйнованих війною чи з ідеологічних або модернізаційних мотивів*[620] після розпаду срср. Елементи забудови Отинії, які були пов'язані з єврейською громадою – ця світська та сакральна архітектура, не фігурують в джерелах як визначні об'єкти культурної спадщини. Наприклад, нічого невідомо про архітектурний стиль або настінні розписи двох дерев'яних синагог, які були в містечку. Окрім того, в контексті Отинії можна говорити про всі мотиви руйнування міського простору – війною (частина кіркуту, синагога – частково, очевидно, що постраждало багато житлових будинків в містечку в цілому), ідеологічні (мурована синагога) та модернізаційні (дерев'яна синагога біля центральної площі була розібрана самою єврейською громадою для зведення мурованої).

Для того, щоб уявити картину забудови Отинії варто звернутись до аналогій. *Єврейська житлова забудова відрізнялася від місцевої української, адже єврейський житловий будинок водночас був місцем для складів і торгівлі, заїжджим двором, ремісницькою майстернею і школою: бейт-мідрашем (місце для вивчення Тори, Талмуду та рабіністичної літератури, часто в приміщенні синагоги) або хедером (релігійна початкова школа). Єврейські будинки, що тулилися один до одного і виступали фасадами на головні вулиці містечка, визначали його міський характер. Євреям було важливо почувати себе городянами, спадкоємцями своїх предків, що жили*

[620] Ассман А. Пам'ять міста // Питання літературознавства. 2015. Вип. 92. С. 7-25. С. 7.

у середньовічних містах Центральної Європи[621]. Те, що можна назвати традиційним плануванням єврейського кварталу або єврейської дільниці в місті, містечку та в деяких великих селах, включає в себе не тільки житлову забудову. Для забезпечення всіх потреб повсякдення в місці компактного проживання та зважаючи на релігійні норми, характерною була наявність культових об'єктів: *молитовного будинку – принаймні для міньяну*[622] (кворум з десяти чоловіків старше 13 років, кількість яких необхідна для проведення громадського богослужіння) або клойза. Потрібні були комунальні об'єкти, кількість та різноманітність призначення яких зростала слідом за розвитком громади. До них відносились, наприклад, скотобійня, міква, будівля або приміщення рабинського суду тощо. При цьому в результаті модернізації, зокрема розвитку громадської гігієни, будували громадські лазні, які поєднувались із міквою. Архів «Джойнт» зберігає кілька десятків фотографій громадських лазень в польських, українських та литовських містах, містечках та селах, зокрема з приміщеннями для безхатченків. Лазні були в занепаді або пошкоджені внаслідок Першої світової війни, реконструйовані або побудовані коштом «Джойнт» 1920-х роках[623]. Фотографія приміщення басейну мікви в громадській лазні в м. Сарни та с. Клесів (Рівненька обл.), а також душові, ванни, парна та пральня в інших містах і містечках, вказують на те, що громадська лазня поєднала функції приміщення для ритуального омовіння та підтримки належного санітарного стану громади. Одна з найбільш консервативних традицій – ритуальне омовіння, фактично «злилась» з важливим проявом модернізації та секуляризації – створення загальнодоступних закладів громадської гігієни. Наприклад, в Вижниці – «колисці» отинійського хасидизму, громадські лазні – це була «добротна» одноповерхова мурована під черепичним дахом будівля в середмісті, частково

---

[621] Котляр Є. Архітектура «єврейської вулиці» // Гебрейський Усе-Світ Галичини. Незалежний культурологічний часопис «Ї» (головний редактор Т. Возняк). 2007. № 48. URL: http://www.ji.lviv.ua/n48texts/kotlar1.htm

[622] Zborowski M., Herzog E. Life is With People: The Culture of the Shtetl. Schocken Books, 1967. 452 p. P. 63. Courtesy of the Internet Archive.

[623] На основі аналізу бази даних «The JDC Archives». URL: https://search.archives.jdc.org/search.asp?lang=ENG&dlang=ENG&module=search&page=criteria&rsvr=4@PHOTO&param=%3Cuppernav%3Eglobal%3C/%3E&param2=&site=ideaalm

реконструйована в 1920 р. коштом «Джойнт»[624]. В Рогатині в 1931 р. *ремонт лазень не міг відкладатися, оскільки вони руйнуються і, крім того, з ритуальних міркувань, а також для гігієни мешканців усього міста*[625]. Про мікву та громадські лазні в Отинії інформацію віднайти не вдалось.

Варто враховувати те, що молитовні приміщення та приміщення, де відбувалось постійне вивчення Тори, Талмуду та рабинської літератури, могли складати як одну будівлю, так і бути розташованими окремо. Дерев'яні синагоги можна вважати ознакою сільських та дрібних містечкових ландшафтів. Муровані синагоги, були ознакою урбанізації, модерного міського простору. Будинок-резиденція рабина в квартальній інфраструктурі мав статус більше локації релігійного значення, ніж житлового приміщення.

Об'єкти комерційної забудови, які належали або орендувались ремісниками та підприємцями, варто розуміти як такі, що були розташовані як безпосередньо в житлових будинка, так і окремо. Вони об'єктивно зосереджувались ближче до центральної вулиці [в Отинії в 1910 р. це була вул. Центральна (Ulica główna)[626]], площі, базару або місця проведення ярмарку. Приміщення шинка або корчми, яке, зокрема в українському суспільному міфі найбільш часто асоціюється з єврейською сільською та містечковою комерцією, варто вважати цікавим, але не ключовим елементом саме єврейського життя.

Для модерної Отинії характерні чисельні ресторани. Про це можна довідатись з архівно-слідчої справи репресованого Казимира Бєня (Б'єня) – коваля з Угорників. *Мені відомо про те, що в містечку Отинія були такі ресторани: Шраєра [можливо це той Шраєр, чиї покази були використані нквс на користь звинувачення отинійця Івана Ключенка в тому, що він був інформатором польської поліції*[627] *– К.Т.], Шлям(?)ера, кооперативний ресторан… Клемберга [там можна було випити пива – К.Т.]*[628]. Як мінімум ще два інших ресторани належали єврейським комерсантам. Така

---

[624] Bath house repaired by JDC. The JDC Archives. Item ID: 14974; 15184. Georgette Bennett and Leonard Polonsky Digitized JDC Text Archive. Courtesy of the JDC Archives.

[625] ДАІФО. Ф. 2. Оп. 1. Спр. 2039. Арк. 119.

[626] Допис користувача Alex Friedman.
URL: https://www.facebook.com/photo/?fbid=6540539482699738&set=a.460089777411436

[627] ДАІФО. Ф. Р-2157. Оп. 2. Спр. 0389ОП. Арк. 26.

[628] ДАІФО. Ф. Р-2157. Оп. 2. Спр. 4639. Арк. 18, 28.

кількість комерційних закладів харчування була більше пов'язана із комерційною діяльністю, ніж способом життя громади, зважаючи на релігійний заборони щодо вживання алкоголю євреями. Торгівлю алкогольними виробами провадили в Отинії як мінімум два комерсанти. Ісаак Фрайєр був виробником алкогольних напоїв до Першої світової війни[629]. Давид Габер (Хабер) був дилером палестинських вин та коньяків товариства «Кармель», які отримали золоту медаль на паризькій виставці та «сертифікацію» Львівської політехніки[630]. В цьому випадку можна зазначити те, що отинійська торгівля алкоголем була частиною широкого контексту економічних відносин того періоду. Товариство «Кармель» мало представництва в Відні та Варшаві. Це поєднувало в одне ціле не тільки пропозицію, а й попит на елітні товари єврейських виробників в Палестині. Їх розповсюджували через польську дилерську мережу, в якій українські містечка займали помітну роль, як свідчить реклама в «Єврейському щорічнику» за 1904 р.[631]

В цілому, *особливого розвитку набула отинійська торгівля – майже в кожному будинку середмістя працювали крамниці – харчевні, горілчані заклади, магазини капелюшків, взуттєві й одіжні крамниці, і навіть торгові склади зі шматтям. По вівторках у містечку вирував базар, на який приїздили жителі навколишніх сіл та міст*[632].

Про ту інфраструктуру, яка забезпечувала саме кошерне харчування громади, інформація відсутня взагалі. Опосередкованим підтвердженням того, що отинійці мали доступ до кошерних м'ясних виробів є те, що в Отинії проживали чотири шойхета: Герш Клеттер[633],

---

[629] Zachl S. J. Diploma Thesis «Fraulein Doktor – Dissertantinnen an der Universitat Wien im Fach Chemie zwischen 1920 und 1929». Universitat Wien. 2020. 281 p. Pp. 114-115.
URL: https://utheses.univie.ac.at/detail/13810#; Feigl Regina. URL: https://picryl.com/media/regina-feigl-1962-d54f9f

[630] Rocznik Zydówki. 1904-5664/5. / Adolf Stand. Lwow, 1904. 287 s. S. 241.

[631] Ibidem.

[632] Сендецька Н. Отинія неймовірна: столітні фото й цікава історія. URL: https://kl.informator.ua/uk/otyniya-nejmovirna-stolitni-foto-j-czikava-istoriya

[633] Див. ширше: Кахане Давид. Щоденник Львівського гетто: спогади рабина Давида Кахане / упоряд. Ж. Ковба; Центр європейських гуманітарних досліджень Національного ун-ту «Києво-Могилянська академія». Київ: Дух і літера, 2009. 276 с.

батько Ісака Шехтера – жертви погрому 1941-го року[634], Гедалке та Цвир (двоє останніх – жертви Голокосту)[635]. В цілому, скотобійні для кошерного забою тварин, молочарні, пекарні та інші підприємства, діяльність яких була пов'язана із кошерним харчуванням громади, варто також відносити до комерційної забудови. Адже відбувався продаж товарів.

Представлений перелік будівель не є вичерпним в контексті організації єврейського кварталу, а лише вказує на найбільш помітні локації, визначаючи строкатість та складність організації міської інфраструктури. Ці локації – елементи кварталу певного населено пункту з'являлись, мали свій розвиток та зникали з плином часу. В контексті історії Отинії досить складно знайти той ідеальний період, в який єврейський квартал мав свій найбільший розквіт. Тим більше відсутні релевантні джерела, які б зафіксували цей стан містечка в повній мірі. Можна прослідкувати те, як єврейський урбаністичний простір був знищений під час пожежі 1890 р., потім під час Голокосту, а потім тоді, коли Отинія була перетворена на совєтське пост-єврейське містечко[636]. Совєтський період після Другої світової війни не варто ігнорувати, а визначати як один з ключових часових зламів для дослідження. Тоді перетнулись два значущих процеси. Отинія несла травми Голокосту, а совєтська ідеологія не тільки не сприяла їх полегшенню, а нав'язувалась містечку неухильно.

Отже, не може бути в повній міри бути обраним як орієнтир дослідження фактор часу – тобто вивчення конкретного періоду в історії, який би міг стати зразковим для розуміння всієї картини проживання

---

[634] Pinkas hakehillot. Poland. Encyclopaedia of Jewish communities. Poland. Yad Vashem, Jerusalem, 1980. 569 p. P. 53. Courtesy of Yad Vashem.

[635] Spiegel Ph. Ottynia. URL: https://kehilalinks.jewishgen.org/ottynia/ottynia.htm; Кахане Д. Щоденник Львівського гетто: спогади рабина Давида Кахане / упоряд. Ж. Ковба; Центр європейських гуманітарних досліджень Національного ун-ту «Києво-Могилянська академія»; Меморіальний комплекс історії Голокосту. Вид. 2-е. Київ: Дух і літера, 2009. 276 с. С. 99. Courtesy of Electronic library «Ukrainica»; Gonet T. Pomoc Żydom na terenie przedwojennego województwa stanisławowskiego podczas okupacji niemieckiej 1941-1944. Katowice–Warszawa, 2025. 807 s. S. 305. Courtesy of Tomasz Gonet.

[636] Так само як, наприклад, польське м. Опатів.
URL: https://polin.pl/en/shtetl-post-jewish-town-opatow-through-eyes-mayer-kirshenblatt

євреїв в Отинії. Спираючись на цю тезу варто зробити спробу розповідати про єврейську Отинію обираючи фактор простору. Встановивши реалістичну хронологічну рамку початку та якщо не завершення, то майже повного вичерпання історії місцевих євреїв, варто вивчати в цих часових межах кожний відомий елемент міського простору як самостійне явище. В такий спосіб кожна реалія життя, пов'язані із нею ідеї та люди, знову отримують власні голоси в історії та знайдуть точки для взаємного дотику. Окрім того, послуговуючись ідеями Елісон Б. Каррі – історикині, дослідниці польського юдаїзму та Голокосту, варто зробити акцент на діючих особах[637].

Мапи та топографія пам'яті /

Maps and topography of memory.

«Наближене» або «безпосереднє читання» ландшафту містечка не буде повним без картографії. Кадастрові та інші мапи, як джерело до історії Покуття та Галичини, малоінформативні для того, щоб побачити Отинію з перспективи назв окремих вулиць або розташування синагог.

Доступні мапи різних періодів Отинії нечисельні, а ті що є, маже не містять інформації про міську забудову. Разом із тим, вдалось знайти одну досить «стабільну локацію», яка може бути відправною точкоюдля необхідної реконструкції – кіркут. *Точний період заснування кіркуту в Отинії невідомий. Цвинтар також був позначений на польській карті 1939 р.*[638] Фрагменти двох мап 2-ї пол. 19 ст. із позначеним кіркутом, розмістив в загальному доступі Мирослав Дубей[639]. Чудово виконана кольорова мапа Отинії була також серед військово-топографічних мап

[637] Alison B. Curry. Explaining my Dissertation and Research. URL: https://alisonbcurry.net/project/explaining-my-dissertation-and-research/

[638] Otyniya Jewish Cemetery. URL: https://www.esjf-cemeteries.org/survey/otyniya-jewish-cemetery/

[639] Дубей М. Єврейський цвинтар в Отинії та інші меморіали. URL: https://numizmat.org.ua/jewish-cementry-ottynia/;
Мапа села Угорники 1887 р.
URL: https://numizmat.org.ua/photos/ugornyky-map-1887/

Галичини, які створив Фрідріх фон Міг впродовж 1772-1787 рр. Барбара Токарська, батько якої – поляк, народився в Отинії, у своїх мемуарах «Отинійські оповідання та спогади» (2004) опублікувала сучасну мапу Отинії на якій добре видно розташування кіркуту[640]. Аж до нині це, дійсно, околиці міста, поряд із шляхом на Угорники, з іншої сторони якого розташовано комунальний цвинтар. Але, названі мапи, як і кадастрова мапи Угорників та Отинії 1847 р.[641], малоінформативні з точки зору саме єврейської історії в цілому. Вони дають візуальне уявлення про місце кіркуту в містечку, яке відомо. На всіх мапах відсутні назви вулиць, нумерація будівель тощо.

Ще з початку XX ст. Отинія поділялася на дільниці (це історичне районування в загальних рисах зберігається дотепер): центр, Бочкарівка, Завал (за валом), Борисівка, Марків гай, Загребля, Мікульсдорф, причому Марків гай і Мікульсдорф вважалися присілками [тут знаходилось одноіменне німецьке поселення – Т.К.], а ще присілками були: Грицівка, Пеньки, Свинянка, Щасників (або Щеників). Урочища довкола Отині (Отинії): Велесницьке (поле), Вили (поле), Довгий кут… Дві дороги мали назву Цісарка (цісарська): одна вела через Загреблю на Товмач, друга — на Станіслав[642]. Втім, не можна встановити місцезнаходження єврейських вулиць або всієї цієї місцевості в містечку за топонімікою, хоча кількість вулиць в селищі досі не перевищує 30.

[640] Otynia male, sentymentalne kresowe miasteczko / Namyslowskie spotkania kresowe. 23.03.2016. S. 32.

[641] Кадастрова карта Угорників і Отинії. 1847 р.
URL: https://numizmat.org.ua/photos/cadastral-map-1847/

[642] Сендецька Н. Отинія неймовірна: столітні фото й цікава історія.
URL: https://kl.informator.ua/uk/otyniya-nejmovirna-stolitni-foto-j-czikava-istoriya

Забудова та планування містечка /

Town development and planning.

Описи про Отинію, яким бракує деталей, все таки дають можливість зрозуміти те, що це був «спільний простір» в якому люди могли селитись та зводити будівлі залежно від будь-яких інших чинників, ніж національний. Звичайно, що могла бути мета оселитись ближче до «своїх». Лише німецьке передмістя Мікульсдорф стало чітко окресленим, але не закритим для інших, простором. Як свідчить статистика, на початку 1939 р. в Мікульсдорфі з 300 мешканців 20 були українцями, 20 – поляками, окрім того, 20 німців проживали в самій Отинії[643]. Статистика не врахувала родину бідного шойхета Герша Клеттера (1869 р/н), його дружину Мінні та їх спільних шістьох дітей, двох синів Герша від першої померлої дружини Сури Голд та її батька. Вони жили в Мікульсдорфі по сусідству з німцем Якобом через дорогу. Їх бідний будинок мав дві кімнати – велику для всіх потреб, із металевою пічкою, та маленьку, де спали батьки. Під будинком був погреб, також був город. Через три будинки жив дідусь родини Чуна (?, англійською Chuna) – батько першої дружини Клеттера. Дідусь володів фермою та маленьким магазином в самій Отинії. Серед мікульсдорфських євреїв були також Бен Ціон (відкрив бакалійну лавку), майстер взуття Ітчія (?, англійською «Itchia», можливо, Іцхак[644]), його дружина Бела та син Сем Латнер. Наприкінці 1920-х років Мінні Клеттер та Сем Латнер одружились в США[645].

Євреї проживали в самій Отинії на тих вулицях та площах, які не несуть пам'яті про фактично кожного третього мешканця містечка на

---

643 Кубійович В. Етнічні групи південно-західної України (Галичини) на 1.1.1939 = Ethnic groups of the South-Western Ukraine (Halyčyna-Galicia) 1.1.1939: нац. статистика Галичини; vorwort G. Stadtmuller. Wiesbaden: Harrassowitz, 1983. XXV, 173 с. С. 92.

644 Help deciphering a name. URL: https://www.reddit.com/r/Yiddish/comments/1hhcmaa/help_deciphering_a_name/

645 Spiegel Ph. Ottynia. URL: https://kehilalinks.jewishgen.org/ottynia/ottynia.htm

рубежі 19-20 ст. На 1880 р. 42 % отинійців були євреями[646]. Отже, пам'ять Отинії, як містечка про себе і для себе, багато в чому не збережена. Однією із складових теорії американського письменника, соціолога та футоролога Елвіна Тофлера є те, що *«пам'ять міста» є для нас інформацією про минуле, яка зберігається в певному місті, за змістом безпосередньо пов'язана з цим містом, і актуалізується також у цьому місті. По суті в ідеальному варіанті – це пам'ять у місті, про місто і для міста. Це пам'ять обмеженої масштабності. Але не варто говорити, що ця пам'ять повністю закрита всередині конкретного міста і не виходить за його межі. Вона може транслюватися і на національному, і на глобальному рівні, при цьому завжди тримаючись за свої витоки. Завжди її зміст буде про це місто. Тобто це пам'ять про себе самого (місто)*[647].

Кількість будинків в Отинії в різні роки була опублікована за результатами архівних пошуків Михайла Хавлюка. *За статистичними відомостями, в 1784 р. в Отинії було 217 будинків, в яких проживало 1 100 мешканців, в 1808 р. мешканців – 1 400, в 1817 р. будинків – 291, мешканців – 1 600, в 1850 р. будинків – 257, мешканців – 1 400, в 1858 р. будинків – 398, мешканців – 2 285… в 1900 р. будинків – 653, [в 1921 р. – 745 будинків та шість інших будівель*[648] *– К.Т.], в 1925 р. будинків – 745, 1930 р. будинків – 885. В 1959 р. в Отинії мешкало – 3 490 осіб*[649].

Забудований, обжитий простір містечка за неповні 75 років, впродовж 1784-1858 років, збільшився суттєво – майже в 1,5 рази, а кількість мешканців – в два рази. Відповідно «Муніципальної енциклопедії королівств і земель, представлених у Рейхсраті, укладеної на основі результатів перепису населення станом на 31 грудня 1900 р.

---

[646] Підраховано за: Pinkas hakehillot. Poland. Encyclopaedia of Jewish communities. Poland. Yad Vashem, Jerusalem, 1980. 569 p. P. 53. Courtesy of Yad Vashem.

[647] Міхно Н. «Пам'ять міста» і «пам'ять у місті»: евристичні ресурси хвильової концепції Е. Тоффлера // Грані. Т. 23. № 1-2. 2020. С. 73-81. С. 77.

[648] Pierwszy Powszechny Spis Ludności 1921. Tom VII. S. 21. URL: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/9/94/Woj.stanis%C5%82awowskie_miejscowo%C5%9Bci_1921.pdf

[649] Хавлюк М. Отинія: Історичні нариси. Коломия: ВПТ «Вік», 1998. 148 с. (Бібліотечка «Вільного голосу»; Вип. 1). С. 21-22.

<…>» в 1900 р. кількість будинків зросла в ще два рази – до 734, а площа містечка становила 2 494 га[650].

За результатами Другої світової війни в Отинії було зруйновано 27 приватних житлових будівель (16 361 м3) та 36 (7 817 м2) приватних будівель господарського призначення[651]. Метраж втрачено житла вказує на досить специфічний процес підрахунку совєтськими фахівцями. Якщо спиратись на сучасний орієнтир розміру кімнати 5/4/2,5 м2 (50 м3), то отинійці втратили приблизно 327 кімнат, що може дорівнювати понад 100 трикімнатним будинкам або понад 60 – п'ятикімнатним. В будь-якому випадку, наявність в Отинії 27 житлових будинків загальною площею кожного приблизно 606 м3 або 1 212 м2 (при товщині стін 50 см) – сумнівна. Наприклад, родина бідного шойхета Герша Клеттера жила в Мікульсдорфі в будинку на дві кімнати – велику для всіх потреб, із металевою пічкою, та маленьку, де спали батьки[652].

Та сама ситуація спостерігається щодо втрат житлового фонду Угорників. Відповідно акту, складеного Надзвичайною комісією, в цьому маленькому селі було зруйновано 32 приватні житлові будівлі загальною площею 3 941 м3[653]. Площа будівлі в 123 м3 дорівнює 246 м2 при товщині стін 50 см. Якщо допустити варіант будівництва сільських будинків у вигляді маленьких фортець із товщиною стін в 1 м2, то розмір кожної хати мав складати в середньому щонайменше 123 м2. При цьому документи зафіксували руйнування 31 приватної господарської будівлі загальною площею 30 452 м2 (!)[654].

Сучасна площа Отинії складає 17,77 км, що дорівнює 1 777 га. На основі цих цифр можна вказати на те, що Отинія з плином часу втратила не тільки територію, зокрема Мікульсдорф, на місці якого озеро, а частину власного минулого.

Зібрані Хавлюком цифри дозволяють дещо уявити розмір штетлу Отинія і в цьому плані – це унікальна інформація. Під час пожежі в липні

---

[650] Дубей М. Перепис населення, земель та маєтків в окрузі Отинія (Тлумач, Галичина), 1907 р.
URL: https://numizmat.org.ua/photos/population-census-in-otynia-district-1907/

[651] ДАІФО. Ф. Р-98. Оп. 1. Спр. 48. Арк. 2.

[652] Spiegel Ph. Ottynia. URL: https://kehilalinks.jewishgen.org/ottynia/ottynia.htm

[653] ДАІФО. Ф. Р-98. Оп. 1. Спр. 48. Арк. 2-зв.

[654] Ibidem. Арк. 2-зв.

1890 р. *згорів при досить сильнім подуві вітру цілий оден бік ринку і бічна улиця, кругло трицять гарних великих домів. Без притулку остало сімдесят і кілька родин, самих євреїв*. Ця інформація про «Велику отинійську пожежу», яка змінила штетл, вказує на те, що від 10 %, в порівнянні із 1858 р. і до 5 %, в порівнянні з 1900 р.[655] – це була «єврейська забудова». Так чи інакше, штетл в центрі був помітним на мапі містечка та мав компактну забудову.

Відповідно перепису населення 1900 р., забудова Отинії складалась з приміщень для таких закладів: *податкова інспекція, відділ фінансової безпеки, окружний суд, нотаріус, адвокат, греко-католицька парафіяльна церква, римо-католицький костел,* ***синагога, велика школа, школа івриту та релігії****, аптека [там працював доктор Бергман, єврей, який жив неподалік[656] – К.Т.], два акушерські пункти, ветеринарний пункт з лікарем-хірургом, пожежна бригада, станція тяги, пункт жандармів, поштове відділення, ощадно-позикова асоціація, телеграфна контора, залізничний вокзал[657]*. Напередодні Другої світової війни в містечку також проживав та працював **стоматолог**, чия сестра пані Вайсман з двома дочками намагалась рятуватись втечею під час Голокосту[658].

В 1920 р. 1.5 тис. євреїв Отинії та навколишніх сіл, все ще відчуваючи наслідки Першої світової війни та повоєнних криз, зіткнулись із великою скрутою і негайно потребували одяг та їжу. «Джойнт» надав допомогу 228 родинам – 786 особам[659]. Ці цифра вказують на те, що понад 40 % родин отинійських євреїв опинились у вкрай скрутних життєвих обставинах. Очевидним є те, що їх оселі – приватні будівлі для однієї або кількох родин, зокрема орендарів, перебували у вкрай незадовільному стані. Отже, значна частина міського пейзажу Отинії на поч. 1920-х років була досить похмурою, жалюгідною.

---

655 Хавлюк М. Отинія: Історичні нариси. Коломия: ВПТ «Вік», 1998. 148 с. (Бібліотечка «Вільного голосу»; Вип. 1). С. 21-22.

656 Schnitzer T. Echoes from the Valley of Death / Sefer zikaron le-kehilat Kolomey ve-ha-seviva [Memorial book of Kolomey and its surroundings]. D. Noy, M. Schutzman. Tel Aviv, 1972. 359 p. Pp. 329-330.

657 Ibidem.

658 Gonet T. Pomoc Żydom na terenie przedwojennego województwa stanisławowskiego podczas okupacji niemieckiej 1941-1944. Katowice–Warszawa, 2025. 807 s. S. 305. Courtesy of Tomasz Gonet.

659 Pinkas hakehillot. Poland. Encyclopaedia of Jewish communities. Poland. Yad Vashem, Jerusalem, 1980. 569 p. P. 53. Courtesy of Yad Vashem.

В цілому, сюжетів, які зображають панораму Отинії небагато. Втім, майже однозначно можна стверджувати те, що на листівці нюрнберзького видавця Штайна «Шлюб рабинувни» (Die Trauung beim Rabbiner in Ottynia. Slub rabiaownej z Ottynii; Nürnberg Verlag J. A. Stein), зображено одну з «центральних» частин штетлу, де відбувалась церемонія. Рабин Хаїм мав двох синів та п'ять доньок, які пов'язали отинійських хасидів з Садгорською (м. Садгора – нині частина Чернівців) та Олицькою (м. Олика, Волинська обл.) хасидськими династіями, а також зміцнили через шлюби саму Вижницьку хасидську династію[660]. На думку Марії Вовчко на листівці може бути зафіксовано урочистості церемонії шлюбу 19-річної Сари, яка народилась в 1880 р. та вийшла заміж в грудні 1899 р. за Ісраеля Фрідмана, адмора Садгорської династії[661]. Відповідний запис було виявлено дослідницею в метричних книгах с. Скалат в Архіві Давніх Актів у Варшаві (Archiwum Główne Akt Dawnych»)[662].

Житлова, комерційна та комунальна забудова /

Residential, commercial and municipal development.

Усна історія, документальні та візуальні джерела – листівки та фірмові бланки комерсантів, дозволяють розташувати в міському просторі деякі локацій. Характерним для цього процесу є те, що майже всі вони відносяться до кін. 19 – 1-ї трет. 20 ст. Уваги потребує також те, що джерела дають дуже фрагментарну інформацію для реконструкції єврейської забудови Отинії. Така ситуація властива історії забудови не тільки різних національних спільнот, а взагалі містечка. Окрім того, необхідно чітко розділяти інформацію корисну для маркування простору

[660] Tsadikim – networking Charisma. URL: https://tsadikim.uwr.edu.pl/record/044.024

[661] Ibidem.

[662] Archiwum Główne Akt Dawnych. 300/1124. S. 36. URL: http://agadd2.home.net.pl/metrykalia/300_new/album/1124/index.html#img=PL_1_300_1124_0039.jpg

містечка – ту, яка вказує на певні адреси та краєзнавчу інформацію про «проживання в містечку…», «наявність в Отинії…» тощо.

Наприклад, оповіді про містечко дають можливість знати про те, що тут в 1930-х роках діяло підприємство єврейських комерсантів з виготовлення твердих сирів та казеїну для виробництва клею[663]. Його конкурентом була польська молочарня та одна філія кооперативу «Маслосоюз» української громади. Також діяв єврейський молочний кооператив «Хама», який щомісяця виробляв тисячу кілограмі масла[664]. В 1938 р. торгівлею молоком та зерном займався Лейб Удельсман[665].

Документи нквс дозволили зрозуміти те, що репресований Герш Сокаль *до приходу червоної армії мав власний монопольний тютюновий магазин… він як поручик мав доступ крізь, в результаті чого йому вдалось побудувати грандіозний магазин… в той час такий магазин було дозволено мати окремим особам, які заслужили це перед колишньою польською державою*[666].

Завдяки записам Філа Шпігеля – сина отинійця Сола Шпігеля, можна якщо не ідентифікувати місцезнаходження, то принаймні відмітити те, що в центрі Отинії, неподалік магазина батька Ганни Слюсаренко-Надворняк, розташовувався хлібний дідуся пана Сола – Файбиша Дульберга[667]. *Євреїв в Отинії жило багато. Ті євреї, що тримали пекарню, там і залишилась пекарня по сьогоднішній день, зараз їхні онуки проживають у Нью Йорку. І ці онуки створили клуб отинійців. Вони приїжджали в Отинію і я з ними спілкувалася, і вони мені все розказали*[668]. Нині дві отинійські пекарні сусідять в одній будівлі на вул. Свободи, 22.

---

[663] Хавлюк М. Отинія: Історичні нариси. Коломия: ВПТ «Вік», 1998. 148 с. (Бібліотечка «Вільного голосу»; Вип. 1). С. 100.

[664] Report on the G. Gh. Kassa in Ottynia. 5/10/1938. The JDC Archives. Item ID: 506915. Georgette Bennett and Leonard Polonsky Digitized JDC Text Archive. Courtesy of the JDC Archives.

[665] ДАІФО. Ф. 58. Оп. 1. Спр. 925.

Courtesy of Jewish Galicia & Bukovina. URL: https://jgaliciabukovina.net/related_items/110725

[666] ДАІФО. Ф. 2157. Оп. 2. Спр. 3946. Арк. 13, 16.

[667] Spiegel Ph. Ottynia. URL: https://kehilalinks.jewishgen.org/ottynia/ottynia.htm

[668] Коментар від користувача Галина Поважна Григорович до допису користувача Леся Верещинська. URL: https://www.facebook.com/groups/ugornyky.history

Польські адресні книги, які виходили в 1920-х роках (Księga Adresowa Rzeczypospolitej Polskiej), дають уявлення про отинійських комерсантів, серед яких можна зустріти низку прізвищ, які можна було б трактувати, як єврейські. Доступні адреси та імена отинійських комерсантів, юристів, медиків, надавачів послуг. Ця інформація дозволяє «бачити» загальну різноманітну картину отинійської комерції та сфери послуг в містечку.

За люб'язного сприяння Ореста Друля, ми змогли з'ясувати те, що липні 1890 р. в львівській газеті «Дело» було розміщено повідомлення про те, що в Отинії 11 липня, в середу відбулась грандіозна пожежа. Внаслідок зумисного підпалу впродовж кількох днів згоріла половина ринку та бічна вулиця, де провадили комерцію та проживали переважно євреї. Погорільці стикнулись з мародерством та, багато в чому, байдужістю щодо їхніх втрат на тлі безсилля влади з організації протипожежних заходів. Загинула одна жінка. Навколишні містечка надсилали погорільцям допомогу. Текст повідомлення про пожежу є надзвичайно інформативним та єдиним, який «відкриває вікно» в минуле єврейської Отинії, втрачене наприкінці 1890-х років. Це історія міського планування, соціальних та релігійних відносин. За спогадами отинійки п. Стефанії *в центрі були євреї, і були поляки*[669]. Єврейський квартал знаходився впритул до квадратної ринкової площі, де ратуша була своєрідно для ренесансної моделі містечка зміщена від геометричного центру[670]. Ринок складався з багатьох крамниць, власниками яких були євреї. Встановити точні локації їх розташування важко. Отинійську ринкову площу відносять до таких, розпланувальна схема яких деформована, як в Галичі або Скалаті[671].

Дитячий письменник Микола Угорчак (Погідний; 1901-1982 рр.), який закінчив початкову школу в Отинії, навчався в старшинській школі під час Української Революції 1917-1921 років, а в 1944 р. емігрував в США, згадував так. *Щодо людності, то в Отинії було багато євреїв, які займали центр міста й тримали в своїх руках усю торгівлю. Початково*

---

669 International Association Yahad-In Unum, Testimony of Stefania D., born in 1929, No. YIU1835U, interviewed in Otynia, Ukraine, on September 4, 2013. © Yahad-In Unum.

670 Каплінська М. Архітектурно-містобудівні принципи регенерації ринкових площ історичних міст Західного регіону України. Дис. … канд. іст. наук. Львів, 2015. 262 с. С. 64, 68.

671 Ibidem. С. 84.

крамниця мого батька була єдина серед єврейських, і її називали «католицьким склепом». Постійними покупцями були в ній польські мазури, бо в околицях Отинії було кілька польських сіл. Наших купців взагалі не було багато[672].

Опис пожежі опосередковано вказує на те, що в містечку був певний прошарок забезпечених людей, отже будівель. Їх власники могли дозволити собі такі «колоніальні товари», які продавали єврейські комерсанти, як родзинки та кава, а також цукор. Торгівля «колоніальними товарами» продовжувалась аж до совєтської окупації, а саме словосполучення можна назвати вдалим маркетинговим ходом. Відповідне словосполучення можна прочитати на вивісці магазину родини Дульбергів «Колоніальні споживчі товари», яка зберігається в колекції Музею історії польських євреїв Полін.

Пожежа значно нашкодила Отинії та назавжди змінила простір штетлу в її межах. Переважно дерев'яну забудову ні хто не реконструював. В полум'ї гинули люди та більша частина накопиченого. Слідуючи за тезами Петровського-Штерна про те, що *початок і кінець золотої доби штетлу можна датувати за пожежами*[673], припустимо те, що для певного періоду єврейської історії Отинії наступив «захід сонця». За два роки, в 1892 р. в містечко переселився згаданий вище рабин Хаїм Хагер, чим розпочав історію штетла як одного з центрів вижницького хасидизму. Можливо, що мета заповнити спустошений простір та посприяти тому, щоб громада розпочала новий етап життя після пожежі, вмотивувала це переселення.

Кореспондент часопису «Діло» в липні 1890 р. повідомляв читачам з Галичини наступне про «Велику отинійську пожежу».

… [В] полудне займився в нашім місті в тім домі, де міститься головна трафіка отинійска [видавництво – Т.К.], ймовірно, из нагромадженого, а в якійсь доси не висліджений спосіб підпаленого на даху (!?) сіна. Згорів при досить сильнім подуві вітру цілий оден бік ринку і бічна улиця, кругло трицять гарних великих домів. Без притулку остало сімдесят і кілька родин, самих євреїв. З християн не погорів нїхто, тілько одному німцеви-кольоністови погорів що-тілько отворений склеп из

[672] Угорчак Н. Із спогадів про Отинію / Альманах Станиславівської землі: збірник матеріялів до історії Станиславова і Станиславівщини. Т. 1. Ред. Богдан Кравців. Нью-Йорк, 1975. 959 с. С. 920.

[673] Петровський-Штерн Й. Штетл: золота доба єврейського містечка. Київ: Критика, 2019. 394 с. С. 347.

свининою. Ся часть місточка були самі склепи, а при огни викидано всякі товари цілими стосами на улиці. Голоти з Отинії і з околичних сіл збіглася тьма-тьменна, тому і цїлі стоси тютюну, найліпшого навіть сорту, цілі міхи табаки, стирти, залізного знарядя: кіс, серпів, підков, цьвяхів, ланців, цілі шафи кави, цукру, розинків, оріхів, паки скла і порцеляни, міхи зі збіжем і мукою і т. д. — загалом сказавши, майже все то, що витягано из склепів, потрафили приглядаючіся огневи «зрітелі» в-мить «порозбирати» між себе. При тім не було кому доглядати річей, всего кількох жандармів і два-три неможливі наші типово-галицкі «поліцаї» в конфедератках. Огонь спинився на церкві матричній [головна парафіяльна церква – К.Т.], а лише через те, що нарід обсів дах раз по-при раз, розібрано тілько горючій уже дах на звінници і поздіймано звони. Спалилася одна стара єврейка, вправді виведено єї з огню, але она так була оголомшена, що сама назад влізла в поломінь. Згоріли також дві корови і телиця. Огнем несло на всі сторони, а в цілім місті, що крок то порозривано тліючі вже дахи... Справдішна пустиня...

Коли се пишу (понеділок) — то огонь все ще тліє, горять стіни і підвалини під румовищем, а води нема... От, минувшої ночи алярмовано знов огонь, а Отинійці так перепуджені, що і річи всі попаковані і самі ждуть: коли вже раз само погасне, бо о гашеню і мови нема. До того ще забобонні євреї мали удаватися (не знаю, о скілько правди в тій вісти) до рабіна в Надвірній, а сей рішив, що оно кара Божа за сварні і незгоду між отинійскими євреями і що на тім не конець, а ще таки сего тиждня буде дальше горіти (!?). Сусідні міста і місточка присилають живність і одіж. На закінченє один комічний образок з урядованя нашого автономічного чиновника. Бурмістр отинійскій (мимоходом сказавши, рускій хлоп, але поплечник верховодячої кліки єврейської) на другій день по огни велів, внаслідок великих крадіжей, поліціянтам «вибубнити» в місті, що «завтра буде ревізія, отже всї нехай сидять в хатах і чекають»... А треба знати, що рускі хлопи отинійскі з євреями «на писки», а серед такої braterskoї тіłości не диво, що позабули заосмотритися на лиху хвилю в які-такі прибори до гашеня огня. Але власти повітові протеґують такі громади... Нехай-би приміром стояв на єї чолї русин-patріot!.. Ну... ну...! Ліпше і не писати на сю тему![674]

[674] Наради другого з'їзду польських хірургів. — Пожар в Отинії. URL: https://zbruc.eu/node/39093; З Отинії / Дело. 16.07.1890. С. 2. За люб'язного сприяння Ореста Друля.

Інше повідомлення з газети, яке розмістила Леся Верещинська, дає уточнення про події. *Пожар в Отинії… знищив за три години около 40 домів в середмістю, власність виключно євреїв. Понад 100 родин єврейських, бо жило их по кілька в однім домі, втратили свої майна і не мають де мешкати. Погорільці приналежать до найбіднїйших людей. З огню виратовано лиш троха постели і меблів, бо огонь ширився з такою скоростію, що декуди по склепиках погоріли готові гроші. Чудесним способом виратована церков, при котрій вздержався огонь; на дзвініци зірвали вже дах і познимали дзвони. Що огонь не знищив цілого місточка, лиш тому треба завдячити, що не було ні найменшого вітру і що п. Бредт, властитель фабрики машин господарских, застановив роботу в своїй фабриці і поспішив на ратунок з сикавкою [Пожежний насос*[675] *– К.Т.] і з понад 100 робітниками, котрі враз з міскою сторожею та людьми, прибувшими з сикавкою зелізничою пригасили огонь. Огонь займився в середині дому трафіканта [видавця – К.Т.], котрий разом з жінкою не був під той час дома і лишив лиш діти без догляду, тому, здаєся, причиною огню була неосторожність*[676].

Важливим відступом від теми є деякі факти з історії отинійської пожежної служби. *Засновник добровільної пожежної дружини в Отинії був Кароль Бартель, колишній начальник залізничної станції Отинії. Пожежна команда, яку утримувало село, проіснувала лише до 8 березня 1884 р. На зборах того дня голова і засновник пожежної команди Кароль Бартель подав у відставку через розбіжності з муніципалітетом*[677]. В серпні 1890 р. місцева добровільна пожежна команда складалась з 28 осіб, які,

---

[675] Сикавка. URL: https://slovnyk.ua/index.php?swrd=%D1%81%D0%B8%D0%BA%D0%B0%D0%B2%D0%BA%D0%B0

[676] Допис користувача Леся Верещинська від 21.02.2026. URL: https://www.facebook.com/photo/?fbid=2368286620265888&set=gm.2087760935321319&idorvanity=949862115777879; із посиланням на: До теми // Збруч. 15.07.1890. URL: https://zbruc.eu/node/39044?fbclid=IwY2xjawQSoGBleHRuA2FlbQIxMABicmlkETF4azg1dDJTR3lkdDUyQzRuc3J0YwZhcHBfaWQQMjIyMDM5MTc4ODIwMDg5MgABHnznh-p4CEVlxhLbDTGycWd28e86g-hqqSWy3i91qLh1H3O7mm_uHcpaekIb_aem_yh1MQ8fUaoGSayWPeZWUMg

[677] Допис користувача Леся Верещинська від 18.02.2026. URL: https://www.facebook.com/groups/949862115777879/; із посиланням на: Krajowy Związek Ochotniczych Straży Pożarnych w Galicyi i Lodomeryi z Wielkim Księstwem Krakowskiem: 1875-1900. Lwow: Drukarnia Pillera i Spółki, 1900. 198 s. Ss. 42-43.

тим не менш, не мали жодного інвентаря – цистерн, драбин тощо[678]. В Тлумацькому повіті, в одному з небагатьох повітів, взагалі не було такого інвентаря і, очевидно, що технічну допомогу варто було очікувати лише з сусідніх повітів. Влітку 1899 р. отинійські пожежники брали участь в гасінні пожеж в окрузі[679]. Опублікована інформація вказує на те, що весь процес було організовано польськими активістами-отинійцями.

Про мінімальні результати відновлення містечка після «Великої отинійської пожежі» та середній рівень достатку громади, можна скласти уявлення спираючись на наступне. З повідомлення місцевого кореспондента для івритомовного тижневика «HaMaggid» (видавався в Берліні та Відні, потім в Кракові впродовж 1856-1902 рр.[680], поступово перетворившись в регіональну газету Галичини[681]) в 1902 р.: *«Заможних панів серед нас не знайдеш, але жахливі злидні, які переважають в більшості галицьких містечок, сюди ще не дістались»*[682].

Серед нечисельних візуальних джерел про міську забудову, найбільш цікавим та повним є складана листівка з двох розворотів «Вітання з Отинії» німецькою та польською мовами, видана до 1905 р.[683] На ній зображено: єврейська житлова та промислова забудова (будинок рабина, тартак братів Адлерсбергів, спільний урбаністичний простір (головна вулиця, ринок), комунальні будівлі (народна школа, повітовий суд), сакральні християнські об'єкти (римо-католицька церква, греко-

---

[678] Przewodnik pożarniczy. 1890. № 8. S. 62.

[679] Допис користувача Леся Верещинська від 18.02.2026.
URL: https://www.facebook.com/photo.php?fbid=2364787593949124&set=p.2364787593949124&type=3

[680] HaMaggid / The National Library of Israel.
URL: https://www.nli.org.il/en/newspapers/mgd/1902/01?e=-------en-20--1--img-txIN%7CtxTI----------1

[681] Magid, Ha- by Avner Holtzman. Translated from Hebrew by David Fachler // The YIVO Encyclopedia of Jews in Eastern Europe. URL: https://encyclopedia.yivo.org/article/105

[682] Pinkas hakehillot. Poland. Encyclopaedia of Jewish communities. Poland. Yad Vashem, Jerusalem, 1980. 569 p. P. 53. Courtesy of Yad Vashem.

[683] Old views of Otynia. URL: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Ottynia_-old_postcard.jpg;
Отинія. Gruss aus Ottynia. URL: https://violity.com/ua/113601627-otiniya-gruss-aus-ottynia-2-skladna-posht-z-10-vid-t-ch-bud-rabina-do-1905r-nakl-shtejna

католицька церква), інша приватна житлова та промислова забудова (вілла Бредта та його ж машинобудівний завод).

Фабрика рільничих машин та відливу заліза Е. Бредта (Maschinenfabrik und Essengiesserei E. Bredt & C.O.; Fabryka maszyn i odlewnia Zelaza E. Bredta i Ski w Ottynii) мала понад 400 працівників й була одним з найбільших підприємств такого типу в Східній Галичині[684]. Перед Першою світовою війною тут працювала тисяча робітників[685]. Питання про роботу фабрики Бредта, зокрема про національний склад її робітників могло б стати надзвичайно цікавим для дослідження. Цей аспект розвитку промисловості Галичини та Отинії міг би продемонструвати наскільки єврейська громада була інтегрована в економічні та соціальні відносини краю та містечка. Чи була вона замкненою і «працювала лише для себе та на себе в "єврейському кластері місцевої економіки"»? На фабриці, яка була одним з найбільших підприємств в містечку могли працювати євреї-чоловіки різного віку, які потребували заробітку та жінки. Така ситуація мала б продемонструвати дещо іншу, ніж стереотипну роль єврея-комерсанта – тобто власника, роботодавця. Євреї стають найманими робітниками, а до того ж некваліфікованими або представниками робітничих професій різної кваліфікації. Так чи інакше частину із них варто «шукати» серед отинійських пролетарів, залишаючи при цьому осторонь стійку марксистську тезу про еволюцію пролетарів в політичних прихильників соціалізму та комунізму. Документальне підтвердження цієї тези наразі неможливе. Фабрика була знищена під час Першої світової війни. Завдяки люб'язному сприянню дослідниці юдаїки Марії Вовчко можна зорієнтуватись в тому, що євреї обіймали посади найманих працівників, які вимагали кваліфікації. Батьки Оскара Ортвіна – Генрик (Герш) і Міріам (Марія) мешкали в Отинії впродовж 1878-1912 років, потім переїхали до Львова. Генрик був інженером і міг працювати на заводі в Отинії.

Так само представники різних національностей могли працювати в «єврейському кластері місцевої економіки». Але, цю тезу не варто розвивати в контексті стереотипної ролі єврея-комерсанта – тобто власника, роботодавця – капіталіста. Чисельні інші не отинійські приклади вказують на те, що єврейська комерція було більше пов'язано

---

[684] Михалків-Винник. І. Маю досить такого кірату.
URL: https://dzerkalo.media/news/mayu-dosit-togo-kiratu-foto

[685] Дубей М., Верещинська Л. Отинія. Фабрика машин «Bredt & Ska».
URL: https://numizmat.org.ua/ottynia-bredt-co/

із найманою працює представників інших національностей, ніж із спільною комерційною діяльністю. Наприклад, *робота на лісопильні братів Адлерсбергів вважалася престижною. Для робітників на території тартака [лісопильні – К.Т.] були магазини, де отоварювалися тільки «тартаківці», яким при оплаті праці видавалися спеціальні чеки*[686]. Серед тих, хто зробив пожертви на будівництво гуртожитку для Єврейського богословського інституту у Львові був Еміль Адлерсберг[687].

Рубінштейн між двома світовими війнами володів млином, який знаходився на території сучасної меблевої фабрики та ще одним тартаком, який працював в основному експорт[688]. Не називаючи імен власників млина «Історія міст і сіл Української срс» ретранслювала розповідь про них в контексті образа саме капіталіста-визискувача: «*Основні виробничі процеси виконувалися вручну… Робочий день тривав 12 годин, а заробітна плата не перевищувала 2 злотих на день. Робітники не мали відпусток. Українцям дуже рідко підвищували їх кваліфікаційні розряди. За запізнення на кілька хвилин робітника не допускали до роботи на три години і відповідно виплачували йому зарплату за ¾ робочого дня*»[689]. Економічні відносини політизували міжнаціональні взаємовідносини, перетворюючи єврея-власника на опонента євреїв-пролетарів, якщо ті працювали на підприємстві Рубінштейна та інших.

Рубінштейн в 1920-х роках частково відновив зруйновану в Першу світову війну місцеву водолікарню. Його коштом було полагоджено криницю із сірчаною водою та зведено два санаторні будиночки[690].

Фрагменти названої листівки, зокрема будинок рабина, були також тиражовані окремо. Окрім того, відомо ще шість листівок із зображенням сакральних для євреїв об'єктів – синагоги (1915 р., кольорова), житлової забудови (будинок рабина – листівка 1915 р., кольорова, із групою людей біля ганку; подвір'я будинку із групою підлітків і чоловіків, з серії листівок

---

[686] Допис користувача Myroslav Dubei.
URL: https://www.facebook.com/groups/ugornyky.history/posts/1959582164805864/

[687] Jedność. Organ żydów polskich. Lwów, dnia 7. Lutego. 1908. № 6. S. 7.

[688] Хавлюк М. Отинія: Історичні нариси. Коломия: ВПТ «Вік», 1998. 148 с. (Бібліотечка «Вільного голосу»; Вип. 1). С. 97, 99.

[689] Історія міст і сіл Української рср: В 26 т. Івано-Франківська область. АН Урср. Інститут історії. Київ: Голов. ред. Уре АН Урср, 1971. 639 с. С. 315.

[690] Хавлюк М. Отинія: Історичні нариси. Коломия: ВПТ «Вік», 1998. 148 с. (Бібліотечка «Вільного голосу»; Вип. 1). С. 127.

«Типи єврейські») та спільного міського простору (два сюжети з центральної вулиці із великими групами людей в різному одязі). Цікавою є згадана листівка святкування весілля доньки рабина, що фіксує частину вулиці. Характерним не тільки для перелічених отинійських листівок, а й аналогічних листівок із міськими панорамами, є те, що вони фіксували локації, а також назви перлин населених пунктів, але не називали їх адреси. Адреси загальних краєвидів з «непомітними» будівлями, ні коли не наводили. Інші краєвиди Отинії на листівках досить різноманітні, цікаві з точки зору міської історії як такої.

Цікавими є фотографії з родинного архіву Малки Розенталь (Дульберг). На зображенні можна побачити двох чоловіків, вбраних у костюми, біля входу до крамниці[691]. Крамниця мала кам'яний цоколь, високі скляні двері і вікно-вітрину. Біля входу – рекламні таблички «PePeGe» – великого польського виробника гумового взуття та взуття для тенісу. Модні вироби можна було придбати в Отинії, так само, як і в львівському торгівельному центрі «Магнус», а також ще в 23 країнах[692]. Влітку 1928 р. представництво «PePeGe» у Львові було ліквідовано[693].

Грудзьондзкий гумовий завод, відомий до 1939 р. як «**PePeGe**», відіграв значну роль в історії гумової промисловості Польщі. Заснований в 1923 р. в Грудзьондзі, завод був одним з найбільших у гумовій промисловості. 18 січня 1923 р. було створено акціонерне товариство з метою запуску

[691] Ottynia, Poland, two men from the Dolberg family, at the entrance of a store. URL: https://collections.yadvashem.org/en/photos/31157

[692] View of the shopping centre «Magnus».
URL: https://uma.lvivcenter.org/en/photos/1253;
Допис користувача Muzeum Historyczne Oddział Muzeum Podlaskiego w Białymstoku. URL: https://www.facebook.com/MuzeumHistoryczneBialystok/posts/znacie-potoczn%C4%85-nazw%C4%99-na-obuwie-pepegi-nawi%C4%85zuje-ona-do-polskiego-przemys%C5%82u-gumo/1281859233739095/

[693] Zmiany i dodatki dotyczące wpisanej już spółdzielni / Zbiór ogłoszeń firmowych Trybunałów handlowych. Stały dodatek do «Przeglądu prawa i administracji im. Ernesta Tilla». Zeszyt 1. Styczeń-Marzec, 1929. 48 s. S. 13. URL: http://jbc.bj.uj.edu.pl/Content/177202/PDF/NDIGCZAS002203_1929_000_001.pdf. Courtesy of Jagiellońska Biblioteka Cyfrowa.

та експлуатації виробництва гумового взуття, 25 жовтня 1923 р. було засновано «Польське акціонерне товариство гумової промисловості в Грудзьондзі». Самуель Гальперін, єврей та уродженець білоруських Барановичів, став президентом Товариства.

В 1939 р. окупаційні війська підпорядкували фабрику німецькій економіці. Вона постачала Вермахту такі товари, як робоче взуття, понтонні човни, протигази, підошви, гумові рукавички та гумову тканину. Тут працювало до 2 тис. робітників, включаючи колишніх працівників «PePeGe» і примусових робітниць з срср[694]. Під різними назвами, зберігаючи профіль, підприємство працювало до 2001 р.

Родина Дульбергів володіла в Отинії щонайменше двома крамницями шкіргалантереї та взуття, майстернею з виготовлення шкарпеток. Галантерейна крамниця розташовувалась на площі Ринок в будинку, де проживала родина. За інформацією, люб'язно наданою Михайлом Хавлюком, будівля будинку Дульбергів на площі Ринок була зведена в 1910 р. (є барельєф із датою на фасаді), під час Другої світової війни у ній перебувало гестапо, після війни банк. Нині в будинку на вул. Шевченко, 1 – Укрпошта та відділення Ощадбанку.

Архітектурне вирішення будинку в стилі неокласицизму, схоже на будинок рабина та будівлю синагоги. Отже, всі вони були побудовані в один період, на поч. 20 ст. Натомість оселя родини Ісраеля Розенберга, зведена в 1935 р. та збережена майже без змін[695], являє собою невиразну одноповерхову, без оздоблення будівлю.

Розенберг був в 1941 р. мобілізований до червоної армії 21-річним, по завершенню війни зміг повернутись з Сибіру та емігрував в США, де очолював Першу благодійну асоціацію молодих отинійців.

---

[694] Megger J. Historia Grudziądzkich zakładów przemysłu gumowego «PePeGe STOMIL» 1923-2001 // Biuletyn koła miłośników dziejów Grudziądza. Klub «Centrum» spółdzielni mieszkaniowej. R. XII: 2014. № 24 (399). 8 s. Ss. 1-7.

[695] Spiegel Ph. Ottynia. URL: https://kehilalinks.jewishgen.org/ottynia/ottynia.htm

Фотографія з родинного архіву Олександри Гречухи відносить сучасника до іншої частини середмістя, де була розташована м'ясна крамниця діда її чоловіка Михайла Григоріва. Пані Олександра люб'язно розповіла про те, що в магазині працювали його діти: син Іван та доньки. Біля входу в родинну крамницю, який був аналогічним крамниці Дульбергів (вузькі високі двері та вікна-вітрини, прикрашені цікавою тематичною рекламою), Іван Григорів сфотографувався в 1937 р. з досить молодим чоловіком – перукарем Ціммерманом. [Це не може бути Хаїм Ціммерман, якому на момент загибелі під час погрому в 1941 р. виповнилось 66 років. Можливо, що це Макс Ціммерман – родич або однофамілець]. Ціммерман вдягнений в білий халат. Це вказує на те, що він прийшов до крамниці в свій робочий час з перукарні неподалік, міг досить швидко повернутись до свого чергового клієнта. Загалом, у середмісті була розвинута торгівля, житлова забудова містила фасадні комерційні приміщення, як у Дульбергів, Григорівих та їхніх сусідів-комерсантів. Що можна побачити на фотографії того часу з родинного архіву Гречух[696]. Окрім того, за спогадами отинійки п. Анелії, кожний дім мав склеп (крамницю), а двері були залізні, які зачинялись[697].

Ще один магазин зображено на листівці «Отинія. Головна вулиця. 1914 р.»[698]. *На листівці зображено магазин товарів Л[?]. Степпера (Штеппера) батька Майєра Степпера, який народився в Отинії 5 грудня 1907 р. і загинув в Бухенвальді 7 березня 1940 р.*[699]

Серед закладів харчування можна назвати ресторан родини Хейгерів. З 1977 р. в цій двоповерховій будівлі на вулиці Свободи, 18, розташована музична школа. Зберіглось фото родини – батька, матері та

---

[696] Допис користувача Олександра Гречух.
URL: https://www.facebook.com/photo/?fbid=1584931308763304&set=ecnf.100017393492082

[697] International Association Yahad-In Unum, Testimony of Anelia G., born in 1928, No. YIU1837U, interviewed in Otynia, Ukraine, on September 4, 2013. © Yahad-In Unum.

[698] 1914. Otyniya, Ottynia. URL: https://onebid.pl/pl/postcards-1914-otyniya-ottynia-hauptstrasse-ulica-glowna-main-street-shop-of-l-stepper-ek/2774820

[699] Дубей М. Історія, побут та вбивства отинійських євреїв.
URL: https://numizmat.org.ua/ottynia-murdered-jews/

сина Гершеля – працівника залізниці, розстріляного в 1942 р.[700] На тлі відсутності будь-якої інформації про цей заклад, можна зазначити те, що хоча б реконструйована будівля свідчить про те, що це був модерний для свого часу ресторан. В ньому, так само як і в ресторані Урі Хаїма Шерцера в Чернятині на Вінниччині, напередодні Першої світової війни міг працювати музичний автомат[701]. Серед отинійських рестораторів-євреїв можна назвати також 70-річного Абрама Шехтера, який зникнув без вісти під час Голокосту[702] та репресованого Генріка (Герша) Сокаля.

Помітну роль в розвитку міської інфраструктури відіграло меценатство австрійського барона єврейського походження Моріса де Гірша (1831-1896). На території сучасної міської лікарні в 1914 р. коштом де Гірша збудували одну з перших єврейських чотирикласних шкіл Галичини, яка сприяла розвитку освіти краю в цілому. Вона діяла, як мінімум, до 1919 р. в період ЗУНР[703]. Двоповерхову будівлю, одну з архітектурних окрас містечка, зафіксовану на кольоровій листівці, варто відносити до комунальної забудови. За концепцією засновника школи, вона була доступна представникам різних конфесій. На фронтоні будівлі був напис польською мовою «Szkola ludowa Fundacji Barona Hirscha» [Народна школа Фонду барона Гірша]. Будівля існувала, як мінімум, до 1938 р. і в ній функціонувала чоловіча школа. В родинному альбомі Пташетників зберіглась фотографія групи людей біля будівлі[704].

> ***Фонд барона де Гірша*** сприяв розвитку єврейської освіти в Галичині та відродженню культурного життя краю. Його ідея за підтримки асоціації «Agudas Achim» (Угода братів) була озвучена в березні 1890 р. на конференції, присвяченій освітнім питанням. Статут

[700] Отинія. URL: https://www.youtube.com/watch?v=NTUXlqjhKXI&list=PLdGOqTfocmOaKb82DfTj7Q2zhxVogkOFJ

[701] Lindenberg G. Our town as I remember it.
URL: https://www.jewishgen.org/yizkor/gorodenka/gor118.html

[702] Абрам Шехтер. URL: https://collections.yadvashem.org/ru/names/6561147

[703] Королько А. Товмацька повітова шкільна рада / ЗУНР 1918-1923. Енциклопедія. Т. 4. 686 с. С. 79-80.

[704] Допис користувача Леся Верещинська.
URL: https://www.facebook.com/photo/?fbid=2306021616492389&set=gm.2028186011278812&idorvanity=949862115777879

Фонду був затверджений в 1891 р. Фонд мав метою створення та підтримку єврейських дитячих садків, шкіл та професійно-технічних училищ, а також створення системи стипендій. Заклади, що створювалися Фондом, також мали бути доступними для християн (релігійна освіта пропонувалась, коли нехристияни становили 25 % студентського складу). Фондом керувала Рада опікунів із штаб-квартирою у Відні. В 1907-1908 рр. Фонд керував 47 школами в Галичині, де працювало 178 вчителів та навчалося 7 557 учнів. Фонд припинив своє існування із розпадом Австро-Угорщини та знеціненням капіталу під час девальвації 1919 р.[705] Частина документації Фонду стосовно будівництва шкіл зберігається в ЦДІАЛ.

Єврейське кладовище, назване на честь барона Гірша, функціонує в Статен-Айленді в Нью-Йорку з 1899 р. Там було створено також ділянку для поховання уродженців Отинії[706].

Серед об'єктів міської інфраструктури, які безпосередньо не пов'язані з єврейською громадою, обов'язково має бути згадана будівля міського суду, яка зображена на листівці та кількох фотографіях. Напередоні Другої світової війни тут розташовувалась штаб-квартира нквс, де було знайдено документи – доноси[707], які могли стати причиною складання «Погромного списку Отинії».

Зміни в Отинії, які відбувались під час Другої світової війни, можна спробувати уявити за аналогією зі Львовом, де єврейська громада так само була зігнана в гетто, відбувались чисельні утиснення та переслідування, що передували масовому винищенню. В повідомленні «Газети Львівської» (Gazeta Lwowska), яка впродовж окупації була офіційним польськомовним органом німецької адміністрації у дистрикті

[705] Żebrowski R. Fundacja barona Maurycego Hirscha dla Popierania Szkolnictwa Ludowego.
URL: https://delet.jhi.pl/pl/psj/article/14496/fundacja_barona_maurycego_hirscha_dla_popierania_s

[706] Допис користувача CoachGutt. URL: https://www.flickr.com/photos/99712400@N04/with/9420200586

[707] Mazur G. Pokucie w latach drugiej wojny światowej. Położenie ludności, polityka okupantów, działalność podziemia. Kraków, 1994. 206 s. S. 62. Courtesy of Tomasz Gonet.

«Галичина», можна прочитати, наприклад, про зміни, які стались в житті єврейських комерсантів влітку 1941 р.[708]

«Коли німці прийшли до влади, були видані нові правила, які регулювали наше життя на інших принципах, ніж під час більшовицької окупації. Тому їх знання є надзвичайно важливим, оскільки це допоможе уникнути конфліктів із законом і неприємних наслідків. Нижче наведено правила, видані на сьогодні. Перш за все, всі власники або керуючі громадськими та приватними будівлями повинні негайно видалити та знищити всі державні знаки та символи срср... Для єврейського населення перебування на вулицях дозволено лише до 20:00. Для решти населення комендантська година діє з 22:00... Влада також почала покращувати вуличну торгівлю... Чинні правила забороняють особам без патенту здійснювати продаж на вулицях та площах. Євреям суворо заборонено торгувати в цих місцях, навіть якщо вони мають патент[709]».

Отже, якщо допустити те, що аналогічні правила поширились і на Отинію, то дуже значна кількість єврейських родин в містечку втратила єдине джерело доходу – торгівлю, яка могла забезпечити їх повсякденні потреби в умовах гетто.

---

[708] Литвин М., Стеблій Ф. GAZETA LWOWSKA [Електронний ресурс] // Енциклопедія історії України: Додатковий том. Кн. 1: А-Я / Редкол.: В. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. Київ: В-во «Наукова думка», 2021. URL: http://www.history.org.ua/?termin=gazeta_lwowska.

[709] Gazeta Lwowska: dziennik dla Dystryktu Galicyjskiego. 1941. Nr 9. S. 3. URL: https://jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra/publication/346049

Кіркут /

The Jewish cemetery.

Зважаючи не тільки на релігійні доктрини, які незалежно від історичного періоду мають переважаючий вплив на громаду під час вшанування померлих, а взагалі на світогляд людини, цвинтар[710] можна назвати одними з найбільш уособлених та захищених просторів в населеному місці. Незалежно від того чи цвинтар розташований на відстані від населеного пункту, як це властиво раннім некрополям, або в межах поселення, це місце останнього спочинку людей залишалось недоторканим. Цивілізація, яку розуміють як комплекс гуманістичних ідей, підтримує ідею недоторканості пам'яті, різних форм культу поваги до предків. Ганебними є випадки свідомого знищення, паплюження або вандалізму стосовно цвинтарів взагалі.

Цвинтарі історично лише розростались, вбираючи в себе нові, вільні ділянки – пустки простору. Забудова цвинтарів, зміна їх меж або перенесення поховань, не властива тим суспільствам та державам, які варто відносити до цивілізованих, незалежно від частини світу, де вони розташовані. Тоталітарні гітлерівський та сталінський режими провадили на ідеологічному підґрунті свідоме нищення останків померлих та пам'яті

[710] Термін «кладовище» має більш нейтральне забарвлення і вживається в офіційних та юридичних документах. Кладовище означає територію для поховання померлих і зазвичай використовується в адміністративному та господарському контексті. Слово «цвинтар» несе в собі більш глибокі історичні та культурні конотації. Також це слово може використовуватися для позначення місця поховання в рамках певної релігійної спільноти або при церкві. Обидва терміни є правильними, але вибір між «кладовищем» і «цвинтарем» залежить від контексту та того емоційного відтінку, який необхідно передати. Для офіційних документів, юридичного та адміністративного спілкування більш доцільно використовувати слово «кладовище». У літературі, публіцистиці або при обговоренні традицій і культурних аспектів смерті та поховання може бути виправданим вживання слова «цвинтар», що надає тексту більшої ваги та емоційного забарвлення (Кладовище чи цвинтар. Як правильно? URL: https://gravecleaning.com.ua/kladovyshche-chy-tsvyntar/).

про них. Було знищено значний пласт культури, який складала меморіальна пластика єврейських надгробків – барельєфів мацев (або мацевот), саркофагів, зокрема у вигляді трун[711], склепів, пам'ятників, наприклад, в формі стовбура дерева з обрізаними гілками[712] тощо.

Для совєтського режиму була характерною така форма боротьби із цвинтарями, як ліквідація низки християнських та єврейських цвинтарів під виглядом благоустрою, розширення міського простору для промислової, а то й житлової забудови. Ця боротьба із реальними проявами та способами пам'ятання релігійних спільнот тривала ледь не до 1980-х років. Наприклад, впродовж 1973-1978 рр. було ліквідовано Друге єврейське кладовище в Одесі, що функціонувало з 1873 р. Останки лічених «цікавих» владі померлих були перепоховані на Другому християнському кладовищі[713]. Від 1893 р. функціонувало Лук'янівське єврейське кладовище. *Під час нацистської окупації кладовище зазнало значної руйнації, нацисти використали значну частину надмогильних плит для побудови печей, на яких спалювали трупи розстріляних у Бабиному Яру… згідно з Генеральним планом Києва [після Другої світової війни – К.Т.], на місці усіх лук'янівських кладовищ мало бути створено паркову зону зі спорткомплексом, прокладено нові дороги. Тому міськрадою було ухвалено рішення про закриття кладовища і перенесення поховань на Куренівське єврейське кладовище [трансформовано в міжконфесійний міський некрополь – Т.К.]. Остаточно Лук'янівське єврейське кладовище було ліквідовано згідно рішення 1962 р. У наступні десятиріччя значну частину території кладовища було забудовано, надгробки знищено [714].*

Для тих, хто студіює некрополістику єврейських цвинтарів України, важливою та складною зі світоглядної точки зору є проблематика тоталітарної поховальної культури, невід'ємною ознакою якої став

---

[711] Горобчук А. Листая книгу еврейского кладбища.
URL: https://berdychiv.in.ua/%d0%b3%d0%be%d1%80%d1%82%d0%b0%d1%8e%d1%87%d0%b8-%d0%ba%d0%bd%d0%b8%d0%b3%d1%83-%d1%94%d0%b2%d1%80%d0%b5%d0%b9%d1%81%d1%8c%d0%ba%d0%be%d0%b3%d0%be-%d0%ba%d0%bb%d0%b0%d0%b4%d0%be%d0%b2%d0%b8%d1%89/

[712] Ibidem.

[713] Другий єврейський цвинтар (новий). URL: https://stiks.od.ua/vtoroe-evrejskoe-kladbyshche-novoe/

[714] Лук'янівське єврейське кладовище.
URL: https://www.kby.kiev.ua/komitet/ua/reserve/art00095.html;
Проценко Л. Історія Київського некрополя. Київ: [Укрбланквидав], 1995. 412 с. С. 251, 253, 255.

вандалізм та паплюження місць поховання, їх знищення. Більш того, нищення пам'яті продовжувалось і після фізичної ліквідації цвинтарів. В цьому знаходило свій прояв зневаження пам'яті про жертв Голокосту.

(Не)формально було погоджено вандалізм від імені і гітлерівського, і совєтського режимів — використання мацев в якості будівельного матеріалу. Професорка археології конфліктів та розслідувань геноциду в Стафордширському університеті Керолайн Стерді Коллс[715], окреслила цю ситуацію наступним чином. *Під час Голокосту нацисти проводили культурний геноцид на єврейських кладовищах – у вигляді перекидання мацев, демонтували їх для використання в будівельних роботах та оскверняли могили – як засіб стирання та переслідування єврейських громад. Деякі кладовища також були згодом використані в якості місць страт*[716]. Методи культурного геноциду продовжила совєтська влада. Дії обох режимів можна концептуалізувати як свідоме стирання, знищення культурної спадщини – тобто свідому ерадикацію, відповідно проф. Чепайтене[717].

Вже відома чимала кількість випадків коли під час будівництва доріг та таке інше, будівельники натрапляли на цілі «поля» мацев. Наприклад, влітку 2018 р. у Львові на вулиці Ганни Барвінок будівельники виявили 150 надгробків. *За даними організації «Хесед Ар'є», вулиця Ганни Барвінок, протяжністю 185 м, повністю вистелена надмогильними плитами з єврейських кладовищ. У організації зазначають, що вулицю єврейськими плитами виклали німецькі окупанти у 40-х роках, оскільки тут розташовувалось управління Гестапо, також тут проживали представники керівництва окупантів*[718].

3 липня 2020 р. *десятки нагробних єврейських плит – «мацев», знайшли працівники пошуково-ексгумаційного центру «Доля».*

---

[715] Див. ширше: Colls C. S. Holocaust Archaeologies: Approaches and Future Directions. Springer, 2016. 358 p.

[716] Лист К. С. Коллс. 26.07.2016. 16 с.
URL: https://rohatynjewishheritage.org/wp-content/uploads/2016/09/160721_archaeo_proposal_u.pdf

[717] Чепайтене Р. Місто як ідеологічний текст: теоретичні й інтерпретаційні аспекти // Схід / Захід. Історико-культурологічний збірник. Вип. 15. Спеціальне видання. Проблеми історичної урбаністики. С. 11-30. С. 16.

[718] Родак К. Близько 150 єврейських надгробків знайшли на львівській вулиці. URL: https://photo-lviv.in.ua/blyzko-150-jevrejskyh-nadhrobkiv-znajshly-na-lvivskij-vulytsi/

Ними вистелений внутрішній двір колишнього управління нквс у Львові, потім кдб. Перші години робіт показали, що весь внутрішній дворик замощений намогильними плитами з єврейських кладовищ – «мацевами». Це показує злочинне обличчя комуністичного тоталітарного режиму, який робив нелюдські речі. Вистелити замість граніту чи бетону «мацеви» – чи людина, яка має почуття гуманності, може таке зробити? Але це показує сутність комуністичного режиму… Під час німецької окупації були знищені єврейські могили на львівських цвинтарях. Директор центру дослідження юдаїки у Львові Мейлах Шейхет наголосив «Радіо Свобода», що «мацеви» привезені у внутрішній дворик з Янівського цвинтаря, на якому ховали євреїв[719].

В спогадах рабина Кахане можна прочитати те, що львівський кіркут було цілеспрямовано знищено. Він писав про те, що *плити з високоякісного мармуру були вивезені до Німеччини. Звичайні надмогильні плити використовували для брукування території [Янівського – К.Т.] табору і подвір'їв різноманітних німецьких установ або, перетворюючи їх на гравій, брукували ними шляхи*[720]. Якого ж ставлення до кіркутів варто було очікувати в містечках і селах?

За даними «International Jewish Cemetery Project» в Україні було найбільше в світі кіркутів – 2 563[721]. Історія багатьох із них розпочалась паралельно із формуванням єврейських громад в селах, містечках і містах в Ранньомодерний період. Завершення цієї історії також пов'язано із об'єднуючою подією – трагедією Голокосту, повоєнними (е)міграціями євреїв, які вижили та тиском совєтської ідеології на релігію в цілому. Нині багато з тих кіркутів, які все таки пережили руйнування

---

[719] Терещук Г. На колишньому подвір'ї нквс у Львові знайшли десятки нагробних єврейських плит «мацев».
URL: https://www.radiosvoboda.org/a/30704594.html

[720] Кахане Д. Щоденник Львівського гетто: спогади рабина Давида Кахане / упоряд. Ж. Ковба; Центр європейських гуманітарних досліджень Національного ун-ту «Києво-Могилянська академія»; Меморіальний комплекс історії Голокосту. Вид. 2-е. Київ: Дух і літера, 2009. 276 с. С. 83. Courtesy of Electronic library «Ukrainica».
URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0005130

[721] Eastern Europe. URL: https://cdp.jewishgen.org/eastern-europe/

двох світових воєн, свідомий вандалізм тоталітарних режимів та, часто, занедбання через (не)свідому неувагу до культурної спадщини в Україні, являють собою сумні ландшафти [звичайно, що частина кіркутів доглянута або музеєфікована]. *Вкриті мохом та лишайниками могильні стели-мацеви вражають поважним віком та високохудожнім декором. Найкрасивіші охоплюють період від середини 17 та до початку 19 сторіччя – на цей час припав пік розквіту єврейського каменерізного мистецтва*[722]. Наведена теза – це цитата з монографії історика Дмитра Полюховича про *давній єврейський некрополь, що розкинувся на високій кручі над Збручем на околиці містечка Сатанів на Хмельниччині, цілком заслужено вважається одним із найбільш мистецько й історично вартісних у Європі. Лише знаменитий єврейський цвинтар Праги його перевершує*[723]. Отже, кіркути, як елементи історичного міського простору та об'єкти архітектури на них (мацеви, саркофаги тощо), як і їх мистецтво – це важливі та вразливі елементи культурної спадщини.

Нині моральна відповідальність за недіючі кіркути через віднайдення, документування та догляд, лежить не тільки на єврейській спільноті України та діаспорах. Місцеві територіальні громади, які отримали в Україні широкі повноваження та можливості в місцевій політиці, мають приділяти увагу також всім тим заходам, які можна назвати музеєфікацією об'єктів мультикультурного минулого. Це задовольняє багато культурних потреб, формує ідентичність, демонструє відкритість та толерантність. Фізичне відновлення просторів пам'яті через різні заходи, зокрема локальні та загальноєвропейські ініціативи прибирання та очищення (Jewish cemetery clean-up initiatives[724]), нерозривно пов'язані з краєзнавчими дослідженнями. Так з'являються нові та ефективні способи пам'ятання в міських спільнотах та підтримується множинність пам'яті.

Кіркут в Отинії, так саме як і цвинтар, де поховані німецькі мешканці Мікульсдорфу, а також польський католицький цвинтар, не функціонують.

---

[722] Полюхович Д. Єврейський цвинтар Сатанова. Кам'яні звірі та магічні обряди. Київ: Дух і літера. 248 с. С. 16.

[723] Ковальчук Т. Кам'яні звіри, що ожили в Сатанові.
URL: https://zbruc.eu/node/121966

[724] Див. ширше: Jewish Cemetery Clean-ups 2025 — Round-up #2. More than 100 initiatives in 15 countries.
URL: https://jewish-heritage-europe.eu/2025/07/15/jewish-cemetery-clean-ups-2025-roundup-2/

Вони були зруйновані, занедбані та припинили функціонувати внаслідок вимушених (е)міграцій та депортацій євреїв, німців та поляків напередодні та внаслідок Другої світової війни. Отинійські німці та поляки були депортовані вглиб срср або змогли емігрувати в Німеччину та Польщу (серед них були і євреї – польські громадяни) до Другої світової війни. Потім більшість євреїв були депортовані в гетто, знищені під час масових розстрілів або в таборах смерті. Невелика кількість врятованих в Отинію вже не повернулась. Про отинійських євреїв, які пережили Голокост та проживали в Отинії – ні чого невідомо.

Отже, значно зруйнований під час Другої світової війни кіркут припинив своє функціонування як внаслідок майже повного зникнення з містечка людей, які могли би бути там похованими відповідно релігійної традиції, так і самої можливості проведення релігійного поховання в совєтській державі.

Якщо допустити те, що ледь збережений кіркут був єдиним некрополем для місцевих євреїв, то він може бути таким самим давнім, як і отинійська єврейська громада, датуватись 1-ю пол. 17 ст. *Жодний штетл не завершений без цвинтаря, молитовного будинку – принаймні для міньяну та мікви. Якщо дуже маленький штетл не завершений, то потрібні зусилля щоб компенсувати цю нестачу. Якщо немає цвинтаря, поховання передбачає перенесення тіла в інший штетл…*[725]. Разом із тим, настільки давній, середини 17-го сторіччя, некрополь не зміг би залишитись у пітьмі історії. Згадки про нього мали б обов'язково бути. Можна допустити те, що в певний невизначений початковий період єврейсько історії Отинії, померлих могли ховати на інших кіркутах, в навколишніх містечках та селищах. Єврейська традиція дозволяє кільком общинам мати спільний некрополь. Довідатись про це достеменно складно. Найближчим до Отинії є с. Угорники. За спогадами колишньої отинійки, польки п. Анелії, за її дитинства *по суті, Угорники та Отиня – це одне село. Ви навіть не знали, де закінчується Отиня і починаються Угорники. Від Угорників до центру містечка було кілька сотень метрів, можливо, кілометр… Угорники були найбільшим селом в гміні Отиня. Там навіть була школа… Угорники були переважно населені*

[725] Zborowski M., Herzog E. Life is With People: The Culture of the Shtetl. Schocken Books, 1967. 452 p. P. 63. Courtesy of the Internet Archive.

русинами. Поляків було менше, кілька євреїв та один румун[726]. Нині населені пункти мають спільний комунальний цвинтар.

Угорники відомі з 1-ї трет. 15 ст., але їх єврейська історія невідома. Документи про Угорники майже не виокремлені в індивідуальні архівні справи в ДАІФО. Польський географічний словник вказує на те, що в селі на поч. 1890-х років було 34 ізраїльтянина (*34 izr.*[727] – izraelczycy). Про місцевий кіркут, синагогу та таке інше – невідомо. Про єврейську громаду села свідчить лише опублікований список з 51 жертви Голокосту[728]. Цей документ розширює «Список розстріляних німецькими окупантами під час окупації Отинійського району Станіславської обл.» із 25 прізвищами жертв з Угорників з інформацією про їх стать, рід занять, рік народження та рік смерті, але національність не вказана[729].

Отже, втрати єврейської громади Угорників ще не вивчені. Більша частина євреїв, включно із двома дітьми 7 та 8 років, були розстріляні в самих Угорниках в 1944 р.[730] Відповідно бази даних Яд Вашем загинуло 35 угорницьких євреїв[731]. Шмуель Дульберг (1905 р/н) – уродженець Угорників та власник магазину в Отинії, після нетривалого переховування в Угорниках або Отинії, був розстріляний разом із дружиною та дитиною, а також товаришем Шмерлером (?)[732]. Перед розстрілом жертв змусили вирити власну могилу.

---

[726] Rozmowa z urodzoną w Uhornikach koło Otyni, na Pokuciu – Anielą Piotrowską // Namyslowske spotkania kresowe. 29.02. 2018. Ss. 8-23. S. 9.

[727] Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. T. 12 / Red.: Chlebowski Bronisław, Sulimierski Filip, Walewski Władysław. Warszawa, 1892. 960 s. S. 757.

[728] Дубей М. Євреї які народилися, проживали або загинули в селі Угорники. URL: https://numizmat.org.ua/ugornyky-jews/

[729] ДАІФО. Ф. Р-98. Оп. 1. Спр. 55. Акр. 7-8.

[730] Дубей М. Євреї які народилися, проживали або загинули в селі Угорники. URL: https://numizmat.org.ua/ugornyky-jews/

[731] Результати в базі даних за пошуковим словом «Угорники». URL: https://collections.yadvashem.org/ru/names/search-results-names?page=2&gn_place=%D1%83%D0%B3%D0%BE%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA%D0%B8&gnt_place=yvSynonym

[732] Page of Testimony. URL: https://namesfs.yadvashem.org//arch1_yadvashem//200002161519_282_7467/112.jpg

Уродженку Угорників Клару Дульберг (1910 р/н) вбили в Отинії в 1941 р. або в 1942 р.[733] Інший уродженець Отинії, який проживав та торгував в Угорниках – Мордхай (Мордехай) Кремер (1890 р/н), був вбитий в Тлумачі в гетто, яке функціонувало впродовж квітня-листопада 1942 р.[734] Кого не знищили в гетто, депортували в табір смерті Белжець.

Процитований вище опис пожежі в Отинії влітку 1890 р. дозволяє лише припустити те, що отинійські євреї могли знаходити свій останній спочинок на кіркуті в центральній частині м. Надвірна, на відстані в майже 50 км. За духовною підтримкою отинійці звертались саме до рабина в Надвірній під час пожежі. *До того ще забобонні євреї мали удаватися… до рабина в Надвірній, а сей рішив, що оно кара Божа за сварні і незгоду між отинійскими євреями і що на тім не конець, а ще таки сего тиждня буде дальше горіти (!?)*[735].

Єврейська громада Надвірної вкоренилась до чи у 17 ст. та істотно зросла у 18 ст. Ґрунтуючись на збережених задокументованих надгробках, єврейське кладовище встановили до поч. 18 ст., а ймовірно, започаткували у попередньому столітті. Документація надгробків вказує, що цвинтар перебував під постійним використанням принаймні до 1940 р.[736] *У Надвірній було понад 20 молитовних будинків, серед яких клоїзи всіх можливих хасидських конфесій, що існували в цьому регіоні, хасидів з Белза, Вижниці, Косова, Отинії та Чорткова*[737]. З 1-ї пол. 18 ст. Надвірна була важливим осередком хасидського руху[738].

Окрім того, отинійців могли ховати в Богородчанах, приблизно в 39 км від Отинії. Розселення євреїв там розпочалось на рубежі 17-18 ст.

---

[733] Page of Testimony. URL: https://namesfs.yadvashem.org//arch1_yadvashem//200002161519_282_7467/111.jpg

[734] Дубей М. Євреї які народилися, проживали або загинули в селі Угорники. URL: https://numizmat.org.ua/ugornyky-jews/

[735] Наради другого з'їзду польських хірургів. — Пожар в Отинії. URL: https://zbruc.eu/node/39093; З Отинії / Дело. 16.07.1890. С. 2. За люб'язного сприяння Ореста Друля.

[736] Тематичне дослідження 08 – Меморіал: кладовище у місті Надвірна. URL: https://jewishheritageguide.net/uk/case-studies/cs08

[737] «Nadwórna» – Encyclopedia of Jewish Communities in Poland. Volume II. (Nadvirna, Ukraine). URL: https://www.jewishgen.org/yizkor/pinkas_poland/pol2_00328.html

[738] Nadvirna. URL: https://myshtetl.org/lvovskaja/nadvirna.html

Більш менш предметно історію отинійського кіркуту[739] можна реконструювати від кін. 19 ст., у зв'язку з тим, що в 1892 р. в містечко переселився хасидський рабин Хаїм Хагер. Дійсно, за дослідженням «International Jewish Cemetery Project» саме хасидський кіркут розташовувався між сучасними вулицями Володимира Івасюка та Василя Стефаника, неподалік вул. Івана Франка. Можливо, що єврейська громада Отинії отримала право та ділянку для заснування некрополя лише за бутність Хагера. В будь-якому випадку, за розповідями отинійки п. Марії *то кладовище колись було обгороджене, цеглою обмуроване навколо, зараз нічого, там пасуть, кущі повиростали*[740].

Можна зробити припущення щодо ситуації навколо створення отинійського кіркуту спираючись на аналогію з Рогатином[741]. І хоча досліджені архівні документи стосуються періоду Другої Польської Республіки, втім зрозумілою є загальна ситуація з тим бюрократичними процесами, які відбувались щодо організації єврейських кіркутів в історичній ретроспективі. З текстів чисельного листування Станіславського воєводського управління з повітовими старостами впродовж 1922-1935 рр. можна зрозуміти наступне. Ділянка для кіркуту мала бути спеціально обраною та визнаною придатною для поховань, зокрема бути безпечною для громадського здоров'я через можливе забруднення колодязів інфекційними хворобами. Ділянка мала бути позначена на кадастровій мапі. Виділена міською владою ділянка мала бути викуплена єврейською громадою. Витрати на організацію нового некрополя були суттєвими. Кіркут міг розташовуватись як поза містом,

---

[739] Пропонується доопрацьований варіант наших публікації: Куцаєва Т., Ткачук К. Місця пам'яті єврейської спільноти в Отинії // Український технічний музей: історія, досвід, перспективи. Матеріали 16-ї Всеукраїнської науково-практичної конференції. Київ: Центр пам'яткознавства НАНУ і УТОПІК, 2022. 58 с. С. 95-101; Куцаєва Т. Про Кіркут в Отинії // Культурологія та соціальні комунікації: інноваційні стратегії розвитку: матер. міжнар. наук. конф. (17-18 листопада 2022 р.) / Під ред. доц. Н. Рябухи та ін. Харків: ХДАК, 2022. 476 с. Харків. 17-18.11.2022. С. 60-62;

[740] International Association Yahad-In Unum, Testimony of Maria K., born in 1923, No. YIU1836U, interviewed in Otynia, Ukraine, on September 4, 2013. © Yahad-In Unum.

[741] ДАІФО. Ф. 2. Оп. 1. Спр. 2039. Арк. 41-41-зв, 70-70-зв, 107-107-зв, 109-109-зв, 119.

близько до різних житлових будинків, так і центру міста. Влада могла заборони продовження поховань на кіркуті з міркувань захисту громадського здоров'я. Напередодні Першої світової війни давній рогатинський кіркут потребував розширення в межах міста. Це не влаштовувало не єврейських сусідів, які чинили опір чисельними скаргами щодо його розширення впродовж 1923-1931 рр.

В Отинії можна теж очікувати виявлення спеціально переміщених з кіркуту мацев в таких (не)випадкових місцях, як дороги або різні будівництва. Від кінця 1940-х років селище перебудували – частину забудували новими будівлями в стилі совєтського архітектурного модернізму. Раціональність, функціональність та стандартизація були викривлені до рівня безликого пейзажу. Його увінчував типовий пам'ятник леніну в центрі, обов'язкові пластикові літери «Слава кпсс» на фронтоні будинку культури, там же над входом червоний банер «26-му з'їзду кпсс – гідну зустріч». Можна говорити про те, що під приводом повоєнного відновлення та модернізації відбувалось перетворення кожної окремої неповторної урбаністичної ідентичності в різних куточках України *в культурно уніфіковане радянське українське місто*[742]. Совєтська модернізація була радше пов'язана із швидкими процесами занедбання і так зруйнованої спадщини. Наприклад, відновлення торгівлі в Отинії, що стосувалось також і міської інфраструктури, було актуалізовано лише в 1950 р. в постанові районної споживацької ради[743]. Очевидним є те, що «відновлена» торгівля втратила не тільки свій асортимент, національну різноманітність підприємництва, а й саму структуру. Приватні крамниці зникли, а торгівля монополізована та централізована через державні раймаги – районні магазини або гастрономи.

Нечисельні листівки поч. 20 ст. показують колоритну різноповерхову забудову. Це контрастує з описом совєтської дійсності колишнього районного центру поетом та істориком Петром Шкраб'юком: «*Період зовнішньої сірості й будівель, і людей, їхньої безрадісності…*»[744].

---

[742] Фрунчак С. Творення «давнього українського міста»: збереження спадщини та конструювання міської ідентичності у повоєнних Чернівцях // Схід / Захід. Історико-культурологічний збірник. Вип. 15. Спеціальне видання. Проблеми історичної урбаністики. С. 175-203. С. 175.

[743] ДАІФО. Ф. 1791. Оп. 1. Спр. 14. 19 арк.

[744] Шкраб'юк П. Десять тисяч вікон у минуле / Слово Просвіти. 10.02.2017. URL: http://slovoprosvity.org/2017/02/10/desyat-tysyach-vikon-u-mynule/

В такому просторі, за виключенням найбільш помітних та вражаючих пам'яток архітектури, не залишалось місця не тільки спадщині національних спільнот, а й української нації. Дійсно, *за словами місцевих жителів, [єврейський – К.Т.] цвинтар був зруйнований в совєтських час... Ймовірно, ґрунтова дорога була вимощена надгробками з цієї ділянки*[745].

Для з'ясування долі кіркуту більш детального ми звернулись в Отинійську селищну раду в жовтні 2020 р. Нам люб'язно повідомили про те, що проведений вже в роки незалежності ремонт дороги по вул. Франка, територію колишнього кіркуту не зачепив. Це тільки частина реальної ситуації. В 2012 р. посеред ґрунтової дороги, якою користуються також для проїзду автомобілів на околицях селища, можна було побачити контури зруйнованого поховання з каменю білого кольору. Це означає, що містечко «захопило» колишній кіркут. У свою чергу, на фотографії 1930-х років видно, що на сучасній вул. Стефаника на пагорбах були городи[746]. Можливо, що вони зачіпали частину кіркуту, якій був розташований *за річкою на горі трошки*[747]. Це припущення дискусійне. Отинійська єврейська спільнота залишалась активною та впливовою в містечку аж до початку Другої світової війни. Захоплення кіркуту в будь-який спосіб не могло б бути допущеним єврейським самоуправлінням і релігійними діячами. Ситуація могла кардинально змінитись під час осінніх польових робіт в перший рік Другої світової війни.

Означений стан частини кіркуту є прикладом того, що минуле досі складається з різних історії. Разом із тим, те, що вказана частина кіркуту «захоплена» городами та ґрунтовою дорогою, а не шосе, залишає перспективу для ініціативи з розчищення та облаштування фрагменту некрополя. Якби совєтська влада здійснила б реальну модернізацію містечка, то шлях був би заасфальтований. Роботи з будівництва, ремонту та утримання доріг місцевого значення розпочались в Отинії в 1949 р.[748]

---

[745] Otyniya Jewish Cemetery. URL: https://www.esjf-cemeteries.org/survey/otyniya-jewish-cemetery/

[746] Допис користувача Леся Верещинська. URL: https://www.facebook.com/photo/?fbid=2180729925688226&set=gm.1908143203283094&idorvanity=949862115777879

[747] International Association Yahad-In Unum, Testimony of Anelia G., born in 1928, No. YIU1837U, interviewed in Otynia, Ukraine, on September 4, 2013. © Yahad-In Unum.

[748] ДАІФО. Ф-1733. Оп. 1. Спр. 7. 10 арк.

Загалом важко говорити про хоча б приблизну кількість поховань, але в будь-якому випадку за всю історію містечка їх мало нараховуватись досить багато, *великий був цвинтар*[749]. Інформацію про наявність іншого кіркуту в Отинії джерела не дають.

Сама перша експедиція для огляду кіркуту була здійснена в червні 1996 р. нині покійним Юрієм Ходорковським – архітектором (реконструкція історичної забудови) та істориком архітектури (українська архітектурна спадщини), а результати представлені на англомовному ресурсі «JewishGen's Cemetery Discovery Project (JewishGen's Online Worldwide Burial Registe)»[750].

Інші населені пункти не використовували цей незадокументований хасидський цвинтар. Ізольована приміська рівнина та схил пагорба не мають жодних позначок. Доступ до цвинтаря відкритий, якщо звернути безпосередньо з дороги загального користування. Цвинтар не огороджений, без парканів чи воріт. Наявно від 21 до 100 надгробків[751]*, приблизно половина з яких знаходиться на оригінальних місцях, а понад 75 % повалені або зламані, окремі датуються 1930 р. Місцезнаходження будь-яких переміщених надгробків невідоме. Частина цвинтаря була знищена під час будівництва млина. Заростання є сезонною проблемою, що перешкоджає доступу до локації. Серйозна загроза: вандалізм та забудова по-сусідству. Помірна загроза: неконтрольований доступ, забруднення та забудова*[752]. Ходорковський підготував в 1998 р. чи не першу фундаментальну працю в якій *єврейські кладовища України 16 – поч. 20 ст. розглядаються як об'єкти історико-культурної спадщини із*

---

[749] International Association Yahad-In Unum, Testimony of Anelia G., born in 1928, No. YIU1837U, interviewed in Otynia, Ukraine, on September 4, 2013. © Yahad-In Unum.

[750] Otynya. URL: https://cdp.jewishgen.org/eastern-europe/ukraine/otynya; Ottynia. URL: https://www.shtetlinks.jewishgen.org/ottynia/ottynia.htm

[751] Варіант перекладу з англійської мови слова «tombstone» – «надгробок», а не використання слова «мацева», вважаємо найбільш доречним для всієї дискусії про кіркут в Отинії. Достеменно невідомо чи всі надгробки були представлені там виключно намогильними плитами – мацевами або були там також саркофаги та інші архітектурні форми, що відмічали поховання. Окрім того, в англійській мові є два відповідники слова «мацева»: «masseba» та «matzeva».

[752] Otynya. URL: https://cdp.jewishgen.org/eastern-europe/ukraine/otynya; Ottynia. URL: https://www.shtetlinks.jewishgen.org/ottynia/ottynia.htm

застосуванням прийнятих у пам'яткознавстві критеріїв оцінки[753]. Поховальне мистецтво надгробків отинійського кіркуту не знайшло свого відображення на сторінках цієї праці.

За спогадами пана Петра в ті часи, коли 62-річний отинієць був школярем, орієнтовно наприкінці 1940-х – в 1950-х рр., єврейські надгробки було добре видно на місцевості, а територія кіркуту огороджена[754]. Проект «Protecting of Jewish cemeteries in Europe»[755] зафіксував довжину периметру збереженої ділянки 361-439 м. Огляд ділянки, що був люб'язно виконаний для нас восени 2020 р., дозволив візуалізувати залишки лише двох-трьох мацев. Тим не менш, незалежно від стану території, вона зберегла історичну важливість, а мацеви автентичність.

Згаданий Ходорківським млин, який знаходиться впритул до кіркуту, має досить суперечливу історію. Він належав Йосипу та Михайлу Чорнооким, які виїжджали в США на поч. 1920-х років на заробітки. Гроші на побудову млина або реконструкцію існуючого об'єкта і технічне устаткування, Чорноокі заробили в США. В 1939 р. млин було реквізовано[756]. Потім на території передмістя знаходилась совєтська заготівельна контора «Заготскот». Принциповим є те, що на будівлю млина вказують як на колишню синагогу при кіркуті, збудовану з австрійської цегли з клеймами[757].

Науковий центр іудаїки та єврейського мистецтва імені Фаїни Петрякової у Львові розмістив результати роботи Комісії зі збереження американської спадщини за кордоном в 2005 р., де було наведено підрахунки Ходорковського щодо кількості надгробків. Комісія працювала в Україні відповідно «Угоди між Урядом США та Урядом України про охорону та збереження культурних цінностей» від 4 травня

---

[753] Ходорковський Ю. Єврейські некрополі України / Серія «Некрополі України». УТОПІК. Київ: Інтерграфіка, 1998. 80 с. С. 2.

[754] Дуглас Хатт у пошуках предків в Отинії.
URL: https://www.youtube.com/watch?v=3Xa2tEnhGgg&t=26s

[755] Otyniya Jewish Cemetery. URL: https://www.esjf-cemeteries.org/survey/otyniya-jewish-cemetery/

[756] Допис користувача Леся Верещинська.
URL: https://www.facebook.com/photo/?fbid=2208280329599852&set=gm.1934608903969857&idorvanity=949862115777879

[757] Дуглас Хатт у пошуках предків в Отинії.
URL: https://www.youtube.com/watch?v=3Xa2tEnhGgg&t=26s

1994 р.[758] Надалі, в 2019 р. інформація про 75 % напівзруйнованих надгробків була поширена на ресурсі «ESJF European Jewish Cemeteries Initiative». Фахівці ESJF за результатами нових експедицій в Отинію в рамках ініціативи зі збереження єврейських цвинтарів, підтвердили те, що і через 20 років ділянка залишалась не огородженою, але і не забудованою. Найбільш старе поховання, яке було виявлено, датувалось 1885 р., відповідно написів на одній з мацев[759]. Збережені фрагменти мацев були повернуті на кіркут[760]. Подальша інформація про них не опублікована.

В 2009 р. Інтернет-ресурс Центру єврейського мистецтва при Єврейському університеті в Єрусалимі «The Bezalel Narkiss Index of Jewish Art. The Center for Jewish Art at the Hebrew University of Jerusalem», розмістив 20 фотографій з кіркуту[761]. Зображення фіксують вертикальні та горизонтальні надгробки. Майже гарантованим є те, що були і подекуди збереглися лише вертикальні мацеви. А ті, що лежать – це повалені, а не горизонтальні мацеви, притаманні традиції поховання у сефардів[762], які в Отинії не проживали. Кадри з документального фільму «Дуглас Хатт у пошуках предків в Отинії», фіксують прямокутний з білого каміння контур колишнього погребіння[763].

На кіркуті міг бути похований син Хаїма Хагера Манахем-Мендл, який після Першої світової війни мав замінити свого батька в Отинії та відновити тут хасидський двір. Втім, він захворів тифом та помер між 1925 та 1927 роками, про що свідчить датування листування[764]. Сам Хаїм Хагер

---

[758] Agreement between The Government of the United States of America and The Government of Ukraine on The Protection and Preservation of Certain Cultural Properties. URL: https://www.heritageabroad.gov/wp-content/uploads/2022/10/ukraine-agreement.pdf

[759] Otyniya Jewish Cemetery. URL: https://www.esjf-cemeteries.org/survey/otyniya-jewish-cemetery/

[760] Ibidem.

[761] Jewish Cemetery in Otyniia (Ołtynia), Ukraine. URL: https://cja.huji.ac.il/browser.php?mode=set&id=14935

[762] Надгробие. URL: https://eleven.co.il/judaism/rites-and-customs/12892/

[763] Дуглас Хатт у пошуках предків в Отинії. URL: https://www.youtube.com/watch?v=3Xa2tEnhGgg&t=26s

[764] Буланий М. По следам забытых династий: ребе из Отынии. URL: https://shabat.com.ua/put-k-vsevyshnemu/po-sledam-zabytyh-dinastij-rebe-iz-otynii/; Letters from the Rebbe Rabbi Chaim of Antinia, and

похований в Івано-Франківську, де над його могилою зведено огель[765]. Окрім того, під час огляду кіркуту в 2012 р. рабин Лейб Колесник вказав на те, що рештки мацеви на верхівці пагорбу – одному з найбільш шанованих місць на кіркуті, вірогідно є похованням рабина[766].

В цілому, доступна фотофіксація фрагментів чотирьох мацев з тесаного каміння. Це надає можливість розпочати вивчення інформаційного потенціалу єврейського некрополя Отинії як історичної та культурної пам'ятки завдяки методології мистецтвознавства, біографістики, епіграфіки та генеалогії. Різьблення на трьох мацевах – це тексти. На двох фрагментах вони майже повністю стерті. Два фрагменти третьої мацеви містять текст на івриті без зображень. Відсутність текстів іншими мовами, вказує на те, отинійська єврейська громада не була *аккультована, інтегрована*[767] в польський, габсбурзький або український культурний та політичний контексти повсякчасно. Разом із тим, *потребу вивчення мови, яка б уможливила повноцінну комунікацію з місцевим населенням та органами влади, розуміли навіть противники асиміляції. У 1912 р. хасидські цадики з міст Садогора, Чортків, Гусятин, Боян, Вижниця, Косів, Отинія та Копчинці ініціювали створення організації ортодоксійних євреїв, яка серед іншого мала займатися створенням релігійних шкіл, де євреї могли б навчитись крайової мови*[768]. Одна із отинійок – п. Анелія, яка народилась в 1928 р., згадувала про те, що євреї

His Son Rabbi Menachem Mendel Hager, 1925. URL: https://winners-auctions.com/en/items/letters-from-the-rebbe-rabbi-chaim-of-antinia-and-his-son-rabbi-menachem-mendel-hager-1925/

[765] Ходорковський Ю. Єврейські некрополі України / Серія «Некрополі України». УТОПІК. Київ: Інтерграфіка, 1998. 80 с. С. 68.

[766] Дуглас Хатт у пошуках предків в Отинії.
URL: https://www.youtube.com/watch?v=3Xa2tEnhGgg&t=26s

[767] Орешкина Ю., Фишель А. Исследуем еврейское кладбище. Пособие ESJF. 2021. 94 с. С. 45.
URL: https://issuu.com/esjf/docs/web_ru_georgia_jewish_cemeteries_layout_ru_2

[768] Вовчко М. Асиміляційні процеси єврейського населення Галичини у другій половині 19 – на початку 20 ст. Дис. … канд. іст. наук. Львів, 2019. 245 с. С. 139.

більше говорили українською, ніж польською[769]. Втім, в поховальній культурі громада зберігала себе як діаспору – унікальний феномен, використовувала тільки іврит, не відступала від традицій, не асимілювалась в цьому аспекті.

Текстові різьблення на меморіалі отинійцям-жертвам Голокосту на цвинтарі «Beth Moses Cemetery» в Нью-Йорку в значній мірі – це тексти на івриті. Англійську мову частини текстів на американському меморіалі можна трактувати як фактор аккультації, мету підвищити обізнаність не івритомовного оточення та «запросити» вшанувати пам'ять про трагедію європейських євреїв. Окрім того, в написі на меморіалі, що складається з фрагменту з ТаНаХу, Сувою Єйха 1:12, а також фрази: «*Цей монумент присвячено пам'яті наших дорогих людей, які загинули під час нацистського Голокосту в нашому рідному місті Отинія впродовж 1941-1945 років»*[770], важливим є словосполучення «в нашому рідному місті». Не дивлячись на простір та час, очевидною є мета зберігати тісний зв'язок із минулим.

Четверта мацева прикрашена чудово збереженим фрагментом сюжету із симетрично розташованим декоративним символічним зображенням. Це свічник, над яким підняті схрещені руки. Трактувати руки як жест «Биркат-аронім» не варто, зважаючи на його візуальну характерність. Благословення Когенів (руки Когена) – це відомий єврейський символ з двох відкритих долонь з розведеними пальцями, що нагадують літеру алфавіту івриту «шин»[771]. *Долоні їх звернені вперед, великі пальці торкаються один одного, а вказівний і середній пальці на кожній руці зсунуті разом і тримаються окремо від безіменного пальця та мізинця, також зсунутих разом*[772].

---

[769] International Association Yahad-In Unum, Testimony of Anelia G., born in 1928, No. YIU1837U, interviewed in Otynia, Ukraine, on 4 September, 2013. © Yahad-In Unum.

[770] First Ottynier Young Mens Benevolent Association.
URL: https://www.museumoffamilyhistory.com/hm-otynya-bm.htm

[771] Зискіна Е., Фішель О. Досліджуємо єврейське кладовище. Посібник ESJF. 2020. 84 с. С. 44.
URL: https://issuu.com/esjf/docs/jewish_cemeteries_in_the_classroom__8f0367403042ee

[772] Биркат Коханим. URL: https://eleven.co.il/judaism/cult/10640/

Руки над запаленими свічками вказують на жіноче поховання[773]. Менора з семи свічок або шабатні свічки, в цьому випадку – їх шість в світильнику, зазвичай прикрашають жіночі поховання[774], як символ благочестя та того, що саме жінка запалює Шабатні та святкові свічі. Якщо допустити означене трактування барельєфу, то можливо дещо зорієнтуватись в плануванні кіркуту. *На багатьох цвинтарях чоловіків та жінок ховали у різних рядах[775]*.

Особливу гостроту пам'ять про кіркут, який нині загублений під товстим шаром ґрунту в приватному житловому секторі, набуває у зв'язку із пам'яттю про антиєврейське насильство під час Другої світової війни та Голокост. На території, що *має промислове, комерційне призначення[776]*, можуть бути поховання жертв погрому влітку 1941 р. та масових розстрілів жертв Голокосту, які відбувались не тільки в Шепарівському лісі та лісі поблизу с. Павлівка в районі Івано-Франківська[777].

Принагідно зазначимо те, що завдяки люб'язному сприянню Яхад Ін-Унум вдалось деталізувати інформацію про особу, яка давала свідчення щодо масового розстрілу в одному з двох названих лісів. *Шість євреїв було відведено двома гестапівцями подалі в ліс, де шість великих могил були вириті ополченцями (міліціонерами[778]). Я також мав йти з іншим до місця розстрілу. Шість євреїв були розстріляні двома*

---

[773] Надгробие. URL: https://eleven.co.il/judaism/rites-and-customs/12892/

[774] Зискіна Е., Фішель О. Досліджуємо єврейське кладовище. Посібник ESJF. 2020. 84 с. С. 46.
URL: https://issuu.com/esjf/docs/jewish_cemeteries_in_the_classroom__8f0367403042ee

[775] Кладбище. URL: https://eleven.co.il/judaism/family-life-cycle/12113/

[776] Таблиця кладовищ розроблена Комісією США зі збереження американської спадщини за кордоном. 66 p. P. 9.
URL: http://www.jewishheritage.org.ua/content/cemetery-table-petryakova-center.pdf

[777] Murder story of Ottynia Jews in the Pawełcze Forest.
URL: https://collections.yadvashem.org/en/untold-stories/killing-site/15285844

[778] Militia. URL: https://context.reverso.net/%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%B2%D0%BE%D0%B4/%D0%B0%D0%BD%D0%B3%D0%BB%D0%B8%D0%B9%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9-%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D0%B8%D0%BD%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9/militia

гестапівцями. Правоохоронці (міліціонери)[779] *закопали тіла та закрили могили*[780]. Ці свідчення дав Августин Люгер 25 лютого 1964 р. Записи зберігаються в Федеральному архіві Німеччини[781]. Вони стосуються колекції, що зберігається у відділенні архіву в Людвігсбурзі (Staatsarchiv Ludwigsburg), яке спеціалізується на документах, пов'язаних зі злочинами нацистів та післявоєнними судовими розслідуваннями.

Пошук відповіді на питання про розстріли отинійських євреїв в самій Отинії зайняв у місцевих та зарубіжних дослідників тривалий час. Пошуки Михайла Хавлюка наприкінці 1990-х років визначили те, що на кіркуті біля млина розстріли євреїв під час Голокосту відбулись. *Місцеві очевидці розповідали, як одного суботнього серпневого вечора 1941 р. в Отинії розстріляли близько 30 євреїв-утікачів. На окопиську біля млина, гестапівці наказали євреям копати собі яму. Потім наказали роздягатися та сідати на край ями. Супротиву не було жодного. Вбивали пострілами в потилицю, деякі падали живими. Розповідали, що прикрита землею яма ще добу ворушилася*[782].

Отинійка п. Анелія згадуючи випадок масового розстрілу на кіркуті в інтерв'ю Яхад-Ін Унум розповідала наступне. Очевидці розстрілу казали, що *кидали, товчили, товчили, постріляли, хто впав, хто не впав, втрутили в яму і все*[783]. Інша жінка, п. Марія згадуючи масові розстріли на кіркуті в інтерв'ю Яхад-Ін Унум розповідала*: «Я бачила групу євреїв, яких розстріляли на кіркуті. Євреїв (чоловіки, жінки, діти) запхали в вантажівки [п. Стефанія вказала, що людей набили туди, як сардини в банки*[784]*],*

---

779 Militiamen. URL: https://context.reverso.net/%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%B2%D0%BE%D0%B4/%D0%B0%D0%BD%D0%B3%D0%BB%D0%B8%D0%B9%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9-%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D0%B8%D0%BD%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9/militiamen

780 Execution of Jews in Otyniya. URL: https://yahadmap.org/#village/otyniya-ottynia-otynia-ivano-frankivsk-ukraine.632

781 Ibidem.

782 Хавлюк М. Отинія: Історичні нариси. Коломия: ВПТ «Вік», 1998. 148 с. (Бібліотечка «Вільного голосу»; Вип. 1). С. 77.

783 International Association Yahad-In Unum, Testimony of Anelia G., born in 1928, No. YIU1837U, interviewed in Otynia, Ukraine, on September 4, 2013. © Yahad-In Unum.

784 Execution of Jews in Otyniya. URL: https://yahadmap.org/#village/otyniya-ottynia-otynia-ivano-frankivsk-ukraine.632

розставили на краю могили та розстріляли. Той, хто стріляв сказав, що йому їх не жалко. Він продовжував стріляти»[785]. Пані Марія згадала про те, що один з розстріл відбувся *під осінь, це був початок війни [1941 р. – К.Т.]*, жертви залишились в своєму одязі – *так вбрані, як коло хати ходили*, були серед жертв українці, одна єврейка врятувалась, *утекла аж в с. Гостів [поблизу Отинії – К.Т.] або де інде і між людей виховалась*[786].

До викладено додаємо те, що окреслити місце поховання, принаймні жертв деяких розстрілів можливо. Відповідно розповіді з фільму «Історія одного села. Отинія» коломийського журналіста Василя Нагірного, що він підготував в 2014 р., збереженим є *млин, стіни якого й досі стоять пусткою побіч кіркута*[787]. Отже, приблизне місце хоча б одного розстрілу окреслено. Свідок одного з розстрілів п. Марія розповіла про те, що біля місця масового поховання не має нині нічого, лише *літня кухня з хати*[788].

Таким чином, кіркут — є доступним, існуючим реально та хоча б частково збереженим місцем пам'яті яке «не мовчить» завдяки хоча б і поодиноким різьбленням на мацевах. Відповідно класифікації Елісон Б. Каррі – дослідниці простору польських кіркутів в міжвоєнний період, отинійський некрополь варто віднести до таких, які балансують на межі відсутніх (таких, що зникли) та занедбаних. Це ситуація, коли *на єврейських цвинтарях наявні фізичні залишки, які видно над поверхнею, але вони занедбані або зруйновані. Багато з цих місць позаростали, занедбані або зруйновані. Ця категорія також вказує на нестачу пам'яті*[789]. Разом із тим, зважаючи на накопичену інформацію, можна стверджувати і те, що отинійський кіркут варто віднести до категорії *перебудованих*[790] і на цьому

---

785 Ibidem.

786 International Association Yahad-In Unum, Testimony of Maria K., born in 1923, No. YIU1836U, interviewed in Otynia, Ukraine, on September 4, 2013. © Yahad-In Unum.

787 Історія одного села. Отинія.
URL: https://www.youtube.com/watch?v=9m-ui5Fmbek

788 International Association Yahad-In Unum, Testimony of Maria K., born in 1923, No. YIU1836U, interviewed in Otynia, Ukraine, on September 4, 2013. © Yahad-In Unum.

789 Alison B. Curry. Final Project: Mapping the Remembrance of Jewish Cemeteries in Poland. URL: https://alisonbcurry.net/project/final-project-mapping-the-remembrance-of-jewish-cemeteries-in-poland/

790 Ibidem.

прикладі розширити спектр нового цільового призначення некрополів до тих, що визначила Каррі: *парки, школи, житлові комплекси, урядові будівлі, дитячі майданчики, автозаправні станції*[791]. Як вже відомо частина кіркуту наразі – це колишні городи та ґрунтова дорога, а загалом територія офіційно має промислове та комерційне призначення.

Кіркут може стати не тільки самостійним місцем музеєфікації. Він може бути відправною точкою більш широкого простору пам'яті та музейного середовища під відкритим небом – реконструкції єврейського кварталу. Фільм, що був знятий в 2012 р. Дугласом Хатом – нащадком отинійця, дозволяє побачити те, що місцевість навкруги кіркуту та млина, це типова, майже повсякчасно одноповерхова приватна житлова забудова. В багатьох таких старих будинках Хат та його співрозмовники впізнали перебудовані будинки штетлу. Отже, міський простір все ще зберігає хоча б і неозначену пам'ять про минуле. Зрозумілим є те, що кіркут знаходився близько до меж самого єврейського кварталу, далі були вже околиці містечка. Доводиться констатувати те, що кіркут є самим драматичним місцем пам'яті містечка. Навколо нього відбувається, хоча і не явно, конфлікт пам'ятей, як мінімум, двох національних громад – євреїв та українців, жертв та можливих винуватців (ми не маємо повноважень робити висновки щодо подій) вбивств своїх єврейських сусідів під час погрому в липні 1941 р. та в період Голокосту взагалі. Кожна громада має свої способи пам'ятання або безпам'яцтва про ці події.

Оскільки ділянка колишнього кіркуту залишилась значно незабудованою, це дозволяє визначати перспективи не тільки розчищення локації, а археологічних досліджень та збереження віднайдених надгробків in situ. До таких має відноситись і будівля млина родини Чорнооких, яка можливо є перебудованою синагогою[792]. Фотографії експедиції «ESJF European Jewish Cemeteries Initiative» в 2019 р.[793] вказали на те, що ще тоді, некрополь вже фактично вріс в землю, товстий шар ґрунту та рослинність вкривали обломки надгробків та деякі хаотично розкидані їх фрагменти. Будівля млина також

[791] Ibidem.

[792] Дуглас Хатт у пошуках предків в Отинії.
URL: https://www.youtube.com/watch?v=3Xa2tEnhGgg&t=26s

[793] Site of Jewish cemetery in Otyniia – photos of 2019.
URL: https://cja.huji.ac.il/browser.php?mode=set&id=45060

залишалась в занедбаному стані[794]. Це залишає можливість дослідити інтер'єр під час реставрації.

Пам'яткоохоронна документація не відносить отинійський кіркут до культурної спадщини України[795]. Він відноситься до розпізнаних *єврейських місць поховань, аніж задокументованих місць*[796].

Резиденція рабина /

The Rabbi's residence.

Пропонована далі розповідь обертається виключно навколо будинку-резиденції хасидського цадика Хаїма Хагера. Жодних відомостей про місця проживання інших рабинів в Отинії не виявлено.

Окрім рабина Хаїма щонайменше десять рабинів опікувались єврейською громадою містечка. В джерелах вказані лише імена, не зрозуміло чи проживали вони в Отинії взагалі. Орієнтовний список рабинів Отинії, який вдалось скласти, наступний [складання такого списку є потрібним, але надзвичайно проблематичним зважаючи на мінімальну інформацію, різночитання варіантів транслітерації прізвищ та імен з івриту на англійську, польську, а потім українську мову. Окрім того, в більшості випадків окрім прізвищ в опублікованих джерелах відсутня будь-яка додаткова інформація про персоналію]:

В 1770 р. головою рабинського суду в Отинії та в Станіславі був рабин Йоель Кац (народився між 1710 та 1730 рр., помер 16 грудня 1769 р.), уродженець Станіслава, діяв також в селищі Антоніни Хмельницької обл. Він потонув в річці[797]. Символічний надгробок з іменем

---

[794] Mill in Otyniia (Ołtynia), Ukraine.
URL: https://cja.huji.ac.il/browser.php?mode=set&id=14934

[795] Пам'ятки історії та мистецтва Івано-Франківської обл.
URL: http://ifoonsku.ucoz.ua/Pamjatky_istorij_ta_kultury_novovyjavlene.pdf

[796] A Guide to Jewish Cemetery Preservation in Western Ukraine.
URL: https://jewishheritageguide.net/uk/cemeteries

[797] Станіславів // Незалежний культурологічний часопис «Ї». 2007. № 48. С. 185-195. С. 190; URL: https://www.geni.com/people/Yoel-Katz-A-B-D-

рабина Йоеля та ще понад десяти духовних наставників, було встановлено *для громади Станіслав* організацією «Agudas Ohalei Tzadikkim» (Агудат огалей цадиким)[798]. Рабин Йоель мав одного сина – Іцхака Айзека Ха-Коена (1753 р. – 27 вересня 1787 р.), який проживав в Острозі та в Корці[799].

> Організація «***Агудат огалей цадиким***» (Шатри праведників) була заснована Ісраелем Меїром Ґабаєм для дослідження і відновлення єврейських цвинтарів в Ємені, Сирії, Туреччині, Франції, Україні тощо.

В 1765 р. рабин Аарон бен Авідгор, який також був рабином в Надвірній[800].

На основі генеалогічних пошуків Лени Дітхельм про її рід, можна довідатись ім'я ще одного рабина з Отинії – Цві Лок(к)ера – орієнтовно 1800 р/н.[801].

Впродовж 1852-1868 рр. – рабин Іцхок Гурвиць (Іцхак Галеві бен раббі Мешулам Іссахар з династії Горовиць / Гурвиць, 1828-1904 рр.). Потім він переїхав в с. Журавно (село Львівської обл. (?)), а в 1884 р. – в Станіслав[802].

Antoniny-and-then-of-Stanislaw/6000000004664452984. Першоджерело: Pinkas hakehillot. Poland. Encyclopaedia of Jewish communities. Poland. Yad Vashem, Jerusalem, 1980. 569 p. P. 53. Courtesy of Yad Vashem.

[798] Rabbi Yoel Katz, A.B.D. Antoniny and then of Stanislaw.
URL: https://www.geni.com/people/Yoel-Katz-A-B-D-Antoniny-and-then-of-Stanislaw/6000000004664452984

[799] Tsadikim – networking Charisma. URL: https://tsadikim.uwr.edu.pl/record/012.164.f

[800] Pinkas hakehillot. Poland. Encyclopaedia of Jewish communities. Poland. Yad Vashem, Jerusalem, 1980. 569 p. P. 53. Courtesy of Yad Vashem.

[801] Допис користувача Lena Diethelm.
URL: https://www.facebook.com/groups/tracingthetribe/posts/10152533757905747/

[802] Отыния. URL: https://www.rujen.ru/index.php/%D0%9E%D0%A2%D0%AB%D0%9D%D0%98%D0%AF; Spiegel Ph. Ottynia. URL: https://kehilalinks.jewishgen.org/ottynia/ottynia.htm; Першоджерело: Pinkas hakehillot. Poland.

Впродовж 45 років, до своєї смерті – до 1903 (?) р. рабином був Іцхак Іцик Таубс[803]. Вірогідно те, що його донька Сара Перл Таубс, яка народилась в 1878 р., вийшла заміж за рабина Нафталі Гутштейна та емігрувала разом із ним та шістьма дітьми в США в 1921 р. Там вона незабаром померла[804].

Впродовж 1868-1892 рр. – головою рабинського суду в Отинії був Іцхок-Ісхор Тойбиш (1840-1911)[805].

Як мінімум в 1890 р. отинійські євреї звертались до цадика в Надвірній, що була осередком хасидського руху[806].

Впродовж 1892 р. – наприкінці 1910-х або на початку 1920-х років – Хаїм Хагер, якого змінив молодший син Менахем-Мендл (швидко помер). Рабин Хаїм проживав в Отинії, зокрема на початку Першої світової війни. Рабин Менахем-Мендл проживав в Отинії.

В 1906 р. головою громади був Герш Самсон Зайбель, а рабином – Ейсіг Таубер (обраний 1889 р.)[807].

Впродовж 1909-1940 рр. рабином та головою рабинського суду був Альтер Хаїм Бірбраєр (1860-1940)[808]. Бірбраєр став засновником

Encyclopaedia of Jewish communities. Poland. Yad Vashem, Jerusalem, 1980. 569 p. P. 53. Courtesy of Yad Vashem.

[803] Spiegel Ph. Ottynia. URL: https://kehilalinks.jewishgen.org/ottynia/ottynia.htm; Першоджерело: Pinkas hakehillot. Poland. Encyclopaedia of Jewish communities. Poland. Yad Vashem, Jerusalem, 1980. 569 p. P. 53. Courtesy of Yad Vashem.

[804] Gutstein S. Rabbi Morris A. Gutstein: A Portrait of My Father // Rhode Island Jewish Historical Notes. Vol. 17. Number 2. November 2016. Pp. 236-244. P. 240.

[805] Отыния. URL: https://www.rujen.ru/index.php/%D0%9E%D0%A2%D0%AB%D0%9D%D0%98%D0%AF

[806] Наради другого з'їзду польських хірургів. — Пожар в Отинії. URL: https://zbruc.eu/node/39093; З Отинії / Дело. 16.07.1890. С. 2. За люб'язного сприяння Ореста Друля; Nadvirna. URL: https://myshtetl.org/lvovskaja/nadvirna.html

[807] За люб'язного сприяння Марії Вовчко, відповідно документів з ЦДІАЛ: Ф. 146. Оп. 51. Спр. 983 «Донесення повітових старостів про фінансовий стан єврейських громад».

[808] Історія, побут та вбивства отинійських євреїв.

щомісячного часопису для рабинів «Сузір'я / Зібрання мудреців» (переклад наш), в якому було опубліковано тематичні статті та коментарі. Часопис виходив в Мукачево в 1878-1911 роках[809].

В 1912 р. рабин з Отинії приїзжав по суботах також в с. Гостів. *Вони мали свої відправи в приватних домах*[810].

В Вижниці – колисці отинійського хасидизму в 1922 р. була похована Гілт – донька Іцхака Айзека Шохета, онука рабина Цві з Отинії[811].

З 1927 р. – рабин Леві Іцхак Клугхаупт[812] (Клигхаупт; 1898-1942 рр.) з Стрілищенської хасидської династії (с. Нові Стрілища Львівської обл., син Шломо Клугхаупта). Уродженець Самбора, жив в Отинії та загинув в Коломийському гетто. Під час Голокосту загинула

URL: https://numizmat.org.ua/ottynia-murdered-jews/; Spiegel Ph. Ottynia. URL: https://kehilalinks.jewishgen.org/ottynia/ottynia.htm#The%20Return%20of%20Israel

[809] URL: https://winners-auctions.com/items/%D7%90%D7%A1%D7%99%D7%A4%D7%AA-%D7%97%D7%9B%D7%9E%D7%99%D7%9D-%D7%90%D7%98%D7%95%D7%A0%D7%99%D7%90-%D7%AA%D7%A8%D7%A2-%D7%AA%D7%A8%D7%A2%D7%90-1910-1911/

[810] Альманах Станиславівської землі: збірник матеріялів до історії Станиславова і Станиславівщини. Т. 2 / ред. М. Климишин. Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто: Вид. Центрального Комітету Станиславівщини, 1985. 900 с. С. 544.

[811] New Jewish cemetery in Vyzhnytsia, b/w photos. URL: https://cja.huji.ac.il/browser.php?mode=alone&id=155279

[812] Леви Ицхак Клигхаупт. URL: https://collections.yadvashem.org/ru/names/679240; Tsadikim – networking Charisma. URL: https://tsadikim.uwr.edu.pl/record/057.003; Spiegel Ph. Ottynia. URL: https://kehilalinks.jewishgen.org/ottynia/ottynia.htm; Levi Yitzhak Klughaupt. URL: https://www.geni.com/people/Levi-Yitzhak-Klughaupt/6000000078514757972; Levi Yitzhak Klughaupt (1898-1942). URL: https://www.geni.com/people/Levi-Yitzhak-Klughaupt/6000000078514757972

родина дружини Клугхаупта, яку очолював рабин Нових Стрілищ Ашер Йешаягу Франкель[813].

В архіві рабина Колесника зберігаються документи засідань єврейської общини Отинії з відтиском печатки Клугхаупта[814]. Можливо, що фотографія із ним зберігається в архіві Дому борців гетто, де зображено момент урочистої зустрічі нового єпископа міською громадою Отинії в міжвоєнний період[815]. За спогадами колишньої отинійки, польки п. Анелії, за її дитинства, *коли єпископ приїхав до Отинії, то русини і навіть група євреїв вийшли зустріти його, несучи таблички із заповідями*[816]. Можливо, що п. Анелія мала на увазі сувій Тори в торамантлі та прикрашений торашилдами.

На кіркуті в Багновці, в міському районі Білостоку на найбільшому кіркуті в північно-східній Польщі, збереглась мацева із портретом померлого в січні-лютому (2-й день місяця Шват, який припадає на січень-лютий) 1920 р. рабина Беньяміна, сина Авраама Цві Айзенштадта, *який рік очолював рабинський двір в Отинії*[817]. Цей переклад з івриту назви міста на мацеві може бути помилковим. В тексті на мацеві може насправді йдеться про м. Утену або Утяни в Литві, де 2 лютого 1920 р. помер рабин Беньямін Айзенштадт, який народився в 1838 р.[818]

---

813 Rabbi Asher Yeshayahu Frankel (Known as the rabbi of Strelisk). Translated by Susan Rosin // Book of Stryj (Ukraine). Translation of: Sefer Stryj. Edited by: N. Kudish. Tel Aviv, 1962.
URL: https://www.jewishgen.org/yizkor/stryj2/str111.html

814 Spiegel Ph. Ottynia. URL: https://kehilalinks.jewishgen.org/ottynia/ottynia.htm

815 A reception held by the heads of the Jewish community in Otynya for the city's new bishop. URL: https://infocenters.co.il/gfh/notebook.asp?lang=ENG&dlang=ENG&module=search&page=criteria&rsvr=4&param=%3Cuppernav%3Esimple%3C/%3E%3Cnob%3E-1%3C/%3E%3Crsvr_ser%3E@@4@@3@@6@@2@@15@@5@@7@@1@@16@@12@@14%3C/%3E%3Csearch_type%3Esimple%3C/%3E%3Cview%3Erecords%3C/%3E%3Cnrsvr%3EY%3C/%3E%3Csort%3ERE@A%3C/%3E%3Ces_query_reuse_id%3E2%3C/%3E%3Cdlang%3EENG%3C/%3E%3Cquantity%3E20%3C/%3E%3Cstart_entry%3E1%3C/%3E%3Cnum_of_items%3E3%3C/%3E%3Cquery_index%3E@GLOBAL%3C/%3E%3Cthumb%3E0%3C/%3E%3Csmode%3Edts%3C/%3E%3Cbook_id%3E62738%3C/%3E%3Clast_item%3E1%3C/%3E&param2=%3Cnum_fields%3E12%3C/%3E%3Cnvf%3E8%3C/%3E%3Cnvr%3E11%3C/%3E%3Csearch_type%3Esimple%3C/%3E&site=gfh

816 Rozmowa z urodzoną w Uhornikach koło Otyni, na Pokuciu – Anielą Piotrowską // Namyslowske spotkania kresowe. 29.02. 2018. Ss. 8-23. S. 9.

817 Otynia. Ottynia. URL: https://www.bagnowka.pl/?m=cm&g=zoom&gal=37&img=23275

818 Binyamin Aizenshtat. URL: https://www.geni.com/people/Binyamin-Aizenshtat/6000000012928776955

В 1930-х роках в Отинії жив або патронував містечко рабин Чаніна (Ханіна) Рокач (Роках) (Chanina Rokach), який переселився з с. Ваньовичі на Львівщині (?). В фонді Центрального архіву історії єврейського народу в Єрусалимі (The Central Archive for the History of the Jewish People) зберігається листівка із друкованою подякою та благословенням від цього рабина за пожертви на відновлення громади в Отинії[819]. Можливо, що рабин належав до хасидської династії четвертого белзького ребе з м. Белз – Агарона Рокаха[820] або Рокеаха[821]. Є два варіанти транслітерації прізвища белзького рабина англійською мовою – «Rokach» та «Rokeach»[822].

Впродовж 1931-1944 рр. хасидський двір в Станіславі очолював старший син Хаїма Хагера – Отинер-ребе Ісраель Шалом Йосеф (1884 р. – 17 травня 1944 р.[823]). Він загинув в Станіславському гетто.

Відповідно Петровському-Штерну[824] пишна резиденція цадика, як один з центральних елементів «хасидського двору» була ознакою штетлу. Дійсно, наприклад, резиденція Чортковер-ребе[825] в Чорткові

---

819 The Central Archive for the History of the Jewish People – Jerusalem. Courtesy of Jewish Galicia & Bukovina. URL: https://jgaliciabukovina.net/sites/default/files/doc_file/doc_091111_62070.pdf

820 Шкільник М. Врятування Великого рабина з Белза / В боротьбі за Українську Державу. Світова Ліґа Українських Політичних В'язнів / Ред. Михайло М. Марунчак. Вінніпег, 1990. 1294 с. С. 739-742. С. 739.

821 Бирчак М. Как раввина на машине фельдмаршала Третьего рейха спасли. URL: https://www.bulvar.com.ua/gazeta/archive/s122_/kak-ravvina-na%C2%A0mashine-feldmarshala-tretego-rejha-spasli.html

822 Drohobycz, Rebe Aharon Rokach, Russian Empire.
URL: https://www.romanovempire.org/media/drohobycz-rebe-aharon-rokach-412384; Dovi Safier and Yehuda Geberer. A kingdom rebuilt: how Rav Aharon Rokeach brought postwar Belz back to life.
URL: https://mishpacha.com/a-kingdom-rebuilt/

823 Tsadikim – networking Charisma. URL: https://tsadikim.uwr.edu.pl/record/044.040

824 Список складено за: Пугач Д. Штетл: Міф чи реальність українського містечка XIX століття? URL: https://peraspera.video.blog/2020/09/13/span-stylecolor2200a3-classhas-%D0%B4%D0%BC%D0%B8%D1%82%D1%80%D0%BE-%D0%BF%D1%83%D0%B3%D0%B0%D1%87-%D1%88%D1%82%D0%B5%D1%82%D0%BB-%D0%BC%D1%96%D1%84-%D1%87%D0%B8-%D1%80/

825 Чортків – путівник. URL: https://shtetlroutes.eu/uk/chortkv-putvnik/

Тернопільської обл., яку можна побачити на листівці 1910-х років[826], вражає архітектурною пишністю. Місто *утвердилось як резиденція чортківської гілки ружинсько-садгірської хасидської династії*[827]. Отже, як не статки, то авторитет єврейської хасидської громади Чорткова, відкривав і обґрунтовував можливість зведення такої будівлі.

Не варто асоціювати чортківську резиденцію із оселями всіх рабинів міст і містечок, навіть тих, які були центрами хасидизму. Резиденція Отинія-ребе – це одноповерхова будівля із лаконічним плануванням, без пишного зовнішнього оформлення, з невеликим палісадником. Рабин Хаїм переселився в містечко після придбання там земельної ділянки[828].

За висновками Володимира Левіна, який досліджував хасидську архітектуру в міських просторах, *майже всі оселі цадиків відображали «буржуазний» спосіб життя, який вела більшість із них. Будинки «царських» династій Фрідмана та Тверського були більшими та багатшими; будинки інших цадиків були меншими та не такими розкішними. Багато з них мали напівпублічний простір – кімнату, де цадик зустрічався зі своїми вірними для особистих співбесід. Незважаючи на святість, яку приписували житлу цадика, коли його покидав господар, воно ставало звичайною будівлею. Значення житла полягала в його функції як житла цадика, а не в його архітектурних чи структурних особливостях*[829].

Можливо, що в Отинії, як і в івано-франківській резиденції цадика, *раз на рік, на велике єврейське свято [Рош га-Шана*[830]*], до будинку… з'їжджалися паломники, аби послухати проповіді свого ребе. У євреїв вважалося, що навіть просто побачити цадика – це вже велике*

---

826 Магочій П.-Р., Петровський-Штерн Й. Євреї та українці: тисячоліття співіснування (вид. 2-ге, доп.). Ужгород: Вид-во В. Падяка, 2016. 340 с. С. 128.

827 Ibidem.

828 Буланий М. По следам забытых династий: ребе из Отынии. URL: https://shabat.com.ua/put-k-vsevyshnemu/po-sledam-zabytyh-dinastij-rebe-iz-otynii/

829 Vladimir L. Hasidism in the Urban Fabric: Is There a «Hasidic Architecture»? // IMAGES. 2024. № 17. Pp. 88-113. P. 100.

830 Буланий М. По следам забытых династий: ребе из Отынии. URL: https://shabat.com.ua/put-k-vsevyshnemu/po-sledam-zabytyh-dinastij-rebe-iz-otynii/

благословення[831]. Серед подій, які ще відбувались в резиденції цадика в Отинії можна назвати майже дворічне проживання *при дворі*[832] Міхала (Міхаєля) Фогеля) для підготовки до звання рабина власного онука. В 1897 р. рабин Фогель оселився в румунському с. Розавля, отримавши семіху (обряд присвоєння звання рабина) також від рабина Хаїма.

Під час Першої світової війни резиденцію в Отинії спалили [будівля зберіглась і наразі використовується під комерційній цілі], а сам рабин Хагер залишив містечко тільки після цього[833]. Після повернення з австрійської еміграції, рабин Хагер перебрався на постійне проживання до Станіслава, який можна назвати одним з центрів єврейських мігрантів після війни. *В міжвоєнний час в нас було шість-сім хасидських дворів. Скажімо, Львів був в три рази більшим за площею, але там було, аж раптом, три хасидських дворики. Чому? Річ у тому, що тут, в Станіславові, був більш-менш порядок, якась влада. Тому ті, хто не встиг втекти до Відня, намагалися десь притулитися. І от перебиралися сюди, Бурштин-ребе, Отинія-ребе, з Монастирського району*[834]. Станіслав став центром отинійського хасидизму. Причин такої ситуації можна узагальнити як мінімум дві. Перше – це рішення рабина Хагера залишитись у великому урбанізованому центрі, соціальному магніті. В самій Отинії династія все таки мала бути продовжена, а хасидський двір відновлений сином рабина Хаїма – Манахем-Менделем. Втім, в Отинії

---

831 Мандри непомітним Франківськом: гайд по місцях колишніх синагог (Фото). URL: https://pik.net.ua/2022/08/17/mandry-nepomitnym-frankivskom-gajd-po-mistsyah-kolyshnih-synagog-foto/

832 Rozavlea / The Marmaros Book; In Memory of 160 Jewish Communities (Maramures Region). Compiled and Edited by S. Y. Gross and Y. Yosef Cohen. Tel Aviv, Beit Marmaros, 1983, 1996.
URL: https://www.jewishgen.org/yizkor/maramures/mar166.html

833 Мандри непомітним Івано-Франківськом: синагога отинійського ребе Хаїма Хагера (Фото).
URL: https://pik.net.ua/2021/08/04/mandry-nepomitnym-ivano-frankivskom-synagoga-otynijskogo-rebe-hayima-hagera-foto/;
Буланий М. По следам забытых династий: ребе из Отынии.
URL: https://shabat.com.ua/put-k-vsevyshnemu/po-sledam-zabytyh-dinastij-rebe-iz-otynii/

834 Мандри непомітним Франківськом: гайд по місцях колишніх синагог (Фото). URL: https://pik.net.ua/2022/08/17/mandry-nepomitnym-frankivskom-gajd-po-mistsyah-kolyshnih-synagog-foto/

Манахем-Мендел захворів тифом та помер[835]. Ці події поєднались із об'єктивними процесами того, що руйнування, соціальна та економічні кризи війни *спричинили, серед іншого, знищення хасидських дворів у містечках та їх перенесення до міст*[836].

Станіславський досвід отинійського хасидизму з організації свого повсякдення може дозволити уявити аналогічні процеси в Отинії. Рабин Хаїм в Станіславі придбав житловий будинок на подвір'ї якого згодом було зведено клойз. В ДАІФО зберігається копія заповіту Гіллера Малера [можливо, що родича єврейського мецената Едварда Малера в будинку якого в Станіславі оселився рабин Хаїм[837] – К.Т.] (німецька мова), складеного 6 вересня 1914 р. Він заповів свої статки на будівництво Отинер-клойза в Станіславі[838]. *Мої спадкоємці зобов'язані через рік після моєї смерті конвертувати мою нерухомість у готівку, побудувати молитовний будинок під назвою «Отинер-клойз» разом із місцем для єврейського гуртожитку для бідних в Станіславі та утримувати його… Мій призначений спадкоємець «Отинер-клойз», зобов'язаний заради спасіння моєї душі читати молитву Кадиш і Мішнайот протягом першого року жалоби та в річницю моєї смерті, а також дарувати подарунки місцевим бідним євреям*[839]. В приміщенні мала бути розміщена меморіальна дошка на честь Малера. В 1926 р. на подвір'ї будинку рабина Хаїма спорудили клойз, що включав хедер, єшиву та кімнати для безпритульних.

В Станіславі рабин Хаїм *відновив схему, типову для хасидських дворів у невеликих містечках, де будинок цадика та його клойз були двома*

---

[835] Буланий М. По следам забытых династий: ребе из Отынии. URL: https://shabat.com.ua/put-k-vsevyshnemu/po-sledam-zabytyh-dinastij-rebe-iz-otynii/

[836] Levin V. [Hasidic] Material Culture / Marcin Wodziński (ed.), Studying Hasidism: Sources, Methods, Perspectives. New Brunswick: Rutgers University Press, 2019. Pp. 231-267. P. 235.

[837] Хасидский двор в Станиславе цадиков Хагеров. Синагога Отинийского ребе Хаима Хагера. URL: https://moreinfo.ua/ivano-frankovsk_/place/hasidskij_dvor_v_stanislave_cadikov_hagerov

[838] ДАІФО. Ф. 2. Оп. 1. Спр. 2039. Арк. 4-4-зв.

[839] Мандри непомітним Івано-Франківськом: синагога отинійського ребе Хаїма Хагера (Фото). URL: https://pik.net.ua/2021/08/04/mandry-nepomitnym-ivano-frankivskom-synagoga-otynijskogo-rebe-hayima-hagera-foto/

окремими будівлями, розташованими поруч одна з одною[840]. Процитовані спостереження Володимира Левіна вказують на те, що можна говорити як про певну традиційну інфраструктуру для містечка, де можна було мати доступ до більш широких площ для забудови та міську інфраструктуру хасидських дворів. Міська тиснява, висока вартість земельних ділянок, умови законодавства щодо побудови синагог та таке інше, спричинили об'єднання житлових та молитовних приміщень під одним дахом.

В той момент, коли макетування цієї монографії було повністю завершено та відбувався завершальний процес перед її оприлюдненням, адміністраторка групи «Угорники» в соціальній мережі Фейсбук Леся Верещинська опублікувала неймовірно цінну для урбаністичних досліджень фотографію. Під постом з відомою листівкою «Будинок рабина. Отинія. 1900-1910 рр.» відбулась жвава дискусія.

Ключовим є те, що будівля резиденції рабина Хаїма зберіглась, хоча і втратила свій сакральний сенс для хасидської спільноти. Втім, вона є цінною локацією, яка маркує давно втрачений, але такий значущий пласт отинійського міського ландшафту, та єврейського простору зокрема. Пані Анна Дмитрашко зазначила про те, що: «*Та це де була колись пошта в Отинії, це цей будинок, а тепер там не знаю точно якийсь швейний цех … Так там було велике поштове відділення і телеграф , туди заказували і приходили на переговори, раніше не було телефонів як тепер, були хто мав дома але це було дуже мало. Там працювали люди круглодобово, і працювала там мого двоюрідного брата жінка Євдокія Гундяк. А поштою завідувала Петруніна, і ще працювали на пошті Ковальська Кустуся мені здається звали, так Наталі мама, і ще Верстлер, не пам'ятаю як звали чи Зося, відомого нашого перукаря Долька жінка, там було багато також листоношів, багато працівників*»[841]. Наразі, як вказує рекламний банер на тротуарі, в будівлі сусідять перукарня та крамнички косметики, дитячого одягу та білизни.

---

[840] Ibidem.

[841] Допис користувача Леся Верещинська.
URL: https://www.facebook.com/photo.php?fbid=2363817730712777&set=p.2363817730712777&type=3

Синагоги та клойзи /

Synagogues and kloyz.

Жодний штетл не завершений без цвинтаря, молитовного будинку [бейт-мідраш або молитовна школа[842] – К.Т.] – принаймні для міньяну та мікви. Якщо дуже маленький штетл не завершений, то потрібні зусилля щоб компенсувати цю нестачу[843].

Дозвіл на будівництво синагоги в Отинії, яка формувалась в середовищі Речі Посполитій, громада мала отримати у магната за згодою католицької церкви. Вимога не перевищувати висотою синагоги висоту костелу для отинійських євреїв не була просто формальністю, якщо будівництво розпочали після 1669 р. Саме в 1669 р. було зведено перший дерев'яний костел Св. Софії[844].

Відомо про дві дерев'яні отинійські синагоги, одна з яких була розташована в центрі містечка і на її місці потім звели мурована. Найбільш вірогідно те, що будівництво мурованої синагоги розпочалось у зв'язку із розвитком в Отинії династії Вижницького хасидизму після переселенням рабина Хаїма Хагера в 1892 р. *Хасидський двір вимагав власної святині[845]*. Синагога була розрахована на 5 тис. віруючих. В 1910-х роках на посаді габая (завідував господарством синагоги), був чоботар

---

[842] Левінзон Є., Ківільша Г. Юдейські молитовні будинки на мапі Кам'янець-Подільського: до проблеми локалізації // Матеріали Міжнародної наукової конференції «Єврейство Східної Європи: історія, культура, традиції». 21-23 квітня 2025 р. Кам'янець-Подільський. С. 25-29. С. 26.

[843] Zborowski M., Herzog E. Life is With People: The Culture of the Shtetl. Schocken Books, 1967. 452 p. P. 63. Courtesy of the Internet Archive.

[844] Ottynia. Kościół p.w. Wniebowzięcia (Uspinnya) Najświętszej Maryi Panny. URL: https://rkc.in.ua/index.php?l=p&m=k&f=ozifkl&p=ifklotud

[845] Мандри непомітним Івано-Франківськом: синагога отинійського ребе Хаїма Хагера (Фото). URL: https://pik.net.ua/2021/08/04/mandry-nepomitnym-ivano-frankivskom-synagoga-otynijskogo-rebe-hayima-hagera-foto/

Іцхак Латнер[846]. Поява мурованої синагоги також говорить на користь зростання заможності єврейської громади. В 1915 р. в Отинії вже функціонувала ця двоповерхова мурована синагога. Вона зображена на єдиній з опублікованих польських поштівок, що була видана в 1915 р.[847] Композиція будівлі та фасаду дуже схожа на синагогу в Белзі[848]. Всі будівлі зведені в різних варіаціях неокласичного стилю архітектури, який був властивим багатьом тогочасним синагогам[849].

В 1940 р. приміщення синагоги перепрофілювати під совєтську машино-тракторну станцію. Під час нацистської окупації ділянка навкруги синагоги та її приміщення, була перетворена в гетто. За спогадами п. Стефанії до синагоги під час війни зганяли євреїв, а потім везли в невідомому напрямку[850]. За свідченнями Хани Готвейн *напередодні або після Рош га-Шана [початок жовтня 1941 р. – К.Т.] відбулася велика операція з убивства, під час якої близько 800-900 людей зібрали біля сараю. Точніше, це колись було подвір'я місцевого рабина під час Першої світової війни. Пізніше звідти їх відвезли до Павельческого лісу, де всіх розстріляли…*[851].

Відповідно матеріалів з обліку культових споруд, які залишались покинутими після війни та документів про використання будівель колишніх синагог в семи містах Станіславської області, отинійська синагога мала бути використана *на злам під будівельний матеріал*, так

---

[846] Spiegel Ph. Ottynia. URL: https://kehilalinks.jewishgen.org/ottynia/ottynia.htm

[847] Synagogue in Otyniia (Ołtynia, Ottynia), Ukraine – Postcard, 1915. URL: https://cja.huji.ac.il/gross/browser.php?mode=set&id=43356

[848] Byzdra K. Z Ostroga do Lublina. Podróż śladami sławnych rabinów. URL: https://shtetlroutes.eu/pl/sladami-slawnych-rabinow/

[849] Див. ширше: Бойко О. Архітектура мурованих синагог Правобережної України XVI-XX ст.: автореф. дис. … канд. архіт. Львів, 2010. 20 с.

[850] International Association Yahad-In Unum, Testimony of Stefania D., born in 1929, No. YIU1835U, interviewed in Otynia, Ukraine, on September 4, 2013. © Yahad-In Unum.

[851] Murder story of Ottynia Jews in the Pawełcze Forest. URL: https://collections.yadvashem.org/en/untold-stories/killing-site/15285844

само як і три покинуті синагоги в Надвірній[852]. Названі документи склав уповноважений Ради релігійних культів по Станіславській обл. в 1946 р.

13 червня 1951 р. рішення Станіславської обласної ради депутатів про *передавання зруйнованого приміщення синагоги в с. Отиня райраді* визначило те, що *приміщення повністю зруйноване і не може бути відбудовано… дозволити використати як будівельний матеріал* (протокол № 716)[853]. В переліку колишніх молитовних будинків по Станіславський області, що в 1953 р. були передані Радою у справах релігійних культів для використанням під культурно-просвітні установи, щодо синагоги в Отинії було зазначено: *як будівельний матеріал – використано за призначенням*[854]. Напівзруйноване приміщення розібрали[855]. Така доля, фактичне знищення, як фінал тривалого занедбання та руйнування, спіткала також синагогу в Галичі, Тисмениці, три – в Надвірній, а за разом і п'ять костьолів в селах, а також дзвіницю кафедрального костьолу в Станіславі[856].

Друга дерев'яна синагога, можливо, що це була та, яка функціонувала при кіркуті, була знищена або перебудована у вітряний млин. Інші культові приміщення могли являти собою лише приміщення в певних будинках. Родина Клеттерів[857] відвідувала штибль або клойз, або лише приміщення для міньяну. Шуль, якій відвідували діти родини був кімнатою поряд із шинком Вальвеля, в якій було кілька лав та невеликий Арон га-Кодеш.

---

[852] Материалы по учёту бездействующих культовых зданий в Надворной и Тлумаче <…>. URL: https://jgaliciabukovina.net/127111/card/%D0%BC%D0%B0%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%B8%D0%B0%D0%BB%D1%8B-%D0%BF%D0%BE-%D1%83%D1%87%D1%91%D1%82%D1%83-%D0%B1%D0%B5%D0%B7%D0%B4%D0%B5%D0%B9%D1%81%D1%82%D0%B2%D1%83%D1%8E%D1%89%D0%B8%D1%85-%D0%BA%D1%83%D0%BB%D1%8C%D1%82%D0%BE%D0%B2%D1%8B%D1%85-%D0%B7%D0%B4%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D0%B9;
із посиланням на: ДАІФО. Р-388. Оп. 2. Спр. 66, 69, 74.

[853] ДАІФО. Ф. Р-295чс. Оп. 6. Спр. 220. Арк. 4, 33.

[854] Центральний державний архів вищих органів влади та управління. Ф. 4648. Оп. 4. Спр. 117. Арк. 30.

[855] Хавлюк М. Отинія: Історичні нариси. Коломия: ВПТ «Вік», 1998. 148 с. (Бібліотечка «Вільного голосу»; Вип. 1). С. 42.

[856] Центральний державний архів вищих органів влади та управління. Ф. 4648. Оп. 4. Спр. 117. Арк. 27-32.

[857] Spiegel Ph. Ottynia. URL: https://kehilalinks.jewishgen.org/ottynia/ottynia.htm

Хедер, який завершив композитор Вол, а також бейт-мідраш, в приміщенні якого та на площі перед яким відбулись вбивства під час погрому влітку 1941 р.[858], залишаються не визначеними за локацією. Вони належали до безпосереднього простору синагог або були наближені до них територіально. Можливо, що двоповерхову будівлю із галереєю та ганком, де містився один із цих навчальних закладів або й обидва, зображено на листівці «Отинія. Типи єврейські» (1910). Відповідно документів шкільної інспекції в Станіславі в 1934 р. в Отинії було, як мінімум, два хедери. При цьому, один із них належав сіоністській організації «Тарбут»[859].

Інфраструктура хасидського двору зростала, адже місцеві євреї забезпечували прочан-хасидів. Це було харчування та *перевезення до залізничної станції*[860], що вплинуло на збільшення кількості постійних мешканців та гостей міста, можливо, зведенню нових будівель.

Також можна повторити те, що одна з кількох – дерев'яна отинійська синагога, була демонтована з *модернізаційних мотивів*[861]. Натомість, зведена на її місці мурована синагога, була зруйнована з *ідеологічних мотивів*[862], хоча це пояснили модернізацією міста та непридатністю напівзруйнованої після Другої світової війни будівлі для подальшого використання. На превеликий жаль, за відсутності описів, малюнків або фотофіксації не можна оцінити а ні організацію простору, а ні особливості інтер'єру тих синагог, які існували в Отинії.

---

[858] Schnitzer T. Echoes from the Valley of Death / Sefer zikaron le-kehilat Kolomey ve-ha-seviva [Kolomyia Memorial Book – Yizkor book of Kolomyja and vicinity]. D. Noy, M. Schutzman. Tel Aviv, 1972. 359 p. P. 331.

[859] ДАІФО. Ф. 269. Оп. 1. Спр. 620.

Courtesy of Jewish Galicia & Bukovina. URL: https://jgaliciabukovina.net/related_items/110725

[860] Pinkas hakehillot. Poland. Encyclopaedia of Jewish communities. Poland. Yad Vashem, Jerusalem, 1980. 569 p. P. 53. Courtesy of Yad Vashem.

[861] Ассман А. Пам'ять міста // Питання літературознавства. 2015. Вип. 92. С. 7-25. С. 7.

[862] Ibidem.

Музеєфікація пам'яті /

Museification of memory.

Ідея створення локального музею історії або музеєфікація місць пам'яті, як об'єктів нерухомої культурної спадщини, так і природних ландшафтів, зустрічає багато викликів. В своїй основі вони пов'язані із тим, що проф. Петер Дьйордь – угорський естет та дослідник медіа, визначив як *дух місця*[863]. Окрім того, проф. Барбара Кірштенблат-Гімблет – радниця директора Музею історії польських євреїв POLIN, визначила те, що *музею мають відігравати роль каталізаторів думок*[864]. Отже, на тлі роздумів про дух місця та те, які думки, а також почуття має викликати новий музей, необхідно чітко визначитись із його основною темою. В одному випадку це може бути мультикультурна історія та суголосся різних спільнот. В іншому випадку – це може бути типовий музейний варіант представлення минулого через історію однієї національної спільноти, в якій історія «інших» лише присутня в певні обрані / визначні / знакові моменти. До того ж, з початком роботи над новою музейною концепцією варто слідувати двом головним принципам – партисипативності та інклюзивності. Лише це дозволяє уникнути шаблонності та відстороненості від локального контексту, як це було властиво совєтським експозиціям не тільки історико-краєзнавчих музеїв в селищах та районних центрах, а й історичним музеям в містах.

В сучасних умовах партисипативність громади має бути більш широкою, ніж це подекуди уявляють музейники – не обмежуватись збиранням музейних предметів.

Як приклад функціонування музеїв локальної історії із подібною вказаній філософії, доречно навести кілька зарубіжних прикладів. Наприклад, місією Музею єврейської спадщини округу Монмут (The Jewish Heritage Museum of Monmouth County) визначено збільшення знання громадськості про багату та унікальну історію єврейської громади

---

[863] Spirit of the place. From Mauthausen to MoMA (A hely szelleme). CEU Press, Budapest-New York, 2008. 265 p.

[864] Див. ширше: Kirshenblatt-Gimblett B. The museum as catalyst. 19 p. URL: https://ru.scribd.com/document/799705285/The-Museum-as-Catalyst-BKG

округу Монмут у штаті Нью-Джерсі, США. Окрім того, в Моленбеку – з 1995 р. діє музей історії цього муніципалітету (передмістя) Брюсселя. В перелічених випадках фактичним творцем музейного простору через комунікацію став ледь не кожний місцевий мешканець в самому широкому розумінні – від конкретних людей, які є носіями спогадів, до їх пращурів в широкій історичній ретроспективі.

Головними мають стати два аспекти. По-перше, через спільні рішення ватро сформувати прийнятну позицію майбутньої інституції. Нова установа має стати не стільки місцем відвідування, а платформою взаємодії досвідів, подолання історичних травм містечка та спроб розв'язати конфлікти пам'ятей через події складної, часто незручної для однієї із сторін історії. По-друге, має бути створено музейне середовище, яке набагато ширше та більш різноманітне, ніж музейний простір.

[*NB*. Наразі відбувається своєрідний «перехід» українських музеологів від поняття «музейний простір» (більше, як фізична рамка функціонування музею) до поняття «музейне середовище» – англійською мовою «Museum environment» (багатофункціональне оточення, сприятливе аудиторіям довкілля). В українській історіографії можна зустріти обидва словосполучення, але вони не концептуалізовані[865]. Для англомовних музеологів поняття «Museum environment» ще з кінця 1970-х років має абсолютно інший, дуже практичний зміст в контексті щоденної музейної діяльності та логістики (реставрація, кураторство, контроль навколишнього середовища: світла, вологості, забруднення тощо)[866]. Словосполучення «музейний простір» англійською мовою, як «Museum space», не застосовують. Такий дисбаланс ідей, визначає потребу посиленого розвитку та переосмислення ідей української музеології, а особливо вироблення чіткого понятійного апарату].

В музейному середовище завдяки обраними методам та інструментам, мають звучати голоси якомога більшої кількості учасників

---

[865] Дивись, наприклад: Шевцова Л., Валенкевич О. Музейне середовище як засіб формування природничо-наукової компетентності // Людинознавчі студії. Серія «Педагогіка». 2024. № 51. С. 95-102; Кулібчук В. Музейний простір як комунікативна платформа для виховання патріотизму. URL: https://propaganda.e-museum.org.ua/muzejnij-prostiir-yak-komuniikativna-platforma-dlya-vihovannya-patriiotizmu.html

[866] Див. ширше: Garry Thomson Cbe. Museum Environment. London; Boston: Butterworths. 1978. 270 p.

подій історії в часі та просторі. Таким чином, можна визначити інклюзивність музею, яка знову таки, є більш широкою, ніж створення базової фізичної доступності для цільових аудиторій із специфічними фізичними потребами. Інклюзивність в широкому філософському розуміння – це створення умов для участі та представлення інтересів всіх без виключення учасників подій. Окрім того, варто слідувати принципу «Nihil de nobis, sine nobis» (Нічого для нас, без нас; Про нас без нас – не для нас). Лозунг, який своїм корінням сягає політичних традицій європейської демократії, можна застосовувати до будь-якої публічної сфери сучасного життя. Отже, в пріоритеті має бути намір залучити до створення нового музею представників саме обраної національної, професійної, творчої, релігійної або іншої спільноти, яка є єдиним носієм реального досвіду. Це не може бути підмінено жодними експертними думками. Така філософія нового музейного середовища дозволить уникнути штучності події, посприяє формуванню спільною пам'яті, а не підтримує її розділення.

Кожна національна громада має бути належним чином представлена в майбутньому музейному просторі як самостійно, так і через співіснування з сусідами-містянами в просторі та часі. Для досягнення цього варто обирати різні підходи, однак, орієнтуватись більше на досягнення балансу в рівномірності висвітлення певної теми завдяки текстам, образам або артефактам. Побудова експозиції суто на основі компаративного підходу може спричинити «змагання» та відчуття дискомфорту, якщо певна національна або інша спільнота не мала досвіду в певній ситуації, не створила або не зберегла «подібних іншим, або й кращих» елементів матеріальної або нематеріальної культури.

Надзвичайна строкатість подій та процесів викликає потребу диверсифікації концепції. Це дозволить адекватно розподілити робочий процес, уникнути шаблонів, схематизму та узагальнень, а також визначить реалістичність реалізації ідеї. Етапність створення нової експозиції має бути пов'язана із послідовною побудовою визначеного наративу про кожну національну громаду містечка, яка до того ж не була однорідною. Необхідно досягти балансу щодо розуміння нової інституції не як певного стандартизованого історико-краєзнавчого музею, де наратив будується про місцевість та мешканців «від перших археологічних знахідок до сьогодення» із «обов'язковими» акцентами, а саме музей мультикультурної історії.

Іншою вихідною точкою роботи має стати більш змістовна теза, ніж констатація простого факту про те, що в Отинії відсутній міський

комунальний або приватний краєзнавчий музей або музей локальної історії. Так само не варто роботи акцент на незацікавленість Отинії, як міської спільноти, до формування нового культурного простору впродовж всіх попередніх років незалежності.

В совєтський період Отинія не мала типового для більшості містечок історико-краєзнавчого музею. Його бетонно-блочна новобудівля в 1980-х роках могла стати невід'ємним елементом урбаністичного простору, як і пам'ятник леніну. Після Другої світової війни були плани відкрити в Отинії музей в колишньому католицькому костьолі, який перетворили на склад[867]. В 2012 р. функціонував приватний домашній музей старожитностей родини Марії та Василя Паращуків (різьбяра та вчителя образотворчого мистецтва)[868], а в 2022 р. – музей етнографії та мистецтва[869]. Детальної інформації про ці музеї не опубліковано. Таким чином, музей, як феномен, не новина для Отинії і поява нової громадської ініціативи має бути обґрунтована саме її доцільністю та змістом.

Музей, як і інші форми музеєфікації мультикультурного минулого Отинії, має стати невід'ємною частиною міського простору, а не функціонувати ізольовано від нього, як штучно привнесене явище. Музей має також бути орієнтованим на найбільш різноманітні аудиторії та охоплювати різні теми, а не лише матеріальну культуру та етнографію. Прикладом для такого наслідування може стати музейно-культурний центр «На Унтервалю» у с. Підгайчики[870], який показує мультикультурне минуле цього села.

В Отинії ключовою локацією майбутнього музейного середовища може стати як зруйнований кіркут, аргументи для чого обґрунтовані вище, так і занедбане християнське кладовище в передмісті Мікульсдорф. Обидва некрополя вже не діють. Це відкриває можливість для музеєфікації локацій, зокрема створення лапідарію з тих надгробків, які

---

[867] Отинія. URL: https://ukrainaincognita.com/mista/otyniia

[868] Музей традиції та любові / Репортер. 08.08.2013.
URL: https://report.if.ua/socium/Muzej-tradycij-i-lyubovi

[869] Паска А. Формування історичної свідомості дітей та молоді Прикарпаття засобами музейної педагогіки // Доступність і неперервність освіти впродовж життя: зарубіжний досвід та національна практика: зб. тез доповідей наук.-практ. інтернет-конф. Івано-Франківськ, 17.05.2022 р. С. 34-38. С. 37.

[870] Локальні ініціативи, що творять краще майбутнє.
URL: https://www.unterwalden.org.ua/

були переміщені та піддані вандалізму раніше. На думку проф. Володимира Великочія *головним інтегруючим і водночас етнотворчим чинником слід вважати, могили предків: розуміння того, що край проживання є рідним і своїм для різних етнічних груп, які тут замешкали*[871].

Вихідною ж точкою для побудови наративу експозиції варто обрати період Другої світової війни, коли відбулись самі трагічні для місцевих євреїв події антиєврейського насильства та Голокост, який змінився зневаженням пам'яті жертв совєтським режимом. За переконанням проф. Кірштенблат-Гімблет Голокост став *віссю історії*[872]. Навколо такої осі можливо обертати надзвичайно різні, але поєднані однією думкою ідеї про ідентичність, співіснування, антисемітизм і толерантність. Такий підхід посприяє тому, що міське дослідження вийде за рамки суто історичних та краєзнавчих пошуків і почне «діяти» в сфері культурної антропології, усної історії та освіти в більш широкому контексті.

Спільні думки щодо геноцидів з якими стикнулись євреї та українці, переслідування поляків та німців, а також розуміння однакового ставлення совєтської ідеології до всіх національних спільнот, дозволить знайти спільні ідеї для діалогу. Різнорівневе використання *сили оригінальної локації, коли найважливіше в жахливих місцях… це відкрити вікна для рефлексій*[873], *віднайдення сенсу місця в балансі між історією, міфологією (міфотворчість) та оригінальністю*[874], дозволить не тільки всебічно дослідити тему, а викликати у відвідувачів емпатію. Так можна подолати дисбаланс між майже відсутньою реальною пам'яттю про єврейську громаду та мультикультурне минуле в міському просторі Отинії та джерелами з теми. Сукупно вони дозволяють реконструювати минуле «на папері».

---

[871] Великочий В. Покуття. Ескізи з Пограниччя. Івано-Франківськ: «Територія друку», 2024. 190 с. С. 13.

[872] Kirshenblatt-Gimblett B. Axis of History / Axis of Genocide // MOCAK FORUM. 1/2017 [13]. Pp. 8-13.

[873] Interview «The Power of Authentic Locations» with Barbara Holzer by Yves Kugelmann // Tachles Architektur. August 29, 2014. URL: https://holzerkobler.com/process/power-authentic-locations

[874] Відповідно назви одного з розділів книги: Erica T. Lehrer. Jewish Poland Revisited: Heritage Tourism in Unquiet Places (New Anthropologies of Europe). Indiana University Press, 2013. 274 p. Pp. 25-54.

Змістовне музейне середовище – це один із способів як викликати, так і подолати *міську ностальгію*[875] за строкатим та різним минулим. Якщо отинійський кіркут увійде в орбіту нового музейного середовища, то його варто прагнути трансформувати від занедбаного та зміненого, але все ще оригінального та реально існуючого місця пам'яті, в самодостатню та змістовну музеалію. Варто створити не стільки меморіал з певними меморіальними об'єктами та пам'ятниками, які вкрай важливі, а локацію, яка активно згадує та дозволяє це робити. Дійсно, *існує кілька форм активного вшанування пам'яті, що може включати: прибирання, огорожу, меморіали / пам'ятники, екскурсії на місці, церемонії тощо. Такі місця свідчать про пам'ять, часто різними способами*[876].

[875] Walogorska M. Stettin, Zczecin and the 'Third room': Memory in the German-Polish-Jewish borderland // Jewish space in conpemporary Poland. Indiana University Press, 2015. 299 p. P. 90.

[876] Alison B. Curry. Final Project: Mapping the Remembrance of Jewish Cemeteries in Poland. URL: https://alisonbcurry.net/project/final-project-mapping-the-remembrance-of-jewish-cemeteries-in-poland/

ІЛЮСТРАЦІЇ /

ILLUSTRATIONS.

Отинія. Вул. Головна.
Приватна колекція Роберта Еріка[877].

[877] Kresy.org.pl. URL: https://kresy.org.pl/10193952,foto.html

Отинійські євреї. В центрі – рабин Хаїм Хагер
із довгою бородою та цигаркою в руці (?)[878].

[878] Kresy.org.pl. URL: https://kresy.org.pl/10196512,foto.html?idEntity=8011302

Отинія. Краєвиди[879].

[879] Kresy.org.pl. URL: https://kresy.org.pl/10190144,foto.html?idEntity=8011302

Прикарпатський містечковий єврей.
Кін. 18 ст.[880]

[880] Грабовецький В. Ілюстрована історія Прикарпаття. Івано-Франківськ: Нова зоря, 2003. Т. ІІ. Друга половина XVII-XVIII ст. 344 с. С. 203.

Єврей-орендар, аматорський малюнок з актових книг.
2-га пол. 16 ст.[881]

[881] Штанько О. Звідки у Луцьку з'явилися кликуни і що вони робили 400 років тому. URL: https://www.volynnews.com/news/all/kilka-shtrykhiv-do-istoriyi-miskykh-klykuniv-lutska/

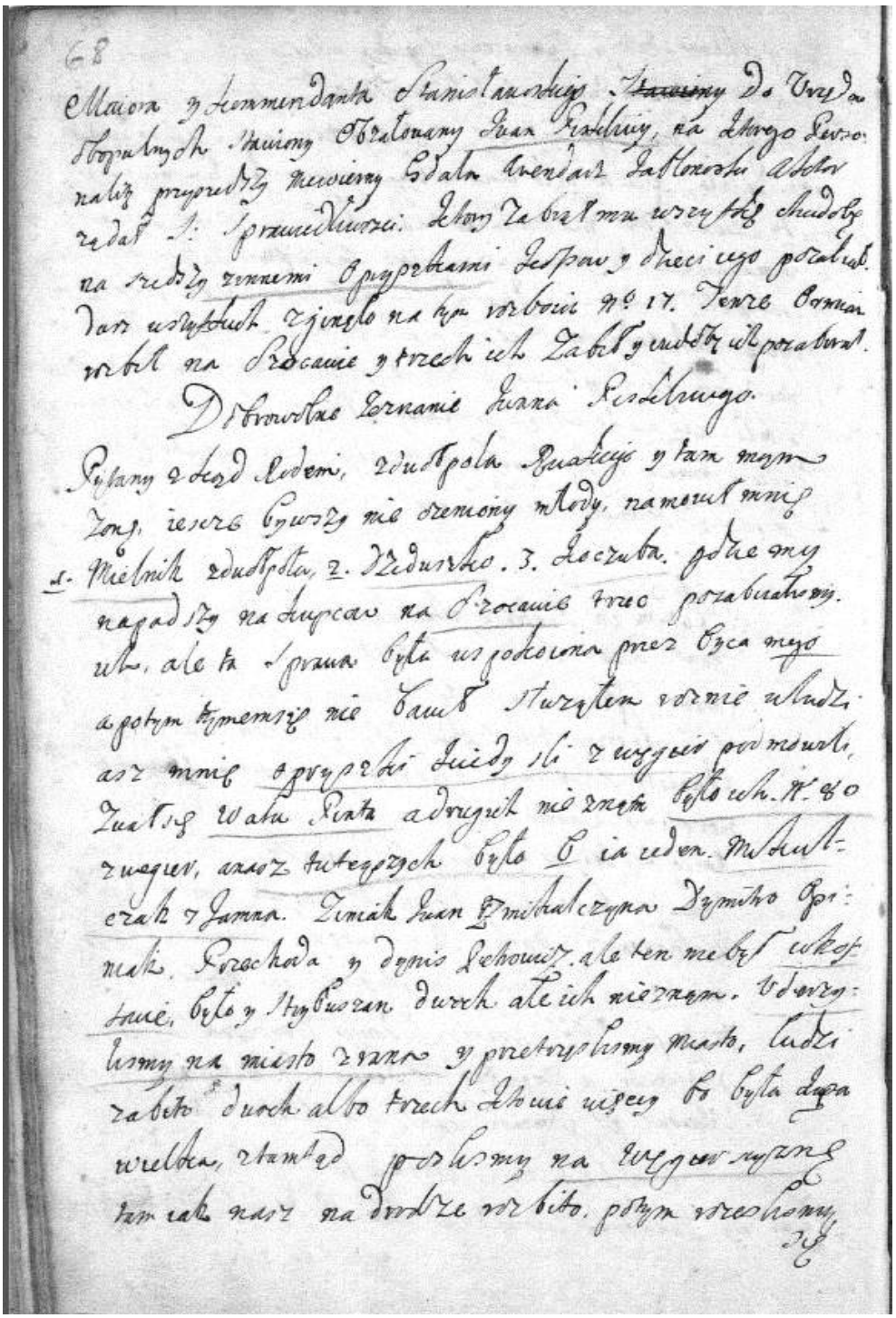

Свідчення на суді опришки Івана Пискливого.
Національний заклад Оссолінських у Вроцлаві[882].

[882] 1350/II «Liber actionum variarum criminalium decretorumque <...>». Fond 5 – Dział I. Rękopisy Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich. Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wrocław. S. 68.
URL: https://dbs.ossolineum.pl/kzc/wyniki_pl.php?RL-000340

Отинія. Народна школа,
зведена фондом барона де Гірша. 1911 р.[883]

[883] Гутор М. Крах в історії єврейських громад Івано-Франківщини: Отинії, Перегінського, Печеніжина, Пістеня, Рогатина, Рожнятова, Снятина, Солотвина, Стратина, Татарова. НІМЗ «Бабин Яр». Київ, 2024. 73 с. С. 5.

Учні Отинійської чоловічої школи (?)
біля входу в колишню Народну школу. 1938 р.
З родинного альбомі Пташетників[884].

[884] Допис користувача Леся Верещинська.
URL: https://www.facebook.com/photo/?fbid=2306021616492389&set=gm.2028186011278812&idorvanity=949862115777879

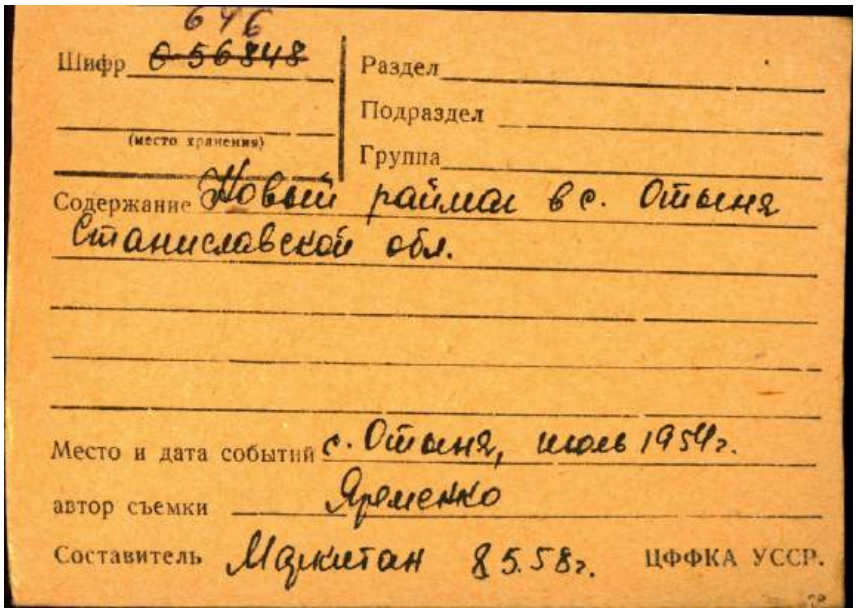

Будівля районного магазину. Отинія. Липень 1954 р.[885]
Публікується з люб'язного дозволу ДАІФО.

[885] Допис користувача Державний архів Івано-Франківської області. URL: https://www.facebook.com/photo?fbid=1221517082182091 49&set=a.122101553126209149

Отинія. Синагога. 1915 р.
Центр єврейського мистецтва при
Єврейському університеті в Єрусалимі[886].

[886] Synagogue in Otyniia (Ołtynia, Ottynia) – Postcard, 1915. URL: https://cja.huji.ac.il/browser.php?mode=set&id=43356

Отинія. Резиденція рабина Хаїма Хагера.
Перший ліворуч – рабин Хаїм[887].

[887] Kresy.org.pl. URL: https://kresy.org.pl/10244101,foto.html?idEntity=8011302

Отинія. Магазин в будівлі
колишньої резиденції рабина Хаїма Хагера[888].

[888] Допис користувача Леся Верещинська.
URL: https://www.facebook.com/photo.php?fbid=2363817730712777&set=p.2363817730712777&type=3

Колишній Отинер-клойз в селищі Скала-Подільська[889].

[889] Скала-Подільська (Скала-над-Збручем). Ч. III. Пам'ятки містечка. URL: https://ukrainaincognita.com/zaliznychni-stantsii-ta-vokzaly/skala-podilska-skala-nad-zbruchem-chastyna-iii-pamyatky-mistechka

Отинер-клойз. Станіслав / Івано-Франківськ.
Оригінальний вигляд[890].

Отинер-клойз. Івано-Франківськ.
Сучасний вигляд[891].

[890] Мандри непомітним Івано-Франківськом: синагога отинійського ребе Хаїма Хагера (Фото). URL: https://pik.net.ua/2021/08/04/mandry-nepomitnym-ivano-frankivskom-synagoga-otynijskogo-rebe-hayima-hagera-foto/

[891] Синагоги Украины. Галиция, ч. 4а. Ивано-Франковская область, И-Я. URL: https://myshtetl.org/synagogues/syn_galicia4a.html

Рабин Хаїм Хагер на ганку свого будинку.
Поч. 1930-х років.
Станіслав (?)[892].

[892] An early photograph of Rabin Chaim Hager. URL: https://dynasty-auctions.com/en/items/rebbe-of-utinia-vizhnitz-marmarosch-rare-photograph-1930s/

Остання фотографія рабина Хаїма Хагера. 1931 р.
Село Мойсей. Румунія[893].

[893] Rare Photogrpah of the Admor of Ottynia-Vizhnitz. Maramures, 1930s. URL: https://winners-auctions.com/en/items/rare-photogrpah-of-the-admor-of-ottynia-vizhnitz-maramures-1930s/

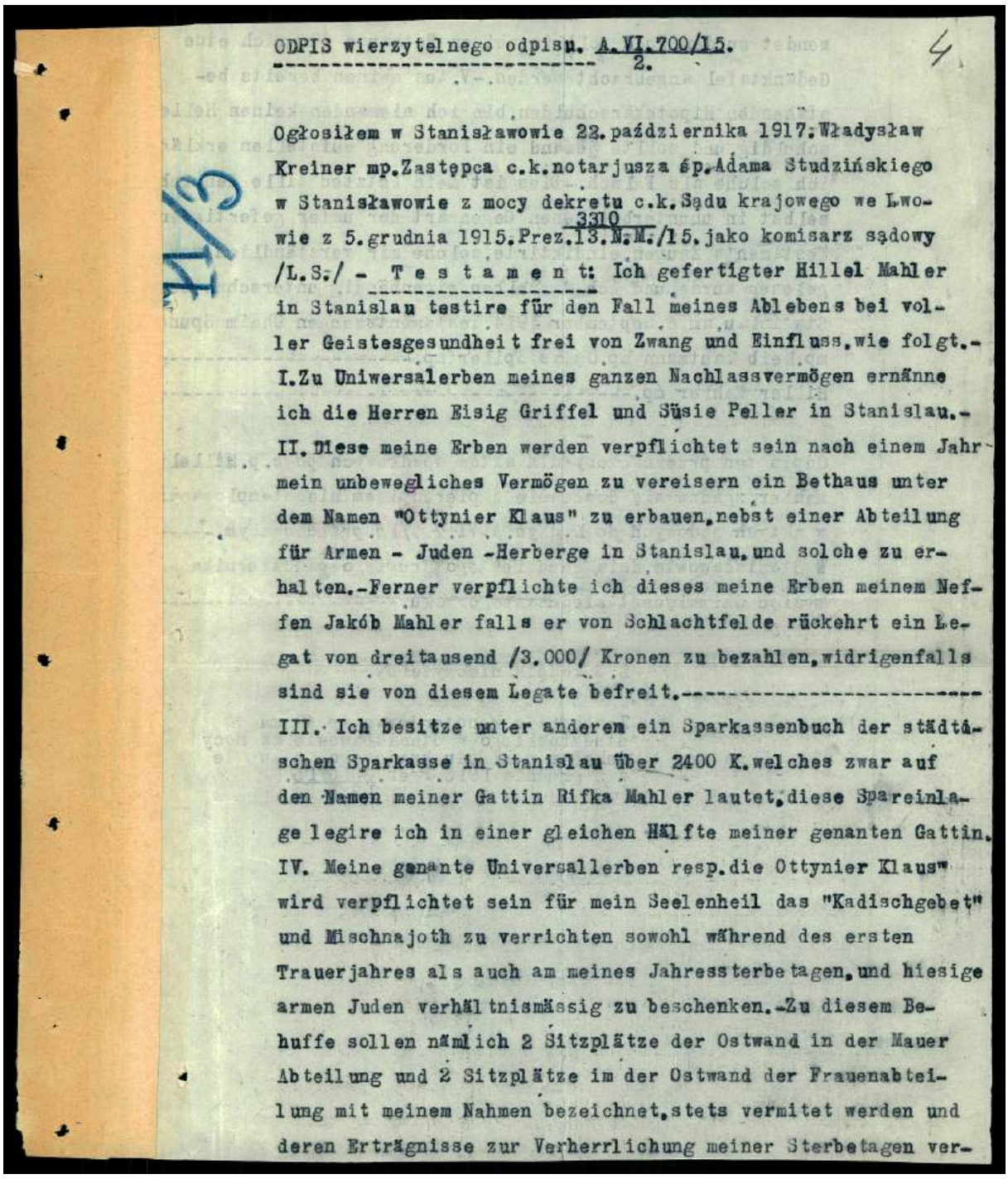

ODPIS wierzytelnego odpisu. A.VI.700/15. 2. 4

Ogłosiłem w Stanisławowie 22.października 1917.Władysław Kreiner mp.Zastępca c.k.notarjusza śp.Adama Studzińskiego w Stanisławowie z mocy dekretu c.k.Sądu krajowego we Lwowie z 5.grudnia 1915.Prez.3310/13.N.M./15.jako komisarz sądowy /L.S./ - T e s t a m e n t: Ich gefertigter Hillel Mahler in Stanislau testire für den Fall meines Ablebens bei voller Geistesgesundheit frei von Zwang und Einfluss,wie folgt.- I.Zu Uniwersalerben meines ganzen Nachlassvermögen ernänne ich die Herren Eisig Griffel und Süsie Peller in Stanislau.- II. Diese meine Erben werden verpflichtet sein nach einem Jahr mein unbewegliches Vermögen zu vereisern ein Bethaus unter dem Namen "Ottynier Klaus" zu erbauen,nebst einer Abteilung für Armen - Juden -Herberge in Stanislau,und solche zu erhalten.-Ferner verpflichte ich dieses meine Erben meinem Neffen Jakób Mahler falls er von Schlachtfelde rückkehrt ein Legat von dreitausend /3.000/ Kronen zu bezahlen,widrigenfalls sind sie von diesem Legate befreit.---------- III. Ich besitze unter anderem ein Sparkassenbuch der städtischen Sparkasse in Stanislau über 2400 K.welches zwar auf den Namen meiner Gattin Rifka Mahler lautet,diese Spareinlage legire ich in einer gleichen Hälfte meiner genanten Gattin. IV. Meine ganante Universallerben resp.die Ottynier Klaus" wird verpflichtet sein für mein Seelenheil das "Kadischgebet" und Mischnajoth zu verrichten sowohl während des ersten Trauerjahres als auch am meines Jahressterbetagen,und hiesige armen Juden verhältnismässig zu beschenken.-Zu diesem Behuffe sollen nämlich 2 Sitzplätze der Ostwand in der Mauer Abteilung und 2 Sitzplätze im der Ostwand der Frauenabteilung mit meinem Nahmen bezeichnet,stets vermitet werden und deren Erträgnisse zur Verherrlichung meiner Sterbetagen ver-

Заповіт Гіллера Малера (копія). Стор. 1.
Публікується вперше з люб'язного дозволу ДАІФО.

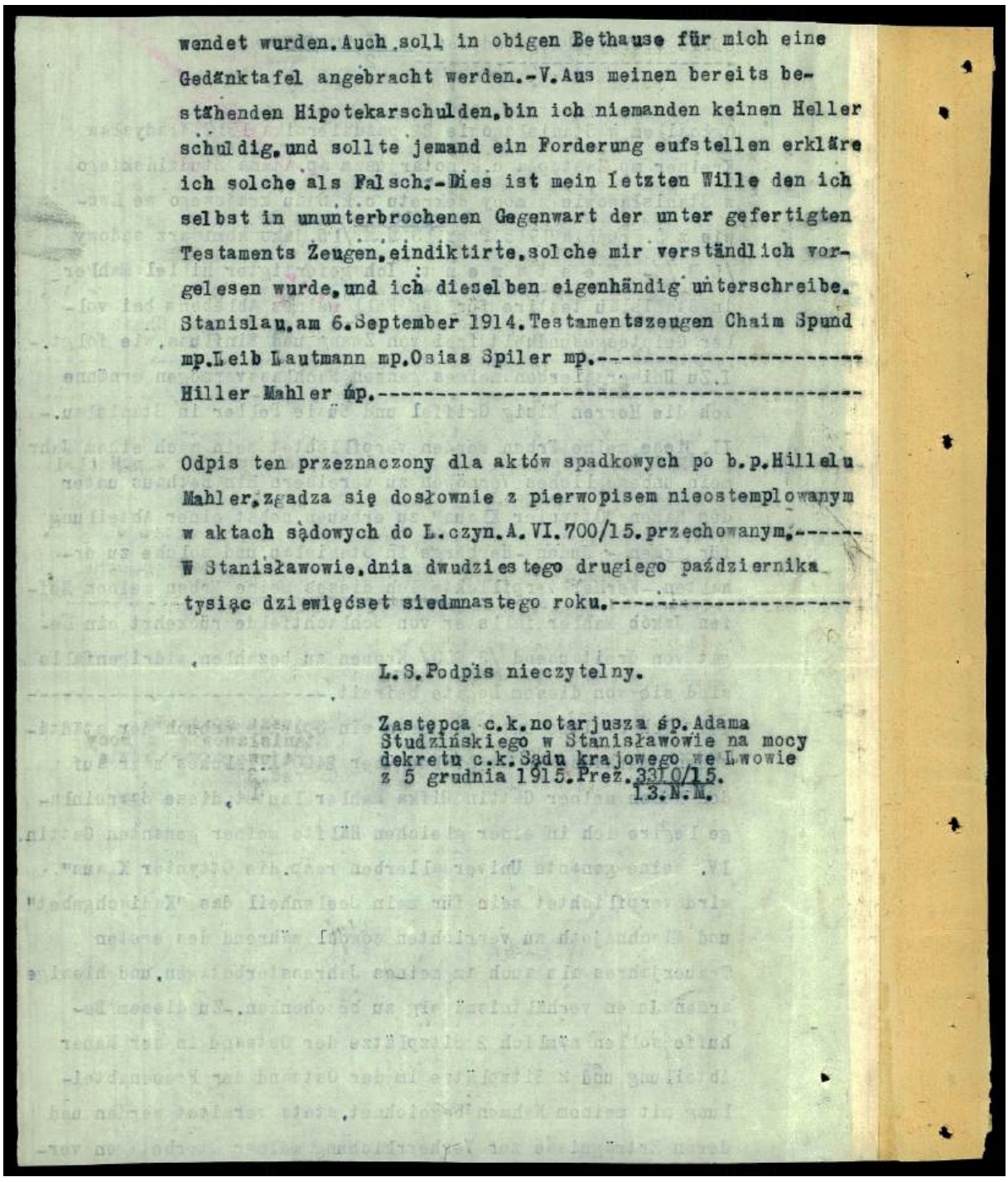

wendet wurden. Auch soll in obigen Bethause für mich eine Gedänktafel angebracht werden.-V. Aus meinen bereits bestähenden Hipotekarschulden, bin ich niemanden keinen Heller schuldig, und sollte jemand ein Forderung eufstellen erkläre ich solche als Falsch.-Dies ist mein letzten Wille den ich selbst in ununterbrochenen Gegenwart der unter gefertigten Testaments Zeugen, eindiktirte, solche mir verständlich vorgelesen wurde, und ich dieselben eigenhändig unterschreibe. Stanislau, am 6. September 1914. Testamentszeugen Chaim Spund mp. Leib Lautmann mp. Osias Spiler mp.----------
Hiller Mahler mp.----------

Odpis ten przeznaczony dla aktów spadkowych po b. p. Hillelu Mahler, zgadza się dosłownie z pierwopisem nieostemplowanym w aktach sądowych do L. czyn. A. VI. 700/15. przechowanym.------
W Stanisławowie, dnia dwudziestego drugiego października tysiąc dziewięćset siedmnastego roku.----------

L. S. Podpis nieczytelny.

Zastępca c.k. notarjusza śp. Adama Studzińskiego w Stanisławowie na mocy dekretu c.k. Sądu krajowego we Lwowie z 5 grudnia 1915. Prez. 3310/15.
13. N. M.

Заповіт Гіллера Малера (копія). Стор. 2.
Публікується вперше з люб'язного дозволу ДАІФО.

Хаїм Лейб Леон Штейн[894].

[894] Допис користувача Myroslav Dubei. URL: https://www.facebook.com/photo/?fbid=2322263488233169&set=gm.2000919467338800&idorvanity=949862115777879

Поручик Генрик (Герш) Сокаль. 1920-ті роки.
Публікується вперше з люб'язного дозволу ДАІФО.

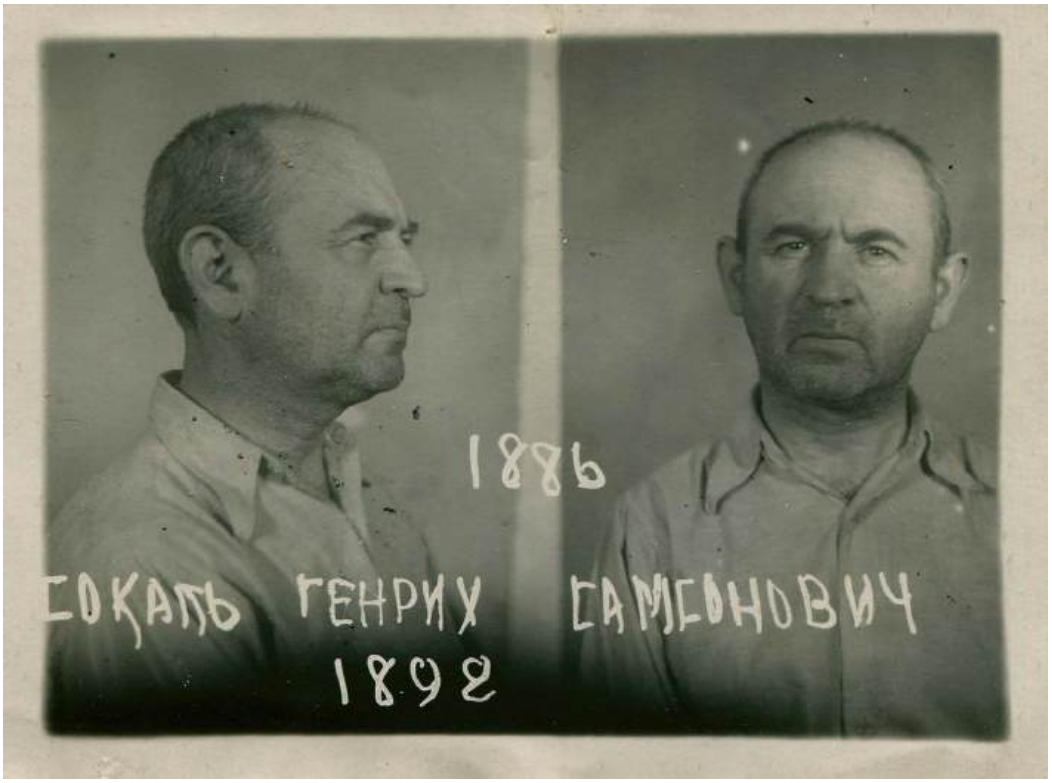

Генрик (Герш) Сокаль. 1940 р.
Публікується вперше з люб'язного дозволу ДАІФО.

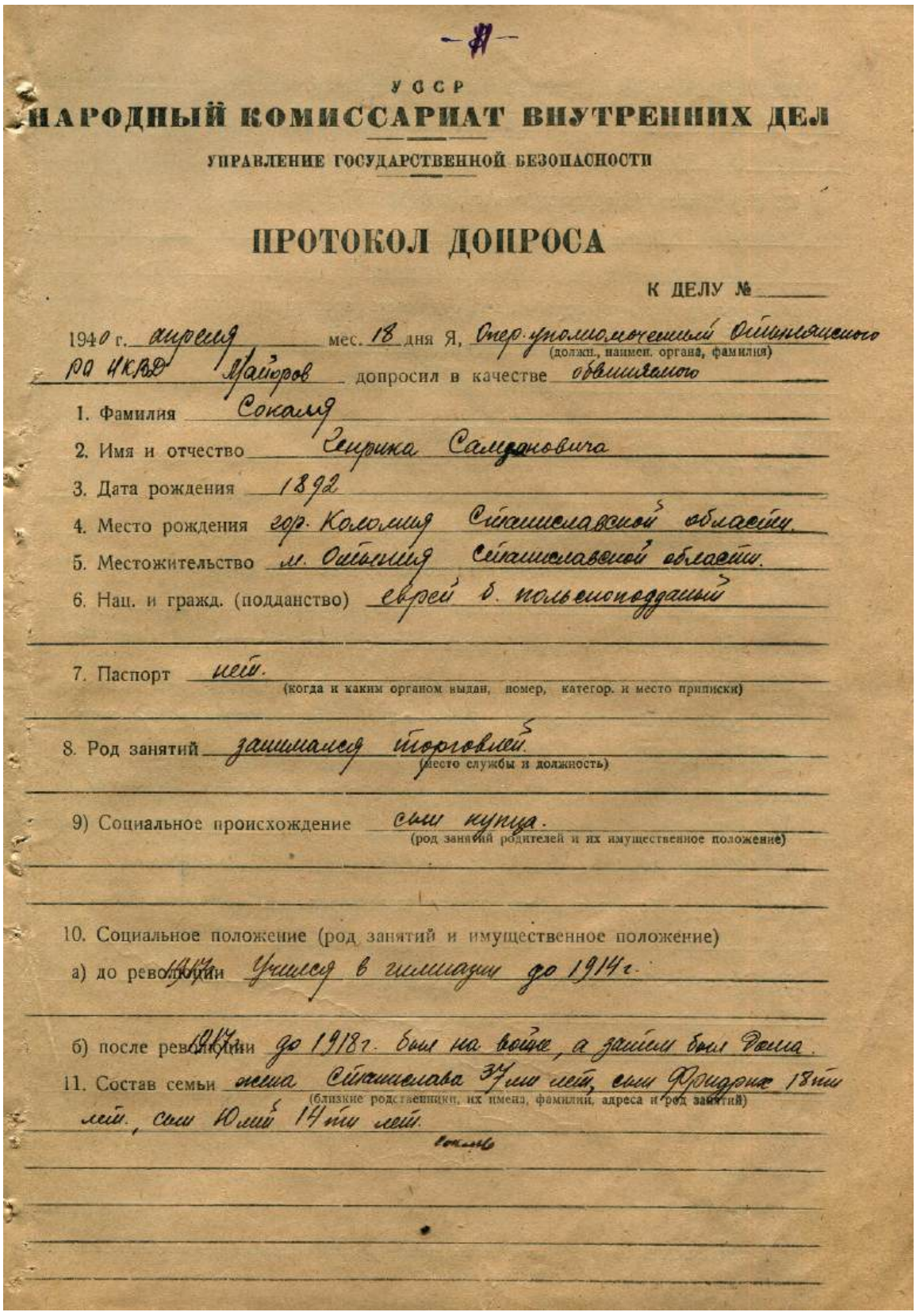

— 11 —

УССР

НАРОДНЫЙ КОМИССАРИАТ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ

УПРАВЛЕНИЕ ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

ПРОТОКОЛ ДОПРОСА

К ДЕЛУ №

1940 г. апреля мес. 18 дня Я, Опер. уполномоченный Отынянского (должн., наимен. органа, фамилия) РО НКВД Майоров допросил в качестве обвиняемого

1. Фамилия Соколя
2. Имя и отчество Генрика Самдановича
3. Дата рождения 1892
4. Место рождения гор. Коломия Станиславской области.
5. Местожительство м. Отыния Станиславской области.
6. Нац. и гражд. (подданство) еврей б. польскоподданый
7. Паспорт нет. (когда и каким органом выдан, номер, категор. и место приписки)
8. Род занятий занимался торговлей. (место службы и должность)
9) Социальное происхождение сын купца. (род занятий родителей и их имущественное положение)
10. Социальное положение (род занятий и имущественное положение)
а) до революции 1917 Учился в гимназии до 1914 г.
б) после революции 1917 до 1918 г. был на войне, а затем был дома.
11. Состав семьи жена Станислава 37 ми лет, сын Фридрих 18 ти лет, сын Юлий 14 ти лет. (близкие родственники, их имена, фамилии, адреса и род занятий)

Соколь

Протокол допиту Генрика (Герша) Соколя. 18 квітня 1940 р.
Публікується вперше з люб’язного дозволу ДАІФО.

Юліан Бень (Б’єнь).
З родинного архіву внучатої племінниці репресованого – Кріс[895].

Казимир Бень (Б’єнь).
Фотографія з архівно-слідчої справи обвинуваченого.
Публікується вперше з люб’язного дозволу ДАІФО.

[895] Допис користувача Chris Bien.
URL: https://www.facebook.com/photo.php?fbid=4306972882905965&set=p.4306972882905965&type=3

Подружжя Джорджа Проу та Марії Суліковської. Австралія. Сіднейський єврейський музей[896].

[896] A love that emerged from darkness. URL: https://sydneyjewishmuseum.com.au/news/a-love-that-emerged-from-darkness/

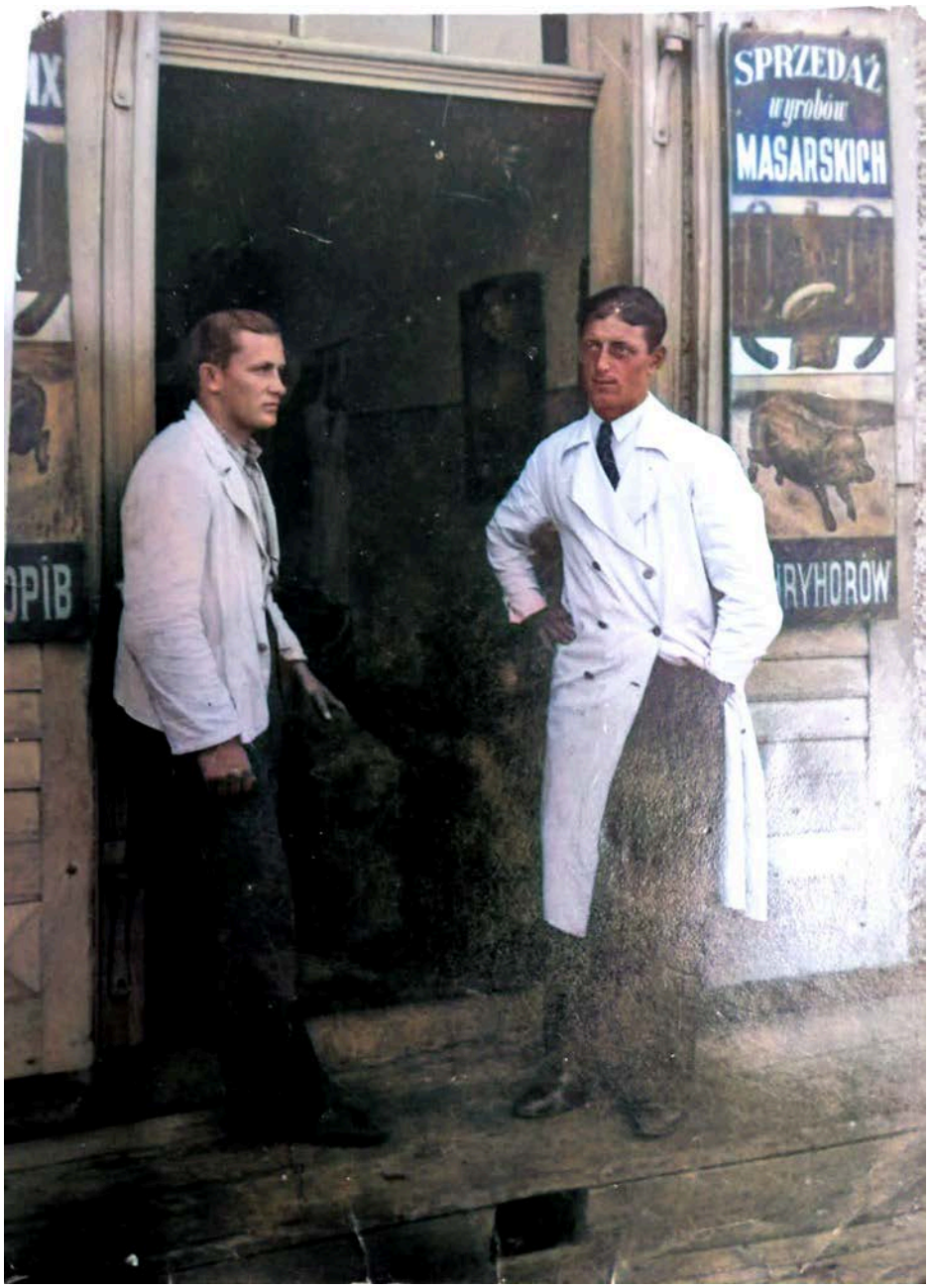

Отинія. Іван Григорів та перукар (Макс, ? – К.Т.) Ціммерман. 1937 р.[897]

[897] Допис користувача Леся Верещинська. URL: https://www.facebook.com/photo/?fbid=2245716699189548&set=g.949862115777879

Автобус із рекламою взуттєвої фабрики «PePeGe». 1920-2930 рокі. Історичний музей, філія Підляського музею в Білостоці[898].

[898] Допис користувача Muzeum Historyczne Oddział Muzeum Podlaskiego w Białymstoku. URL: https://www.facebook.com/MuzeumHistoryczneBialystok/posts/znacie-potoczn%C4%85-nazw%C4%99-na-obuwie-pepegi-nawi%C4%85zuje-ona-do-polskiego-przemys%C5%82u-gumo/1281859233739095/

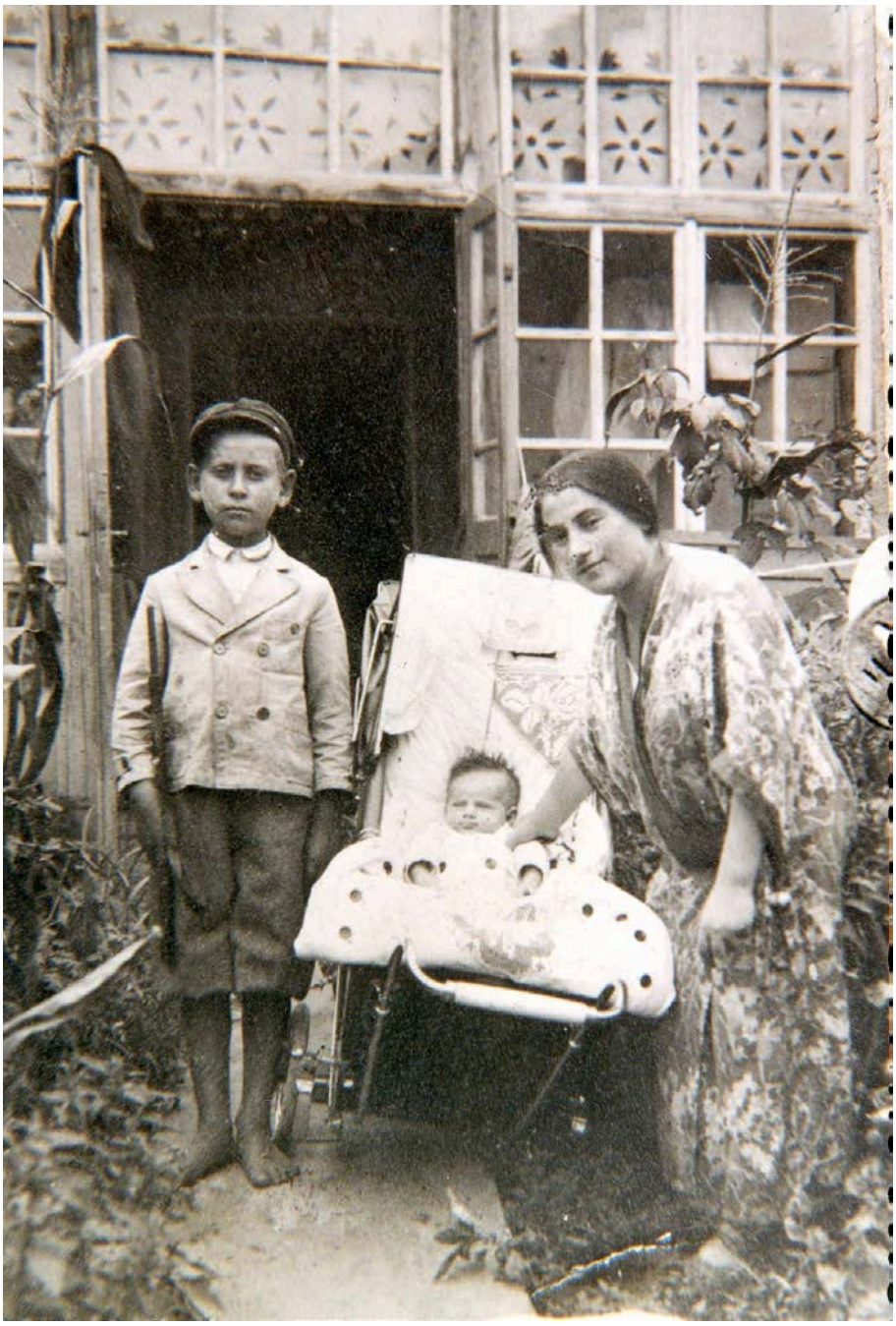

Родина Дульбергів: діти Малка (стоїть) та Копале, мати Фані[899].

[899] Допис користувача Myroslav Dubei. URL: https://www.facebook.com/photo/?fbid=2233778090415043&set=g.949862115777879

Амалія Гальперн із матір'ю[900].

[900] Tietze B. Almalie Halpern // Blickpunkt Galizien – Das heilige Band. 2024. № 2. P. 5.

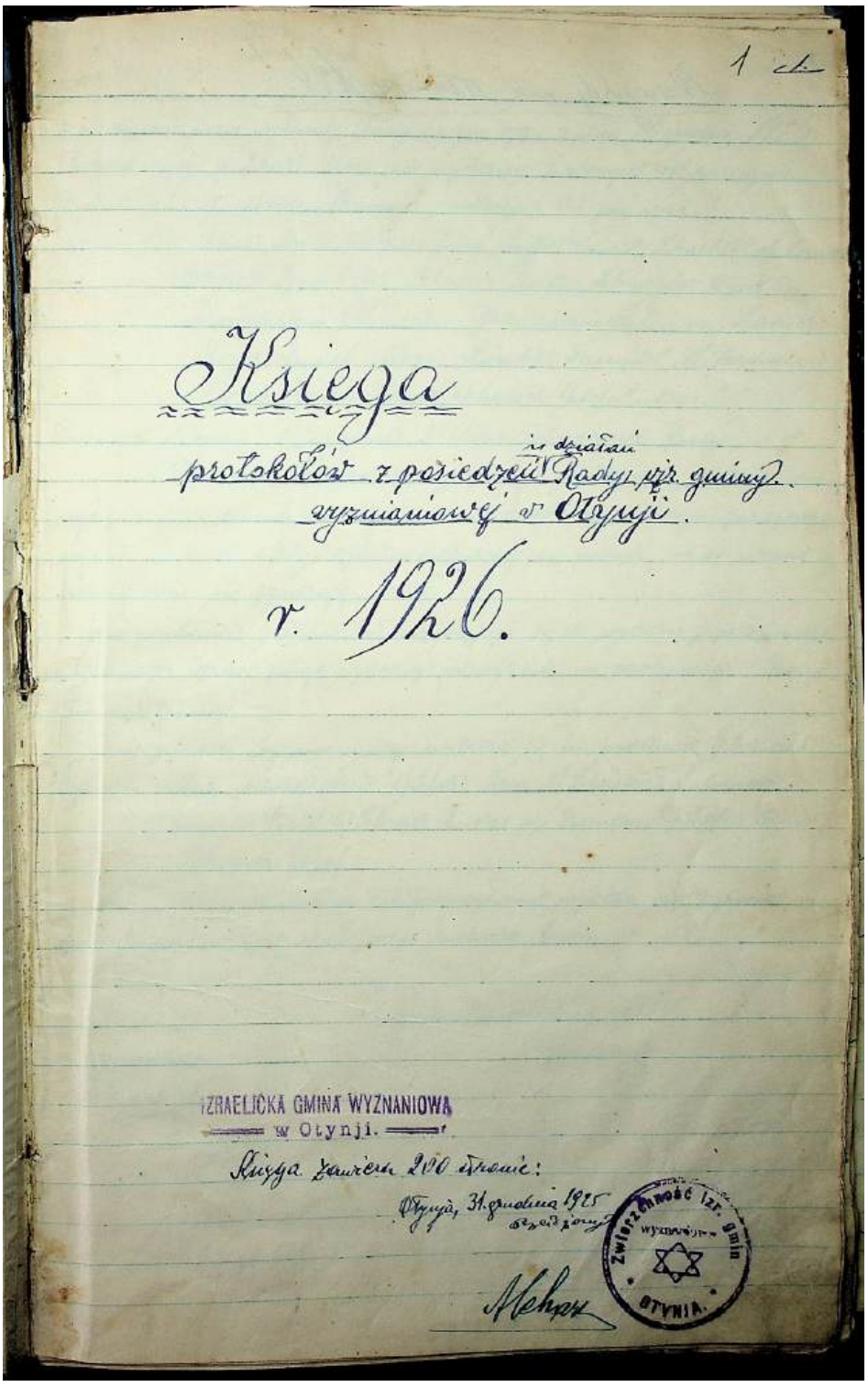

Книга протоколів засідань Ради єврейської релігійної общини Отинії. Титульна сторінка. Публікується вперше з люб'язного дозволу ДАІФО.

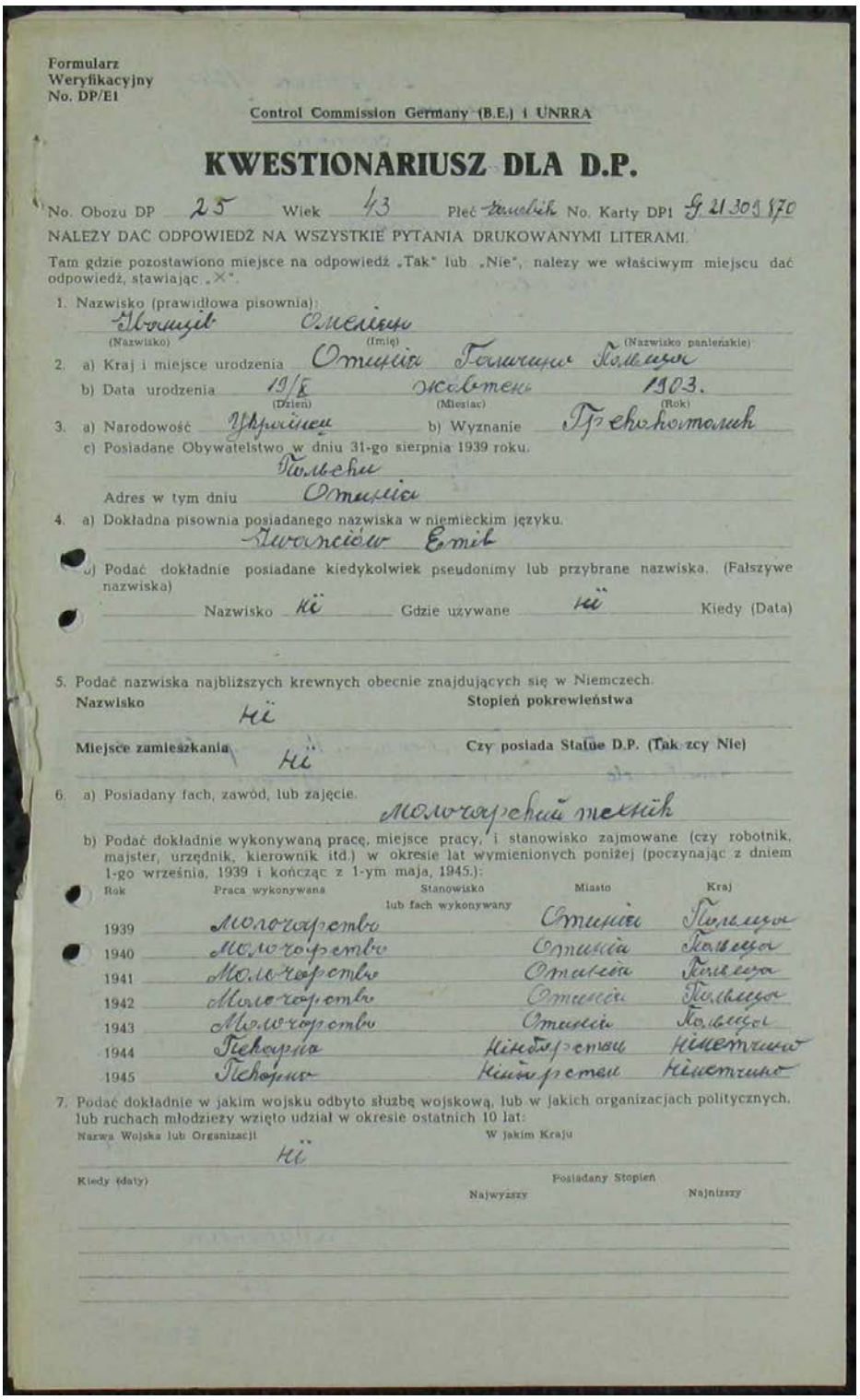

Formularz
Weryfikacyjny
No. DP/E1

Control Commission Germany (B.E.) i UNRRA

KWESTIONARIUSZ DLA D.P.

No. Obozu DP 25 Wiek 43 Płeć żeński No. Karty DPI G 21 309 870

NALEŻY DAĆ ODPOWIEDŹ NA WSZYSTKIE PYTANIA DRUKOWANYMI LITERAMI.

Tam gdzie pozostawiono miejsce na odpowiedź „Tak" lub „Nie", należy we właściwym miejscu dać odpowiedź, stawiając „×".

1. Nazwisko (prawidłowa pisownia):
Iwanciw (Nazwisko) Omelian (Imię) (Nazwisko panieńskie)

2. a) Kraj i miejsce urodzenia Otynia Galicja Polska
b) Data urodzenia 19/X (Dzień) październik (Miesiąc) 1903. (Rok)

3. a) Narodowość Ukrainiec b) Wyznanie Prawosławny
c) Posiadane Obywatelstwo w dniu 31-go sierpnia 1939 roku.
Polskie
Adres w tym dniu Otynia

4. a) Dokładna pisownia posiadanego nazwiska w niemieckim języku.
Iwanciw Emil

b) Podać dokładnie posiadane kiedykolwiek pseudonimy lub przybrane nazwiska. (Fałszywe nazwiska)
Nazwisko nie Gdzie używane nie Kiedy (Data)

5. Podać nazwiska najbliższych krewnych obecnie znajdujących się w Niemczech.
Nazwisko nie Stopień pokrewieństwa
Miejsce zamieszkania nie Czy posiada Statue D.P. (Tak zcy Nie)

6. a) Posiadany fach, zawód, lub zajęcie.
Mołocharskij technik

b) Podać dokładnie wykonywaną pracę, miejsce pracy, i stanowisko zajmowane (czy robotnik, majster, urzędnik, kierownik itd.) w okresie lat wymienionych poniżej (poczynając z dniem 1-go września, 1939 i kończąc z 1-ym maja, 1945.):

Rok	Praca wykonywana	Stanowisko lub fach wykonywany	Miasto	Kraj
1939	Mołocharstwo		Otynia	Polska
1940	Mołocharstwo		Otynia	Polska
1941	Mołocharstwo		Otynia	Polska
1942	Mołocharstwo		Otynia	Polska
1943	Mołocharstwo		Otynia	Polska
1944	Piekarnia	Niewiadomo	Niemcy	Niemcy
1945	Piekarnia	Niewiadomo	Niemcy	Niemcy

7. Podać dokładnie w jakim wojsku odbyto służbę wojskową, lub w jakich organizacjach politycznych, lub ruchach młodzieży wzięto udział w okresie ostatnich 10 lat:
Nazwa Wojska lub Organizacji nie W jakim Kraju
Kiedy (daty) Posiadany Stopień: Najwyższy Najniższy

Формуляр переміщеної особи,
заповнений Омеляном Іванцівим. Стор. 1.
Архіви Арользена. Німеччина[901].

[901] Personal file of IWANCIW, OMELAN, born on 19-Oct-1903, born in OTYNIA and of further persons. URL: https://collections.arolsen-archives.org/en/document/79206195

Картина «Суд Соломона» отинійського художника Менделя Шлейфера, подарована Центру вивчення Голокосту при університеті «Wagner College», Нью-Йорк[902].

[902] WCHC gifted with painting by artist Mendel Schleifer, murdered in the Holocaust. URL: https://wagner.edu/wchc-gifted-painting-artist-mendel-schleifer-murdered-holocaust/

Листівка з благословенням від рабина Чаніни (Ханіни) Рокача (Рокаха). Центральний архів історії єврейського народу. Ізраїль[903].

[903] The Central Archive for the History of the Jewish People – Jerusalem. Courtesy of Jewish Galicia & Bukovina. URL: https://jgaliciabukovina.net/sites/default/files/doc_file/doc_091111_62070.pdf

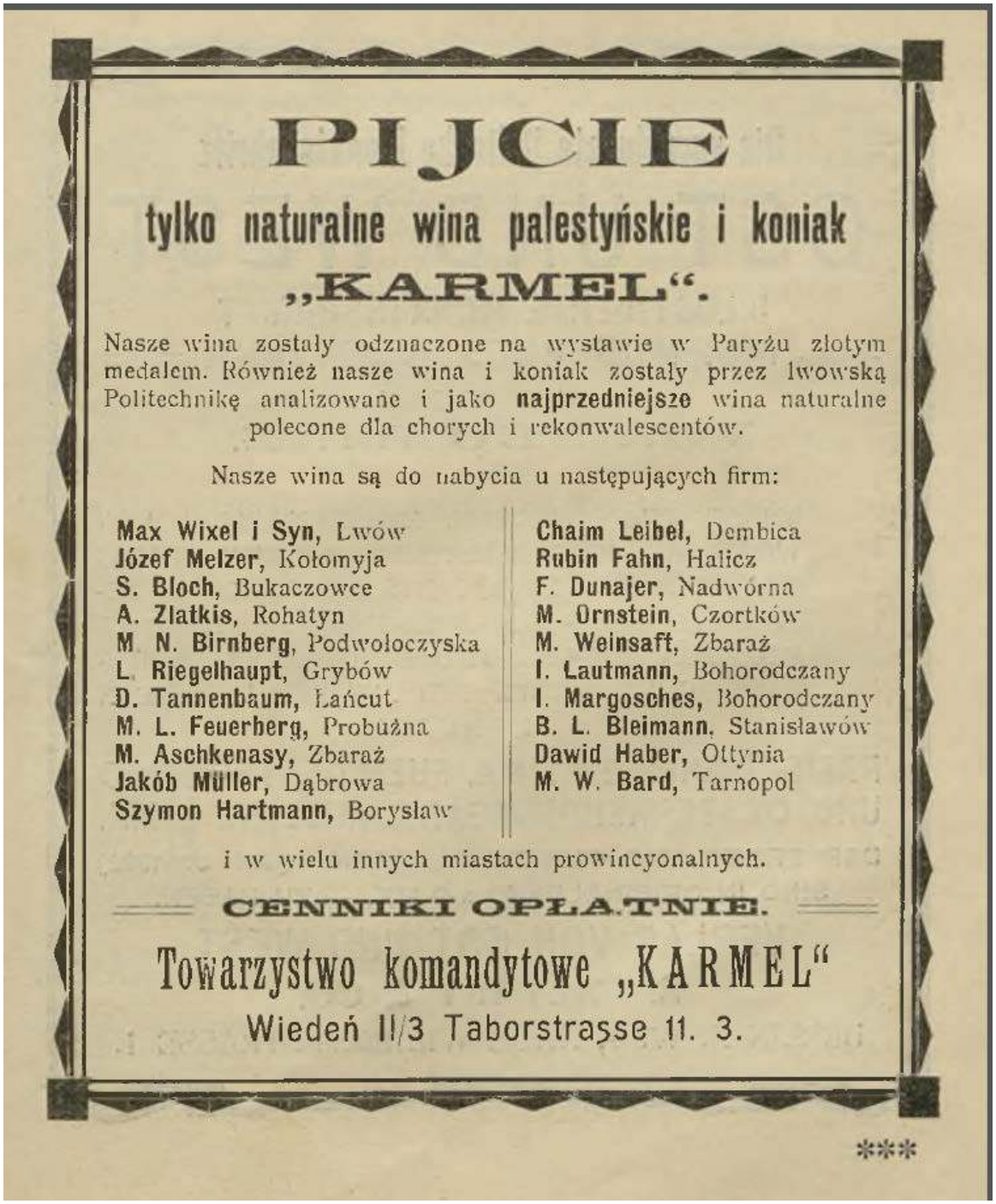

PIJCIE

tylko naturalne wina palestyńskie i koniak „KARMEL“.

Nasze wina zostały odznaczone na wystawie w Paryżu złotym medalem. Również nasze wina i koniak zostały przez lwowską Politechnikę analizowane i jako **najprzedniejsze** wina naturalne polecone dla chorych i rekonwalescentów.

Nasze wina są do nabycia u następujących firm:

Max Wixel i Syn, Lwów
Józef Melzer, Kołomyja
S. Bloch, Bukaczowce
A. Zlatkis, Rohatyn
M. N. Birnberg, Podwołoczyska
L. Riegelhaupt, Grybów
D. Tannenbaum, Łańcut
M. L. Feuerberg, Probużna
M. Aschkenasy, Zbaraż
Jakób Müller, Dąbrowa
Szymon Hartmann, Borysław
Chaim Leibel, Dembica
Rubin Fahn, Halicz
F. Dunajer, Nadwórna
M. Ornstein, Czortków
M. Weinsaft, Zbaraż
I. Lautmann, Bohorodczany
I. Margosches, Bohorodczany
B. L. Bleimann, Stanisławów
Dawid Haber, Ottynia
M. W. Bard, Tarnopol

i w wielu innych miastach prowincyonalnych.

CENNIKI OPŁATNIE.

Towarzystwo komandytowe „KARMEL“

Wiedeń II/3 Taborstrasse 11. 3.

***

Оголошення товариства «Кармель». 1904 р.[904]
Ягелонська бібліотека.

[904] Rocznik Zydówki / Adolf Stand. Lwow, 1904. 287 s. S. 241. Courtesy of the Jagiellonian Digital Library.
URL: https://jbc.bj.uj.edu.pl/Content/965111/NDIGCZAS100725_1904.pdf

Отинія. Колишній кіркут. 2009 р.
Центр єврейського мистецтва при
Єврейському університеті в Єрусалимі[905].

[905] Jewish Cemetery in Otyniia (Ołtynia), Ukraine. URL: https://cja.huji.ac.il/browser.php?mode=set&id=14935

Отинія. Колишній кіркут. 2009 р. Центр єврейського мистецтва при Єврейському університеті в Єрусалимі[906].

[906] Ibidem.

Реконструкція оздоблення на поховані Сари, доньки рабина Меїра зі Львова, яка померла 2 нісана 1783 р. Сатанів.

Сатанів. Кіркут. До реконструкції.
Обидві фотографії публікуються з люб'язного дозволу
їх автора Дмитра Полюховича.

Фотоколаж «Службовці Шупо поліції в Коломиї»
в експозиції Яд Вашем[907].
Франц Шипані – другий зліва в нижньому ряду.

[907] Стецишин О. Поезд смерти в «Белжец».
URL: https://argumentua.com/stati/poezd-smerti-v-belzhets

Вул. Ван Шонховенстраат (Ваншонховена). Амстердам[908].

[908] Допис користувача Ronny Poe. URL: https://www.facebook.com/groups/635725052433196 2/posts/9046895355367452/

Отинія. Городи на пагорбах.
За плугом Михайло Кіндрацький. Поч. 1930-х років[909].
Нині – неподалік вул. Стефаника.

[909] Допис користувача Леся Верещинська.
URL: https://www.facebook.com/photo/?fbid=2180729925688226&set=gm.1908143203283094&idorvanity=949862115777879

Отинія. Учениця школи на тлі агітаційних плакатів. 1970-ті роки. Публікується з люб'язного дозволу Михайла Хавлюка.

Проф. Фанні Гінор[910].

[910] Ginor, Fanny/Fani, geb. Dulberg, verh. Dulberg-Ginshparg / Juristinnen. Lexikon zu Leben und Werk. Marion Röwekamp u.a. Nomos, Baden-Baden, 2024. 641 p. Pp. 190-192.
URL: https://www.inlibra.com/de/document/view/pdf/uuid/e262b533-e41c-396f-a5c0-6800067f59ed

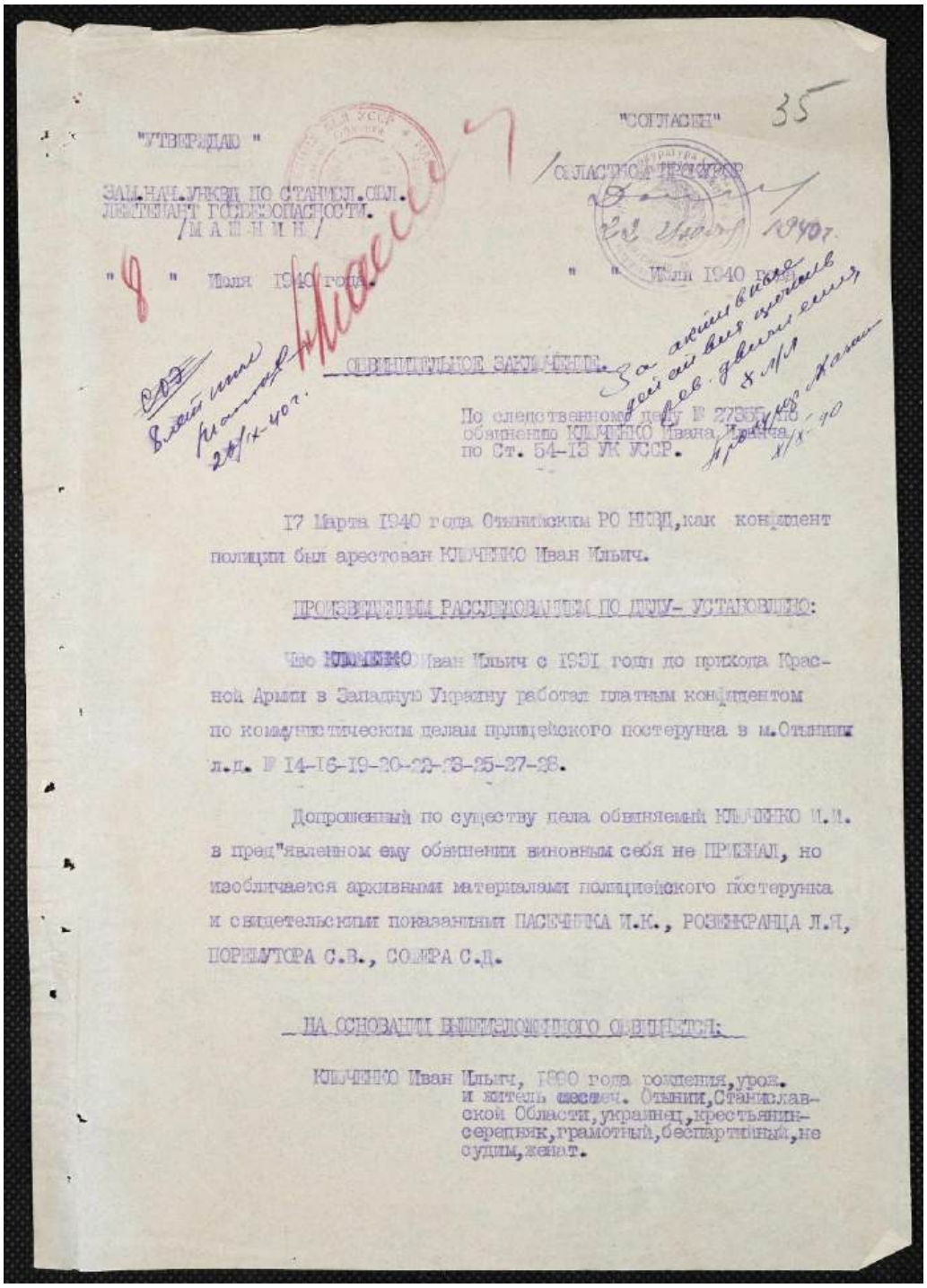

"УТВЕРЖДАЮ"
ЗАМ.НАЧ.УНКВД ПО СТАНИСЛ.ОБЛ.
ЛЕЙТЕНАНТ ГОСБЕЗОПАСНОСТИ.
/МАШНИН/
"9" Июля 1940 года.

"СОГЛАСЕН"
ОБЛАСТНОЙ ПРОКУРОР
23 Июля 1940г.
" " Июля 1940 года.

35

ОБВИНИТЕЛЬНОЕ ЗАКЛЮЧЕНИЕ.

По следственному делу № 27355 по обвинению КЛЮЧЕНКО Ивана Ильича по Ст. 54-1Б УК УССР.

17 Марта 1940 года Отынийским РО НКВД, как конфидент полиции был арестован КЛЮЧЕНКО Иван Ильич.

ПРОИЗВЕДЕННЫМ РАССЛЕДОВАНИЕМ ПО ДЕЛУ- УСТАНОВЛЕНО:

Что КЛЮЧЕНКО Иван Ильич с 1931 года по приход Красной Армии в Западную Украину работал платным конфидентом по коммунистическим делам полицейского постерунка в м.Отынии л.д. № 14-16-19-20-22-23-25-27-28.

Допрошенный по существу дела обвиняемый КЛЮЧЕНКО И.И. в предъявленном ему обвинении виновным себя не ПРИЗНАЛ, но изобличается архивными материалами полицейского постерунка и свидетельскими показаниями ПАСЕЧНИКА И.К., РОЗЕНКРАНЦА Л.Я, ПОРЕМУТРА С.В., СОЛЯРА С.Д.

НА ОСНОВАНИИ ВЫШЕИЗЛОЖЕННОГО ОБВИНЯЕТСЯ:

КЛЮЧЕНКО Иван Ильич, 1890 года рождения, урож. и житель [illegible]. Отынии, Станиславской Области, украинец, крестьянин-середняк, грамотный, беспартийный, не судим, женат.

Матеріали з архівно-слідчої справи
репресованого Івана Ключенка.
Публікується вперше з люб'язного дозволу ДАІФО.

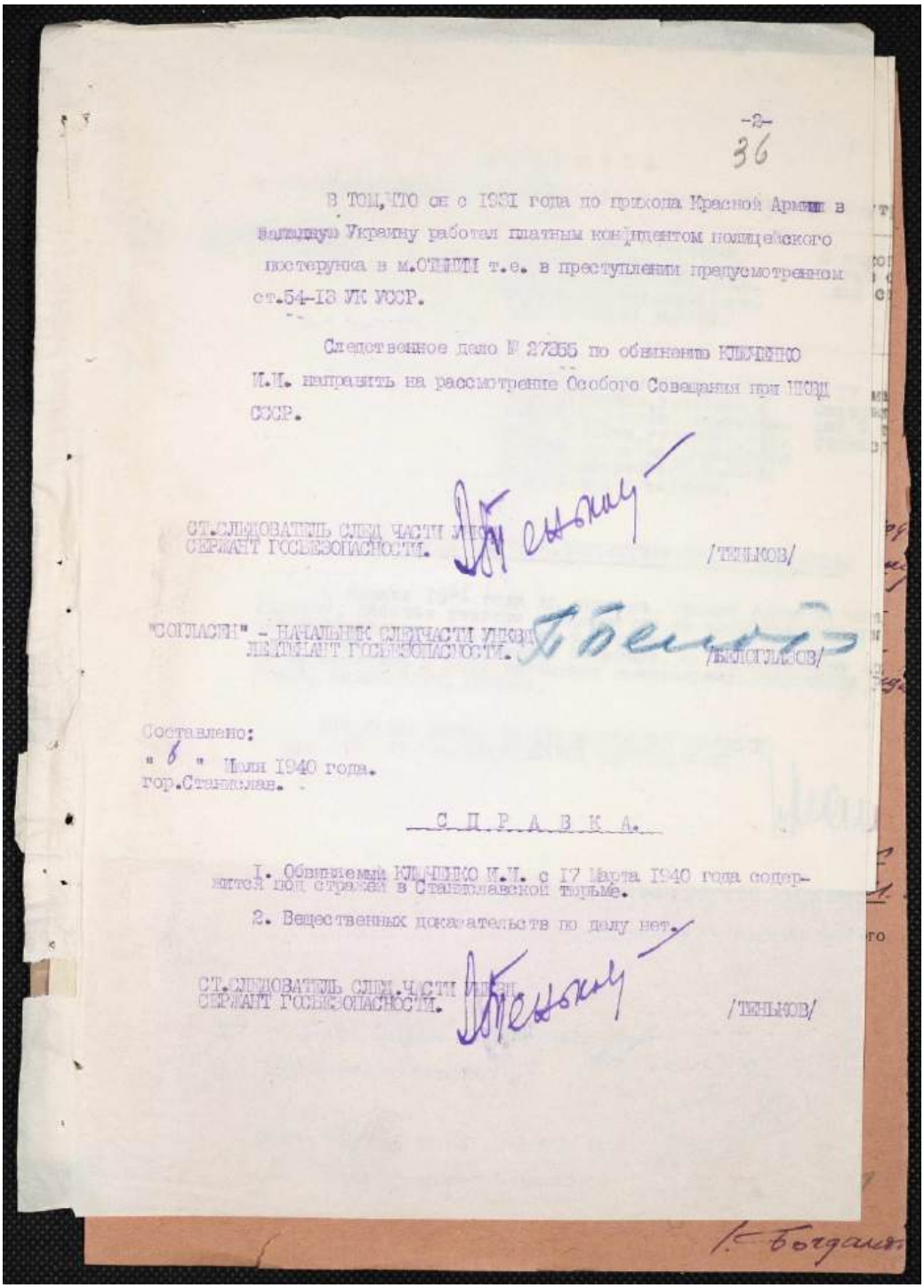

-2-
36

В ТОМ, ЧТО он с 1931 года по приказа Красной Армии в Западную Украину работал платным конфидентом полицейского постерунка в м.ОТЫНИИ т.е. в преступлении предусмотренном ст.54-13 УК УССР.

Следственное дело № 27355 по обвинению КЛЮЧЕНКО И.И. направить на рассмотрение Особого Совещания при НКВД СССР.

СТ.СЛЕДОВАТЕЛЬ СЛЕД ЧАСТИ УНКВД
СЕРЖАНТ ГОСБЕЗОПАСНОСТИ. /ТЕНЬКОВ/

"СОГЛАСЕН" - НАЧАЛЬНИК СЛЕДЧАСТИ УНКВД
ЛЕЙТЕНАНТ ГОСБЕЗОПАСНОСТИ. /БЕЛОГЛАЗОВ/

Составлено:
" 6 " Июля 1940 года.
гор.Станислав.

С П Р А В К А.

1. Обвиняемый КЛЮЧЕНКО И.И. с 17 Марта 1940 года содержится под стражей в Станиславской тюрьме.

2. Вещественных доказательств по делу нет.

СТ.СЛЕДОВАТЕЛЬ СЛЕД.ЧАСТИ УНКВД
СЕРЖАНТ ГОСБЕЗОПАСНОСТИ. /ТЕНЬКОВ/

Матеріали з архівно-слідчої справи
репресованого Івана Ключенка.
Публікується вперше з люб’язного дозволу ДАІФО.

Отинія. Цегельня.
Власник Кароль Папст.
1941-1942 роки[911].

[911] Допис користувача Леся Верещинська.
URL: https://www.facebook.com/photo/?fbid=2337709943323556&set=gm.2058564688240944&idorvanity=949862115777879

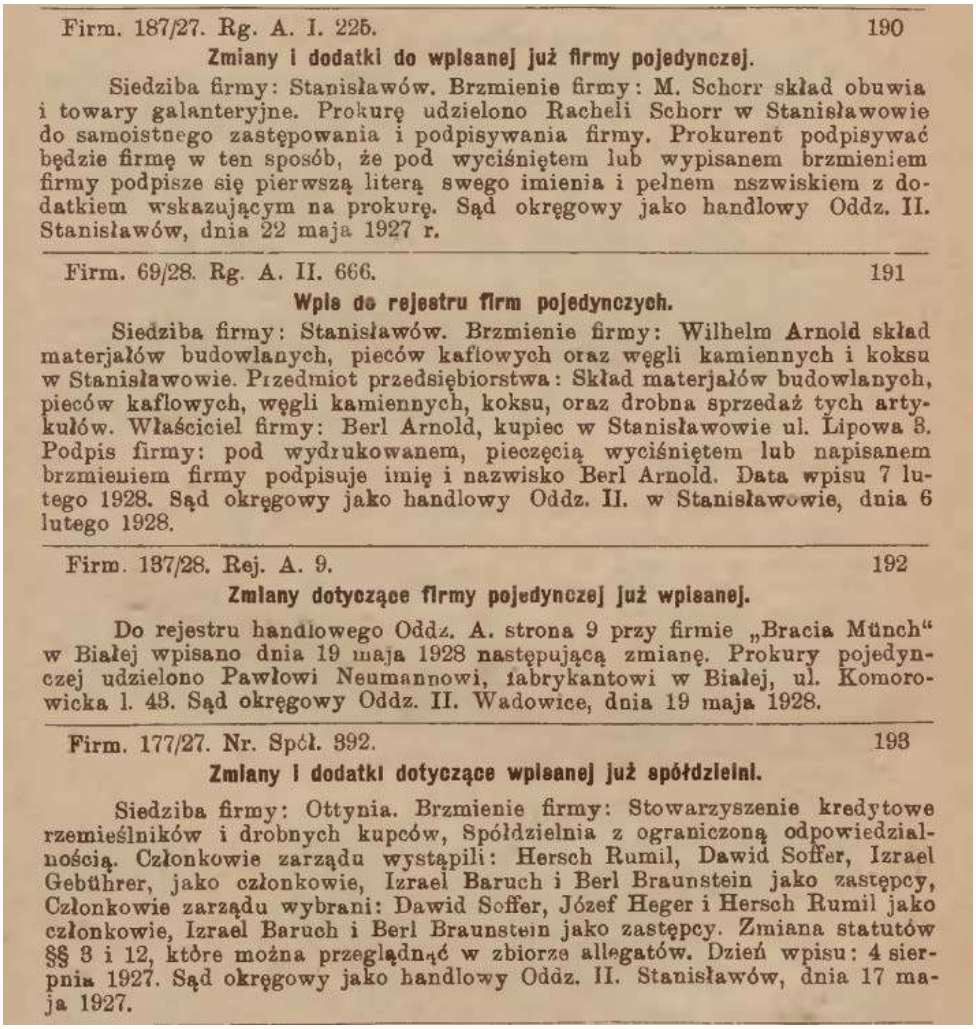

Firm. 187/27. Rg. A. I. 225. 190

Zmiany i dodatki do wpisanej już firmy pojedynczej.

Siedziba firmy: Stanisławów. Brzmienie firmy: M. Schorr skład obuwia i towary galanteryjne. Prokurę udzielono Racheli Schorr w Stanisławowie do samoistnego zastępowania i podpisywania firmy. Prokurent podpisywać będzie firmę w ten sposób, że pod wyciśniętem lub wypisanem brzmieniem firmy podpisze się pierwszą literą swego imienia i pełnem nszwiskiem z dodatkiem wskazującym na prokurę. Sąd okręgowy jako handlowy Oddz. II. Stanisławów, dnia 22 maja 1927 r.

Firm. 69/28. Rg. A. II. 666. 191

Wpis do rejestru firm pojedynczych.

Siedziba firmy: Stanisławów. Brzmienie firmy: Wilhelm Arnold skład materjałów budowlanych, pieców kaflowych oraz węgli kamiennych i koksu w Stanisławowie. Przedmiot przedsiębiorstwa: Skład materjałów budowlanych, pieców kaflowych, węgli kamiennych, koksu, oraz drobna sprzedaż tych artykułów. Właściciel firmy: Berl Arnold, kupiec w Stanisławowie ul. Lipowa 3. Podpis firmy: pod wydrukowanem, pieczęcią wyciśniętem lub napisanem brzmieniem firmy podpisuje imię i nazwisko Berl Arnold. Data wpisu 7 lutego 1928. Sąd okręgowy jako handlowy Oddz. II. w Stanisławowie, dnia 6 lutego 1928.

Firm. 137/28. Rej. A. 9. 192

Zmiany dotyczące firmy pojedynczej już wpisanej.

Do rejestru handlowego Oddz. A. strona 9 przy firmie „Bracia Münch“ w Białej wpisano dnia 19 maja 1928 następującą zmianę. Prokury pojedynczej udzielono Pawłowi Neumannowi, fabrykantowi w Białej, ul. Komorowicka l. 48. Sąd okręgowy Oddz. II. Wadowice, dnia 19 maja 1928.

Firm. 177/27. Nr. Spół. 392. 193

Zmiany i dodatki dotyczące wpisanej już spółdzielni.

Siedziba firmy: Ottynia. Brzmienie firmy: Stowarzyszenie kredytowe rzemieślników i drobnych kupców, Spółdzielnia z ograniczoną odpowiedzialnością. Członkowie zarządu wystąpili: Hersch Rumil, Dawid Soffer, Izrael Gebührer, jako członkowie, Izrael Baruch i Berl Braunstein jako zastępcy, Członkowie zarządu wybrani: Dawid Soffer, Józef Heger i Hersch Rumil jako członkowie, Izrael Baruch i Berl Braunstein jako zastępcy. Zmiana statutów §§ 3 i 12, które można przeglądnąć w zbiorze allegatów. Dzień wpisu: 4 sierpnia 1927. Sąd okręgowy jako handlowy Oddz. II. Stanisławów, dnia 17 maja 1927.

№ 193. Оголошення про склад кооперативу «Кредитна асоціація ремісників та дрібних торговців». 1927 р.[912]

[912] Zmiany i dodatki dotyczące wpisanej już spółdzielni / Zbiór ogłoszeń firmowych Trybunałów handlowych. Stały dodatek do «Przeglądu prawa i administracji im. Ernesta Tilla». Zeszyt 1. Styczeń-Marzec, 1929. 48 s. S. 39. URL: http://jbc.bj.uj.edu.pl/Content/177202/PDF/NDIGCZAS002203_1929_000_001.pdf. Courtesy of Jagiellońska Biblioteka Cyfrowa.

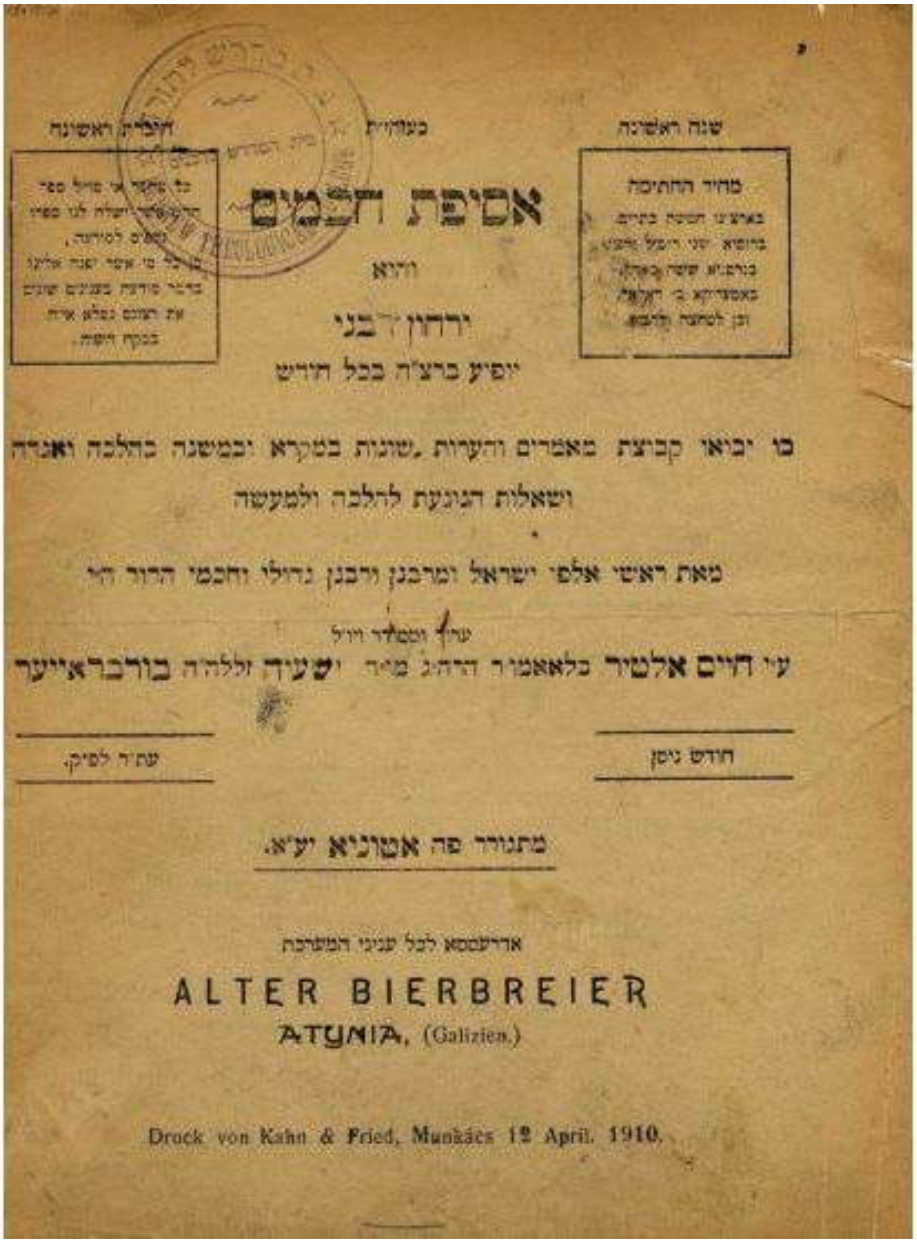

שנה ראשונה

כעזהי״ת

חוברת ראשונה

אסיפת חכמים

והוא

ירחון רבני

יופיע ברצ״ה בכל חודש

בו יבואו קבוצת מאמרים והערות ,שונות במקרא ובמשנה בהלכה ואגדה

ושאלות הנוגעת להלכה ולמעשה

מאת ראשי אלפי ישראל ומרבנן ורבנן גדולי וחכמי הדור הי

ע״י חיים אלטיר בלאאמו״ר הרה״ג מו״ה ישעיה זללה״ה בורבראייער

חודש ניסן

עת״ר לפ״ק.

מתגורר פה אטוניא יע״א.

אדרעססא לכל ענינו המערכת

ALTER BIERBREIER

ATYNIA, (Galizien.)

Druck von Kahn & Fried, Munkács 12 April. 1910.

Часопис для рабинів «Сузір’я мудреців»,
під редакцією рабина Отинії Альтера Хаїма Бірбраєра[913].
1910 р. Титульна сторінка.

[913] URL: https://winners-auctions.com/items/%D7%90%D7%A1%D7%99%D7%A4%D7%AA-%D7%97%D7%9B%D7%9E%D7%99%D7%9D-%D7%90%D7%98%D7%95%D7%A0%D7%99%D7%90-%D7%AA%D7%A8%D7%A2-%D7%AA%D7%A8%D7%A2%D7%90-1910-1911/

Урочиста зустріч нового єпископа
єврейською громадою Отинії[914].
Міжвоєнний період.
Архів Дому борців гетто (Ізраїль).

[914] A reception held by the heads of the Jewish community in Otynya for the city's new bishop. URL: https://infocenters.co.il/gfh/notebook.asp?lang=ENG&dlang=ENG&module=search&page=criteria&rsvr=4&param=%3Cuppernav%3Esimple%3C/%3E%3Cnob%3E-1%3C/%3E%3Crsvr_ser%3E@@4@@3@@6@@2@@15@@5@@7@@1@@16@@12@@14%3C/%3E%3Csearch_type%3Esimple%3C/%3E%3Cview%3Erecords%3C/%3E%3Cnrsvr%3EY%3C/%3E%3Csort%3ERE@A%3C/%3E%3Ces_query_reuse_id%3E2%3C/%3E%3Cdlang%3EENG%3C/%3E%3Cquantity%3E20%3C/%3E%3Cstart_entry%3E1%3C/%3E%3Cnum_of_items%3E3%3C/%3E%3Cquery_index%3E@GLOBAL%3C/%3E%3Cthumb%3E0%3C/%3E%3Csmode%3Edts%3C/%3E%3Cbook_id%3E62738%3C/%3E%3Clast_item%3E1%3C/%3E&param2=%3Cnum_fields%3E12%3C/%3E%3Cnvf%3E8%3C/%3E%3Cnvr%3E11%3C/%3E%3Csearch_type%3Esimple%3C/%3E&site=gfh

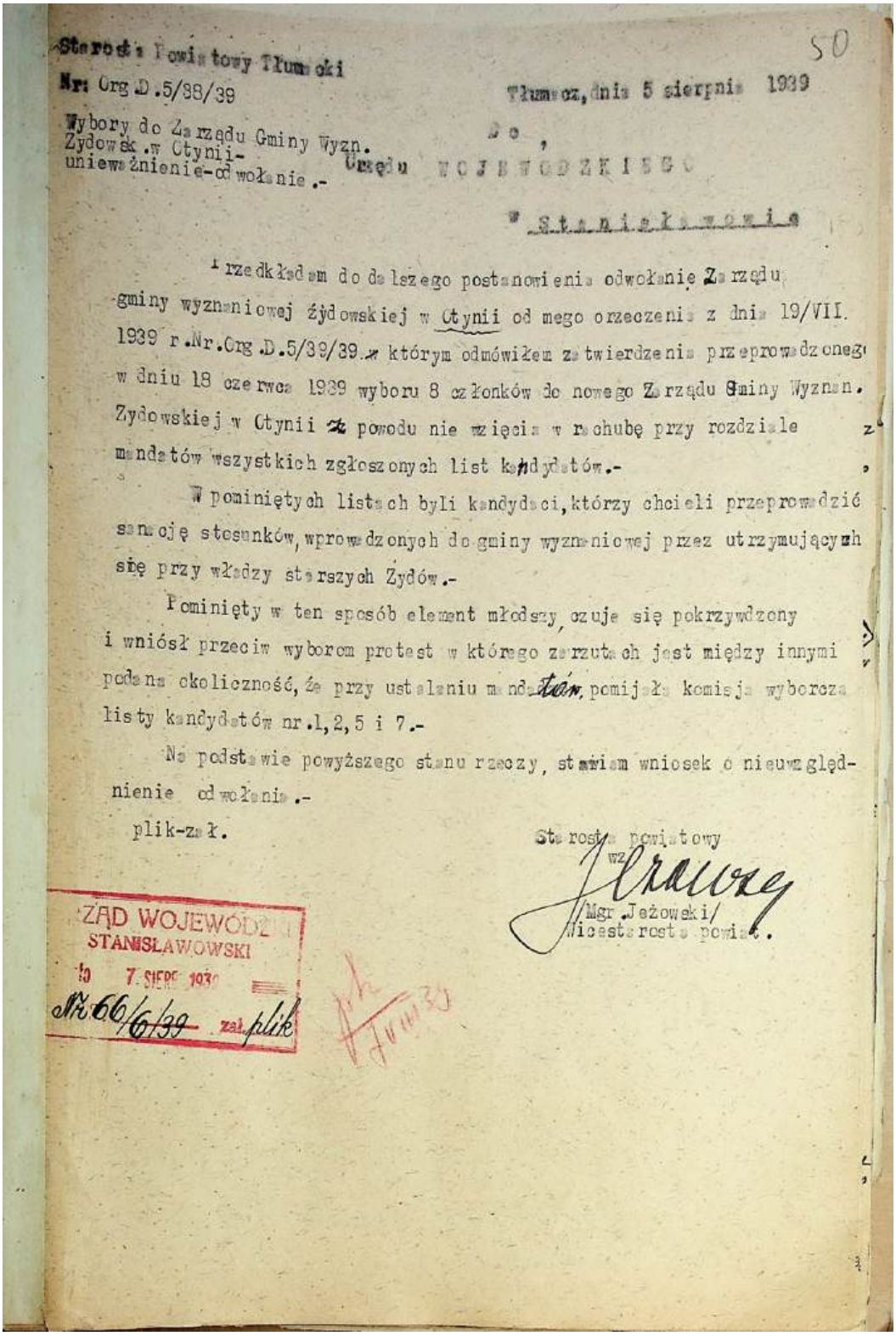

Starosta Powiatowy Tłumacki
Nr: Org.D.5/38/39 Tłumacz, dnia 5 sierpnia 1939

Wybory do Zarządu Gminy Wyzn. Żydowsk. w Otynii- uniewaźnienie-odwołanie.-

Do Urzędu WOJEWÓDZKIEGO w Stanisławowie

Przedkładam do dalszego postanowienia odwołanie Zarządu gminy wyznaniowej żydowskiej w Otynii od mego orzeczenia z dnia 19/VII. 1939 r.Nr.Org.D.5/38/39. którym odmówiłem zatwierdzenia przeprowadzonego w dniu 18 czerwca 1939 wyboru 8 członków do nowego Zarządu Gminy Wyzn. Żydowskiej w Otynii ze powodu nie wzięcia w rachubę przy rozdziale mandatów wszystkich zgłoszonych list kandydatów.-

W pominiętych listach byli kandydaci, którzy chcieli przeprowadzić samocję stosunków, wprowadzonych do gminy wyznaniowej przez utrzymujących się przy władzy starszych Żydów.-

Pominięty w ten sposób element młodszy, czuje się pokrzywdzony i wniósł przeciw wyborom protest w którego zarzutach jest między innymi podana okoliczność, że przy ustalaniu mandatów pomijała komisja wyborcza listy kandydatów nr.1,2,5 i 7.-

Na podstawie powyższego stanu rzeczy, stawiam wniosek o nieuwzględnienie odwołania.-

plik-zał.

Starosta powiatowy
wz
/Mgr.Jeżowski/
Wicestarosta powiat.

ZĄD WOJEWÓDZ
STANISŁAWOWSKI
Do 7. SIERP 1939
Nr 66/6/39 zał. plik

Матеріали про вибори єврейського самоуправління в Отинії. Червень 1939 р. Публікується вперше з люб'язного дозволу ДАІФО. *Серед виявлених документів – це останні за хронологією документи, які стосуються історії отинійської єврейської громади.*

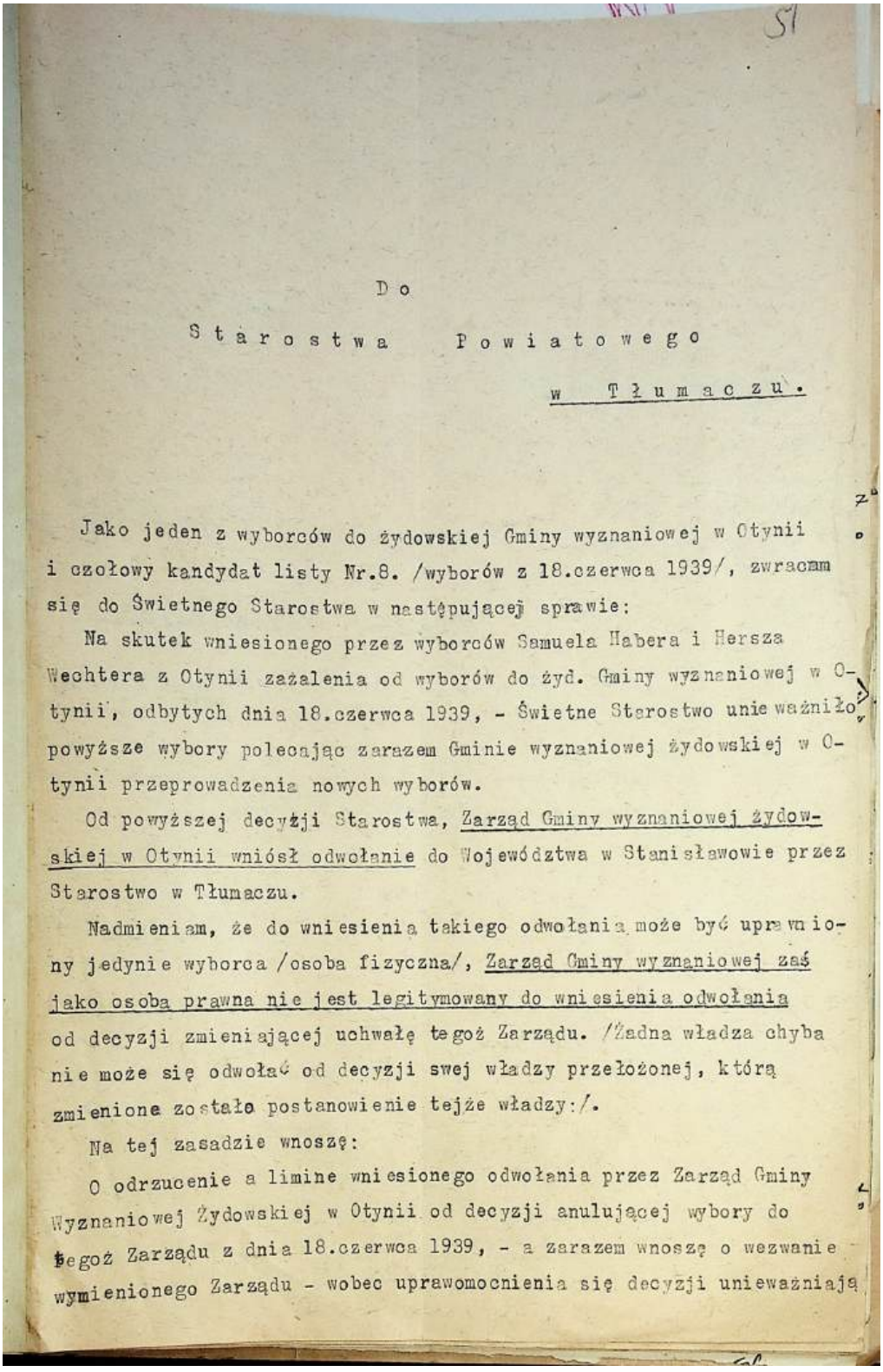

Do

Starostwa Powiatowego

w Tłumaczu.

Jako jeden z wyborców do żydowskiej Gminy wyznaniowej w Otynii i czołowy kandydat listy Nr.8. /wyborów z 18.czerwca 1939/, zwracam się do Świetnego Starostwa w następującej sprawie:

Na skutek wniesionego przez wyborców Samuela Habera i Hersza Wechtera z Otynii zażalenia od wyborów do żyd. Gminy wyznaniowej w Otynii, odbytych dnia 18.czerwca 1939, - Świetne Starostwo unieważniło powyższe wybory polecając zarazem Gminie wyznaniowej żydowskiej w Otynii przeprowadzenia nowych wyborów.

Od powyższej decyzji Starostwa, Zarząd Gminy wyznaniowej żydowskiej w Otynii wniósł odwołanie do Województwa w Stanisławowie przez Starostwo w Tłumaczu.

Nadmieniam, że do wniesienia takiego odwołania może być uprawniony jedynie wyborca /osoba fizyczna/, Zarząd Gminy wyznaniowej zaś jako osoba prawna nie jest legitymowany do wniesienia odwołania od decyzji zmieniającej uchwałę tegoż Zarządu. /Żadna władza chyba nie może się odwołać od decyzji swej władzy przełożonej, którą zmienione zostało postanowienie tejże władzy:/.

Na tej zasadzie wnoszę:

O odrzucenie a limine wniesionego odwołania przez Zarząd Gminy Wyznaniowej Żydowskiej w Otynii od decyzji anulującej wybory do tegoż Zarządu z dnia 18.czerwca 1939, - a zarazem wnoszę o wezwanie wymienionego Zarządu - wobec uprawomocnienia się decyzji unieważniają

Матеріали про вибори єврейського самоуправління в Отинії. Червень 1939 р. Публікується вперше з люб'язного дозволу ДАІФО. *Серед виявлених документів – це останні за хронологією документи, які стосуються історії отинійської єврейської громади.*

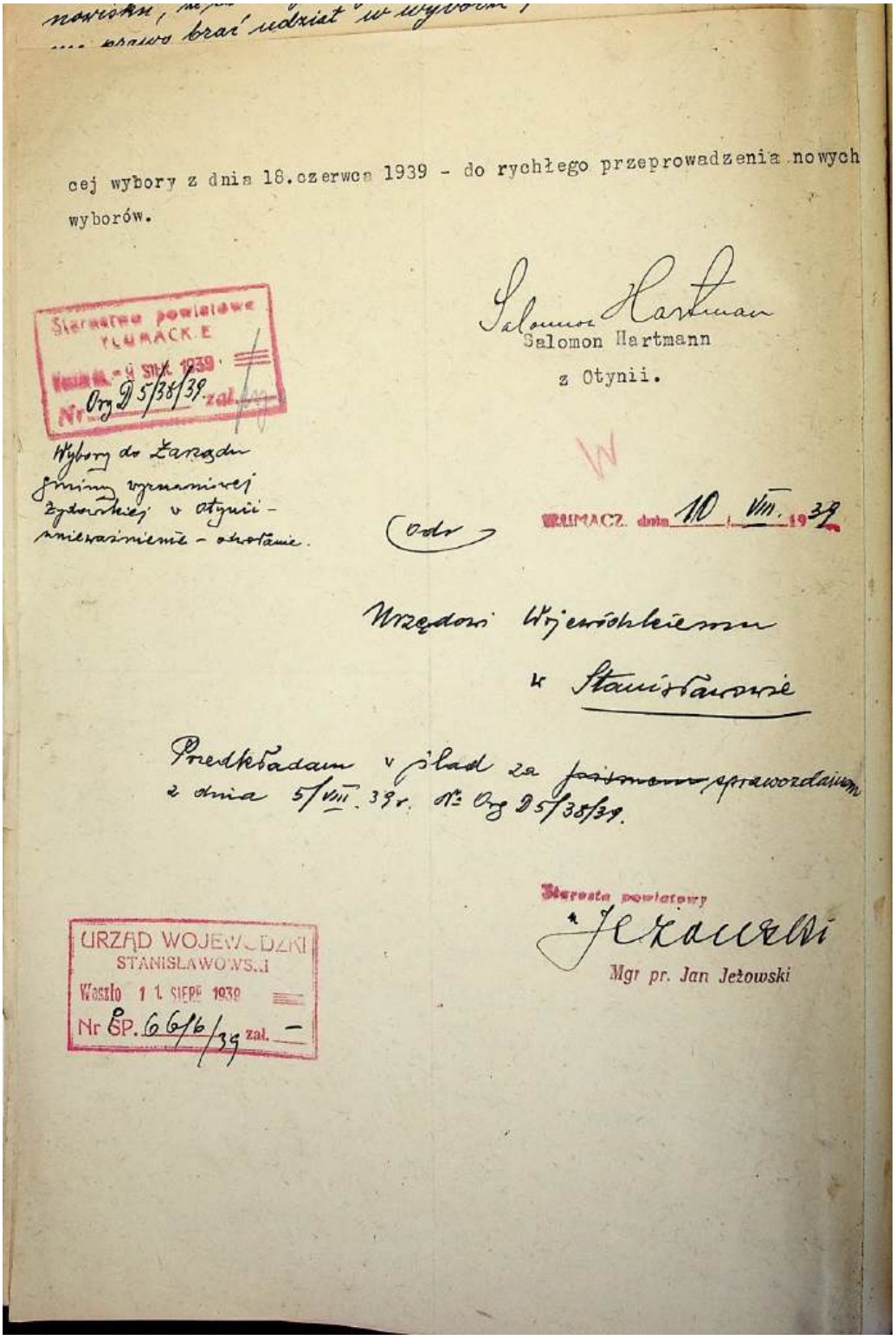

cej wybory z dnia 18.czerwca 1939 - do rychłego przeprowadzenia nowych wyborów.

Starostwo powiatowe TŁUMACZ
Wpłynęło 4 SIER. 1939
Nr Org 2 5/38/39 zał.

Salomon Hartmann
Salomon Hartmann
z Otynii.

Wybory do Zarządu gminy wyznaniowej żydowskiej w Otynii - unieważnienie - odwołanie.

TŁUMACZ. dnia 10 VIII. 1939

Odp

Urzędowi Wojewódzkiemu
w Stanisławowie

Przedkładam w ślad za ~~pismem~~ sprawozdaniem z dnia 5/VIII. 39 r. Nr Org 2 5/38/39.

Starosta powiatowy
Jeżowski
Mgr pr. Jan Jeżowski

URZĄD WOJEWÓDZKI
STANISŁAWÓW
Wpłynęło 11 SIER. 1939
Nr SP. 6616/39 zał. —

Матеріали про вибори єврейського самоуправління в Отинії. Червень 1939 р. Публікується вперше з люб'язного дозволу ДАІФО. *Серед виявлених документів – це останні за хронологією документи, які стосуються історії отинійської єврейської громади.*

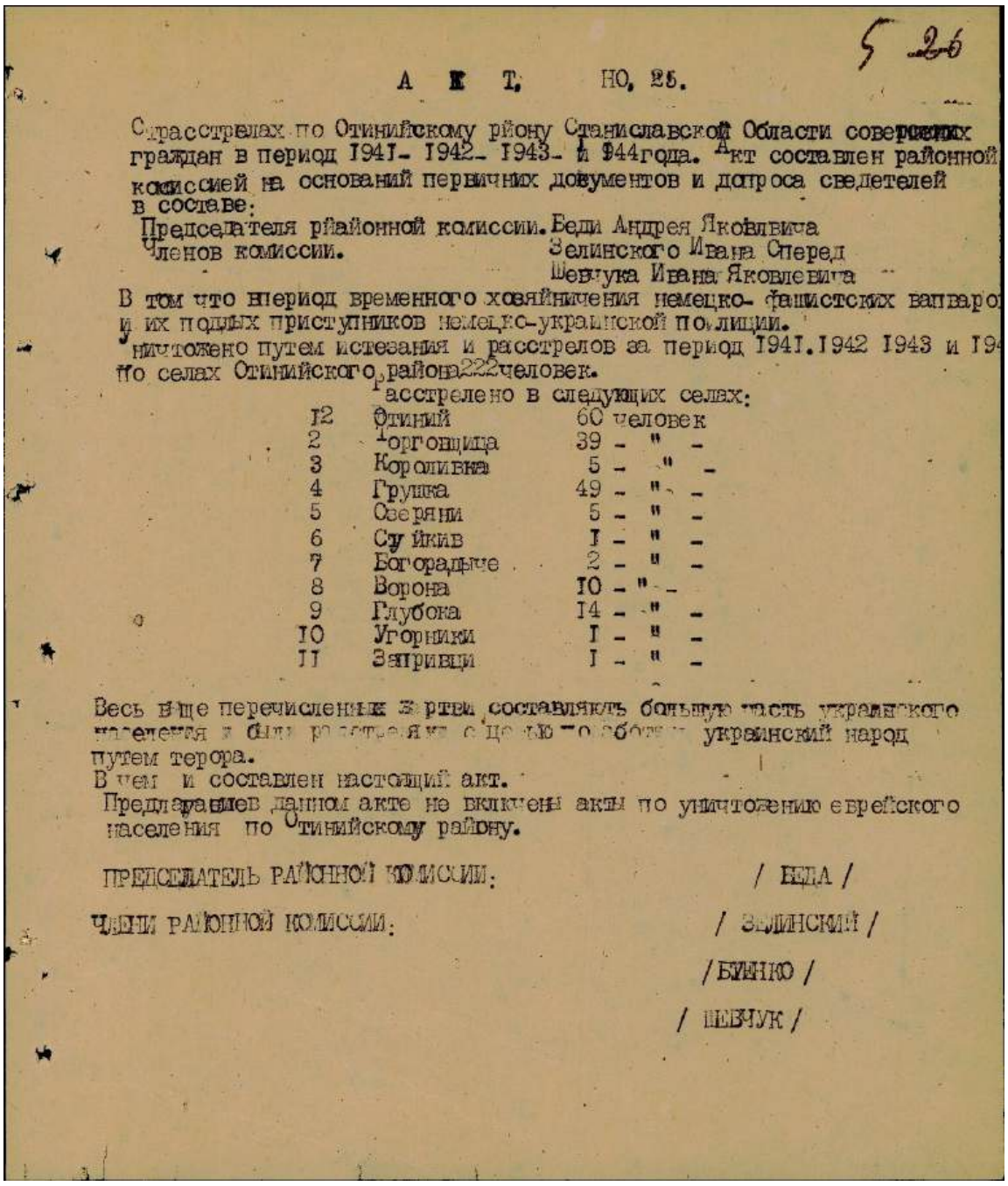

5 26

А К Т. НО, 25.

Страсстрелах по Отинийскому рйону Станиславской Области совет[illegible] граждан в период 1941- 1942- 1943- и 1944 года. Акт составлен районной комиссией на оснований первичних документов и допроса сведетелей в составе:

Председателя рйайонной комиссии. Беди Андрея Яковлвича
Членов комиссии. Зелинского Ивана Сперед
Шевчука Ивана Яковлевича

В том что впериод временного хозяйничения немецко- фашистских вапваро[illegible] и их подлых приступников немецко-украинской полиции.
Уничтожено путем истезания и расстрелов за период 1941.1942 1943 и 194[illegible] по селах Отинийского района 222 человек.

Расстрелено в следующих селах:

12	Отиний	60 человек
2	Торговщица	39 - " -
3	Короливка	5 - " -
4	Грушка	49 - " -
5	Озеряни	5 - " -
6	Суйкив	1 - " -
7	Богорадыче	2 - " -
8	Ворона	10 - " -
9	Глубока	14 - " -
10	Угорники	1 - " -
11	Запривици	1 - " -

Весь выше перечисленных жертви составляють большую часть украинского населения и были расстреляны с целью поработить украинский народ путем терора.
В чем и составлен настоящий акт.
Предлагаемые в данном акте не включены акты по уничтожению еврейского населения по Отинийскому району.

ПРЕДСЕДАТЕЛЬ РАЙОННОЙ КОМИССИИ: / БЕДА /

ЧЛЕНИ РАЙОННОЙ КОМИССИИ: / ЗЕЛИНСКИЙ /

/ БУЕНКО /

/ ШЕВЧУК /

Акт № 25 «Про розстріли по Отинійському району Станіславської обл. совєтських громадян в період 1941, 1942, 1943, 1944 р.» (копія).
В даному акті не враховані акти зі знищення єврейського населення по Отинійському району [підкреслено нами – К.Т.][915].
Публікується вперше з люб'язного дозволу ДАІФО.

[915] ДАІФО. Ф. Р-98. Оп. 1. Спр. 55. Акр. 5.

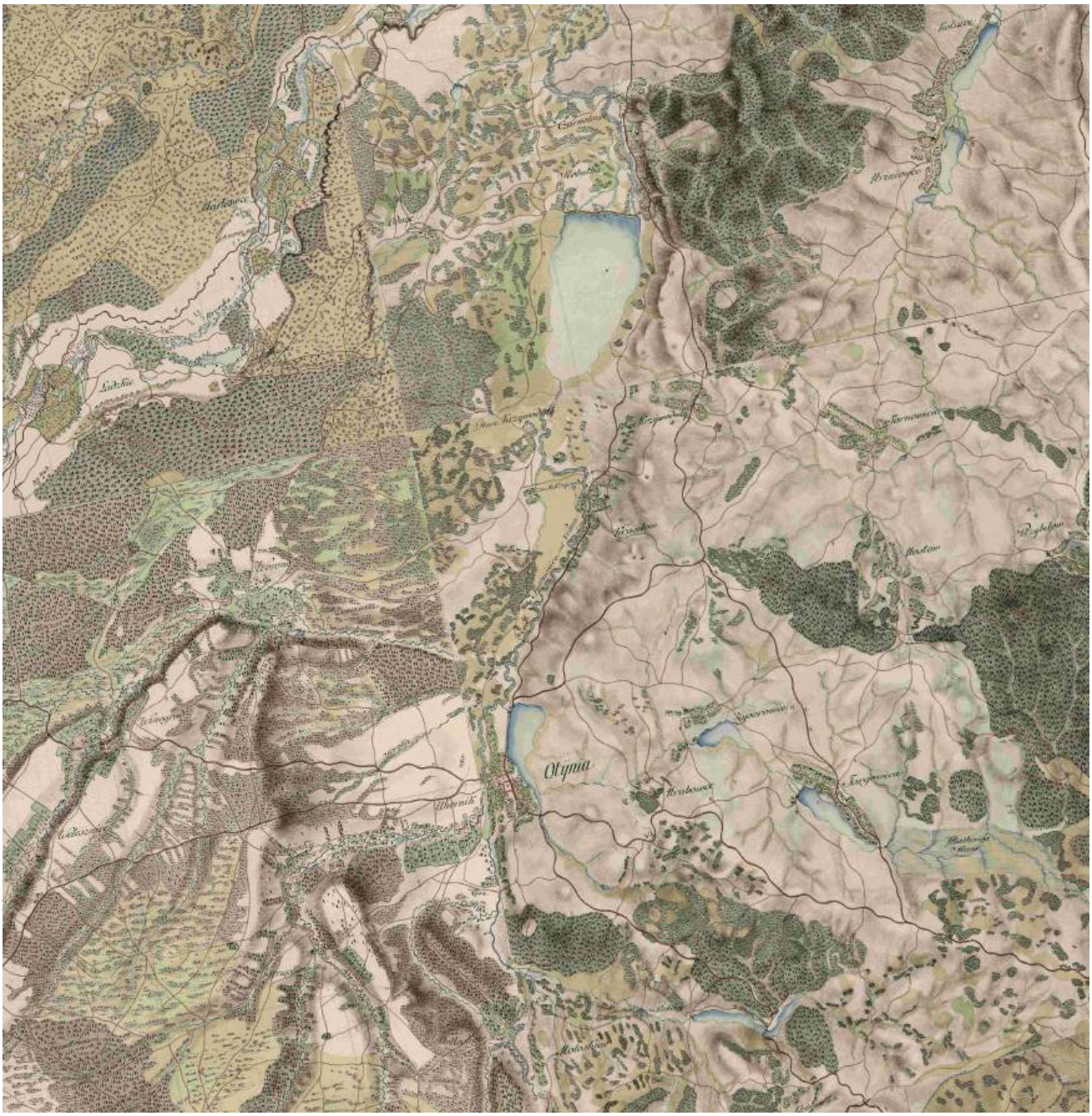

Отинія та Угорники на військово-топографічній мапі фон Міга[916].

[916] Отинія – докладна паперова карта для друку, скачати безплатно, карти автодоріг, топографічна карта jpg.
URL: https://maps.dokladno.com/map.php?obl=11&raj=197&np=333&s=r

ДОДАТОК 1. Динаміка населення Отинії.
Етнічна та конфесійна приналежність мешканців Отинії /

APPENDIX 1. Population dynamics of Ottynia.
Ethnic and religious affiliation of the residents of Ottynia /

Рік	Євреї	Німці	Чехи	Русини	Поляки	Інші	Римо-католики	Греко-католики	Українці	Усього
1765	296[1]									
	345[2] дорослих євреїв, 51 немовля[3]									
1786										1319[4]
1858										2285[5]
1870										3132[6]
1880	1557[7] майже 42 % євреїв серед мешканців									3714[8]
1900	2081[9] 3000[10]	155[11]			3318[12]	417[13]	1046[14]	1396[15]	1466[16]	4940[17]

1900	дещо більше 42 % євреїв серед мешканців[18]					21,4 %[19] римо-католиків серед мешканців		28,2 %[20] *українців серед мешканців*	
1906	2350[21]								
1910									5002[22]
1912	Бл. 4 тис. [23]								
1914	1995[24]	242[25]				1082[26]	1692[27]		5011[28]
1921	1464[29] 1728[30]	261[31]		1306[32]	євангелісти 240[33]	967[34]	1520[35]	1424[36]	4445[37]
	В Мікульсдорфі, окрім німців, мешкало 35 українців, 17 євреїв, 23 поляки[38].								
1925	1087[39]					1335[40]	1418[41]		3840[42]
1927									4455[43]
1930	1116[44] 1131[45]					1412[46]	1516[47]		4059[48]
1931	1150[49] 1116[50]								4777[51]
1934									
1935	1212[52]					1512[53]	1631[54]		4355[55]
1938	1800[56]								4500[57]
01.01. 1939	1900[58]	260[59]	20[60]	1030[61]				1650[62]	5080[63] 4777[64]
1947									2968[65]
1959									3490[66]
2014									5612[67]

[1] Otyniya. URL: https://myshtetl.org/lvovskaja/otyniya.html

[2] Еврейская энциклопедия Брокгауза и Ефрона, 1906-1913. Т. 12. 960 с. С. 167; Pinkas hakehillot. Poland. Encyclopaedia of Jewish communities. Poland. Yad Vashem, Jerusalem 1980. 569 p. P. 53. Courtesy of Yad Vashem.

[3] Возняк Т. Гербейський світ Коломиї // Незалежний культурологічний часопис «Ї». 2010. № 62. С. 101. URL: http://www.ji.lviv.ua/n62texts/e-voznjak.htm

[4] Сідержук П. Чисельність населення Прикарпаття в останній чверті XVIII ст. // Вісник Прикарпатського університету. Історія. Випуск 21. 2012. С. 3-13. С. 4.

[5] Хавлюк М. Отинія: Історичні нариси. Коломия: ВПТ «Вік», 1998. 148 с. (Бібліотечка «Вільного голосу»; Вип. 1). С. 21.

[6] Ibidem.

[7] Pinkas hakehillot. Poland. Encyclopaedia of Jewish communities. Poland. Yad Vashem, Jerusalem, 1980. 569 p. P. 53. Courtesy of Yad Vashem.

[8] Ibidem.

[9] Ibidem.

[10] Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. T. 7: [Netrebka-Perepiat] / Red.: Chlebowski Bronisław, Sulimierski Filip, Walewski Władysław. Warszawa, 1886. 960 s. S. 764.

[11] Дубей М. Перепис населення, земель та маєтків в окрузі Отинія (Тлумач, Галичина), 1907 рік. URL: https://numizmat.org.ua/photos/population-census-in-otynia-district-1907/; із посиланням на: Gemeindelexikon von Galizien. T. 12 з серії «Gemeindelexikon der im Reichsrate vertretenen Königreiche und Länder» (Austria. Statistische Zentralkommission. Druck und Verlag der K.K. Hof- und Staatsdruckerei). 1907. 1023 p. P. 706. URL: https://www.familysearch.org/library/books/viewer/232531/?page=715&viewer=picture&o=info&n=0&q=#page=715&viewer=picture&o=info&n=0&q=

[12] Ibidem.

[13] Ibidem.

[14] Ibidem.

[15] Ibidem.
[16] Ibidem.
[17] Pinkas hakehillot. Poland. Encyclopaedia of Jewish communities. Poland. Yad Vashem, Jerusalem 1980. 569 p. P. 53. Courtesy of Yad Vashem.
[18] Поріцька О. Національні громади покутських міст другої половини XIX – 30-х років XX століття (етнокультурні взаємозв'язки) // Народна творчість та етнографія. 2010. № 6. С. 8-17. С. 10.
[19] Ibidem.
[20] Ibidem.
[21] За інформацією Марії Вовчко, відповідно документів з ЦДІАЛ.
[22] Gawryszewski A. Ludność polski w XX wieku. Warszawa: Drukarnia Klimiuk, 2005. 623 s. S. 587.
[23] Еврейская энциклопедия Брокгауза и Ефрона, 1906-1913. Том 12. 960 с. С. 167.
[24] Хавлюк М. Отинія: Історичні нариси. Коломия: ВПТ «Вік», 1998. 148 с. (Бібліотечка «Вільного голосу»; Вип. 1). С. 21.
[25] Ibidem.
[26] Ibidem.
[27] Ibidem.
[28] Ibidem.
[29] Pierwszy Powszechny Spis Ludności 1921. Tom VII. S. 21. URL: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/9/94/Woj.stanis%C5%82awowskie_miejscowo%C5%9Bci_1921.pdf; Допис користувача Obiekty Muzealne Namysłowskiego Ośrodka Kultury. URL: https://www.facebook.com/ObiektyMuzealneNamyslowskiegoOsrodkaKultury/posts/otynia-ma%C5%82e-sentymentalne-kresowe-miasteczko-1-historiapokucie-to-rozleg%C5%82a-krain/560321221279079/
[30] Ibidem.
[31] Ibidem.
[32] Допис користувача Obiekty Muzealne Namysłowskiego Ośrodka Kultury. URL: https://www.facebook.com/ObiektyMuzealneNamyslowskiegoOsrodkaKultury/posts/otynia-ma%C5%82e-sentymentalne-kresowe-miasteczko-1-historiapokucie-to-rozleg%C5%82a-krain/560321221279079/

[33] Pierwszy Powszechny Spis Ludności 1921. Tom VII. S. 21. URL: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/9/94/Woj.stanis%C5%82awowskie_miejscowo%C5%9Bci_1921.pdf
[34] Ibidem.
[35] Ibidem.
[36] Ibidem.
[37] Ibidem.
[38] Дубей М. Мікульсдорф. URL: https://numizmat.org.ua/wp-content/uploads/pdfs/mikulsdorf.pdf
[39] Хавлюк М. Отинія: Історичні нариси. Коломия: ВПТ «Вік», 1998. 148 с. (Бібліотечка «Вільного голосу»; Вип. 1). С. 21.
[40] Ibidem.
[41] Ibidem.
[42] Ibidem.
[43] Історія міст і сіл Української рср: В 26 т. Івано-Франківська область. АН Урср. Інститут історії. Київ: Голов. ред. Уре АН Урср, 1971. 639 с. С. 315.
[44] Otyniya. URL: https://myshtetl.org/lvovskaja/otyniya.html
[45] Хавлюк М. Отинія: Історичні нариси. Коломия: ВПТ «Вік», 1998. 148 с. (Бібліотечка «Вільного голосу»; Вип. 1). С. 21.
[46] Ibidem.
[47] Ibidem.
[48] Ibidem.
[49] Чорненький Р. Чисельність польського населення Станиславівського воєводства в 1921-1939 рр. // Вісник Прикарпатського університету. Історія. Випуск 19. 2011. С. 186-193. С. 191.
[50] Pinkas hakehillot. Poland. Encyclopaedia of Jewish communities. Poland. Yad Vashem, Jerusalem, 1980. 569 p. P. 53. Courtesy of Yad Vashem.
[51] Gawryszewski A. Ludność polski w XX wieku. Warszawa: Drukarnia Klimiuk, 2005. 623 s. S. 587.
[52] Хавлюк М. Отинія: Історичні нариси. Коломия: ВПТ «Вік», 1998. 148 с. (Бібліотечка «Вільного голосу»; Вип. 1). С. 21.
[53] Ibidem.
[54] Ibidem.

[55] Ibidem.; Дубей М. Перепис населення, земель та маєтків в окрузі Отинія (Тлумач, Галичина), 1907 рік. URL: https://numizmat.org.ua/photos/population-census-in-otynia-district-1907/; із посиланням на: Gemeindelexikon von Galizien. T. 12 з серії «Gemeindelexikon der im Reichsrate vertretenen Königreiche und Länder» (Austria. Statistische Zentralkommission. Druck und Verlag der K.K. Hof- und Staatsdruckerei). 1907. 1023 p. P. 706. URL: https://www.familysearch.org/library/books/viewer/232531/?page=715&viewer=picture&o=info&n=0&q=#page=715&viewer=picture&o=info&n=0&q=

[56] Report on the G. Gh. Kassa in Ottynia. 5/10/1938. JDC Archives. Item ID: 506915. Georgette Bennett and Leonard Polonsky Digitized JDC Text Archive. Courtesy of the JDC Archives.

[57] Ibidem.

[58] Кубійович В. Етнічні групи південнозахідньої України (Галичини) на 1.1.1939 = Ethnic groups of the South-Western Ukraine (Halyčyna-Galicia) 1.1.1939: нац. статистика Галичини; vorwort G. Stadtmuller. Wiesbaden: Harrassowitz, 1983. XXV, 173 c. C. 92.

[59] Ibidem.

[60] Ibidem.

[61] Ibidem.

[62] Ibidem.

[63] Ibidem.

[64] Gawryszewski A. Ludność polski w XX wieku. Warszawa: Drukarnia Klimiuk, 2005. 623 s. S. 587.

[65] ДАІФО. Ф-1545. Оп. 1. Спр. 32.

[66] Отинія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9E%D1%82%D0%B8%D0%BD%D1%96%D1%8F

[67] Ibidem.

Куцаєва Т. О.

ЄВРЕЇ ОТИНІЇ:
400 РОКІВ (ПІД)ЗАБУТОЇ ІСТОРІЇ

Видавець «ФОП Середняк Т.К.», 49000, Дніпро, 18, а/с 1212
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до
Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції ДК № 4379 від 02.08.2012.
Ідентифікатор видавця в системі ISBN 8807
49000, Дніпро, 18, а/с 1212
тел. (096)-308-00-38, (056)-798-04-00
E-mail: 7980400@gmail.com